

ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก
AN ANALYTICAL STUDY ON THE BEHAVIORS OF WOMEN AS
APPEARED IN KUṆĀLA JĀTAKA

นายขวัญตระกูล บุทธิจักร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก

นายขวัญตระกูล บุทธิจักร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An Analytical Study on the Behaviors of Women as
appeared in Kuṇāla Jātaka**

Mr.Khwantrakun Butthichak

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Tipitaka Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง
“ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาสชาดก” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระเมธีวราญาณ, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.วุดมินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

(พระมหาอุทธาน นรเชฏฐโ, ดร.)

กรรมการ

(พระมหามงคลกานต์ ธิตธมโม, ผศ.ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาอุทธาน นรเชฏฐโ, ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหามงคลกานต์ ธิตธมโม, ผศ.ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายชัยตระกุล บุทธิจักร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก

ผู้วิจัย : นายขวัญตระกูล บุทธิจักร

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระไตรปิฎกศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ, ดร., ป.ธ. ๙, ศษ.บ. (ประณตศึกษา),
ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร., ป.ธ. ๙, พธ.บ. (ปรัชญา),
พธ.ม. (ปรัชญา), ศน.ด. (พุทธศาสนาและปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ เมษายน ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดก ๒) เพื่อศึกษาหลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก ๓) เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก โดยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ผลการศึกษา พบว่า

กุณาลชาดกมีองค์ประกอบ ๕ ประการ เป็นโครงสร้างที่สำคัญประกอบด้วย ๑) ปัจจุบันวัตถุ เนื้อเรื่องส่วนปัจจุบันกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามสงครามระหว่างพระประยูรญาติจากเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ จากนั้นจึงทรงพาเอาพระราชกุมาร ๕๐๐ พระองค์จากเมืองทั้งสองมาอุปสมบทประพฤติพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยของพระองค์ ๒) อดีตวัตถุ เนื้อเรื่องส่วนที่เป็นอดีตกล่าวถึงเรื่องราวชีวิตของนาคคูเหว่าสองฝูง โดยที่ฝูงหนึ่งมีหัวหน้าชื่อกุลาละ ผู้ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของเหล่านางนภรรยา กับอีกฝูงหนึ่งมีหัวหน้าชื่อปณณมุขะ ผู้ถูกเหล่านางนภรรยาทอดทิ้งในยามป่วยไข้ ๓) คาลา บทประพันธ์ประเภทร้อยกรองพรรณนาธรรมชาติของสตรี และโทษอันเกิดจากการเกี่ยวข้องไม่ดีกับสตรีพร้อมทั้งแนะนำแนวทางปฏิบัติเพื่อป้องกันหรือหลีกเลี่ยงอันตรายอันจะเกิดจากโทษที่เกี่ยวข้องไม่ดีนั้น ๔) เวยยาकरणะ ส่วนสำคัญในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นคำอธิบายขยายความคาลาหรือเนื้อหาในพระบาลีให้ละเอียดเข้าใจง่าย ๕) สโมธาน บทสรุปผลการแสดงชาดกเชื่อมโยงส่วนอดีตกับปัจจุบัน สำหรับเนื้อหานี้กล่าวถึงโทษของกามราคะอันเกิดจากความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของชายกับหญิง และอันสืบเนื่องมาจากการบรรพชาอุปสมบท พร้อมทั้งแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุอันสงฆ์นั้น

ในกุณาลชาดกปรากฏหลักคำสอนสำคัญที่ค้นพบ ๓ ประการ คือ ๑) ลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์ พรรณนาถึงธรรมชาติร้าย ๆ หลายประการของสตรี พฤติกรรมของสตรีที่เป็น

ภรรยา มักจะนำความเดือดร้อนใจมาให้สามีตั้งแต่ไม่ให้เกิดติดหูหมิ่นสามี จนถึงนอกใจสามี ๒) แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี สำหรับคฤหัสถ์มีภรรยาต้องทำหน้าที่สามีให้ดีหมั่นดูแล ภรรยาทั้งทางร่างกายและจิตใจ สำหรับบรรพชิตควรเว้นห่างจากการเกี่ยวข้องกับสตรี หากจำเป็นต้อง เกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต้องสำรวมระวังอินทรีย์เจริญสติให้มาก ๓) หลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุ เป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือ การประพาศิทธพรหมจรรย์เว้นขาดจากการเกี่ยวข้องกับสตรีทุก รูปแบบเพื่อบรรลุคุณงามความดีอันเป็นเป้าหมายมี ๓ ระดับ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติทั้งใน ระดับรูปภพและอรูปรภพ และนิพพานสมบัติ

พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก ประกอบด้วยพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์โดยมาก เป็นพฤติกรรมการแสดงออกทางเพศที่ไม่เหมาะสมแก่ความเป็นสตรี ยั่ววนผู้ชายให้เกิดความต้องการทางเพศด้วยคำพูด ท่วงท่าลีลาแห่งหญิงนานาประการ ไม่เคารพดูหมิ่นสามี ไม่ทำหน้าที่อัน ควรแก่ฐานะของภรรยา เสพติดอบายมุข คบชู้ประพาศิทธนอกใจสามี ละทิ้งสามีในยามมีภัย ป่วยไข้ หรือมีกิจธุระที่จะต้องทำ และมีพฤติกรรมเห็นแก่ได้มักมากในทรัพย์ ไม่หนักแน่นอ่อนไหวแม้ตั้งใจไว้ดี แล้วยังอาจเปลี่ยนไปได้โดยง่าย

- Thesis Title** : An Analytical Study on the behaviors as appeared in Kuṇāla Jātaka
- Researcher** : Mr.Khwantrakun Butthichak
- Degree** : Master of Arts (Tipitaka Studies)
- Thesis Supervisory Committee**
- : Dr.Phramaha Yutthana Narajettho, Pali IX, B.Ed. (Elementary Education), M.A. (Rural Development Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
- : Asst.Prof.Dr.Phramaha Mongkholkan Thitadhammo, Pali IX, B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhism and Philosophy)
- Date of Graduation** : April 4, 2019

Abstract

This Thesis is documentary research aims to 1) study structures and contents of Kuṇāla Jātaka 2) study the Lord Buddha's teachings as appeared in Kuṇāla Jātaka 3) analyze the behaviors of women as appeared in Kuṇāla Jātaka.

The research result showed as follows:

Kuṇāla Jātaka is included with five important structures; 1) Paccupana-vaṭṭhu (present story), the incident that the Buddha stops the war between the two relatives from Kapilavastu and Devadaha town, and ordained 500 princes from both the kingdoms. 2) Aṭīta-vaṭṭhu (past story), a story of a bird king Kuṇāla, who refused to be under the authority of his bird wife, and cuckoo king Puṇṇamukha, who was abandoned by his bird wives while sickness. 3) Gātha (verses), poetry verses describing the nature of women or the penalties badly related to women. 4) Veyyakarana (pose-expositions), is the important part in Aṭṭhakatha (commentaries), which is the explanation of Gātha (verses) or the contents in Pali canon to easily understand. 5) Samodana, the summary of the results showing the Jātaka stories linking the past and present. Whereas the content mentioned about the punishment occurred from Kāma-Rāgha (lustful desire) caused by relationship between men and

women, and Ānisaṃsa (benefits) of higher ordination along with guidelines for achieving that benefit.

In Kuṇāla Jātaka, there are three important teachings ; 1) characteristics of undesirable behavior of women, describe many bad nature of women. The behavior of women as a wife often brings trouble to ones husband from not respecting and insulting her husband, cheating her husband. 2) Guidelines to practice related to women for a household men having wife is a good husband must look after his wife both physically and mentally. So far for the Buddhist monks should keep the distance from being related with women. However if involved should be careful, control their senses and be mindful. 3) The practical principles to achieve the goal in Buddhism is to practice chastity life, abstaining from being involved with all forms of women, in order to achieve goodness as a goal in three levels: human prosperity, heavenly prosperity both in Rūpa-bhava (the form sphere) and Arūpa-bhava (the formless sphere) and finally Nibbāna (attainment) prosperity.

Women's behavior that appeared in Kuṇāla Jātaka are consisted of mostly undesirable behavior which is sexual expression that is inappropriate for feminism, seducing men to be passionate by speaking, expressing various gestures stimulating the sexual arousal of men, not respecting and insulting husband, not doing duty worthy of wife's position, addicted in Apāyamukha (source of the destruction of the amassed wealth), having affair and being unfaithful to husband, and having selfish behavior and greed in property.

กิตติกรรมประกาศ

ขออน้อมบุญคุณพระศรีรัตนตรัย คุณพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้เคยให้การบรรพชาอุปสมบท
พร้าสอนพระธรรมวินัย คุณครู อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทสรรพวิทยา คุณมารดาบิดาผู้แสดงโลกนี้
ให้ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

วิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยในฐานะเคยอุปสมบทจำพรรษาอยู่ที่อาวาสราชบุรณราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมสำเร็จเปรียญธรรม ๙ ประโยคผ่านการศึกษา
พระพุทธศาสนาแผนกบาลีมาทำให้เกิดฉันทะต้องการเพิ่มพูนความรู้ทางพระพุทธศาสนา จึงเลือก
เรียนในสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และปัจจุบันอยู่ในฐานะอุบาสกมีโอกาสจะต้องคลุกคลีใกล้ชิดกับ
อุบาสิกาเพศสตรีมากขึ้น บริบทต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยอยู่วัดห่างจากสตรี
จึงทำให้เกิดความสนใจคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสตรีโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นคำสอน
เชิงป้องกันผลเสียอันจะเกิดขึ้นจากการไม่สำรวมระวังในการคลุกคลีเกี่ยวข้องกันระหว่างบุรุษกับสตรี
เพื่อประโยชน์ในการครองตน ในการให้ความรู้ความเข้าใจคำสอนพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสตรีแก่
ผู้สนใจและในการรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นคงสถาพรสืบต่อไป

ขออนอบน้อมบูชาพระคุณของผู้รักษาสืบทอดพระพุทธศาสนามาแต่ครั้งพุทธกาล ขอกราบ
ขอบพระคุณครูอาจารย์ที่ได้ฝากผลงานการศึกษาคำสอนพุทธศาสนาเกี่ยวกับสตรีไว้ในรูปแบบต่าง ๆ
ให้ได้ศึกษาค้นคว้าจนได้มาเป็นวิทยานิพนธ์อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในหลักสูตรปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาพุทธทาส นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), ดร. พระมหามงคลกานต์
จิตธมโม (กลางพนม), ผศ.,ดร. อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ที่อนุเคราะห์รับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งคณะกรรมการตรวจสอบ
วิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมเนื้อหาทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ และ
ขอกราบขอบพระคุณพระศรีธรรมภาณี (วัลลภ โกวิโล), ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร รักษาการ
ผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้งเพื่อน
ร่วมงานสำนักงานพระสอนศีลธรรมทุกรูปทุกท่าน ค่อยช่วยเพิ่มให้กำลังใจกระตุ้นเตือนให้ผู้วิจัย
มีวิริยะอุตสาหะจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์

นายขวัญตระกูล บุทธิจักร

๔ เมษายน ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนหนังสือเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๖
บทที่ ๒ โครงสร้างและเนื้อหาของกุนดาลชาดก	๑๗
๒.๑ ความเป็นมาของชาดก : คัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก	๑๗
๒.๑.๑ ความหมายของชาดก	๑๙
๒.๑.๒ ลักษณะการแสดงชาดกของพระพุทธเจ้า	๒๘
๒.๑.๓ พุทธประสงค์ที่นำชาดกมาแสดง	๓๔
๒.๒ โครงสร้างของกุนดาลชาดก	๔๐
๒.๒.๑ ความหมายของกุนดาลชาดก	๔๐
๒.๒.๒ โครงสร้างของกุนดาลชาดก	๔๑
๒.๓ เนื้อหาของกุนดาลชาดก	๔๖

๒.๓.๑	สาระสำคัญของกุณาลชาดก	๔๖
๒.๓.๒	รูปแบบลักษณะการประพันธ์	๔๘
๒.๓.๓	มูลเหตุจูงใจและลักษณะการแสดง	๔๘
๒.๓.๔	วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่สำคัญ	๔๙
๒.๓.๕	วิธีการสื่อธรรมในกุณาลชาดก	๕๐
๒.๓.๖	ผลที่เกิดจากการแสดงกุณาลชาดก	๕๑
๒.๔	บทสรุป	๕๔
บทที่ ๓ หลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก		๕๖
๓.๑	หลักคำสอนเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์	๕๖
๓.๑.๑	คำว่า “สตรี” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๕๖
๓.๑.๒	ธรรมชาติของสตรี	๖๓
๓.๑.๓	ลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์	๖๗
๓.๑.๔	ข้อเปรียบเทียบสตรีกับบุคคล สัตว์ สถานที่ หรือสิ่งของต่าง ๆ	๗๖
๓.๒	หลักคำสอนเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี	๘๑
๓.๒.๑	อิทธิพลของสตรีที่มีต่อบุรุษ	๘๑
๓.๒.๒	โทษจากการเกี่ยวข้องกับสตรี	๘๖
๓.๒.๓	แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี	๙๐
๓.๓	หลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายในพระพุทธศาสนา	๙๙
๓.๓.๑	เป้าหมายในพระพุทธศาสนา	๙๙
๓.๓.๒	การปฏิบัติเพื่อเป้าหมายในพระพุทธศาสนา	๑๐๕
๓.๔	บทสรุป	๑๐๗
บทที่ ๔ วิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก		๑๐๙
๔.๑	ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ “พฤติกรรม”	๑๑๐
๔.๑.๑	ความหมายของพฤติกรรม	๑๑๑
๔.๑.๒	ประเภทของพฤติกรรม	๑๑๒
๔.๑.๓	องค์ประกอบของพฤติกรรม	๑๑๕
๔.๑.๔	เกณฑ์วินิจฉัยพฤติกรรม	๑๒๑
๔.๒	พฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๒๗
๔.๒.๑	วงจรพฤติกรรมในพระพุทธศาสนา	๑๒๘
๔.๒.๒	เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม	๑๓๐

๔.๒.๓ สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรม	๑๓๑
๔.๒.๔ บ่อเกิดของพฤติกรรม	๑๓๒
๔.๒.๕ ช่องทางในการแสดงพฤติกรรม	๑๓๖
๔.๒.๖ ประเภทพฤติกรรม	๑๓๗
๔.๒.๗ ผลของพฤติกรรม	๑๓๘
๔.๓ พฤติกรรมสตรีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๔๒
๔.๓.๑ ลักษณะเฉพาะทางสรีระของสตรี	๑๔๕
๔.๓.๒ ลักษณะเฉพาะทางจิตใจของสตรี	๑๔๙
๔.๓.๓ ลักษณะเฉพาะด้านบทบาทหน้าที่ของสตรี	๑๕๕
๔.๓.๔ ลักษณะเฉพาะทางสังคม	๑๖๗
๔.๔ วิเคราะห์พฤติกรรมสตรีในกุณาลชาดก	๑๖๙
๔.๔.๑ พฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่องเพศ	๑๗๐
๔.๔.๒ พฤติกรรมดูหมิ่นสามีเพราะเหตุ ๘ ประการ	๑๙๑
๔.๔.๓ พฤติกรรมการละทิ้งสามี	๑๙๔
๔.๔.๔ พฤติกรรมเห็นแก่ได้	๑๙๖
๔.๔.๕ พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์	๒๐๐
๔.๕ บทสรุป	๒๐๒
บทที่ ๕ สรุปผลและข้อเสนอแนะ	๒๐๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๐๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๐๙
บรรณานุกรม	๒๑๑
ประวัติผู้วิจัย	๒๑๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ โครงสร้างของกษัตริย์ชาดก	๔๕
ตารางที่ ๒.๒ เนื้อหาของกษัตริย์ชาดก	๕๓
ตารางที่ ๓.๑ ข้อเปรียบเทียบสตรีกับบุคคล สัตว์ สถานที่ และสิ่งของที่อันตราย น่ากลัว มีพิษ และปฏิญญา	๗๖
ตารางที่ ๓.๒ หลักคำสอนที่ปรากฏในกษัตริย์ชาดก	๑๐๖
ตารางที่ ๔.๑ สรุปพฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๔๑
ตารางที่ ๔.๒ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมช่วยวนชายให้หลงใหล ๔๐ ประการ	๑๗๓
ตารางที่ ๔.๓ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมทำร้ายสามี ๙ ประการ	๑๗๗
ตารางที่ ๔.๔ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการประทุษร้ายสามี ๒๕ ประการ	๑๘๑
ตารางที่ ๔.๕ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมนอกใจสามี	๑๘๗
ตารางที่ ๔.๖ สรุปพฤติกรรมสตรีที่เกี่ยวกับเรื่องทางเพศ	๑๘๘
ตารางที่ ๔.๗ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการดูหมิ่นสามีเพราะเหตุ ๘ ประการ	๑๙๓
ตารางที่ ๔.๘ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการละทิ้งสามี	๑๙๖
ตารางที่ ๔.๙ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมเห็นแก่ได้	๒๐๐
ตารางที่ ๔.๑๐ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์	๒๐๒
ตารางที่ ๔.๑๑ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกษัตริย์ชาดก	๒๐๓

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
ภาพที่ ๓.๑ ภาพแสดงภูมิ ๓๑ ภูมิ	๑๐๓
ภาพที่ ๔.๑ ภาพต้นไม้แสดงรูปแบบทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม	๑๒๕
ภาพที่ ๔.๒ แสดงรูปแบบการวิเคราะห์พฤติกรรม	๑๗๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ ส่วนคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยใช้ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๗๙, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๘๙. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขนฺธวคฺคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๗๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐, ทีฆนิกาย สีลขันธ์วรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๘๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี) / หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคฺควลลิตี สีลขนฺทวคฺคกอฏฺฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามลำดับดังนี้

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ		พระวินัยปิฎก		ภาษา
			ชื่อคัมภีร์	
วิ.มหา. (บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)	
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)	
วิ.ม. (บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)	
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
วิ.จ. (บาลี)	= วินัยปิฎก	จุฬวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)	
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)	

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		พระสุตตันตปิฎก		ภาษา
			ชื่อคัมภีร์	
ที.สี. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธ์วรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	มขณิมนิกาย	มูลปณฺณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)

ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาלי	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาלי	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถาปาלי	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถาปาלי	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิปาต ชาตกปาไล	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิปาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทสปาไล	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทสปาไล	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสมภิทามคคปาไล	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทานปาไล	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ธมมสงคณิปาไล	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	วิภังคปาไล	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ม.อุ.อ. (บาลี)	= มชฺฉิมนิกาย	ปปญจสุทนี อุปริปณฺณาสกอฏฺฐกถาปาไล	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ. (ไทย)	= มัชฉิมนิกาย	ปปัญจสุทนี อุปริปณฺณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)

สํ.สฟา.อ. (บาลี)	=	สังยุตตนิกาย	สารตถุปกาสินี	สหายนวคคอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.สฟา.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถุปกาสินี	สหายนววรรคอรธกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย	มนโรธปุรณี	เอกกนิปาตอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ. (ไทย)	=	อังคฺตตรนิกาย	มนโรธปุรณี	เอกกนิปาตอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตถโชติกา	ขุททกปาธอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาธอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธมมปทอุฏจกถาปาติ		(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมปทอรธกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตถทีปนี	อุทานอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อุทานอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตถทีปนี	วิมานวตฺถอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.วิ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	วิมานวตฺถอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตถทีปนี	เถรีคาถาอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรีคาถาอรธกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	อสีตินิปาตชาตกอุฏจกถาปาติ		(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	อสีตินิปาตชาตกอรธกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.พุทฺธ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	มจรฺตถวิลาสินี	พุทฺธวํสอุฏจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	มจรฺตถวิลาสินี	พุทฺธวํสอรธกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งเหตุผล เป็นศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีคำสอนครอบคลุมพระธรรม คือ คำสอนแสดงหลักความจริงที่ควรรู้ แนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ และพระวินัย คือ คำสั่ง ข้อบัญญัติที่วางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน^๑ รวบรวมไว้เป็นคัมภีร์เรียกว่า พระไตรปิฎก มุ่งองค์ความรู้หลายแขนงดังสมมติพล เนตรนิมิตรกล่าวไว้ว่า “พระไตรปิฎกมีคำสอนหลายชั้น หลายระดับ หลายแนว หลายลักษณะสามารถสนองความใฝ่รู้ของทุกคน”^๒

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกรวมทั้งคัมภีร์ชั้นรองอื่น ๆ ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุและผล กล่าวคือศาสนาแห่งปัญญา ยอมรับในสิทธิของกันและกัน^๓ ด้วยพระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมเอาไว้เป็นเครื่องประกันในเรื่องนี้มากมาย กฎศีลธรรมดังกล่าวต่างสนับสนุนการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันมีปรากฏชัดเจนในคำประกาศหลักเฉพาะแห่งพระพุทธศาสนา “หลักโอวาทปาฏิโมกข์”^๔ แต่ในขณะเดียวกันก็ปรากฏหลักคำสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสตรี กล่าวถึงสตรีในแง่ความไม่ดีหรืออันตรายของสตรี เช่น สตรีเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์^๕ หมกหมุ่นแต่ในทางโลก ผักไผ่ในทางที่ไม่เหมาะสม สตรีเปรียบได้กับบ่อสรพิษ หรือเปรียบได้กับทรัพย์สมบัติสิ่งของ ในบางแห่งกล่าวถึงความยั่ววน มายา หลอกลวง ความโลเล ความไม่น่าไว้วางใจ^๖ ในบางแห่งกล่าวไปในลักษณะปฏิเสธศักยภาพในการพัฒนาตนเองของสตรีว่าไม่สามารถเข้าถึงความเป็นบุคคลชั้นยอดเอาไว้ว่า “เป็นไปไม่ได้เลยที่สตรีพึงเป็นพระ

^๑ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์, รศ.ตร.), **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๘.

^๒ สมมติพล เนตรนิมิตร, “สรรพวิทยานานาแขนงในพระไตรปิฎก” **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๘**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๕๑.

^๓ พระธรรมโกศาจารย์, “สตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์...จริงหรือ”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์** **ที่ ๒ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม – ธันวาคม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก.

^๔ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๗๑.

^๖ ข.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นท้าวสักกะ เป็นพระยามาร และเป็นพระพรหม”^๗ และกล่าวถึงในลักษณะตำหนิให้คุณค่าน้อยว่าร้ายหรือดูหมิ่นว่า

หญิงทั้งหลายเหมือนโจร เหมือนสุรามีพิษร้าย พุดอ้อววดเหมือนพ้อคำ กลับกลอกบิดพลิ้วเหมือนเขากวาง หรือมีลิ้นสองแฉกเหมือนงู ปกปิดความชั่วเหมือนหลุมคู ให้เต็มได้ยากเหมือนบาดาล ให้ยินดีได้ยากเหมือนรากษส นำไปส่วนเดียวเหมือนพญายม กินทุกอย่างเหมือนไฟ พัดพาไปทุกอย่างเหมือนแม่น้ำ^๘

จากข้อความดังกล่าวเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาหรือนักวิชาการในปัจจุบันโดยเฉพาะกลุ่มแนวคิดสตรีนิยมมักจะหยิบเอาไปวิเคราะห์และสรุปผลออกมาชวนให้เข้าใจว่า พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกันระหว่างบุรุษกับสตรี ตรงกันข้ามดูหมิ่นเหยียดหยาม ประณามและกดขี่สตรี หรือในบางคราวก็สรุปผลออกมาว่า ข้อความเหล่านี้มิใช่พระพุทธรณ์แท้ มิใช่พระดำรัสของพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน แต่เป็นสิ่งที่ถูกสอดแทรกเพิ่มเติมขึ้นมาภายหลังด้วยการรวบรวมบันทึกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาของเหล่าบรรดานักบวชผู้ชาย (ภิกษุ) โดยให้เหตุผลสนับสนุนว่า ธรรมดาผู้ชายย่อมจะสนใจแต่เรื่องของผู้ชายเป็นหลัก และย่อมจะเลือกบันทึกแต่เฉพาะส่วนที่เป็นประโยชน์จากมุมมองของผู้ชาย ดังฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน ได้แสดงทัศนะว่า “สิ่งที่จัดบันทึกลงในพระไตรปิฎกนั้น เป็นการบันทึกของภิกษุ จึงเข้าใจได้ว่า ย่อมเลือกที่จะบันทึกเนื้อหาสาระตามที่ตนสนใจ และเห็นว่าสำคัญ พระไตรปิฎกจึงเป็นการบันทึกจากมุมมองของผู้ชายในวัฒนธรรมอินเดีย”^๙

ไม่ว่าจะได้ข้อสรุปอย่างไรก็ตาม เมื่อนำข้อมูลหรือเนื้อหาหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับสตรี โดยเฉพาะในด้านลบมาพิจารณาให้รอบครอบเสียก่อนจะพบว่า แท้จริงคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสเกี่ยวกับสตรีในด้านลบหรือเกี่ยวกับโทษของสตรีนั้นโดยมากเป็นคำสอนที่พระองค์มุ่งตรัสสอนพระภิกษุโดยตรง โดยเฉพาะพระภิกษุที่บวชใหม่เพื่อให้เห็นโทษของความรักใคร่คำนึงถึงสตรีหรือของกามอันเกี่ยวพันด้วยสตรี เพื่อต้องการให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายความกำหนัด คลายความยินดีในเพศฆราวาสที่เพียบพร้อมด้วยกามคุณ เห็นอนิสงส์ของการประพฤติพรหมจรรย์ และมีกำลังในการอยู่ครองเพศบรรพชิตเท่านั้น ดังคำของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ว่า

การที่พระพุทธศาสนามีคำกล่าวเตือนสตรีในด้านลบนี้ เป็นอีกวิธีการหนึ่งซึ่งมีไว้สำหรับแก้ความฟุ้งซ่านจากราคะเกี่ยวกับการคิดถึงสตรี เป็นอุบายวิธีเหมือนกับว่า คนที่มีราคะต้องให้กรรมฐานประเภทอสุภะ จะได้เป็นเครื่องชักจูงใจไปในภาวะที่ตรงข้าม จิตที่ไปติดไปยึดผูกพันอยู่จะได้คลายออก^{๑๐}

^๗ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๗๘-๒๘๓/๒๙

^๘ ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๓-๒๙๔/๙๔-๙๕.

^๙ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, สตรีในพระพุทธศาสนา คำถาม-คำตอบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ หจก. เอมี เทรดิง จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

แต่ในบริบทอื่น ๆ สำหรับบุคคลทั่วไปผู้มีใช้พระภิกษุหรือคำสอนสำหรับคนธรรมดาพระพุทธรูปก็ทรงยกย่องและปกป้องสตรีพร้อมทั้งให้เกียรติสตรีอีกด้วย เช่น ภริยา ปฐมา สขา ภรรยา เป็นเพื่อนที่ยอดเยี่ยม^{๑๑} หรือว่า มาตา มิตติ สก ฆเร มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน^{๑๒} แม้ในด้านความเป็นผู้มีปัญญาก็มีข้อความกล่าวถึงสตรีว่ามีปัญญาทัดเทียมบุรุษว่า “ใช้ว่าชายจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้หญิงมีปัญญาเห็นประจักษ์ในเรื่องนั้น ๆ ก็เป็นบัณฑิตได้ ใช้ว่าชายจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้หญิงมีปัญญาคิดเนื้อความได้ฉับพลันก็เป็นบัณฑิตได้”^{๑๓} ทั้งยังทรงยกย่องสตรีไว้ในเอตทัคคะเช่นเดียวกับบุรุษอีกด้วย และยอมรับว่าสตรีมีศักยภาพเพียงพอที่จะบรรลุธรรมชั้นสูงได้อันเป็นที่มาแห่งการที่พระพุทธรูปทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีได้ ดังนั้น ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นประเด็นที่น่าศึกษาทำความเข้าใจ และจำเป็นจะต้องมีการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์พิจารณาถึงหลักธรรมคำสอน หรือทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับสตรีในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ชัดเจน ละเอียดลึกซึ้ง พร้อมพอนำเสนอกับคนทั่วไปที่เข้ามาศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนา

สอดคล้องกับงานวิจัยนี้ที่ผู้วิจัยสนใจต้องการที่จะศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณฑลชาดก ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๘ ว่าด้วยนิทานชาดกที่มีเนื้อหากล่าวถึงสตรีในเชิงลบ หรือในลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ กล่าวคือลักษณะของสตรีที่เป็นอันตรายต่อบุรุษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุ ในชาดกเรื่องดังกล่าวนี้มีเนื้อหาที่ค่อนข้างจะประณามสตรีเอาไว้อย่างรุนแรง เช่นกล่าวว่า “สตรีมีพิษร้ายเหมือนสุราเชื้อยาพิษ โภกผ้าเหมือนนางโจร ไอ้อวดเหมือนพ่อค้า กลีบกลอกเหมือนนอแรด ลิ่นมี ๒ แฉกเหมือนงู ปกปิดความเลวร้ายเหมือนคูด”^{๑๔} เป็นต้น จากเนื้อหาบางส่วนที่กล่าวมานี้หากผู้ศึกษาทำการศึกษาเพียงผิวเผินมิได้ศึกษาค้นคว้าให้มาก ให้สามารถเข้าใจถึงเจตนารมณ์หรือมูลเหตุจูงใจของการตรัสสอนเช่นนี้ ก็อาจจะทำให้เกิดว่าคำสอนหรือถ้อยคำในชาดกนี้ประณามสตรีและไม่ให้เกียรติสตรีเสียบ้างเลยซึ่งจะนำไปสู่การเข้าใจพระพุทธศาสนาว่าไม่สนับสนุนความเท่าเทียมอย่างที่เราเข้าใจกันมากดังกล่าวแล้ว สำหรับเนื้อหาในเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าจะมีประโยชน์อย่างมากต่อผู้ศึกษาทั้งบุรุษและสตรี คือหากผู้ศึกษาเป็นสตรีก็จะได้คติเครื่องเตือนใจเสมือนเป็นประทีปนำทางให้เข้าใจและรู้จักตนเองมากขึ้น รมัตถะวังการประพฤตินี้ไม่ดี ส่งเสริมการประพฤตินี้ที่ดีได้ แต่หากผู้ศึกษาเป็นบุรุษก็จะได้เข้าใจธรรมชาติร้าย ๆ บางประการของสตรี และอันตรายอันจะพึงเกิดมีแก่ตนจากการสัมพันธ์กับสตรีที่มีพฤติกรรมร้าย ๆ พร้อมทั้งคุณประโยชน์อันจะพึงเกิดมีหากรู้จักระมัดระวังในการคบหาสตรี

ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาค้นคว้าชาดกนี้โดยละเอียด เพื่อประโยชน์ในการเข้าใจหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสตรีให้มากขึ้น อีกทั้งเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาสาระของแนวคิดเรื่องสตรีผ่านการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีตามที่ปรากฏในกุณฑลชาดกให้มากขึ้น ถูกต้องใกล้เคียงกับพุทธประสงค์

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๙.

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๑๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๒-๒๓/๒๘๘.

^{๑๔} ชุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๒/๑๔๑.

ในการตรัสสอนเรื่องนี้ และเพื่อประโยชน์ต่อตัวสตรีในแง่ของการเป็นคติเครื่องเตือนใจในการปฏิบัติตนไม่ให้เป็นที่ครหาติเตียนของวิญญูชน อีกทั้งต่อตัวบุรุษในการที่จะเรียนรู้ เข้าใจลักษณะของสตรีที่ไม่พึงประสงค์ได้แก่สตรีที่ไม่ควรคบหา กล่าวคือสตรีที่ควรหลีกเลี่ยงเสียให้ไกล

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ โครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดกเป็นอย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๒ หลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดกมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดกเป็นอย่างไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์กุณาลชาดก เพื่อให้ทราบถึงโครงสร้าง เนื้อหา และหลักคำสอนที่มีปรากฏอยู่ในกุณาลชาดก พร้อมทั้งวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีตามที่ปรากฏในคำสอนว่าด้วยลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ กล่าวคือสตรีที่เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของนักบวช ซึ่งผู้วิจัยจะได้ค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก และข้อมูลชั้นรองจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และเอกสาร ตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์สรุป และนำเสนอข้อชี้แนะอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาต่อไป

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

โครงสร้าง หมายถึง (การจัดระบบของเนื้อหา) ระบบการเดินเรื่อง แนววิธี หรือขั้นตอนในการนำเสนอข้อมูลหรือเนื้อหาของกุณาลชาดก เช่น การขึ้นต้นเรื่อง การนำเสนอแสดงเนื้อหาหรือข้อมูล และการจบเรื่อง

เนื้อหา หมายถึง เรื่องราวต่าง ๆ หรือข้อมูลทั่ว ๆ ไปตามที่ปรากฏอยู่ในกุณาลชาดก

หลักคำสอน หมายถึง เนื้อหาสาระสำคัญตามที่ปรากฏในกุณาลชาดก

เวยยาकरणะ หมายถึง คำอธิบายเนื้อหาของชาดกส่วนที่เป็นคาถาประพันธ์ให้เข้าใจง่าย

สโมธาน หมายถึง องค์กรประกอบสุดท้ายของชาดก มีเนื้อหาสรุปชาดกเชื่อมโยงเนื้อเรื่องส่วนอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน

มูรธาภิเษก หมายถึง พระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์

พฤติกรรมภายนอก หมายถึง กิริยาอาการการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกสังเกตเห็นสัมผัสรับรู้ได้อย่างชัดเจนไม่ต้องอาศัยเครื่องมือใด ๆ ช่วย

พฤติกรรมภายใน หมายถึง กิริยาอาการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออก แต่ไม่อาจสังเกตเห็นสัมผัสรับรู้ได้อย่างชัดเจนต้องอาศัยเครื่องมือบางอย่างช่วยตรวจสอบ

พฤติกรรมสตรี หมายถึง กิริยาอาการ ท่าทางทางกาย วาจา และใจที่สตรีแสดงในกุณาลชาดก

สตรี หมายถึง ผู้หญิงที่ปรากฏในกุณาลชาดก

บุรุษ หมายถึง บุรุษเพศทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์

กุณาลชาดก หมายถึง ชาดกที่พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงเหตุการณ์ในอดีตสมัยที่พระพุทธองค์เสวยชาติเป็นพญานกกุณาละ ในนิบาตชาดก พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘

อาเวณิกทุกขสูตร หมายถึง พระธรรมเทศนาที่พรรณนาถึงความทุกข์ยากลำบากในการดำเนินชีวิตของสตรีในประเด็นเกี่ยวกับทุกข์ประจำสังขารที่เกิดขึ้นแก่เฉพาะสตรีเท่านั้นไม่เกิดกับบุรุษ

๑.๖ ทบทวนหนังสือเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. หนังสือที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวข้อความเพื่อยืนยันความเชื่อมั่นในความถูกต้องของคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าใกล้เคียงกับพุทธวจนะดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้จริงไว้ในหนังสือ “รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้” พอสรุปใจความได้ว่า การรักษาด้วยท่อง โดยสวดแล้วทรงจำไว้นั้นแหละ เป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่ายุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร... พระไตรปิฎกบาลีของเถรวาทนี้ ไม่ว่าจะ เป็นของประเทศไหน ทั้งที่อยู่ห่างกันไปแสนนานเป็นพันปี ก็ยังเหมือนกัน เนื้อหาอย่างเดียวกัน แสดงถึงการที่ท่านให้ความสำคัญยิ่งนักกับการรักษา^{๑๕}

ลักษณะวัต ปาละรัตน์ ได้กล่าวถึงสถานะของหญิงหม้ายสมัยก่อนพุทธกาลหรือสมัยพระเวทไว้ในหนังสือ “สตรีในมุมมองพุทธปรัชญา” ว่าตกต่ำ ถูกสังคัมรังเกียจว่าเป็นจัญทาล ถูกนิทนาว่าร้ายว่าเป็นตัวนำโชคร้ายและถูกห้ามไม่ให้เข้าร่วมพิธีต่าง ๆ หญิงหม้ายจัดเป็นผู้ไร้ความหมาย สังคมไม่ยกย่อง ภริยานั้นเป็นสมบัติอยู่ภายใต้สิทธิขาดของสามี เมื่อสามีตาย ผู้เป็นภริยาก็ไม่มีสิทธิ์จัดการกับชีวิตของตนเอง...ในบางแห่งหญิงหม้ายไม่มีสิทธิแม้กระทั่งจะมีชีวิตอยู่ เพราะตามประเพณีแล้วภรรยาต้องตายตามสามีผู้เป็นเจ้าของชีวิตไปด้วย การเผาตัวตายตามสามีในวันที่เผาศพสามี เรียกว่า พิธีสตี ซึ่งถือเป็นการแสดงความภักดีต่อผู้เป็นสามี^{๑๖}

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึงลักษณะ อุปการะคุณของของสตรีที่ดีที่มีต่อพระพุทธศาสนา และมวลมนุษย์ในฐานะสตรีผู้ให้กำเนิดไว้ในหนังสือ “ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล” สรุปใจความได้ว่า สตรีผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยาวัตรอันงามและมีปัญญา มีบทบาทที่สำคัญต่อความเจริญของพระพุทธศาสนา มีส่วนสำคัญในการช่วยให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ เธอมีจิตใจอ่อนโยน เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มีศรัทธาอันเต็มตัว พร้อมทั้งจะเสียสละแม้ชีวิตเพื่อสิ่งที่เธอรักและบูชา มีความอดทน

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้*, (กรุงเทพมหานคร, กองทุนสนทนาธรรมนำสุข, ๒๕๔๓), หน้า ๓๙, ๔๕.

^{๑๖} ลักษณะวัต ปาละรัตน์, *“สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา”* (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕.

อย่างยั้งยวด เพื่อถนอมสิ่งที่เธอรักและบูชาสิ่งนั้นให้คงอยู่ พร้อมกับเฝ้าดูสิ่งนั้นด้วยใจจดจ่อ เบิกบาน และชื่นชมสุขเมื่อได้เห็นสิ่งที่เธอรักเจริญเติบโต มันคง ดำรงอยู่เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์คนทั้งหลาย^{๑๗}

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงในพระไตรปิฎกไว้ในหนังสือ “สตรีในคัมภีร์ตะวันออก” สรุปใจความได้ว่า ในพระไตรปิฎกมีข้อความที่กล่าวถึงผู้หญิงในแง่ร้ายอยู่หลายแห่ง คำว่า “แง่ร้าย” ในที่นี้มีได้หมายความว่าพระพุทธเจ้าจะทรงเห็นว่าผู้หญิงเป็นเพศเลย แต่ทรงแสดงถึงผลร้ายที่มาจากผู้หญิง ซึ่งได้แก่ธรรมชาติของผู้หญิงบ้าง นิสัยใจของผู้หญิงบางจำพวกบ้าง ผลร้ายนี้จะเกิดแก่บุรุษที่คบหากับผู้หญิง^{๑๘}

มนตรี สิริโรจนานันท์ ได้กล่าวถึงชาดกในฐานะเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือหรือสื่อสำหรับสอนธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ในหนังสือ “สตรีในพระพุทธศาสนา” ว่า ส่วนใหญ่แล้วชาดกที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนธรรมในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสามัคคี ความกตัญญู ความไม่ทะเลาะวิวาทกัน และรวมถึงเรื่องเกี่ยวกับการสอนให้ภิกษุตัดใจจากความยินดีพอใจในเพศตรงข้าม คือผู้หญิงด้วย ในวิธีการนำเรื่องในอดีตมาเล่าประกอบการสอนธรรม^{๑๙}

เรื่องอุไร กุศลาศัย ได้กล่าวถึงท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อสตรีไว้ในหนังสือ “สตรีในวรรณคดีพระพุทธศาสนา” สรุปใจความได้ว่า สตรีกลุ่มแรกที่หันเข้าหาความสงบร่มเย็นในระบอบภิกษุณีสงฆ์ แม้ว่าครั้งแรกพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงเต็มพระทัยนักที่จะประทานสิทธิให้สตรีบวช แต่ภายหลังด้วยการวิงวอนของสตรีผู้เปี่ยมด้วยศรัทธาและด้วยการชี้แจงของพระอานนท์ พระองค์จึงทรงอนุญาต ซึ่งปรากฏจำนวนสตรีที่เข้ามาบวชมากขึ้นและที่มาจากตระกูลสูงศักดิ์ก็มีอยู่ไม่น้อย^{๒๐}

เปรม หิมจันทร์ ได้กล่าวสรุปเหตุปัจจัยที่ทำให้สตรีในฐานะภรรยาแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อสามีของตนไว้ในหนังสือ “บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๑” สรุปใจความว่า สตรีที่อยู่ในฐานะภรรยาพอใจสามีหรือไม่พอใจสามีก็ตาม ประพฤตินอกใจสามีสาเหตุสำคัญเกิดจากอำนาจกิเลสชักจูงจิตใจให้ประพฤตินอกใจสามี เป็นการล่วงละเมิดประเวณีและพรหมจรรย์ด้วยเจตนาและจงใจ^{๒๑}

^{๑๗} วคิน อินทสระ, “ลีลากรรมสตรีในพระพุทธศาสนา” (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์เมธิตราย ๒๕๔๙), คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๑.

^{๑๘} ปรีชา ช่างขวัญยืน, “สตรีในคัมภีร์ตะวันออก” (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๖-๗๗.

^{๑๙} มนตรี สิริโรจนานันท์, “สตรีในพระพุทธศาสนา” (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

^{๒๐} เรื่องอุไร กุศลาศัย “สตรีในวรรณคดีพระพุทธศาสนา” (กรุงเทพมหานคร, รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๖๔.

^{๒๑} เปรม หิมจันทร์, “บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๑” (กรุงเทพมหานคร, หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐.

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงบทบาทของสตรีกับนักบวชในพระพุทธศาสนาในฐานะเคยเป็นสามีภรรยากันไปหนังสือ “บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๒” สรุปใจความได้ว่า นางปุราณ ทูตียภรรยาเก่าของมหัลลภิกษุรูปหนึ่ง เห็นสามีบวชแล้วปฏิบัติเคร่งครัดจึงจัดฉากให้เพื่อนแต่งตัวแบบเจ้าบ่าว ทำทีคล้ายจะจัดงานแต่งงานกับตน แล้วนิมนต์มหัลลภิกษุมารับบ้านพูดว่า “ขอให้ท่านนิพพานในพระศาสนาเถิด... บ้านเรือนที่ไม่มีสามีไม่อาจตั้งอยู่ได้ ดิฉันจะไปหาสกุลอื่น...” คำพูดหรือพฤติกรรมที่น่าสงสารขึ้นเพียงเท่านี้ทำให้มหัลลภิกษุตัดสินใจลาสิกขาทันที^{๒๒}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภัค มหาวรากร กล่าวถึงความสามารถของสตรีในการโน้มน้าวจิตใจบุรุษให้หลงใหล มัวเมา อยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหาจนหมดราศีไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระจันทร์ในอรรถกถาชาดก” ใจความได้ว่า พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นพญานกกุณณะ ทรงแสดงให้เห็นโทษของหญิงว่าหญิงทำให้บุรุษตกอยู่ในอำนาจกิเลส นำไปสู่ความทุกข์ ความหายนะ หญิงจึงทำให้บุรุษมีมลทิน แม้ผู้มีปัญญาดีแล้วแต่มีจิตฝักใฝ่ในหญิงก็จะทำให้หมองมัว “เหมือนพระจันทร์ถูกราดูจับ”^{๒๓}

จिरันท์ โกมลภิติสกุล ได้กล่าวถึงบทบาทและสถานภาพสตรีไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทและสถานภาพสตรีจากสำนวนสุภาษิตอีสาน” สรุปใจความได้ว่า สตรีมี ๒ สถานภาพใหญ่ ๆ ได้แก่ สถานภาพด้านการศึกษา และสถานภาพด้านครอบครัว กล่าวคือ สถานภาพด้านการศึกษา สตรีไม่ได้รับการส่งเสริมให้มีวิชาความรู้ในทางหนังสือเหมือนผู้ชาย แต่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้เป็นแม่ศรีเรือน และกุลสตรี มีความประพฤติที่มีทั้งทางกาย วาจา ใจ ส่วนสถานภาพด้านครอบครัว สามารถจำแนกความสัมพันธ์ในครอบครัวได้ในฐานะมารดา ฐานะภรรยา และฐานะบุตร สตรีในฐานะมารดามีบทบาทในการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนบุตร ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุตร สตรีในฐานะภรรยา มีบทบาทในการดูแลงานบ้านงานเรือน ปฏิบัติตนให้มีความเป็นแม่ศรีเรือนอย่างครบถ้วน ให้ความเคารพยกย่อง และซื่อสัตย์ต่อสามี รวมทั้งให้ความเคารพบิดา มารดาของสามีเสมอด้วยบิดามารดาของตน สตรีในฐานะบุตร มีหน้าที่ต้องเคารพเชื่อฟังบิดามารดา แสดงความกตัญญูด้วยการดูแลท่าน^{๒๔}

เดือน คำดี ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์แท้จริงของการเข้าสู่สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาโดยการบวชทั้งภิกษุและภิกษุณีไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” สรุปใจความได้ว่า การบวชหรือการอุปสมบทเป็นภิกษุหรือภิกษุณีในพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อประพฤติพรหมจรรย์กระทำที่สุดแห่งทุกข์ เป็นการปฏิบัติตามพุทธบัญญัติด้วยวาเพศ

^{๒๒} เปรม หิมจันทร์, “บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๒” (กรุงเทพมหานคร, หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๙.

^{๒๓} สุภัค มหาวรากร, “บทบาทของพระจันทร์ในอรรถกถาชาดก”, รายงานวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

^{๒๔} จิรันท์ โกมลภิติสกุล, “การวิเคราะห์บทบาทและสถานภาพสตรีจากสำนวนสุภาษิตอีสาน”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕), บทคัดย่อ.

บรรพชิตเป็นอุดมเพศที่เอื้ออำนวยต่อการบำเพ็ญสมณธรรม ในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการละเว้นความชั่ว กระทำคุณงามความดี และบำเพ็ญจิตของตนให้ผ่องใส เป็นบุญกุศลและประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนและแก่สังคม^{๒๕}

ภัทรพร สิริกาญจน ได้กล่าวถึงบทบาทของฆราวาสสตรีที่ทำหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน” สรุปลงใจความได้ว่า ในสมัยพุทธกาล ฆราวาส (สตรี) มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในทางที่เหมาะสมโดยการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ เพื่อให้พระสงฆ์ดำรงอยู่ได้และมีความพร้อมในการศึกษาพระปริยัติธรรม ปฏิบัติตามที่ได้ศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๒๖}

โสภณ ศรีกฤษดาพร ได้นำเสนอแนวความคิดเรื่องความเสมอภาคในชีวิตมนุษย์ตามหลักคำสอนพุทธศาสนาว่าด้วยองค์ประกอบพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ทั้งชายและหญิงเสมอเหมือนกันไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา” พอสรุปลงใจความได้ว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนว่า มนุษย์ (ทั้งชายและหญิง) มีองค์ประกอบใหญ่ ๆ ๕ ประการ เรียกว่า เบญจขันธ์ หรือ ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในบรรดาขันธ์ทั้ง ๕ นั้น แบ่งได้เป็นรูปธรรมคือกายอย่างหนึ่ง นามธรรมคือจิตอย่างหนึ่ง ดังนั้นมนุษย์จึงมีองค์ประกอบที่เป็นจริง ๒ ด้าน คือ ด้านนอกได้แก่รูปธรรมหรือกายและด้านใน ได้แก่นามธรรมหรือจิต พุทธศาสนาเน้นให้ศึกษามนุษย์โดยเริ่มจากภายนอกคือกายเข้าสู่ภายในคือจิตและเน้นย้ำให้ศึกษาด้านในของมนุษย์คือจิตไว้เป็นพิเศษด้วยยิ่งศึกษาด้านในมนุษย์ได้ลึกมากเพียงใดก็ยิ่งทำให้รู้จักเข้าใจมนุษย์ (ตนเองหรือชีวิต) ได้มากเพียงนั้น^{๒๗}

ค. บทความที่เกี่ยวข้อง

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้กล่าวถึงอิทธิพลของสตรีที่มีต่อบุรุษในฐานะเป็นต้นเหตุทำให้บุรุษมีวเมว ลุ่มหลงได้ง่ายจนอาจเป็นเหตุให้ละทิ้งพรหมจรรย์ได้ไว้ในบทความเรื่อง “สตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์จริงหรือ” สรุปลงใจความได้ว่า ความเป็นผู้หญิงนั้นมีอิทธิพลชักจูง หรือครอบงำจิตใจของชายให้หลงใหลได้ การใกล้ชิดสตรีย่อมทำให้การฝึกตนเพื่อละระคะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ในแง่นี้ผู้หญิงไม่ได้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ แต่ตรงข้ามความน่าพึงใจต่างหากที่เป็นศัตรูของพรหมจรรย์ ความพึงพอใจทางเพศนี้เป็นเรื่องของสัตว์โลกทั้งสิ้น หาใช่เฉพาะมนุษย์ไม่ การที่บุรุษติดเนื้อต้องใจสตรีจึงเป็นธรรมดาของโลก หาใช่ว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายเลวหรือผู้ชายดูหมิ่นผู้หญิงที่เป็นสิ่งพึงปรารถนาของตนไม่ ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ว่า “หญิงทั้งหลายในโลกย่อมย้ายชายผู้ประมาท

^{๒๕} เตือน คำดี, “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” รายงานวิจัย, (โครงการวิจัยพุทธศาสตร์ศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔) หน้า ๑.

^{๒๖} ภัทรพร สิริกาญจน “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน” งานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๕.

^{๒๗} โสภณ ศรีกฤษดาพร, “ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา , รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๓๑), หน้า ๖, ๑๐๔.

แล้ว พวกหล่อนย่อมชักจูงจิตของชายหนุ่มไป เหมือนลมพัดปยุ่นที่พัดตกจากต้น สภาพนั้นบัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า เป็นเหวสำหรับพรมจรรย์”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ หากพิจารณาโดยผิวเผินดูประหนึ่งว่าหญิงจงใจทำลายพรมจรรย์ของชายผู้รักษาพรมจรรย์ แต่ความที่เปรียบจะเห็นได้ว่าพรมจรรย์เป็นสิ่งที่เคลื่อนได้ง่ายเหมือนปยุ่น ส่วนธรรมชาติของผู้หญิงนั้นมีอำนาจรุนแรงเหมือนลมย่อมจะทำให้พระภิกษุขาดจากพรมจรรย์ได้ง่าย หากไม่สำรวมจิตใจของตนเองให้ดีแล้ว แม้ผู้หญิงจะไม่ได้ตั้งใจครอบงำจิตใจของบุรุษ ความหลงก็ทำให้บุรุษนั่นเองละทิ้งพรมจรรย์^{๒๘}

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ได้กล่าวถึงลักษณะพื้นฐานทางสังคมเกี่ยวกับอคติทางเพศที่บุรุษมักมีความคาดหวังให้ผู้หญิงเป็นผู้รับใช้ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาตั้งข้อสมมติฐานว่าคำสอนหรือข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะปิดกั้นสตรีหรือว่าร้ายหรือว่าดูหมิ่นสตรีเป็นสิ่งที่ถูกสอดแทรกเพิ่มเติมเข้ามาภายหลังจากคณะสงฆ์ฝ่ายภิกษุที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมบันทึกเป็นคัมภีร์ไว้ในบทความเรื่อง “เหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมสูญของภิกษุณีเถรวาทในยุคหลังพุทธกาล” สรุปใจความได้ว่า นักวิชาการทั้งหลายมองว่าสาเหตุแห่งความเสื่อมสูญของภิกษุณีเถรวาทสาเหตุสำคัญเกิดจากอคติทางเพศของคณะสงฆ์ที่ต้องการกำจัดภิกษุณีให้หมดไปจึงได้วางแผนการกำหนดระเบียบการบวชเป็นภิกษุณีไว้อย่างเข้มงวดมากโดยการสอดแทรกหรือเพิ่มเติมครุธรรม ๘ ประการหรือสิกขาบทอื่น ๆ เข้าในพระไตรปิฎก ทั้งนี้ก็เพื่อให้คณะสงฆ์อยู่เหนือภิกษุณีอีกด้วย ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีนักวิชาการพยายามหาเหตุผลโดยการโยงไปหาค่านิยมของอินเดียโบราณที่ผู้ชายคาดหวังให้ผู้หญิงปรนนิบัติรับใช้

จากทัศนะดังกล่าวจึงทำให้มีการเสนอแนวคิดที่ว่า ครุธรรม ๘ ประการ เป็นของปลอมที่ถูกลอดแทรกเข้ามาในยุคหลังพุทธกาล ด้วยเหตุผลที่ว่า (๑) พระพุทธเจ้าทรงมีเมตตากรุณาต่อมวลสรรพสัตว์อย่างเสมอหน้ากัน จึงเป็นไปได้ที่พระองค์จะตรัสหรือบัญญัติข้อความใด ๆ ในลักษณะที่มีอคติต่อสตรีเพศ (๒) ภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาลมีความรู้สึกรู้สีก่อนต่อต้านการบวชของสตรีในพระพุทธศาสนา เพราะถูกหล่อหลอมมาในวัฒนธรรมที่ถือผู้ชายเป็นใหญ่ของพราหมณ์-ฮินดู (๓) ความรู้สึกรู้สีก่อนดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นในกรณีที่ไม่นิมนต์ภิกษุณีสงฆ์ให้เข้าร่วมทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และการปรับอบัติพระอานนทีในกรณีที่ชวนชวายเป็นสตรีเข้ามาบวช (๔) เมื่อมีความรู้สึกรู้สีก่อนจึงวางแผนที่จะบั่นทอนและกำจัดภิกษุณีให้หมดไปจากวงการคณะสงฆ์ และ (๕) เพื่อให้บรรล่วัตถุประสงค์ตามแผนการที่วางไว้ จึงแอบสอดแทรกครุธรรม ๘ ประการ และสิกขาบทบางส่วนเข้ามาเพื่อบั่นทอนภิกษุณีสงฆ์ให้ลดน้อยถอยลงและสูญหายไปในที่สุด^{๒๙}

^{๒๘} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., (๒๕๕๖), “สตรีเป็นศัตรูของพรมจรรย์จริงหรือ”, บทความทางวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. [ออนไลน์], ๑๐ หน้า, แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1517&articlegroup_id=278 [๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙].

^{๒๙} แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, (๒๕๕๒), “เหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมสูญของภิกษุณีเถรวาทในยุคหลังพุทธกาล”, บทความทางวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. [ออนไลน์], ๙ หน้า, แหล่งที่มา :

อดิศักดิ์ ทองบุญ ได้วิเคราะห์วิธีในการตอบปัญหาหรือการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าในกรณีที่เกี่ยวข้องกับสตรีที่รุนแรง หรือมองว่าเป็นคำสอนที่ดูหมิ่นสตรีจนอาจเป็นเหตุให้คนทั่วไปมองว่าพระพุทธเจ้ามีอคติต่อสตรีไว้ในบทความเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีทางการบ้านการเมืองตามมาตรฐานของพุทธธรรม : กรณีศึกษาพุทธดำรัสในกัมโปชสูตร” สรุปใจความได้ว่า การที่พระพุทธองค์ตรัสตอบคำถามของพระอานนท์ที่ทูลถามพระองค์ว่า เพราะเหตุใด มาตุคาม (หรือสตรี) จึงนั่งในสภา (วินิจฉัย) ไม่ได้ ทำการงานใหญ่ไม่ได้ ไปแคว้นกัมโปช (หรือไปต่างแคว้น) ไม่ได้ ว่า สาเหตุเพราะมาตุคามเป็นคนมักโกรธ (โกรธโน) ชอบริษยา (อิสสุกิ) มีความตระหนี่ (มจฉริ) และมีปัญญาทราหม (ทุปปญโญ) นั้น เป็นการตรัสตอบคำถามตามคำทูลถาม คือเขาถามมาอย่างไรก็ตรัสตอบตรงตามลักษณะนิสัยและพฤติกรรมในเรื่องนั้นๆ เฉพาะที่ทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ถามและผู้ฟัง ทั้งนี้เพราะพระตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย^{๓๐}

สมิทิล เนตรนิมิตร ได้กล่าวถึงคุณค่าหรือประโยชน์นานาประการของการศึกษาชาดกหรือพระไตรปิฎกไว้ในบทความเรื่อง “สหวิทยาการในชาดก” สรุปใจความได้ว่า แม้ว่าปัจจุบันโลกจะมีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุมากเพียงใดก็ตามจนขนาดว่าสามารถเดินทางไปนอกโลกได้ ผู้คนก็ยังมีความศรัทธาต่อสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ ความประหลาดมหัศจรรย์ยังได้รับความนับถือตลอดมา และคงจะเป็นเช่นนี้ต่อไป นิทานชาดกมีเรื่องราวเต็มไปด้วยความประหลาดมหัศจรรย์ อำนาจของวิเศษ การใช้อำนาจเวทย์มนตร์ ถึงกระนั้น จริยธรรมในชาดกเป็นจุดประทีปส่องทางความประพฤติเป็นรูปแบบการสอนให้คนทำความดีตามพระโพธิสัตว์ วิธีสอนจริยธรรมในชาดกจึงคงเป็นเทคนิคที่ไม่พ้นสมัย

การศึกษาชาดกเป็นสหวิทยาการ (รวมไปถึงการศึกษาพระไตรปิฎก) ย่อมไม่อัศจรรย์คำตอบต่อคำถามของคนยุคใหม่ที่มักถามว่า “ที่ชาดกสอนเช่นนั้น จริงหรือไม่” ถือนำเสนอทางออกอย่างหนึ่ง แม้เรื่องราวในชาดกเกิดขึ้นห่างไกลสังคมไทย แต่พฤติกรรมของมนุษย์ไม่แตกต่างกับในปัจจุบัน จะเกิดขึ้นรูปแบบใดนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งแต่ความมุ่งหมายคงเหมือนเดิม การศึกษาชาดกจึงทำให้รู้วิธีคิดของคนโบราณที่จุดประกายความคิดให้คนรุ่นหลังขบคิด เป็นการสืบทอดเจตนาของคนโบราณตั้งคำที่ว่า “พวกเราคิดบิดาเราจน เราเป็นคนมีปัญญาจะหาไหน บุตรของเราคงดีจริงยิ่งขึ้นไป จิตใจเขาคงคิดเหมือนบิดา”^{๓๑}

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ กล่าวถึงแนวคิดพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสตรีในเรื่องศักราชภาพสิทธิที่เท่าเทียมกันบุรุษไว้ในบทความเรื่อง “พุทธศาสนากับสิทธิสตรี” สรุปใจความได้ว่า พระพุทธเจ้า

http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1016&articlegroup_id=155 [๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙].

^{๓๐} อดิศักดิ์ ทองบุญ “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีทางการบ้านการเมืองตามมาตรฐานของพุทธธรรม : กรณีศึกษาพุทธดำรัสในกัมโปชสูตร”,วารสารมหาจุฬาริชาการ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า ๑๐๑ – ๑๐๒.

^{๓๑} สมิทิล เนตรนิมิตร, (๒๕๕๐), “สหวิทยาการในชาดก”, บทความทางวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. [ออนไลน์], ๗ หน้า, แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php> [๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙].

ทรงประกาศว่าผู้หญิงเสมอกับผู้ชายในความสามารถที่จะบรรลุนิพพาน ผู้หญิงทุกคนมีธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ หรือศักยภาพที่จะบรรลุธรรมที่สูงสุดในตนเองเช่นเดียวกับผู้ชาย ในพุทธศาสนา ความแตกต่างทางเพศมิได้เป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมที่สูงสุดแต่อย่างใด ความก้าวหน้าและความสำเร็จทั้งปวง ทั้งระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ล้วนอยู่ในความสามารถของผู้หญิงที่จะบรรลุถึงได้ทั้งสิ้น^{๓๒}

ง. สารนิพนธ์ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤชต์ ประชาตุ) ได้กล่าวสรุปผลวิเคราะห์ภาพรวมของทัศนะพระพุทธศาสนาต่อสตรีที่ปรากฏในกุณาสชาดกไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ ทัศนคติเกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏในชาดก : ศึกษาเฉพาะกุณาสชาดก จันทกนิรีชาดกและเวสสันดรชาดก” พอสรุปใจความได้ว่า เนื้อหาว่าด้วยพฤติกรรมร้าย ๆ ของสตรีในกุณาสชาดกนั้นเป็นการวางกรอบการมองสตรีในมุมมองของบรรพชิต ทั้งนี้ก็เพื่อให้บรรพชิตเองได้เกิดความเบื่อหน่ายในเพศฆราวาสและมุ่งที่จะศึกษาพระธรรมยิ่งขึ้นไป โดยนัยนี้มิได้เป็นการดูถูกเหยียดหยามสตรีแต่อย่างใด เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงพยายามจะชี้ให้ภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ที่เกิดความกำหนัดด้วยการยั่ววนของบรรดาภรรยาเก่า เห็นโทษของสตรีหรือพฤติกรรมอันไม่ดีของสตรีที่ไม่ดีทั้งหลายว่าเป็นอย่างไร เพื่อชักจูงจิตใจของพระบวชใหม่เหล่านั้นให้หันมามุ่งมั่นในการประพฤติพรหมจรรย์^{๓๓}

พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม/แสนโบราณ) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมของนางมาคันธียาตามแนวพฤติกรรมนิยมไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “พฤติกรรมความโกรธของพระนางมาคันธียา : ศึกษาวิเคราะห์ตามแนวจิตวิทยา” พอสรุปใจความได้ว่า การแสดงพฤติกรรมใด ๆ จะต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง เพื่อนำไปสู่การแสดงพฤติกรรม กระทำไปตามสิ่งเร้าที่เข้ามาเป็นตัวเร้าให้เกิด และตอบสนองไป^{๓๔}

พระณรงค์ เพชรบุญดี ได้ศึกษาบทบาทและพฤติกรรมของนางร้ายในอรรถกถาชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของหญิงร้ายในชาดกกุฎฐกถา” สรุปใจความว่า หญิงร้ายในชาดกกุฎฐกถาคือหญิงที่มักมากในกามารมณ์และมีพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมในเรื่องทางเพศเป็นโทษและเหตุแห่งทุกข์ของชายผู้เป็นสามี และที่สำคัญคือเป็นผู้กระทำอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุ ทรรคนะของชาดกกุฎฐกถาที่มีต่อความเลวร้ายของผู้หญิงคือ ผู้หญิงเป็นผู้ทำให้

^{๓๒} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, (๒๕๔๗), “พุทธศาสนากับสิทธิสตรี”, บทความ (ภาควิชามนุษยศาสตร์), คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. [ออนไลน์], ๑๔ หน้า, แหล่งที่มา : <http://www.thaicadet.org/Buddhism/Faminism.html> [๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙].

^{๓๓} พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤชต์ ประชาตุ), “การศึกษาวิเคราะห์ ทัศนคติเกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏในชาดก : ศึกษาเฉพาะกุณาสชาดก จันทกนิรีชาดกและเวสสันดรชาดก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔-๕๖.

^{๓๔} พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม/แสนโบราณ), “พฤติกรรมความโกรธของพระนางมาคันธียา : ศึกษาวิเคราะห์ตามแนวจิตวิทยา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

นักบวชละทิ้งการประพาศพรหมจรรย์ กลับไปใช้ชีวิตผู้ครองเรือน เพราะฉะนั้น ผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่นักบวชไม่ควรไว้วางใจ ชาตักภูฏกถาเสนอแนวปฏิบัติต่อผู้หญิงไว้ว่า นักบวชควรหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลไม่ควรสนทนาด้วยสองต่อสอง และควรมีสติเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับทรศนะของชาตักภูฏกถานี้สอดคล้องกับทรศนะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทุกประการเพียงแต่พระไตรปิฎกมีข้อแนะนำเพิ่มเติม เกี่ยวกับวิธีควบคุมความคิดที่มีต่อผู้หญิงเพื่อมิให้เกิดกามราคะด้วย การที่ชาตักภูฏกถา เสนอบทบาทของหญิงร้ายในลักษณะนี้เป็นอีกความพยายามหนึ่งในการแก้ปัญหาเรื่องภิกษุละทิ้งการประพาศพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งผู้หญิง ^{๓๕}

พระมหาสักกวิพงษ์ มหาวิโร (ดวงมาลา) ได้ศึกษาความหมายของมาตุคาม (หญิงหรือสตรี) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาแนวทางปฏิบัติของสตรีไทยตามที่ปรากฏในมาตุคามสังยุต” ใจความว่า คำว่า มาตุคาม นี้ มีความหมายโดยทั่วไปหมายถึง มนุษย์เพศหญิงอันเป็นเพศที่ตรงข้ามกับเพศชาย ใช้เรียกผู้หญิงตั้งแต่เกิดจนกระทั่งแก่ชรา คำนี้พบในพระวินัยปิฎกในสิกขาบทที่ว่าด้วยการต้องอาบัติเพราะประพาศเสียหายกับผู้หญิง อีกความหมายหนึ่ง มาตุคามเป็นคำเรียกระบุสถานะสตรีผู้ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านแม่เรือนใน ๓ สถานะที่สำคัญ คือ ๑) เป็นภรรยาในฐานะเป็นคู่ชีวิตของสามี ๒) การทำหน้าที่สะใภ้ในตระกูลสามี และ ๓) ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรธิดาในฐานะมารดาผู้ให้กำเนิด... ^{๓๖}

พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี) กล่าวว่า พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสิทธิ หน้าที่ บทบาท และความเสมอภาคของสตรี รวมทั้งคำสอนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสตรีไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา” สรุปใจความได้ว่า หากศึกษาสำรวจคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งหมดโดยตลอดแล้ว อาจกล่าวได้ว่า โดยการเปรียบเทียบกับข้อความที่สรรเสริญหรือพูดถึงสตรีในแง่บวกมีมากกว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการให้ อิสรภาพทางจิตแก่สตรี และชัดเจนขึ้นเมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับบทบาทของสตรีในสังคมของศาสนาพราหมณ์ ผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนาจากสภาพสังคมในปัจจุบันมักจะกล่าวโจมตีว่า พระพุทธศาสนากดขี่สตรี ไม่ให้ความเสมอภาคเท่าเทียมกันกับบุรุษ เช่นการที่ไม่ยอมให้สตรีบวชตั้งแต่ต้น จริง ๆ แล้วสตรีภายใต้พระพุทธศาสนามีอิสระและพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาได้ทุกอย่าง พระพุทธศาสนาไม่มีข้อยกเว้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงประกาศพระธรรมแก่ประชาชนทั้งบุรุษและสตรี เพราะตระหนักดีว่าความแตกต่างระหว่างสตรีและบุรุษโดยแท้จริงแล้วไม่มีความหมายหรือความสำคัญอะไรเลย เพราะต้องมีความทุกข์ความเดือดร้อนเหมือน ๆ กัน สตรีเพศจึงจัดอยู่ในสถานภาพที่ควรยกย่องเพราะฐานะที่สำคัญของสตรีก็คือความเป็นแม่ของลูก ^{๓๗}

^{๓๕} พระณรงค์ เพชรบุญดี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของหญิงร้ายในชาตักภูฏกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), บทคัดย่อ.

^{๓๖} พระมหาสักกวิพงษ์ มหาวิโร (ดวงมาลา), “การศึกษาแนวทางปฏิบัติของสตรีไทยตามที่ปรากฏในมาตุคามสังยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘.

^{๓๗} พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (กลยาโณ ลายน้ำทอง) กล่าวถึงสถานภาพบทบาท และสิทธิสตรีไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาท และสิทธิสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย” ว่า สถานภาพบทบาท และสิทธิสตรีที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีสถานภาพที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของบุรุษเพศ ทำให้บทบาทและสิทธิถูกจำกัดอยู่เพียงคอยปฏิบัติตามและรับคำสั่งให้ปฏิบัติ แต่เมื่อพระพุทธศาสนามีอิทธิพลด้านจิตใจทางสังคมอินเดียยุคหนึ่ง ทำให้ทราบว่าทั้งหญิงและชายล้วนมีความเหมือนกันทางด้านสติปัญญา คือ สามารถพัฒนาจิตใจ และยกระดับสติปัญญาของตนให้สูงขึ้น จนสามารถบรรลุธรรมได้ ด้วยเหตุนี้หลักการของพระพุทธศาสนา จึงได้ปฏิเสธสิ่งที่แตกต่างกันระหว่างบุรุษกับสตรี แต่ขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำกรรม เพราะผลของกรรมทั้งฝ่ายกุศล และฝ่ายอกุศล เป็นตัวกำหนดให้สตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันไปด้วย ^{๓๘}

แม่ชีวงเพชร คงจันทร์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับนักบวชไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ปัญหาความสัมพันธ์ของสตรีกับนักบวช” สรุปใจความได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับนักบวชในสมัยพุทธกาลนั้นพบว่ามี ๒ ลักษณะคือ ลักษณะที่เหมาะสมอย่างหนึ่ง ลักษณะที่ไม่เหมาะสมอย่างหนึ่ง โดยความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะที่เหมาะสมนั้นจัดได้ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระพุทธองค์ที่ทรงก่อตั้งศาสนาขึ้นมา...และพบว่า มีอยู่ด้วยกัน ๒ ฐานะคือ (๑) ในฐานะผู้อุปถัมภ์ (๒) ในฐานะผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ซึ่งความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้จัดได้ว่าเป็นหน้าที่และบทบาทอย่างแท้จริงสำหรับสตรีและนักบวชในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องดีงาม...สำหรับความสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสม หมายถึง ความสัมพันธ์อันเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ เริ่มตั้งแต่สัมพันธ์กันเพียงเล็กน้อย จนถึงความสัมพันธ์ทางเพศหรือการมีเพศสัมพันธ์ ^{๓๙}

นิธิยา เสนิงวงศ์ ณ อยุธยา ได้กล่าวข้อที่สตรีควรศึกษาปฏิบัติในเรื่องศาสนาไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติเกี่ยวกับคำสอนที่ว่า “สตรีเป็นมลทินของพรหมจรรย์” ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน” ใจความว่า สตรีควรศึกษาหาความรู้ในเรื่องศาสนา เมื่อต้องมีปฏิสัมพันธ์กับภิกษุควรระวังตัวให้เหมาะสม การแต่งกายต้องระมัดระวังให้สุภาพเรียบร้อยเหมาะกับกาลเทศะ เพื่อป้องกันการถูกตำหนิทางสังคม ควรเชื่อมั่นในศักยภาพ และคุณค่าของความเป็นสตรีในการเป็นฆราวาสที่ดี และความสามารถในการบรรลุธรรมได้ ^{๔๐}

^{๓๘} พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (กลยาโณ ลายน้ำทอง) “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาท และสิทธิสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๓๙} แม่ชีวงเพชร คงจันทร์, “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ปัญหาความสัมพันธ์ของสตรีกับนักบวช”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑, ๑๕.

^{๔๐} นธิยา เสนิงวงศ์ ณ อยุธยา, “การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติเกี่ยวกับคำสอนที่ว่า “สตรีเป็นมลทินของพรหมจรรย์” ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

เจษฎาวัลย์ ปลงใจ ได้กล่าวถึงการล่วงละเมิดศีลข้อสามในพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การล่วงละเมิดศีลข้อสามในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปใจความว่า การล่วงละเมิดศีลข้อสามเป็นการล่วงประเวณี ระหว่างชายหญิงที่ไม่ใช่คู่ครองของตน ทำให้ศีลขาด มีโทษหลายสถานทั้งแก่ตนเองคือ ได้รับความเดือดร้อนตกนรก แก่ครอบครัวคือ แยกแยกไม่มีความสุข และต่อสังคมคือ ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ดังนั้น การล่วงละเมิดศีลข้อสามทำให้เกิดผลเสียต่อสามีภรรยาโดยตรง และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวและสังคมอย่างมาก^{๕๑}

ภิรมย์ บุญยิ้ม ได้กล่าวถึงหลักการเลือกคู่ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาหลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปใจความว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดในการเลือกคู่โดยให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของชายหญิง หรือสามีภรรยา โดยภรรยาต้องมีหน้าที่ จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ไม่ประพฤตินอกใจ รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ และขยัน ไม่เกียจคร้าน ในกิจการทั้งปวง ส่วนสามี มีหน้าที่ ยกย่องภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่ประพฤตินอกใจ มอบความเป็นใหญ่ให้ และให้เครื่องแต่งตัว และมีหลักการเลือกคู่ คือ เลือกจากลักษณะชายและหญิงที่มีรูปงาม สติปัญญาดี มีศีลธรรม, ลักษณะชายและหญิงที่มีความเหมาะสมกัน โดยพิจารณาจากศรัทธา ศีล จิตใจ และปัญญา^{๕๒}

ทัศนีย์ ฉ่าพิรุณ กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” ว่า มี ๒ อย่าง คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทครอบครัวซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๓ อย่าง คือ บทบาทและหน้าที่ของการเป็นภรรยา บทบาทและหน้าที่ของการเป็นลูกสะใภ้ และบทบาทและหน้าที่ของการเป็นมารดา (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทศาสนาและสังคมซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ อย่าง คือ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา^{๕๓}

ยุรินทร์ ไททวี กล่าวถึงความหมายของสตรีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย” สรุปใจความว่า ในพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คำพูดหรือศัพท์ที่ใช้เรียกว่า สตรี โดยตรงนั้นไม่ปรากฏชัด แต่มีศัพท์ที่ใช้ในลักษณะของความหมายเดียวกัน หรือมีความใกล้เคียงกัน หรือเป็นคำใช้แสดงสถานะของสตรี ได้แก่ คำว่า “มาตุคาม” และเรียกสตรีผู้ถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

^{๕๑} เจษฎาวัลย์ ปลงใจ, “การศึกษาวิเคราะห์การล่วงละเมิดศีลข้อสามในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๕๒} ภิรมย์ บุญยิ้ม, “การศึกษาหลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๕๓} ทัศนีย์ ฉ่าพิรุณ “บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

เป็นสรณะว่า “อุบาสิกา”... ดังนั้น สตรี จึงหมายถึง หญิงมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดหรือหญิงโดยทั่วไป หากเป็นผู้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัย เรียกว่า อุบาสิกา^{๔๔}

ปารีชาต นนทกานันท์ กล่าวถึงฐานะของสตรีในสังคมอินเดียไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา” สรุปใจความได้ว่า ฐานะของสตรีในสังคมอินเดียจัดได้ว่าอยู่ในระดับที่ต่ำ ไม่ได้รับเกียรติและการยกย่องนับถือมากเท่าที่ควรจะเป็น ภรรยาต้องนับถือสามีเหมือนเทวดา คอยปรนนิบัติรับใช้และตกลูกอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของสามี ทั้งบิดามารดาหรือญาติพี่น้องของสามีก็เป็นนายที่คอยสั่งให้ภรรยาต้องกระทำตามที่ตนต้องการได้ โดยตัวผู้เป็นภรณานั่นอาจได้รับสิทธิ์หรืออำนาจเพียงเล็กน้อย น้อย ๆ เท่านั้นเกี่ยวกับการงานภายในบ้าน แต่จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นสาธารณะ หากสามีตายลงไป ภรรยาผู้เป็นหม้ายก็ต้องกลับไปอยู่ใต้การบังคับบัญชาของบิดาหรือบุตรชาย สถานะของสตรีในสมัยนี้จึงไม่มีค่า และไม่ได้รับความสำคัญทางสังคมเท่าที่ควร นอกจากเป็นเพียงสมบัติของบุรุษ สตรีจึงไม่ได้รับการยกย่อง ไม่ได้เป็นเจ้าของชีวิตเป็นตัวของตัวเอง หรือดำรงชีวิตตามที่ตนต้องการเลย^{๔๕}

ผลจากการทบทวนเอกสารงานวิจัยทางวิชาการที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า โดยภาพรวมพระพุทธานามิแนวคิดเกี่ยวกับสตรี ๒ รูปแบบ คือ แบบที่กล่าวถึงในลักษณะยกย่องแสดงถึงความเสมอภาคระหว่างเพศชายกับเพศหญิง และแบบที่กล่าวถึงในลักษณะดูหมิ่นกล่าวถึงสตรีในแง่ลบ ในด้านการวิเคราะห์ตามทัศนะของนักวิชาการผ่านงานเขียนต่าง ๆ พบว่าเนื้อหาของคัมภีร์ส่วนที่ยกย่องหรือแสดงความเสมอภาคระหว่างสตรีกับบุรุษไม่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในหมู่นักวิชาการมากนัก ตรงกันข้ามกลับเป็นที่ยอมรับ เห็นจะมีแต่ประเด็นเนื้อหาที่สื่อไปทางดูหมิ่นที่เป็นที่สนใจของนักวิชาการจำนวนมาก ส่วนใหญ่ให้ความสนใจศึกษาในแง่ที่ว่าเนื้อหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นเป็นคำสอนโดยตรงจากพระพุทธเจ้าหรือไม่อย่างไร หรือเป็นสิ่งที่สอดแทรกเข้ามาภายหลังของผู้บันทึกคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนประเด็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของสตรีตามที่ปรากฏในกุณฑลชาดกนี้เพื่อให้เข้าใจสตรีรวมถึงลักษณะการแสดงพฤติกรรมเช่นนั้นของสตรีซึ่งถูกพิจารณาเห็นว่าเป็นอันตรายต่อบุรุษในฐานะบรรพชิตนั้นยังไม่มีใครทำมาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะทำงานวิจัยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสตรีโดยการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีตามที่ปรากฏในกุณฑลชาดก

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย

^{๔๔} ยวรินทร์ โดทวิ, “บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖.

^{๔๕} ปารีชาต นนทกานันท์ “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐.

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นบรรณานุกรม งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาอย่างเป็นระบบ

๑.๗.๔ สรุป นำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบโครงสร้างและเนื้อหาของกฏหมายอย่างถูกต้อง

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักคำสอนที่ปรากฏในกฏหมายได้ครบถ้วนชัดเจน

๑.๘.๓ ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกฏหมาย สามารถนำไปเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของสตรีในพระไตรปิฎกต่อพุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในสังคมได้

บทที่ ๒

โครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดก

เพื่อให้เข้าใจโครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดกโดยละเอียด ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอโครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดกตามประเด็นดังต่อไปนี้

๑. ความเป็นมาของชาดก : คัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก
๒. โครงสร้างของกุณาลชาดก
๓. เนื้อหาของกุณาลชาดก
๔. บทสรุป

๒.๑ ความเป็นมาของชาดก : คัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก

คำว่า ชาดก หมายถึง กำเนิดที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีในครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์^๑ แปลความตามศัพท์ว่า เรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต, เรื่องอันเกิดขึ้นแล้ว คือ เรื่องเก่าที่เล่าสืบกันมา บางเรื่องอาจเป็นเรื่องจริงในประวัติศาสตร์ หรือเกิดขึ้นจริงในอดีต บางเรื่องเป็นเรื่องแต่งที่เล่าสืบต่อกันมาเพื่อให้ความเพลิดเพลินและข้อคิดสอนใจ คนโบราณนิยมนำเรื่องพวกนี้มาเป็นนิทานสาธกเปรียบเทียบในการสอนศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสอนธรรมะ”^๒

ชาดก คือ พระพุทธวจนะ หมายถึง ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จัดไว้เป็นองค์ ๘ หรือ ที่เรียกว่า นวังกศตฤคศาสตร์ ประกอบด้วย

๑. สุตตะ ได้แก่ อุกโกตวิภังค์ นิทเทส ชันธกะ ปริวาร พระสูตรต่าง ๆ มีมมกสูตรเป็นต้น
๒. เคยยะ คือ พระสูตรที่ประกอบด้วยคาถาทั้งหมด
๓. เวยยาकरणะ คือพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพุทธวจนะที่ไม่ได้จัดเข้าในองค์ ๘ ได้ชื่อว่า เวยยาकरणะทั้งหมด
๔. คาถา คือ ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วน ๆ ที่ไม่มีชื่อว่าสูตรในสุดตนิบาต
๕. อุทาน คือ พระสูตร ๘๒ สูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งด้วยโสมนัสญาณ
๖. อิติวุตตกะ คือ พระสูตร ๑๐๐ สูตร ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า ข้านี้สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้

^๑ พระมหาปริชา มโหสถ (เส็งจิ้น), “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาชาดกที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔.

^๒ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพมหานคร:สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๑), หน้า ๘.

๗. ชาตก เป็นการแสดงเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
 ๘. อัปภูตธรรม คือ พระสูตรที่ปฏิสังขตด้วยอัจฉริยอัปภูตธรรมทั้งหมด
 ๙. เวทลละ คือ ระเบียบคำที่ผู้ถามได้ความรู้แจ้งและความยินดี แล้วถามต่อ ๆ ขึ้นไป ดัง
 จูฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร และสักกปัญหสูตร เป็นต้น^๓

ชาตก คือ เรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนเสวยพระชาติสุดท้ายและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล และพุทธสาวกได้ทรงจำสืบ ๆ กันมาด้วยวิธีมุขปาฐะก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากพุทธศาสนาแยกเป็น ๒ นิกายสำคัญ คือ หินยานและมหายาน ทั้งสองนิกายต่างมีคัมภีร์พุทธศาสนาของตน คัมภีร์พุทธศาสนาหินยานมักแต่งด้วยภาษาบาลี ส่วนมหายานมักแต่งด้วยภาษาสันสกฤต ชาตกเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่สำคัญหมวดหนึ่ง ชาตกในหินยานมีอยู่ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ขุททกนิกาย หรือหมวดเบ็ดเตล็ดที่รวมคัมภีร์ปลีกย่อยหลาย ๆ คัมภีร์ไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกัน เรียกกันว่า นิบาตชาตก และมีอยู่ในอรรถกถาชาตก ส่วนที่เรียกว่าชาตกัฐถกถาหรือชาตกัฐถกถาวิณณนา ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ได้รวบรวมขึ้นหลังพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน นอกจากนี้มีมหาวัสตุชาตก ซึ่งแต่งเป็นภาษาสันสกฤต แต่มีผู้เชี่ยวชาญพุทธศาสนาศึกษา เช่น ศาสตราจารย์วินเทอนิทซ์ และปูแซ็ง ศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดแล้วมีความเห็นตรงกันว่า เป็นของหินยาน แต่มีแนวคิดของมหายานปรากฏอยู่ด้วย ทำให้เป็นคัมภีร์ที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างหินยานกับมหายาน ส่วนชาตกในพุทธศาสนานิกายมหายาน ได้แก่ ชาตกมาลา ฯลฯ เป็นภาษาสันสกฤต...^๔ โดยชาตกเป็นวิถีธรรมที่ถูกต้องดำเนินอย่างเป็นเรื่องราวที่น่าชวนศึกษา^๕

ชาตกทั้งหมดเป็นอดีตนิทานที่พระผู้มีพระภาคทรงยกมาแสดงเป็นข้อเปรียบเทียบเรื่องที่เป็นปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น บางชาตกพระองค์ตรัสพระคาถาสรุไปไว้ในที่สุดของเรื่อง เช่น อปถนกชาตก วิณณุปถชาตก เสรีวณชิชาตก เป็นต้น บางชาตกพระองค์ทรงยกคาถาของพระโพธิสัตว์ในชาตกนั้น ๆ มาตรัสไว้ซ้ำอีก เช่น จูฬเสฏฐิชาตก ตัณฑุลนาฬิชาตก เทวธัมมชาตก เป็นต้น^๖

ชาตก^๗ เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก เป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓) หน้า ๑๕๖.

^๔ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **“นิทานชาตกฉบับเปรียบเทียบ”** พิมพ์ครั้งที่ (กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์ ๒๕๔๘), คำนำผู้เขียน

^๕ ว่าที่เรือตรี ปกรณ์ ศรีประหลาด, **“การไกลเกลียดข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษามโหสถชาตก”** **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^๖ สมโภชน์ ยิ่งสังข์, **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศิลปะกรรมในภุทิตชาตก”** **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^๗ คำว่า “ชาตก” ในภาษาบาลีเป็น ชาตก มาจาก ชน ธาตุ ในความเกิด ประกอบ ๖ ปัจจัยในกริยา กิตก์ แปลง ชน เป็น ชา สำเร็จรูปเป็นชาตก แปลว่า อันเกิดแล้ว ลง ก สกรรถ สำเร็จรูปเป็นชาตก แปลตามรูปศัพท์

ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาเล่าให้พระสาวกฟังในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางที่ดีและทางที่ไม่ดีที่บุคคลควรบำเพ็ญและควรละ^๕ และนอกจากจะมีชาดกในพระสูตรต้นตปิฎกแล้ว ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเช่นเดียวกับชาดก แต่เน้นการบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้น ๆ ที่มีขึ้นในภพที่ภพนี้ เรียกว่า จริยาปิฎกอีกด้วย

ชาดกในพระไตรปิฎกจะไม่กล่าวถึงเรื่องที่มาไว้ แต่จะเป็นเพียงคำสุภาษิต หรืออาจอยู่ในลักษณะของการสนทนาโต้ตอบ ไม่มีเนื้อเรื่องหรือการกล่าวถึงเหตุการณ์ บุคคล เหมือนนิทานทั่วไป หรืออาจจะมีบ้างแต่น้อย จึงเป็นการยากที่จะเข้าใจได้ว่า ใครเป็นคนพูดหรือมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสสอนผู้ใด ด้วยประการเหตุอะไร ผู้อ่านโดยทั่วไปย่อมไม่สามารถที่จะเข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้ อย่างไรก็ตามสาระสำคัญของชาดกจะบรรจุคุณธรรม เนติธรรม จริยธรรมและอื่น ๆ อีกมากมายที่ควรแก่การศึกษาไว้

โดยสรุป ชาดก เป็นคำสอนหมวดนิทาน ประเภทเล่าเรื่องเชิงบุคลาธิษฐาน ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงเพื่อให้สอดคล้องตรงตามจิตตูปนิสัยของผู้รับฟัง เพื่อให้ผู้ฟังสามารถตรึกตรองตามได้อย่างชัดเจน เกิดความแก้วกล้า และอาจหาญที่จะน้อมนำเอาหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน ด้วยเหตุที่มีความสำคัญและพระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงบ่อยครั้ง จึงจัดเป็นหมวดคำสอนหมวดหนึ่ง เรียกว่า ชาดก ในนวัคส์ตฤศาสน์ และต่อมาภายหลังเมื่อมีการจัดหมวดหมู่ใหม่เป็นพระไตรปิฎก ชาดกจึงกลายเป็นชื่อคัมภีร์หนึ่งในคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสูตรต้นตปิฎก (ฉบับมหาจุฬาฯ เล่มที่ ๒๗ และ ๒๘)

๒.๑.๑ ความหมายของชาดก

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ได้ให้ความหมายของคำว่า ชาดก ไว้ว่า “คำว่า ชาดก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้า ทรงเวียนว่ายตายเกิด ถู้ออกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผลงกับเหตุการณ์ ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้าง น้อยบ้าง ตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่งจะถือเรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้”^๖

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในหนังสือวรรณคดีชาดกว่า “คำว่า ชาดก ตามรูปศัพท์แปลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต, เรื่องอันเกิดขึ้นแล้ว คือเรื่องเก่าที่เล่าสืบกันมา บางเรื่องอาจเป็นเรื่องจริงในประวัติศาสตร์ หรือเกิดขึ้นจริงในอดีต บางเรื่องเป็นเรื่องแต่งที่เล่าสืบต่อกันมา

ว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแต่เก่าก่อนที่เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้องพระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเป็นพุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้อง พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเป็นพุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในนวัคส์ตฤศาสน์ ดูรายละเอียดใน สิริเพ็ชรไชย, **แนะนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๖ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๖๑๔.

เพื่อให้ความเพลิดเพลินและข้อคิดสอนใจ คนโบราณนิยมนำเรื่องพวกนี้มาเป็นนิทานสาธกเปรียบเทียบในการสอนศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสอนธรรมะ”^{๑๐}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของชาตกไว้ว่า “ชาตก (ชา-ตก) น.เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วน ๑ ใน ๙ ส่วนที่เรียกว่า นวังคสัตตทวาร (ป.)”^{๑๑}

คำว่า “ชาตก” มีรูปศัพท์มาจาก ชาต บทหน้า เก ธาตุ ในความออกเสียง, กล่าวสำเร็จรูปเป็น ชาตก (เป็นบทวิเสสนะของวัตถุ) แปลว่า แสดงสิ่งที่เกิดมาแล้ว^{๑๒} หมายถึง กล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของพระพุทธเจ้า

พระอรรถกถาจารย์ และพระภิกษุจารย์ได้ให้ความหมายของชาตก ไว้ ดังนี้

๑) ชาตก แปลว่า กล่าวปรารภเหตุเมื่อเกิดเรื่องขึ้น^{๑๓}

๒) ชาตก แปลว่า กล่าว ตรัส (หรือ) ประกาศ บุรพจริยาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เกิด มี (หรือ) ประพฤติในกาลก่อน^{๑๔}

๓) ชาตก แปลว่า เรื่องที่เป็นเหตุตรัส กล่าว (หรือ) ประกาศ บุรพจริยาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เกิด มี (หรือ) ประพฤติในกาลก่อน^{๑๕}

๔) ชาตก แปลว่า ข้อความที่ท่านกล่าวแสดงจริยวัตรของพระผู้มีพระภาค ซึ่งเกิดมีแล้วล่วงไปแล้ว ในที่นี้ ท่านหมายเอาชาตกบาลี^{๑๖}

๕) ชาตก แปลว่า เรื่องที่ตรัสถึงความประพฤติก่อนของพระผู้มีพระภาคที่เกิดในอดีต^{๑๗}

ชาตก เป็นเรื่องเล่าถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและร้าย แต่ได้พยายามทำ

^{๑๐} พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, **วรรณคดีชาตก**, (กรุงเทพมหานคร:สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๑), หน้า ๘.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๖๗.

^{๑๒} หลวงเทพดรญาณศิษย์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙), **ธาตุปฐพีปิคา หรือ พจนานุกรม บาลี - ไทย แผนกธาตุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๘๘.

^{๑๓} สัพพพุทธธานิ สมตติสสวิธา ฌมมตา ฯเปฯ อุปปนนาย อฎฐูปตติยา ชาตกกถณิ, ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๔๓๒ - ๔๓๓.

^{๑๔} ชาตํ ภูตํ ปุราภูตํ ภควโต ปุพพจริยํ กายติ กเถติ ปกาเสตติ ชาตกํ, สารตถ. ฐีกา (บาลี) ๑/๑๒๗.

^{๑๕} ชาตํ ภูตํ ปุราภูตํ ภควโต ปุพพจริยํ กายติ กเถติ ปกาเสติ เอเตนาติ ชาตกํ, ที.สี.ฐีกา (อภินว) (บาลี) ๑/๑๕๘.

^{๑๖} ชาตกํ นามาติ ชาตํ ภูตํ อตติตํ ภควโต จริยํ, ตํ กียติ กถียติ เอเตนาติ ชาตกํ. ชาตกปาฬิ หิ อธิ ชาตกนติ วุตตา, ขุ.ชา.ฐีกา (บาลี) ฉบับ CD - ROM ธรรมทานของฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๘.

^{๑๗} ชาตํ ภูตํ อตติตํ อตตโน จริตํ กายติ กเถติ ภควา เอเตนาติ ชาตกํ ชาตกปาฬิ หิ อธิ “ชาตกนติ วุตตา, นิตติ. ธา. (บาลี) หน้า ๒๗๙.

ความดีมาโดยตลอด จนในที่สุดได้เป็นพระพุทธรเจ้าในพระชาติสุดท้าย^{๑๘} จึงกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องราว การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล และพุทธ สาวกได้ทรงจำสืบ ๆ กันมาด้วยวิธีมุขปาฐะก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่ง พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมีการจารึกคำสอนไว้ในคัมภีร์เป็นภาษาบาลี สามารถจำแนกได้ ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ขาดกเป็นหนึ่งในคำสอนของ พระพุทธศาสนาถูกจัดไว้ในส่วนของพระสุตตันตปิฎก จำนวนขาดกที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายขาดก เล่มที่ ๒๗ และ เล่มที่ ๒๘ มีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง^{๑๙} จัดเป็นหมวดเรียกว่า นิบาต รวมนับได้ ๒๒ นิบาต

ขาดกมีอยู่จำนวนมาก มิใช่มีอยู่เฉพาะในคัมภีร์ขาดก พระสุตตันตปิฎกเท่านั้น ขาดกบาง เรื่องต่างออกไปจากขาดกในคัมภีร์ขาดกอย่างสิ้นเชิง การที่เกิดขาดกขึ้นมามากมายเช่นนี้ทำให้ พุทธศาสนิกชนได้รับรู้เรื่องขาดกหลากหลาย ทั้งขาดกเดิมที่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎก และขาดกที่ไม่มีใน พระสุตตันตปิฎก ขาดกที่มีอยู่จำนวนมากเหล่านี้กำเนิดขึ้นได้ ๔ ทาง คือ

๑. พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้
๒. พระพุทธเจ้านำนิทานเก่ามาดัดแปลงสั่งสอนพุทธศาสนิกชน
๓. ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนานำเค้าเรื่องเดิมมาจากแหล่งต่าง ๆ มาแต่งใหม่
๔. ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาผูกเรื่องแต่งขาดกขึ้นมาเอง โดยไม่อาศัยเค้าโครงเรื่องจากที่

อื่น^{๒๐}

วรรณกรรมขาดกในส่วนที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้นั้น เชื่อกันว่า คือ ขาดกในขุททก นิกาย พระสุตตันตปิฎกนั่นเอง ขาดกส่วนนี้บรรดาสาวกของพระพุทธองค์ได้จดจำกันมาตามลำดับ จน กระทั่งได้มีการสังคายนา และได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ขาดกที่พระพุทธเจ้านำ นิทานเก่ามาดัดแปลงสั่งสอนนั้น ก็รวมอยู่ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกด้วย ดังนั้น การจะ แยกแยะว่าขาดกเรื่องใดเป็นเรื่องที่ทรงระลึกได้ หรือทรงนำนิทานเก่ามาดัดแปลงนั้นจึงเป็นเรื่องยาก ขาดกที่ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนานำเค้าโครงเรื่องมาแต่งใหม่นั้นมีอยู่จำนวนมาก ทั้งขาดกฝ่ายหินยาน และมหายาน ทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและวรรณกรรมท้องถิ่น ส่วนขาดกที่ผู้รู้ทาง พระพุทธศาสนาแต่งขึ้นมาเองตามพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญานั้นมีอยู่บ้าง แต่ไม่มากเหมือน ขาดกที่นำเค้าเรื่องเดิมมาแต่ง

ขาดกจัดเป็นนิทาน แต่จะเน้นที่อดีตชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่า พระโพธิสัตว์หรือ มหาสัตว์ ตัวละครที่เป็นพระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์ในเรื่อง คือ ตัวเอกของเรื่อง ตัวเอกของเรื่องบาง เรื่องเป็นสัตว์ บางเรื่องเป็นมนุษย์ที่ยากจนข้นแค้น บางเรื่องเป็นมนุษย์ในตระกูลสูงมียศถาบรรดาศักดิ์

^{๑๘} สุชีพ ปัญญาภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑๔.

^{๑๙} พิสิฐ เจริญสุข, เกียรติความรู้ในนิทานขาดก, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

^{๒๐} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีขาดก, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

ไม่ว่าจะถือกำเนิดในสภาพใด พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์จะเป็นเสียดลคคยช่วยเหลือสัตว์หรือเพื่อนมนุษย์ให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยเสมอ แม้จะสิ้นชีวิตก็ตาม นิทานบางเรื่องเดิมที่อาจจะเป็นนิทานท้องถิ่นของถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ประเทศใดประเทศหนึ่งก็ได้ ต่อมามีการแพร่กระจายสู่กลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่มีความเฉลียวฉลาดก็นำเอามาตัดแปลงแต่งเติมให้เป็นนิทานชาดก ด้วยการแต่งเน้นที่ตัวเอกว่าเป็นพระโพธิสัตว์พร้อมกับการประชุมชาดก เพื่อให้เข้าลักษณะของเรื่องชาดก ในพระพุทธศาสนาวรรณคดีชาดกไทยมีอยู่ส่วนหนึ่งที่กำเนิดขึ้นมาในลักษณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดกในปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาต (พาหิรชาดก) ที่มีชื่อเสียงทางภาคเหนือของไทย

การตั้งชื่อชาดกนั้น โดยส่วนมากมักจะนำชื่อพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาดกนั้น ๆ มาตั้งชื่อชาดก เช่น เสรีวาณิชชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าชื่อเสรีวะ หรือ จุฬเสฏฐิชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นจุฬเศรษฐี บางชาดกใช้หัวข้อธรรมที่ปรากฏในคานานั้น ๆ มาตั้งชื่อชาดก เช่น อปถนุกชาดก กล่าวถึงธรรมหรือการปฏิบัติไม่ผิดและการปฏิบัติผิด บางชาดกใช้สถานที่ที่กล่าวถึงในคานานั้น ๆ มาตั้งชื่อชาดก เช่น วัฒนูปถชาดก กล่าวถึง ความเพียรพยายามในการขุดหาน้ำกลางทะเลทรายจนได้น้ำมาใช้บริโภค เป็นต้น

ในพระพุทธศาสนา ชาดกสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. นิบาตชาดก คือ ชาดกในพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก และฎีกาชาดก
๒. ปัญญาสชาดก คือ ชาดกนอกนิบาต
๓. ชาดกมาลา คือ ชาดกในพระพุทธศาสนามหายาน^{๒๑}

ในบรรดาชาดกแต่ละประเภทนั้น มีรายละเอียด ดังนี้

๑. นิบาตชาดก หมายถึง ชาดกจำนวน ๕๔๗ เรื่อง ที่มีอยู่ในนิบาตชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งพระธรรมสังคหาคารย พระเถระผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยได้จัดและเรียบเรียงไว้เป็นหมวดหมู่ โดยยึดเอาคาถา (คำร้อยกรอง) เป็นเกณฑ์ คือ ท่านนำชาดกที่มีคาถาเท่ากันมารวมไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ชาดกที่มี ๑ คาถาเรียกว่า เอกกนิบาต ที่มี ๒ คาถาเรียกว่า ทุกนิบาต ที่มี ๑๓ คาถาเรียกว่า เตรสกนิบาต ที่มีมากกว่า ๑๓ คาถาขึ้นไปเรียกว่า ปกิณณกนิบาต ที่มี ๒๐ คาถาขึ้นไปเรียกว่า วิสตินิบาต ที่มี ๓๐ คาถาขึ้นไปเรียก ดิงสนิบาต ที่มี ๔๐ คาถาขึ้นไปเรียก จัตตาลีสนิบาต เป็นต้น และเรียกชาดกที่จัดขึ้นใหม่เป็นหมวดหมู่นี้ว่า “นิบาตชาดก” แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาคที่ ๑ แบ่งเป็น ๑๗ นิบาต ส่วนภาคที่ ๒ จัดนิบาตตามจำนวนของคาถาต่อจากภาคที่ ๑ แบ่งเป็น ๕ นิบาต รวมทั้งหมด ๒๒ นิบาต หรือ ๒๒ หมวดหมู่ ดังนี้

(๑) เอกนิบาต	หมวด ๑	มี ๑๕๐ เรื่อง
(๒) ทุกนิบาต	หมวด ๒	มี ๑๐๐ เรื่อง
(๓) ดิกนิบาต	หมวด ๓	มี ๕๐ เรื่อง

^{๒๑} พัทน์ เเพ็งผลา, “ชาดกกับวรรณกรรมไทย”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

(๔) จตุกกนิบาต	หมวด ๔ มี ๕๐ เรื่อง
(๕) ปัญจกนิบาต	หมวด ๕ มี ๕ เรื่อง
(๖) ฉักกนิบาต	หมวด ๖ มี ๒๐ เรื่อง
(๗) สัตตกนิบาต	หมวด ๗ มี ๒๑ เรื่อง
(๘) อฏฐกนิบาต	หมวด ๘ มี ๑๐ เรื่อง
(๙) นวกนิบาต	หมวด ๙ มี ๑๒ เรื่อง
(๑๐) ทสกนิบาต	หมวด ๑๐ มี ๑๖ เรื่อง
(๑๑) เอกาทสกนิบาต	หมวด ๑๑ มี ๙ เรื่อง
(๑๒) ทวาทสกนิบาต	หมวด ๑๒ มี ๑๐ เรื่อง
(๑๓) เตรสนิบาต	หมวด ๑๓ มี ๑๐ เรื่อง
(๑๔) ปกิณณกนิบาต	หมวดปกิณณกะ คือ หมวดชาดกที่มีคาถากระจัดกระจาย

เช่น มี ๔ คาถาบ้าง ๕ คาถาบ้าง มีคาถาบ้าง และมีอย่างละเรื่อง รวมแล้วมี ๑๓ เรื่อง

(๑๕) วิสตินิบาต	หมวด ๒๐ มี ๑๔ เรื่อง
(๑๖) ติงสตินิบาต	หมวด ๓๐ มี ๑๐ เรื่อง
(๑๗) จัตตาลีสนิบาต	หมวด ๔๐ มี ๕ เรื่อง
(๑๘) ปัญญาสนิบาต	หมวด ๕๐ มี ๓ เรื่อง
(๑๙) สัจฉินิบาต	หมวด ๖๐ มี ๒ เรื่อง
(๒๐) สัตตตินิบาต	หมวด ๗๐ มี ๒ เรื่อง
(๒๑) อสิตินิบาต	หมวด ๘๐ มี ๕ เรื่อง
(๒๒) มหานิบาต	หมวดใหญ่ คือ ชาดกที่มีคาถาเกินกว่า ๘๐ คาถา มี ๑๐

เรื่อง ซึ่งในประเทศไทยนิยมเรียกว่า พระเจ้า ๑๐ ชาติ หรือ ทศชาดก คือ (๑) เตมียชาดก (๒) มหาชนกชาดก (๓) สุวณณสามชาดก (๔) เนมิราชชาดก (๕) มโหสถชาดก (๖) ภูริทัตตชาดก (๗) จันทกุมารชาดก (๘) มหานารทกัสสปชาดก (๙) วิรุทธชาดก และ (๑๐) เวสสันดรชาดก ในบรรดาชาดกทั้งสิบเรื่องเหล่านี้ (ทศชาดก) เรื่องที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีของคนไทย เป็นเรื่องที่นิยมกันมากที่สุด คือ “เวสสันดรชาดก” มีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมชาดกไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์ครั้งแรก คือ “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากนั้นมีการแต่งอีกหลายสำนวน ทั้งแบบฉบับและท้องถิ่น วรรณกรรมชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกคนไทยได้ให้ความสำคัญมาก นอกจากจะแต่งในรูปลายลักษณ์แล้ว ยังนิยมใช้เทศนาโดยทั่วไป ในประเทศไทยเรียกการเทศนาเรื่องเวสสันดรว่า “เทศน์มหาชาติ” จากหลักฐานพบว่า มีการเทศน์มหาชาติมาตั้งแต่สุโขทัย ดังข้อความในศิลาจารึกว่า “อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อได้เก้าสิบเก้าปี ถึงในปีกุนอันว่า พระปิฎกไตรนี้จักหายแลหาคนรู้จักรู้แท้มิได้เลย ยังมีคนรู้คั่นเล็กน้อยไซ้ ธรรมเทศนาเป็นต้นว่า มหาชาติหาคนสวดมิได้เลย ธรรมชาดก อันอื่นไซ้มีต้นหาหลาย

มิได้มีปลายหาดันมิได้เลย”^{๒๒} ข้อความในศิลาจารึกนครชุมสมัยสุโขทัยตอนนี้ ชี้ให้เห็นถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเมื่อ ๗๐๐ ปี กว่ามาแล้ว ในสมัยนั้นมีการสร้างมหาธาตุ สร้างพระไตรปิฎกและมีการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับชาดกต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเทศน์มหาชาติ ในศิลาจารึกหลักนี้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยต่อพระไตรปิฎก และชาดกของคนไทยสมัยก่อนว่าจะมีผู้ศึกษากันน้อย และจะชำรุดสูญหาย เพราะขาดการบำรุงรักษา สิ่งที่คนไทยสมัยก่อนกล่าวทำนายไว้นั้น ค่อนข้างจะเป็นความจริง เนื่องจากปัจจุบันจะหาคนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎกและชาดกอย่างแท้จริงนั้นหาได้ยาก และเรื่องชาดกก็สูญหายชำรุด มีต้นขาดปลายหรือต้นปลายขาดมีอยู่จำนวนมาก รวมทั้งสิ้น นิบาตชาดกมีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง แต่ในสังคมไทยนิยมเรียกว่า พระเจ้า ๕๐๐ ชาด และเรียกสั้น ๆ ว่า เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว^{๒๓}

เนื้อหาของนิบาตชาดกจำแนกได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑) นิบาตชาดกที่มีสุภาชิตล้วน หมายถึง ชาดกที่มีเฉพาะพุทธศาสนสุภาชิต ไม่มีเนื้อเรื่องของบุคคลและสัตว์ เช่น อปถนณกชาดก ชาดกว่าด้วยการปฏิบัติไม่ผิด

อปถนณก ฐานเมเก ทุตย อหุ ตกุกกา
เอตถญาย เมธาวิ ตั คณห ยทปถนณกนติ^{๒๔}

แปลว่า (พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารภพ่อค้าเกวียนสองคน คนหนึ่งปฏิบัติผิด คนหนึ่งปฏิบัติถูก ตรัสพระถาคาว่า)

คนฉลาดพวกหนึ่งกล่าวฐานะที่ไม่ผิด
นักคาคะเนทั้งหลายกล่าวฐานะที่ ๒ (ที่ผิด)
ผู้มีปัญญารู้จักฐานะที่ไม่ผิดและฐานะที่ผิดนั้นแล้ว
ควรถือฐานะที่ไม่ผิดไว้เถิด^{๒๕}

๒) นิบาตชาดกที่มีเนื้อเรื่องล้วน หมายถึง ชาดกที่มีเฉพาะเนื้อเรื่องของบุคคลและสัตว์ ไม่มีพุทธศาสนสุภาชิต เช่น ตณทุลนาฬิชาดก ชาดกว่าด้วยมูลค่าข้าวสารทะนานหนึ่ง

กิมคฆตี ตณทุลนาฬิกา จ
พารณสีนตรพาหิรานิ

อสสปลยจสเตตานิ เอกาตณทุลนาฬิกาตี^{๒๖}

แปลว่า (อำมาตย์ทุลถามพระราชว่า) ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์ตรัสว่า

^{๒๒} สำนักนายกรัฐมนตรี, จารึกสุโขทัย ประชุมจารึก ภาคที่ ๑ นครชุม (หลักที่ ๓), (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๖๓.

^{๒๓} ว่าที่เรือตรี ปกรณ์ ศรีปลาด, “การใกล้เคียงข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาโมโหสถชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒ – ๑๓.

^{๒๔} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑/๑.

^{๒๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑/๑.

^{๒๖} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๕/๒.

ข้าวสาร ๑ ทะนาน มีราคาเท่ามูลค่าน้ำ ๕๐๐ ตัวหรือ และข้าวสาร ทะนานนี้มีค่าเท่ากับกรุงพาราณสี ทั้งภายในภายนอกเขียวหรือ^{๒๗}

๓) นิบาตชาดกที่มีทั้งสุภาสิตและเนื้อเรื่อง คือ ชาดกที่มีทั้งพุทธศาสนสุภาสิตและเนื้อเรื่องของบุคคลและสัตว์ เช่น สุวัณณหังสชาดก

ยัม ลพฐ์ เตน ตุณฐัพพ อติโลโก หิ ปาปโก

หังสราชม์ คเหตุวาน สุวณณา ปรีหายตีตี^{๒๘}

แปลว่า (พระศาสดาทรงประมวลเรื่องในอดีตมาตรัสสอนอุลลันนทาภิกษุณีผู้มักมากแล้วตรัสพระธาคาวา)

บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีสิ่งนั้น

เพราะความโลภเกินไปเป็นความชั่วแท้

นางพราหมณีจับเอาพญาหงส์ทองแล้วจึงเสียมจากทองคำ^{๒๙}

๒. ปัญญาสชาดก คือ ชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดก ชาดกในกลุ่มนี้เป็นชาดกที่มีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับนิบาตชาดก เป็นเรื่องและผู้แต่งชาดกสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง หรือได้แนวคิดจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง หรือเกิดจากการประสมประสานประสบการณ์ของผู้แต่ง ชาดกประเภทนี้มีทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น ชาดกในปัญญาสชาดก ชาดกหลายเรื่องในคัมภีร์มหาเวสตุ และชาดกวรรณกรรมท้องถิ่น เป็นต้น “ชาดกใดไม่มีนิบาตชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ถือว่าเป็นชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดกทั้งหมด” ชาดกนอกนิบาตที่เป็นที่นิยมของคนไทย เช่น สังข์ทอง พระรถเมรี พระสุธนมนโธราห์ สุทธิกามชาดก และสุบิน เป็นต้น ชาดกนอกนิบาตเหล่านี้ได้รับความนิยมตลอดมา นอกจากนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์แล้วยังมีการนำไปดัดแปลงเป็นบทละครโทรทัศน์ด้วยการนำเอาชาดกไปแสดงในโทรทัศน์ ทำให้ชาดกได้รับการเผยแพร่มากขึ้น และเป็นการปลูกฝังคุณธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ชาดกนอกนิบาตที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทย คือ ชาดกในปัญญาสชาดก ซึ่งพระภิกษุเชียงใหม่แต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๒๐๐ ล่วงมาเป็นเวลา ๓๐๐ ปีเศษมาแล้ว

ปัญญาสชาดก หรือ ปัญญาสชาดก เป็นชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดก แต่งขึ้นโดยนำนิทานจากอรรถกถาชาดก และนิทานพื้นบ้านมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในชาติภพต่าง ๆ ให้ต้นเรื่องมีสถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าชาดกและเหตุที่ปรารภชาดก และตอนท้ายมีประชุมชาดก กล่าวถึงตัวละครในเรื่องมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน ชาดกแต่ละเรื่องมุ่งสั่งสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนา อาจมีหลักธรรมสำคัญหนึ่งอย่าง หรือหลายอย่างอยู่ในเรื่องเดียวกัน แต่ในความเป็นนิทานพื้นบ้านจึงยังคงสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ผู้ฟัง

^{๒๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕/๓.

^{๒๘} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๓๖/๔๔.

^{๒๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๖/๕๖.

ตามชื่อ “ปัญญาสชาดก” แปลว่า ชาดก ๕๐ เรื่อง พระสงฆ์ล้านนาโบราณเรียก ชาดก นอกสังคายนาล้านนาทั่วไปเรียกว่า ปัญญาสชาดก ลาวเรียกว่า พระเจ้า ๕๐ ชาติ พม่าเรียกว่า ซิมเม ปัญญาสชาติ หมายถึงชาดก ๕๐ เรื่องของเชียงใหม่ ไทยกกลางเรียก พระปัญญาสชาดก หรือพระเจ้า ๕๐ ชาติ ชาดกนอกนิบาตในล้านนามีประมาณ ๒๒๐ เรื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความนิยมของชาวล้านนาที่แต่งชาดกนอกนิบาต สำหรับปัญญาสชาดก เป็นการรวมเอาชาดกนอกนิบาต ๕๐ เรื่องมาเข้าชุดกัน การรวมชาดกเข้าเป็นปัญญาสชาดกนั้น แต่ละแห่งมีเรื่องชาดกไม่เหมือนกัน ดังพิชิต อัครนิจ กล่าวไว้ในรายงานการวิจัยว่า “เมื่อนำ “ปัญญาสชาดก” ฉบับภาษาไทย ฉบับลาว ฉบับพม่า และ ฉบับเชียงตุง (ซึ่งเป็นแบบโวหาร มีอยู่ ๒๖ เรื่อง) มาตรวจสอบดูแล้ว พบว่าแต่ละชุดมิได้มีชาดกที่ตรงกันทั้งหมด เมื่อนำชาดกต่าง ๆ ใน “ปัญญาสชาดก” ฉบับลาว พม่า และเขมรมารวมกันแล้ว พบว่า มีชาดกเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่ซ้ำกันนับได้ถึง ๑๐๔ เรื่อง และเรื่องดังกล่าวทั้งหมดสามารถพบได้ในฐานะชาดกเดี่ยวครบทุกเรื่องในล้านนา”^{๓๐}

เชื่อกันว่า ปัญญาสชาดก แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ โดยพระสงฆ์เชียงใหม่ ปัญญาสชาดก ฉบับล้านนา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปิฎกมาลาซึ่งเป็นคัมภีร์บันทึกรายชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกแบบล้านนามี ๕๐ เรื่อง แบ่งเป็น ๕ วรรค แต่ละวรรคมีชาดก ๑๐ เรื่อง ดังนี้

อาทิตตวรรค

๑. อาทิตตราชชาดก ๒. ตุลกชาดก ๓. สัมมาชีวะชาดก ๔. อรินทมชาดก ๕. สุมภมิตตชาดก ๖. สมุททโฆสชาดก ๗. จาคทานชาดก ๘. รัมมิกชาดก ๙. สิทธิธรรมมหาเศรษฐีชาดก ๑๐. สังขปัตตชาดก

สุทนต์วรรค

๑. สุทนต์ชาดก ๒. นรชีวะชาดก ๓. ทสปัญหาชาดก ๔. สุรปราชาดก ๕. กัมพลชาดก ๖. โคपालชาดก ๗. สิริจุทามณีชาดก ๘. สิริวิปุลกิตติชาดก ๙. อัญญาปริหารชาดก ๑๐. สุทนต์ชาดก

จันทวรรค

๑. จันทราชชาดก ๒. สาทิตราชชาดก ๓. รัตนปโชตชาดก ๔. เทวสีสังชาดก ๕. วิริยบัณฑิตชาดก ๖. วิปุลชาดก ๗. มหาปทุมชาดก ๘. มหาสุรเสนชาดก ๙. พรหมโฆสชาดก ๑๐. เสตมุสิกชาดก

อริยฉัตตวรรค

๑. อริยฉัตตชาดก ๒. สุพัทธชาดก ๓. พัทธิรชาดก ๔. ปทีปชาดก ๕. ปทีปชาดก ๖. เวลามชาดก ๗. วัฏฏังคูลิชาดก ๘. สिरสาชาดก ๙. โสนันทชาดก ๑๐. สุวัณณชาดก

พรหมกุมารวรรค

๑. พรหมกุมารชาดก ๒. สุจิกขตชาดก ๓. อักขรลิกขิตตชาดก ๔. วัชฒนกุมารชาดก ๕. ออกตญญชาดก ๖. ทุกัมมกุมารชาดก ๗. สักคานังวิวาทังชาดก ๘. สิทธิสารจกัถวัตติชาดก ๙. สีลชาดก ๑๐. มหาสุทิสสนชาดก

^{๓๐} พิชัย อัครนิจ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๑).

ปัญญาสชาดก มีความแพร่หลายทั้งในล้านนา ไทย พม่า ลาว เขมร และชนชาติไทในประเทศจีน แต่เดิม ปัญญาสชาดก แต่งเป็นภาษาบาลี แล้วแปลเป็นภาษาล้านนา ก่อนจะเป็นภาษาต่างๆ ชาดกเหล่านี้ใช้เทศนาสั่งสอนพุทธธรรม และมีอิทธิพลต่อชีวิตคนไทยเป็นอย่างมาก ดังจะพบว่า มีชาดกที่จัดเป็นปัญญาสชาดกอยู่เป็นจำนวนมาก และบางเรื่องก็มีหลายสำนวน รวมทั้งมีการคัดลอกต่อๆ กันมา นอกจากนี้เป็นเรื่องเล่าสำนวนเทศน์แล้ว ยังเป็นต้นเค้าให้งานจิตรกรรม วรรณกรรม นาฏกรรม และประติมากรรมอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวรรณคดีไทยและวรรณกรรมท้องถิ่นจำนวนมากไม่น้อยที่มีที่มาจากนิทานในปัญญาสชาดกนี้^{๓๑}

๓. ชาดกมालา คือ ชาดกในพระพุทธศาสนาหายาน “ชาดกมालา” ได้รับการกล่าวขานว่า ท่านอารยสุระ เป็นผู้แต่ง มีข้อความเล่าว่า “ชาดกมालานี้เป็นหนังสือชาดกฝ่ายมหายาน แต่งเป็นกวีพากย์สันสกฤตอย่างไรเพราะยัง อารยสุระเป็นผู้ประพันธ์ ท่านอารยสุระผู้นี้ กล่าวว่ามีนามเรียกหลายชื่อว่า เป็นคน ๆ เดียวกับอัสวโฆษ ผู้รจนานางานชื่อ “พุทธจริต” เป็นคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียงในการประพันธ์ฝ่ายมหายาน และว่าท่านจินตกวีผู้นี้ทรงคุณธรรมเชี่ยวชาญแตกฉานในพระธรรมยิ่งนัก ได้รจนานางานชื่อต่าง ๆ หลายเรื่อง แต่แต่งชาดกมालาได้ ๓๔ เรื่อง ก็มรณภาพ...”^{๓๒}

อีกหนึ่งข้อความที่เกี่ยวข้องได้เล่าว่า “อารยสุระผู้ประพันธ์ชาดกมालานี้จะเป็นใครเกิดเมื่อใด ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัด เท่าที่ปรากฏประมาณว่า คงจะมีชีวิตอยู่ก่อนพุทธศักราช ๔๗๗ เป็นผู้ทรงคุณธรรมสูง มีความรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา มีชื่อเสียงปรากฏไปถึงประเทศทิเบต...”^{๓๓}

จากหลักฐานตามที่กล่าวมานี้ พอจะทำให้ทราบได้ว่า ชาดกมालาเป็นผลงานการประพันธ์ของท่านอารยสุระ นักปราชญ์ผู้ทรงคุณธรรม แตกฉานในวิธีการแสดงธรรมเพื่อจูงใจผู้ฟังได้เป็นอย่างดี แต่ก็ไม่อาจสรุปได้ชัดเจนว่า ประวัติความเป็นมาของท่านนั้นเป็นอย่างไร

เนื้อหาของชาดกมालามีลักษณะคล้ายคลึงกับชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลี จำนวน ๒๘ เรื่อง หลวงรัชฎการโกศล ผู้แปลชาดกมालาเป็นภาษาไทย ได้กล่าวถึงข้อสังเกตใน “ชาดกมालา” ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกับบาลีชาดกไว้ว่า

๑. ไม่มีปรารภเรื่อง และไม่ได้อ้างว่าเป็นพุทธวจนะ แต่มีหัวข้อธรรมะ
๒. ไม่แสดงการกลับชาติในตอนจบ แต่มีสรุปหลักธรรมะตามหัวข้อ
๓. ชื่อบุคคลในเรื่องไม่พิสดาร บางทีก็ไม่กล่าวชื่อเสียด้วยซ้ำ
๔. สำนวนโวหารไม่เหมือนชาดกบาลีซึ่งอาจเป็นเพราะแต่งเป็นกาพย์และอ้างธรรมะซึ่งไม่มีในบาลีชาดกก็มี
๕. ในจำนวน ๓๔ เรื่องนั้น ๗ เรื่องไม่มีในบาลีชาดก แต่มีเค้าเรื่องคล้ายกัน และ

^{๓๑} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, (๒๕๕๖), “นิทานปัญญาสชาดก”, [ออนไลน์], ๒ หน้า, แหล่งที่มา : <http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/folk-literature/252-folk/455--m-s>, [๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๙]

^{๓๒} อารยสุระ. “ชาดกมालา” แปลและเรียบเรียงจากฉบับภาษาอังกฤษ ของ จ.ส.สเปเยอร์ โดยหลวงรัชฎการโกศล. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม. ๒๕๓๑, (คำนำของผู้แปลฉบับแรกสุด, ๑ ธันวาคม ๒๕๓๘)

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, ๒๕๕๖, หน้า คำนำ.

จุดประสงค์ที่จะแสดงธรรมและสรรเสริญพระพุทธเจ้าอย่างเดียวกัน

นักวิชาการหลายท่านกล่าวว่า ชาตกมาลาเป็นวรรณคดีในพระพุทธศาสนาฝ่ายอุตตรนิกาย หรือฝ่ายมหายาน ในขณะที่ชาตกบาลีเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาฝ่ายทักษิณนิกาย หรือฝ่ายเถรวาท แต่ก็มีนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “ชาตกมาลา” ไม่ใช่วรรณคดีฝ่ายมหายาน แม้จะบันทึกด้วยภาษาสันสกฤตก็ตาม^{๓๔}

จึงสรุปความได้ว่า ชาตกมาลา เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา ประเภทชาตกของฝ่ายมหายาน แต่งขึ้นเพื่อต้องการแสดงธรรมและสรรเสริญพระพุทธเจ้า

๒.๑.๒ ลักษณะการแสดงชาตกของพระพุทธเจ้า

ดังกล่าวแล้ว ชาตกคือส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก อันได้แก่ พระพุทธวจนะ หมายถึง ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จัดไว้เป็นองค์ ๙ หรือ ที่เรียกว่า นวสังคตสุตตัสส ซึ่งพระพุทธพจน์เหล่านี้ โดยสภาพแห่งธรรมแล้ว เป็นสังขจรธรรมที่ทรงแสดงว่า “เป็นธรรมที่สั่งซึ่งรู้ได้ยาก รู้ตามเห็นตามได้ยาก สงบประณีต ไม่อาจจะรู้ได้ด้วยการตรึก ละเอียด เป็นธรรมอันบัณฑิตจะรู้ได้” เพราะสภาวะแห่งธรรมมีลักษณะดังกล่าว จึงจำต้องชี้แจงให้เกิดความเข้าใจทั้งโดยอรรถะ และพยัญชนะ เพื่อให้สามารถหยั่งรู้ธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริงในเรื่องนั้น ๆ

เนื่องจากพื้นเพอัยาศัยของคนแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ดังพระพุทธองค์ทรงอุปมาไว้เหมือนดอกบัว ๔ เหล่า จึงทรงมีวิธีในการแสดงธรรมตามอาการสอนธรรม ๓ ประการ คือ

๑. ทรงสอนให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริง ในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (อภิถุญายธรรมเทศนา)
๒. ทรงแสดงธรรมมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ (สนิธรรมเทศนา)
๓. ทรงแสดงธรรมเป็นอัจจรรย คือผู้ปฏิบัติตามจะได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ (ปาฏิหาริยธรรมเทศนา)

แต่ด้วยความที่พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยปาฏิหาริย์ ทรงฉลาดในโวหารเพราะทรงเป็นเจ้าแห่งธรรม ก่อนจะทรงแสดงธรรมแก่ใคร ทรงตรวจสอบภูมิหลังด้านต่าง ๆ ของคนเหล่านั้น ด้วยพระญาณแล้ว ผลจากการฟังในพุทธสำนักจึงไม่มีปัญหาว่า คนฟังไม่เข้าใจ ผลจากการฟังธรรมสมัยพุทธกาล จึงมีความอัจจรรย เพราะพระองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญู รู้วิธีการเทศนาได้ตรงตามจริตอัยาศัยของผู้ฟัง ด้วยรูปแบบวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของแต่ละคน ซึ่งสามารถประมวลได้ ๓ ประการ^{๓๕} คือ

๑. วิธีการสอนแบบอิทธิปาฏิหาริย์ (อิทธิปาฏิหาริยะ) การแสดงฤทธิ์อันพันวิสัยสามัญมนุษย์ได้อย่างอัจจรรย ดังที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับอภิมุข โจรผู้ดุร้าย
๒. วิธีการสอนแบบอาเทศนาปาฏิหาริย์ (อาเทศนาปาฏิหาริยะ) การดักใจทลายใจคนได้อย่างน่าอัจจรรย ดังที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับภิกษุณีรูปนั้นทา

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, ๒๕๔๑, หน้า คำนำ.

^{๓๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๓/๒๑๔.

๓. วิธีการสอนแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ (อนุสาสนีปาฏิหาริยะ) คำสั่งสอนอันอาจจูงใจคนให้นิยมเชื่อไปตามได้อ่างน่าอัศจรรย์ การสอนให้ผู้อื่นได้รู้ได้เห็นสภาพชีวิตตามความเป็นจริง สอนให้รู้จักนึกคิด ให้รู้จักสนใจสิ่งอันควรสนใจให้ละสิ่งควรละ บำเพ็ญสิ่งควรบำเพ็ญ ดังที่พระพุทธองค์ใช้วิธีนี้เทศนาโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง และบริวาร^{๓๖}

รูปแบบการสอนทั้ง ๓ นี้ พระพุทธองค์ทรงใช้การสอนในรูปแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์มาก เพราะการพร่ำสอนด้วยธรรมเป็นการให้สติปัญญาเป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง สอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการศึกษาชาวลังกา ดร.ดุรุก ได้กล่าวถึงรูปแบบการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ในหนังสือ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า^{๓๗} ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมั่นในคำพูดที่เปล่งออกมาว่าสามารถทำให้คนเกิดความเชื่อมั่นถึงขั้นเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ ยอมรับค่านิยมใหม่ได้ แสวงหาเป้าหมายใหม่ได้ ในยุคที่ศาสนาเจ้าลัทธิทั้งหลาย หันไปใช้ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ดึงดูดคนมาเป็นสาวก พระพุทธเจ้าทรงยึดปาฏิหาริย์เพียงอย่างเดียว นั่นก็คือ ปาฏิหาริย์แห่งการสั่งสอน (อนุสาสนีปาฏิหาริย์)” และผลแห่งอนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ ผู้ฟังจะเกิดแรงบันดาลใจทำให้เกิดผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. สันติสสนา คำสอนทำให้เกิดความเข้าใจชัดเจน (Clear)
๒. สมาทปนา คำสอนทำให้เกิดความตั้งใจสมาทานปฏิบัติตาม (Convert)
๓. สมุตเตชนา คำสอนทำให้เกิดความองอาจกล้าหาญ (Courage)
๔. สัมปหังสนา คำสอนทำให้จิตใจเกิดความร่าเริงแจ่มใส (comfort)

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^{๓๘} ยังได้กล่าวถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าว่ามีหลายแบบหลายอย่าง ที่พบได้บ่อยคงจะได้แก่วิธีต่อไปนี้

๑.แบบสากัจฉา หรือสนทนา เป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงใช้บ่อยที่สุด โดยเฉพาะผู้ที่มาเฝ้าหรือทรงพบกันครั้งแรกยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนา พระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายเริ่มบทสนทนา ให้คู่สนทนาได้เข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

๒.แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว

๓.แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างมาถามเพื่อลองภูมิบ้าง ในกรณีนี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคูลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมดังวิธีตอบปัญหาในสังคีตสูตร ๔ ประการ

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๔๙.

^{๓๗} ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.แสง จันทร์งาม, วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๙.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๗-๕๑.

๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว เช่น จักขุเป็นอนิจจังหรือฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า ถูกแล้ว

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้

๓) วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบ

๔) ฐปณียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์อันจักเป็นเหตุให้ไขว้เขว ยืดเยื้อ

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาเตือนกันอยู่มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จะทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิดเมื่อเจ้าตัวรับ ได้รับความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงตำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกันกับเรื่องนั้นจากนั้นจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา เป็นการแสดงธรรมที่มีความงดงามครบทุกชั้นตอน กล่าวคือ งามในเบื้องต้น คือ ศีล งามในท่ามกลาง คือสมาธิ งามในที่สุด คือ ปัญญา ซึ่งจำแนกตามลักษณะการสอนได้ ดังนี้

๑. อาณาเทศนา คือ การแสดงธรรมในลักษณะตั้งเป็นข้อบังคับโดยส่วนใหญ่ เพื่อเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม แก่สถานภาพของความเป็นพุทธบริษัทในหมู่นั้นๆ มีบทกำหนดเป็นโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดข้อที่ทรงห้ามเนื้อหาสาระในการแสดงธรรมในข้อนี้ปรากฏมีในพระวินัยปิฎก ได้แก่ ศีล

๒. โวหารเทศนา คือ การแสดงธรรมยกย่ำสำนวนให้เหมาะสมแก่จริตอัธยาศัยของผู้ฟัง ผู้ฟังเพลิดเพลินในการฟังธรรม ในเวลาพระพุทธเจ้าแสดงธรรมจบ พุทธสาวกมีใจบันเทิงเบิกบานต่อสุภาสิตที่พระพุทธเจ้าแสดงแล้ว เนื้อหาสาระในการแสดงธรรมในข้อนี้ปรากฏมีใน พระสุตตันตปิฎก ได้แก่ สมาธิ

๓. ปรมัตถเทศนา คือ การแสดงธรรมเจาะจงเฉพาะประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งเป็นธรรมะชั้นสูงไม่เกี่ยวข้องกับทอ้งเรื่องหรือโวหาร เป็นการแสดงความจริงที่แท้จริงขององค์ธรรม ๔ ประเภท คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เนื้อหาสาระในการแสดงธรรมในข้อนี้ปรากฏมีในพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ ปัญญา

โดยสรุปแล้ว การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง ดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ เพราะอาศัยลีลาในการสอนที่จับจิต ตรึงใจผู้ฟัง ๔ อย่าง ดังนี้

๑. อธิบายให้เห็นชัดเจน แจ่มแจ้งเข้าใจได้ง่าย เปรียบเหมือนบุคคลหลงทางของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด (สันตัสสนา)

๒. จูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ (สมาทปนา)

๓. เร้าใจให้แก่วอก้าว บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ อดทนต่อความเหนื่อยยากจนประสบความสำเร็จ (สมุตเตชนา)

๔. ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ (สัมปหังสนา)

และการแสดงธรรมทุกครั้ง พระองค์ไม่ทรงเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย หากทรงพิจารณาแล้วว่า ผู้ฟังสามารถตรงตาม และรู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็น จะทรงทุ่มเท คำนึง มุ่งประโยชน์ของผู้ฟังเป็นสำคัญ บอก แสดง เปิดเผยธรรมด้วยลักษณะสำคัญ ๕ ประการ^{๓๙} คือ

๑. อนุบุพพิภถ์ แสดงธรรมไปตามลำดับ ส่วนใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ถึงแม้จะมีเพียงคนเดียวก็จะไม่ตัดเนื้อความให้เสียหาย แสดงจากง่ายไปหายากตามลำดับ

๒. ปริยายทัสสาวิ ทรงชี้แจงยกเหตุผลหรืออุทาหรณ์ให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓. อนุทยตฺ ปฏิจจ สอนด้วยมีจิตเมตตาต่อผู้ฟังจริงๆ คือปรารถนาจะให้เขาพ้นจากทุกข์

๔. น อามิสนตโร ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้าง คือไม่ได้ทรงเห็นแก่ลาภผลหรือรางวัลที่จะตอบแทน มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟังอย่างเดียว

๕. อุตตานญจ ปรณจ อนุปหจจ ไม่แสดงธรรมด้วยการยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย ไม่บังคับให้ผู้ฟังเชื่อ ให้ผู้ฟังเชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาของตนเอง

เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า หรือลักษณะการแสดงชาดกของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอยกเอาอรรถาธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๔๐} ซึ่งได้สรุปหลักการสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑. เนื้อหาหรือเรื่องที่สอน (ธรรมะ และหรือ ชาดก)

๑. สอนจากสิ่งที่รู้ที่เห็น เข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจแล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ เช่น การสอนตามหลักอริยสัจ ๔ ทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบกันอยู่โดยธรรมดา ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

๒. สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป เช่น การสอนตามหลักอนุบุพพิภถา ไตรสิกขา พุทโธวาท ๓ เป็นต้น

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดาให้เห็นกับตา เป็นต้น (กุณาลชาดกนี้เองที่ทรงสอนด้วยวิธีการสอนลักษณะนี้)

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงประเด็น คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วอกวน ไม่ไขว่ไขว ไม่ออกนอกเรื่อง

๕. สอนมีเหตุผล ผู้ฟังสามารถตรงตามและเห็นจริงได้

๖. สอนเท่าที่จำเป็น พอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มากเหมือนอย่างพระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ ปลายใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลาย

^{๓๙} อ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓-๔๕.

ว่า ไบประคูลายในพระหัตถ์กับในป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ในป่ามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่ไม่ได้ทรงสอน เหมือนไบประคูลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อย เหมือนไบประคูลายในพระหัตถ์

๗. สอนสิ่งที่มีความหมาย ที่ผู้เรียนควรจะเรียนรู้ เข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ดังพุทธพจน์ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการ คือ

๑. คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
๒. คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
๓. คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส
๔. คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
๕. คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
๖. คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส

๒. ตัวผู้เรียน หรือผู้ฟัง

๑. รู้ คำนึงถึงและการสอนให้เหมาะตามความแตกต่างของบุคคล เช่น คำนึงถึงจริต ๖ อัน ได้แก่ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และระดับความสามารถของบุคคลดังที่พระองค์ทรงยกบัว ๓ เหล่าขึ้นมาเปรียบเทียบ

๒. ปรับวิธีสอน ผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล ก็อาจใช้วิธีการต่างกัน

๓. คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสนุกสนาน ความแก้แค้นแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่เรียกว่าปริปากะ พิจารณาผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไป ด้วยว่าในแต่ละคราวหรือเมื่อถึงเวลานั้น ๆ เขาควรจะได้เรียนอะไรและเรียนได้แค่ไหน เพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยังเช่น วันหนึ่งเสด็จกลับจากบิณฑบาต เสวยเรียบร้อยแล้ว ตรัสชวนพระราหุลให้เสด็จตามไปพักผ่อนกลางวันที่บ้านอันธวัน เมื่อได้ประทับนั่งที่โคนต้นไม้แล้วทรงสอนพระราหุลด้วยวิธีสนทนา พระราหุลได้บรรลุอรหัตต์ เป็นต้น

๔. ต้องสอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริงเช่น สอนjuhปณกด้วยการให้นำผ้าขาวไปปริกรรม เป็นต้น

๕. ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ให้รู้สึกว่าเป็นผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ได้ตอบเสรี หลักการนี้มักมาในรูปถามตอบส่งเสริมผู้เรียนให้คิด มุ่งหาความรู้

๖. การเอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษ ตามสมควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์เช่น ชาวาคคนหนึ่งตั้งใจว่าจะไปฟังเทศน์ บังเอิญว้าวาย จึงรีบออกไปตามกลับมา แต่กว่าจะมาก็ช้ามาก คิดว่าจะได้ฟังธรรมหน่อยเดียว ไปถึงวัดพระพุทเจ้าประทับรอยยิ้มไม่แสดงธรรม รับสั่งให้เขารับประทานอาหารให้อิ่มสบายแล้วจึงเริ่มแสดงธรรม เป็นต้นให้ความช่วยเหลือ

๗. เอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหาเช่น เรื่องของพระjuhปณก เป็นต้น

๓. ตัวผู้สอน หรือผู้แสดงธรรม

๑. การเริ่มต้นที่ดี ในการสอนนั้นการเริ่มต้น เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหา ของบทเรียนได้

๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่งพลัดพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความ อึดอัดใจและให้เกียรติแก่ผู้เรียน

๓. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสิ่งสำคัญ ไม่กระทบตนและ ผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ

๔. สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็น ความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอน ไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา

๕. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล เหมาะสม ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย

ตัวผู้สอนนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากที่จะทำให้การเรียนรู้ของผู้ฟัง ประสบผลสำเร็จมาก หรือน้อย จะสามารถชี้แจงบอกทางให้ผู้ฟังได้เกิดความแจ่มแจ้ง อาจหาญ มองเห็นความสำเร็จ เห็นความประโยชน์ สุข อันจะเกิดจากการน้อมนำเอาข้อธรรมดีดีไปประพฤติ ปฏิบัติตาม ต้องอาจสามารถที่จะแสดงธรรมให้แจ่มแจ้งชัดเจน “เปรียบเหมือนบุคคลหลายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด”^{๔๑} เพราะพระธรรมมีความสำคัญมาก ดังกล่าวมานี้ ฉะนั้น ผู้แสดงธรรมจึงเป็นบุคคลที่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติมากกว่าบุคคลทั่วไป ดังในพุทธ ศาสนากล่าวถึงคุณสมบัติของคนที่จะเป็นครู หรือ ผู้สอนไว้ เรียกว่า กัลยาณมิตตธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ปิโย น่ารัก ในฐานะเป็นที่วางใจและสนิทสนม

๒. ครุ นำเคารพ ในฐานะให้เกิดความรู้สึกรับรองใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย นำยกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง

๔. วตตากรูจักพูด คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนุกฺขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำซักถามต่างๆอยู่เสมอ และสามารถรับ ฟังได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อ

๖. คมภีรญจ กลั กตตากรูจักพูด กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งได้

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย

ยังมีคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะเป็นอุปการะให้การแสดงธรรมประสบ ผลสำเร็จ คือ ความแตกฉาน ได้แก่ ปฏิสัมภิตา หมายถึง ปัญญาที่ถึงความแตกฉาน ความชำนาญ พิเศษ มี ๔ อย่าง^{๔๒} คือ

๑. อตถปฏิสัมภิตา แตกฉานในอรรถ คือ เข้าใจชำนาญในการอธิบายข้อความอย่างลึกซึ้ง คาดการณ์ถึงผลที่จะได้รับจากการกระทำใดๆได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๘/๖๘.

^{๔๒} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๗๒/๒๑๖.

๒. ธรรมปฏิสัมภทา แตกฉานในธรรม คือ เข้าใจชำนาญในการจดจำหลักสำคัญในหัวข้อธรรมที่อธิบายไว้ได้แล้วนำมาตั้งเป็นกระทู้ เข้าใจแตกฉานในการหาสมมติฐานหรือสาเหตุของเรื่องต่างๆที่เกิดขึ้นได้

๓. นิรุตติปฏิสัมภทา แตกฉานในนิรุตติ คือ เข้าใจชำนาญในภาษาเขียนภาษาพูดชำนาญหลายภาษา พุดโน้มน้าวใจคนให้ทำตามได้

๔. ปฏิภาณปฏิสัมภทา แตกฉานในปฏิภาณ คือ ฉลาดหลักแหลมปฏิภาณไหวพริบดี

เมื่อพิจารณาจากหลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ก็ทำให้ทราบว่า พระองค์ทรงมีลักษณะการแสดงขาดกอย่างไร เพราะดังกล่าแล้วว่าขาดกนี้เองเป็นหนึ่งในหมวดคำสอนที่สำคัญที่จัดหมวดเป็น นวสังคตสุตตสัจจะ ซึ่งต่อมาก็ได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก (ฉบับมหาจุฬาฯ) คัมภีร์ขาดกบรรจุไว้ใน เล่มที่ ๒๗ และ ๒๘ หมวดขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ลักษณะการแสดงขาดกของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า เป็นการสร้างบรรยากาศของการศึกษาที่เป็นความพยายามจะโน้มน้าวจิตของผู้เรียน หรือผู้ฟังให้ออกห่างจากสภาวะที่เบียดเบียนจิตใจ กล่าวคือ สภาพที่จะแทรกแซงเข้ามาในอารมณ์ของผู้ฟังแล้วทำลายสมาธิผู้ฟังไม่ให้งดจ่ออยู่กับเรื่องที่จะกำลังเรียน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อปรับจิตของผู้เรียนให้ควรแก่บทเรียน (กัมมเนยจิต) เป็นการสร้างสมาธิในการเรียนนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะการสอนที่มีการนำผู้เรียนเข้าสู่บทเรียนด้วยกลวิธีต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับผู้เรียน จากนั้นเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมจิตใจของผู้เรียนเป็นสมาธิแล้ว ก็เข้าสู่เนื้อหาหลัก (หลักธรรมที่ต้องการสอน) และจบด้วยการสรุปให้ฟังเกิดปัญญาสามารถพิจารณาเห็นคุณ เห็นโทษด้วยตนเอง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความอาจหาญพร้อมที่จะดำเนินตามคำสอน ดังตัวอย่างเช่น เนื้อหาที่ปรากฏในอรรถกถาคุณาลชาดก ใจความโดยสรุปว่า ครั้งพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาตรวดดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นกษัตริย์แห่งนครกบิลพัสดุ์ และนครวิเทหะ กำลังตระเตรียมทำสงครามเพื่อแย่งน้ำกัน เมื่อทรงเห็นปัญหาเช่นนั้นแล้ว จึงทรงใคร่ครวญพิจารณาต่อไปว่า จะมีแนวทางไหนบ้างที่จะสามารถระงับเหตุทะเลาะวิวาทอันไม่สมควรนี้ได้ เมื่อทรงพิจารณาไปจึงได้คำตอบว่า ต้องแสดงขาดก ๓ เรื่อง เพื่อระงับการทะเลาะวิวาทแล้วแสดงขาดกอีก ๒ เรื่อง เพื่อเสริมสร้างความสามัคคี แล้วจึงปิดท้ายด้วยอรรถกถาสุตต ด้วยการแสดง ๕ ขาดก กับ ๑ พระสูตรนี้ จะสามารถแก้ไขปัญหาเรื่องความขัดแย้งระหว่างรัฐทั้ง ๒ นี้ได้ และมากไปกว่านั้น จะสามารถได้ราชกุมารจากรัฐทั้ง ๒ จำนวน ๕๐๐ บวชตามพระองค์ ตรงนี้เองที่เป็นข้อบ่งชี้ถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ในการวางแผนการสอนที่ทรงประสิทธิภาพ เพราะการแสดงธรรมทุกครั้งพระองค์จะมีการเตรียมตัวเป็นอย่างดี ทรงใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วนด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นจริง และครบถ้วนโดยละเอียด แล้วจึงทรงวางแผนการแสดงธรรมอย่างดี จากนั้นจึงทรงตกลงพระทัยว่า จะแสดงธรรมด้วยหัวข้ออะไรบ้าง ด้วยสภาพแวดล้อมแบบไหน ให้สอดคล้องตรงตามจริตนิสัยของผู้ฟัง เหมาะสมต่อกาลสมัย และเหตุการณ์ในปัจจุบันขณะนั้น เรียกได้ว่า เป็นการสอนธรรมได้ถูกคน ถูกที่ ถูกเวลา และถูกสถานการณ์ กระบวนการเหล่านี้ คือ ลักษณะการแสดงขาดกของพระพุทธเจ้า

๒.๑.๓ พุทธประสงค์ที่นำขาดกมาแสดง

ในการพิจารณาให้เห็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยใคร่เสนอสาระสำคัญดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในแต่ละตอน เช่น ตอนที่พระองค์ตัดสินใจ

ปลงอายุสังขารปรินิพพาน ในขั้นตอนนี้เองที่ปรากฏข้อความระบุชัดว่า พระองค์ทรงมีจุดมุ่งหมายอะไร ในการแสดงธรรมตลอด ๔๕ พรรษา ดังพระบาลีในมหาปรินิพพานสูตร^{๔๓}ว่า

ภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา จักยังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับแนะนำ ไม่แก่ล้า ล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว ยังบอก แสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผยจำแนก กระทบให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ชมชีพรีพวาทที่บังเกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยสธรรมไม่ได้ เพียงใด เราจักยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น...

โดยสรุป ก็คือ ทรงประสงค์ต้องการให้ผู้ฟัง ได้รับรู้ในหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ได้ศึกษาเล่าเรียนตามหลักปริยัติ ศึกษาอบรม ตามหลักปฏิบัติ และได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ตามหลักปฏิเวธ ทำหน้าที่บอก แสดง เปิดเผยหลักธรรมที่ได้ศึกษามานั้นต่อ ๆ ไป ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ยืนยาว

และอีกข้อความตอนหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันได้ชัดเจนโดยละเอียดว่า พระพุทธองค์ทรงวางเป้าหมายในการแสดงธรรมไว้อย่างไร ดังพระบาลีว่า “จรถ ภิกขเว จาริกิ พุขชนหิตาย พุขชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถายหิตาย สุขาย เทวมนุสสานิ มา เอเกน เทว อคมิตถ”^{๔๔} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่คนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป”^{๔๕}

พระพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ พระองค์ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการแสดงธรรมไว้ ๓ ประการ

๑. อุตถายะ เพื่อประโยชน์^{๔๖} คือ พระธรรมจะนำคุณค่าที่เป็นจุดหมายของชีวิตมาสู่ผู้ปฏิบัติ ๓ ลักษณะ คือ

(๑) ทัศนคติที่ดี ประโยชน์ที่สัมผัสได้ในปัจจุบัน เช่น สุขภาพดี มีทรัพย์สินเงินทอง มีครอบครัวที่มั่นคงผาสุกและเป็นที่ยอมรับของสังคม จะสมบูรณ์ได้ด้วยการปฏิบัติธรรม คือ ขยันหาทรัพย์ รักษาทรัพย์ที่หาไว้ให้อยู่ มีกัลยามิตรเป็นเพื่อนคู่ใจ และใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะ

(๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป อันได้แก่ ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่า และเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยธรรม ๔ ประการคือ ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา อันเป็นเหตุให้ได้รับความสุขในปัจจุบันและในสัมปรายภพ

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๒/๑๑๒.

^{๔๔} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โธม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๓๓-๕๓๔.

(๓) ประมัตถะ ประโยชน์อย่างสูงสุด ซึ่งเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ การบำเพ็ญ ไตรสิกขา ให้ถึงความบริสุทธิ์ บริบูรณ์ สำเร็จมรรค ผล นิพพาน ซึ่งสามารถสัมผัสได้ใน โลกนี้

๒. หิตายะ เพื่อเกื้อกูล^{๔๗} คือ พระธรรมจะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้คุณค่าชีวิตที่ติงาม มี สันติสุข ห่างไกลจากกิเลส โลภ โกรธ หลง

๓. สุขายะ เพื่อความสุข ความสำราญ ความฉ่ำชื่นรื่นกายรื่นใจ^{๔๘} คือ ธรรมที่บุคคลนำไป ประพฤติปฏิบัติ จะส่งผลให้บุคคลได้รับความสุขตามสมควรแก่ธรรมที่ได้ปฏิบัติ

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายมีความแตกต่างกันมาก บางพวกมีกิเลสเบาบาง บางพวกมีกิเลสหนา บางพวกมีอินทรีย์กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมี อารมณ์ดี บางพวกมีอารมณ์เลว บางพวกสอนง่าย บางพวกสอนยาก บางพวกมีปกติเห็นโทษในปรโลก ว่าเป็นภัยอยู่ แม้ว่าผลจากการพิจารณานี้จะทำให้พระองค์เกิดความปริวิตกว่า จะหาคนรู้แจ้งในธรรม ที่พระองค์ตรัสได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ยังทรงมีพระหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยความชวนชววย เสด็จออกพร่ำสอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังปรากฏภูมิพุทธกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ มี ๕ ประการ^{๔๙} ดังนี้

- ๑) ปุพฺพณฺเห ปิณฺชปาทณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
- ๒) สายณฺเห ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
- ๓) ปโทเส ภิกฺขุโสภาทํ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
- ๔) อชฺฌมฺรตเต เทวปญฺหนํ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา
- ๕) ปจฺจุสฺเสวคเต กาลเ ภพฺพาภพเพ วิโลกนํ จวนสว่าง ทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่

สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่

และในการเสด็จประกาศพระพุทธศาสนาแสดงธรรมทุกครั้ง พระองค์จะมีจุดมุ่งหมายในการสอนประกอบไปด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. อภิญฺญาธรรมเทศนา ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่า สิ่งที่ทรงรู้แล้ว เห็นแล้ว แต่เมื่อทรงว่าไม่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ เหมือนครูที่มีความรู้สูงมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังยอมนำเอาเฉพาะความรู้เท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในชั้นนั้น ๆ มาสอนเท่าที่ ศิษย์จะรับได้เพื่อประโยชน์แก่ศิษย์ ประดุจหนึ่งบิดามารดา แม้มีทรัพย์มากปานใดก็ยังยอมให้ทรัพย์แก่ บุตรตามควรแก่วัย และความจำเป็นของบุตรนั้น ตัวอย่างเช่นในสี่สปปาสูต^{๕๐} ความว่า

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๐.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๔-๔๕๕.

^{๔๙} รังษี สุนทร, พุทธกิจ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๑๒/๔๓๔.

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพวัน เขตกรุงโกสัมพี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรง หยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายข้อนี้ว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เราหยิบขึ้นมาเก็บใบที่อยู่บนต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน” ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่า ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมา มีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า” จากนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสต่อไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เราารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไรเราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้ เราจึงมิได้บอก...”

๒. สนิธธรรมเทศนา จุดมุ่งหมายในการสอน คือ เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง เพราะพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรงตามแล้วก็ไม่เห็นและไม่ง่ายเกินไปจนไม่ต้องตรงขบคิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป ส่วนใหญ่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่น ในสังฆาฏิสูตร^{๕๑} ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเราติดตามรอยเท้าเราติดตามไป ช้างหลัง แต่ภิกษุนั้นมีความละโมภ กำหนดยึดอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้าย หลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้น ก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็ห่างไกลภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ชื่อว่า ไม่เห็นเรา ภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุอยู่ไกลเราถึง ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความละโมภ... มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็อยู่ใกล้ภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม แม้เห็นธรรม ชื่อว่าเห็นเรา

๓. ปาฏิหาริยธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควรทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัครจรรย สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ๆ ในบรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ นั้น พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ อนุศาสนียปาฏิหาริย์ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุด และเป็นประโยชน์ที่สุด ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาที่ดำรงเป็นประโยชน์แก่มหาชนมาจนกระทั่งบัดนี้ก็ด้วยอานุภาพของอนุศาสนียปาฏิหาริย์นั่นเอง ทรงเน้นการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติว่าเป็นการบูชาพระองค์อย่างยิ่ง ดังพุทธดำรัสที่พระพุทธ

^{๕๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๒/๒๗๑.

องค์ตรีสไว้ในในมหาปริณิพพานสูตร^{๕๒} ว่า “...การทำบูชาอย่างนั้นไม่ชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างอื่น แต่ผู้ใดจะเป็นภิกษุหรือ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกาก็ตาม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ผู้นั้นแหละชื่อว่าบูชาพระองค์ ด้วยการบูชาอย่างอื่น...”

ชาดกมีความสำคัญอย่างยิ่งและมีผลสะท้อนต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นคำสั่งสอนหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา รวมเข้าในวงศัตถุศาสตร์ เพราะชาดกเสนอวิถีชีวิตของบุคคลในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งก็ไม่ต่างไปจากยุคสมัยปัจจุบัน เป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินตามแนวทางที่ปรากฏในชาดก เช่น ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีใจเมตตา กรุณา ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ล้วนได้จากชาดก เพราะฉะนั้น ชาดกจึงเป็นวิธีหนึ่งของการแสดงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เหมาะสมกับเพศ วัย ฐานะ บริบทความเป็นอยู่ของผู้ฟัง คือ เป็นการแสดงที่ยึดผู้ฟังเป็นหลัก

พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสั่งสอนโดยตรงมุ่งคติธรรมโดยตรง แต่เมื่อมีเรื่องทางคติโลกที่น่าจะได้ทรงแสดงคำสั่งสอนได้เหมาะสมแก่คติโลก แต่ถ้าไปสั่งสอนอย่างนั้นโดยตรง ก็ไม่ใช่ฐานะโดยตรงที่พระพุทธองค์จะทรงสอนได้ จึงได้ทรงแสดงชาดกเล่าเป็นอดีตนิทานว่า เมื่อครั้งก่อนนั้นได้มีเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ และให้ผลอย่างนั้น ๆ เป็นคำสั่งสอนให้ผู้ฟังที่ต้องการจะปฏิบัติทางคติโลกได้ฟัง และกลับไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้ ที่ทรงสอนตรง ๆ ไม่ได้ ต้องทรงเล่านิทานชาดกซึ่งเป็นนิทานเก่าให้ฟัง แต่ว่าต่อมาท่านได้ถือว่าชาดกทั้งปวงนั้นเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ คือ เป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติบารมีเพื่อพระโพธิญาณ คือ เพื่อความตรัสรู้ ได้ทรงเกิดเป็นบุคคลเป็นต้นในชาตินั้น ๆ และได้ทรงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ เป็นการทรงบำเพ็ญพระบารมีสืบต่อกันมาดั่งมนตรี สิริโรจนานันท์ (สืบดวง) กล่าวไว้ว่า

ชาดกเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่แล้วชาดกที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนธรรมในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเป็นเรื่องราวความสามัคคี ความกตัญญู ความไม่ทะเลาะวิวาทกัน และรวมถึงเรื่องเกี่ยวกับการสอนให้ภิกษุตัดใจจากความยินดีพอใจเพศตรงข้ามคือผู้หญิงด้วย โดยนำเรื่องราวในอดีต มาเล่าเพื่อประกอบการสอนตัวอย่างเกี่ยวกับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าโดยนำชาดกมาเป็นเรื่องประกอบนี้เห็นได้จากในคราวที่พระองค์เสด็จไปโปรดพระญาติฝ่ายโกถิยวงศ์และศากยวงศ์ที่ทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำทำนา^{๕๓}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่า ชาดกคือเรื่องเก่าที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาอธิบายเสริมความเข้าใจให้ผู้ฟังเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายขึ้น ดังพระบรมราชาธิบายว่า

เรื่องชาดกนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องเป็นราวครั้งพุทธกาลเป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนาน ที่จะฟังกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่า

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๙/๑๓๓.

^{๕๓} มนตรี สิริโรจนานันท์ (สืบดวง), **สตรีในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

เป็นเรื่องเก่าด้วยขึ้นว่า อดีต ทุกแห่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ถึงที่ควรจะให้ ความชัดขึ้นด้วยนิทานมากแล้ว ก็ชักมาสาธกให้ความกระจ่างขึ้นๆ คำที่แสดง โดยวิธีนี้ เรียกว่า ชาดก ในบาลี ขึ้นต้นว่า ภูตปุพฺพ (เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว) จัดเข้า ในนวัคส์ตถุสาสนะ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์เก่า)... ส่วนนิทานชาดกนี้ จึง เห็นปรากฏได้ว่าเป็นนิทานเก่าซึ่งเล่าสืบต่อกันมาช้านาน ไม่ใช่เล่าขึ้นใหม่ในเวลา พุทธกาล หรือผู้แต่งจะแต่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ภายหลังเป็นนิทานเก่าที่มีอยู่แล้ว เว้น ไว้แต่เครื่องปรารภและกลับชาติ...”^{๕๔}

ทรงนิพนธ์ไว้อีกส่วนหนึ่งว่า “แต่แท้ที่จริงเรื่องชาดกนี้ เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่ง นักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบ ๆ กันมา ตั้งแต่ ๒๕๐๐ ปีขึ้นไปหา ๓๐๐๐ ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ที่เราจะ อ่าน” นอกจากนี้ ยังได้ทรงมีพระบรมราชาธิบายถึงมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ชาดกสั่งสอนพุทธบริษัทไว้ว่า

การที่จะสั่งสอนให้สาวกทั้งหลายเข้าใจได้ง่ายขึ้น บางครั้งก็ต้องยกนิทานขึ้น เทียบให้เข้าใจชัดเจนได้โดยง่ายฯ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโดยยกนิทานขึ้นเทียบ ย่อมจะมีได้โดยแท้ ถึงพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะสืบ ๆ ต่อมานั้นเล่า ก็คง ต้องคิดหาอุบายที่จะสั่งสอนคนหนุ่ม ๆ เด็ก ๆ ให้ถูกกับสันดานในเวลานั้นๆ เพื่อ จะให้เข้าใจธรรมโดยชัดเจนโดยง่ายฯ ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่าง ๆ กันฯ บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนให้เข้าใจไม่อาจจะเข้าใจได้ ถ้าเล่านิทาน เปรียบเทียบให้เนื้อความไปลงปลายเข้ากันกับธรรมที่สอน อาจจะเข้าใจได้โดยง่าย นับว่าเป็นการหลีกเลี่ยงจากทางซึ่งจะต้องใช้วาจาคุกคาม เพราะเหตุที่จะทำ อย่างไม่รู้ไม่เข้าใจ ฯ^{๕๕}

นอกจากชาดกจะมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นกลวิธีการสอน ที่พระพุทธเจ้าทรงยกนิทานมาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบในการแสดงเทศนาสั่ง สอนผู้คนให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังนั้น จึงสรุปจุดมุ่งหมายของชาดกได้ ดังนี้

๑. เป็นการแสดงการบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้า
๒. เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยในการสอนธรรมตามอุปนิสัยของผู้ฟัง
๓. เป็นคติหรือเป็นตัวอย่างทางธรรม ผู้ที่นิยมชมชอบชาดกเรื่องใด ย่อมยึดคุณธรรม ของผู้นั้นเป็นแบบอย่างตามไปด้วย
๔. ทำให้ศึกษาธรรมได้ด้วยความสะดวก ธรรมมีความลึกซึ้ง การศึกษาโดยมีเรื่องเล่า สนุกสนานประกอบทำให้ชวนที่จะติดตาม

^{๕๔} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก” ในพระคัมภีร์ ชาดก แปล ฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๑. (กาญจนบุรี : สหการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๕-๖.

^{๕๕} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. “พระราชาธิบายว่าด้วยนิทานชาดก” ในประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๔, (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ๒๕๑๕). หน้า ๑๙.

๕. เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธศาสนิกชน ชาดกเป็นตัวอย่งนำมาเปรียบเทียบเพื่อแก้ปัญหาบางเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน^{๕๖}

๒.๒ โครงสร้างของกุณาลชาดก

กุณาลชาดกมาในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ อสีตินิบาต ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกดุเหว่าชื่อกุณาละ ได้กล่าวคำนิทโทษของสตรีให้นกดุเหว่าชื่อปุลณมุขะผู้เป็นสหายฟังว่า สตรีเป็นคนที่ไม่มีคุณสมบัติ ชอบทำลายมิตร และมีจิตหมกหมุ่นอยู่แต่ในเรื่องกามคุณ เป็นต้น ส่วนตัวท่านเองนั้นไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของสตรี^{๕๗}

๒.๒.๑ ความหมายของกุณาลชาดก

คำว่า “กุณาลชาดก” นี้ เป็นการรวมกันของคำสองคำคือ กุณาล กับ ชาดก ซึ่งมีคำอธิบายที่นักวิชาการได้ให้ไว้ดังนี้

พระมหาสมปอง มุทิโต ได้อธิบายความหมายของ “กุณาล” ศัพท์พร้อมทั้งวิเคราะห์ศัพท์ตามหลักบาลีไวยากรณ์ไว้ในคัมภีร์อภิธานวรรณนา^{๕๘} ว่า

กุณาล (กฺณ สทโทปกรณฺสุ + อล) นกดุเหว่า, กาเหว่า. กุณฺตีติ กุณฺาโล นกดุเหว่าที่ร้องเสียงดัง ชื่อว่ากุณาละ (ทีฆะ อ เป็น อา) รณฺเม วณฺสณฺเต กุณฺาโล นาม สกฺุณฺ ปฏฺิวสฺตี^{๕๙} นกดุเหว่าอยู่ประจำในแนวป่าที่ร่มรื่น

นอกจากนี้ยังได้แสดงศัพท์อื่น ๆ ที่มีความหมายหรือคำแปลเช่นเดียวกับหรือตรงกับ “กุณาล” ศัพท์ไว้ด้วยอีก ๔ ศัพท์ ดังนี้

(๑) ปรปฺภูฏฺฐ (ปรสทฺทูปฺปท + ปฺส โปสเน + ต) นกดุเหว่า, กาเหว่า. ปเรน วิชาติเยน กาเคน โปลิตฺตี ปรปฺภูฏฺฐ นกดุเหว่าที่กาผู้มีชาติต่างกันเลี้ยงดู ชื่อว่าปรปฺภูฏฺฐะ (อาเทศ สต เป็น ฐฐ)

(๒) ปรภต (ปรสทฺทูปฺปท + ภร ธารณฺโปสเนสุ + ต) นกดุเหว่า, กาเหว่า. ปเรน ภโต ปฺภูฏฺฐ ปรภโต นกดุเหว่าที่นกชนิดอื่นเลี้ยงดู ชื่อว่าปรภตตะ (ลป ร ที่สุดธาตุ)

(๓) โกกิล (กฺก อาทาเน + อิล) นกดุเหว่า, กาเหว่า. อตฺตโน นาทน สตฺตณํ มนํ กฺก ตีติ โกกิล นกดุเหว่าที่ใช้เสียงของตนจับใจสัตว์ทั้งหลาย ชื่อ โกกิลละ (วุทธิ อุ เป็น โอ) โกกิลลา สุวสาธิกา อุปฺชีวนฺตี ตํ สรํ^{๖๐} นกดุเหว่า นกแก้ว และนกสาธิกา พวกนี้เข้าไปอาศัยอยู่ใกล้สระน้ำแห่งนั้น

(๔) ปิก (อปิ + กร กรณฺ + กฺวิ) นกดุเหว่า, กาเหว่า. อปีทิตฺโต การยตีติ ปิกโก นกดุเหว่า ที่ทำให้มีเสียงไม่เว้นว่างเว้น ชื่อปิกะ (ลป อ ของ อปิ, ลป กฺวิ และ ร ที่สุดธาตุ)

^{๕๖} รศ.พัฒน์ เเพงผลา, *ชาดกกับวรรณกรรมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖-๑๙.

^{๕๗} ชุ.ชา. ๒๘/บทนำ/๑๒.

^{๕๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๗๗๗.

^{๕๙} ชุ. ชา. ๒๘/๒๘๙/๘๙.

^{๖๐} ชุ. อป. ๓๒/๑๖๐/๒๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้อธิบายความหมายของ “กุณาล” ศัพท์ ไว้ใน พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์^{๖๑} ว่า “กุณาล นกดุเหว่า (ปรปฏฐ ปรภต โก กิล ปิก) กุณตีติ กุณาโล นกที่ร้องเสียงดัง (กุณ ธาตุในความหมายว่าส่งเสียง อล ปัจจัย, ลบสระหน้า ที่ขณะสระหลัง)”

ส่วนคำว่าชาดกนั้นผู้วิจัยกล่าวไว้โดยละเอียดแล้วในเนื้อหาที่ว่าด้วยความหมายของ ชาดกก็คือ เรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ทรงยกนำมาแสดงให้สาวกฟังโดยปรารภ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันอันสอดคล้องกับเรื่องราวในชาดกนั้น ๆ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า กุณาลชาดก หมายถึง เรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพญานกดุเหว่าชื่อ กุณาละ

๒.๒.๒ โครงสร้างของกุณาลชาดก

เนื้อหาของกุณาลชาดก ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกจะปรากฏเฉพาะข้อความ ภาสิต เป็นเพียงบทสนทนากันเท่านั้น กล่าวคือมีเพียงเฉพาะแต่ตัวเนื้อหา (คาถา) ไม่ได้ระบุเหตุการณ์ ว่า พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อใด และมีเนื้อความที่สมบูรณ์ว่าอย่างไร ซึ่งมีรายละเอียดไม่เพียงพอที่จะ จัดเป็นโครงสร้างได้อย่างครบถ้วน พอที่จะระบุได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสกุณาลชาดกนี้ที่ไหน ปรารภเหตุ ะไร เพื่อทรงแสดงธรรมอะไร และทรงแสดงแก่ใคร ดังนั้น ในการจัดโครงสร้างของกุณาลชาดกนี้จึง อาศัยข้อมูลเนื้อหาจากการศึกษาค้นคว้าในชั้นอรรถกถา ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างที่สำคัญ ๕ ส่วน ด้วยกัน คือ

๑. ปัจจุบันวัตถุ หมายถึง ส่วนที่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยของพระพุทธองค์ ที่เป็น มูลเหตุให้ทรงนำชาดกมาแสดง

๒. อดีตวัตถุ หมายถึง เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตว่า มีเรื่องและเหตุการณ์ ดำเนินไปอย่างไร

๓. คาถา หมายถึง หลักคติธรรมที่ตรัสเป็นหลักคำสอนในชาดกนั้น ๆ (ส่วนนี้จะ เป็น เนื้อหาหลักของนิบาตชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎก)

๔. เวชยาकरणะ หมายถึง ส่วนที่อธิบายข้อความในคาถาให้ละเอียดเข้าใจได้ง่ายและ ชัดเจนขึ้น

๕. สโมธาน หมายถึง ส่วนที่เป็นบท เพื่อแสดงว่า ตัวละครในอดีตวัตถุกลับชาติมาเกิดเป็น ใครในปัจจุบันนั้น^{๖๒}

โครงสร้างของกุณาลชาดกตามองค์ประกอบทั้ง ๕ ส่วนนั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๑.ปัจจุบันวัตถุ เป็นเรื่องราวที่ปรารภเหตุการณ์ในปัจจุบันที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อ

^{๖๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๘.

^{๖๒} รศ.พัฒนา เฟื่องผลา. ชาดกกับวรรณกรรมของไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๕๓๕), หน้า ๓๒-๓๓.

โยงไปหาเหตุการณ์ในอดีตชาติ ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่า มิได้เกิดเฉพาะในปัจจุบันเท่านั้น แม้ในอดีตกาลก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วเหมือนกัน กลุ่มบุคคลที่เป็นมูลเหตุให้พระองค์ทรงนำกุณฑลชาติมาแสดง ก็คือ เหล่าภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งมีความกระสันต้องการลาสิกขาเพื่อไปครองเพศฆราวาส

ในอรรถกถาปรากฏเนื้อหาส่วนปัจจุบันวัตถุ พอสรุปได้ว่า ภิกษุ ๕๐๐ รูป มีศกดิ์เป็นพระญาติของพระพุทธองค์ เดิมทีเป็นนักรบของ ๒ แคว้น คือ แคว้นสักกะ กับแคว้นวิเทหะ ซึ่งทั้ง ๒ แคว้นนี้ มีพรมแดนติดกัน กั้นกลางด้วยแม่น้ำโรหิณี ซึ่งเป็นแม่น้ำที่ทั้ง ๒ แผ่นดินอาศัยใช้ประโยชน์ ในระหว่างนั้นเกิดความแห้งแล้ง น้ำในแม่น้ำเหลือน้อยจนไม่อาจจะพอใช้สอยในแคว้นทั้ง ๒ ได้ จึงเป็นสนวนเหตุให้เกิดการทะเลาะแย่งน้ำกันเกิดขึ้น ลูกกลามกลายเป็นสงครามระหว่างแคว้นเพื่อชิงน้ำกัน ในท้ายที่สุด พระพุทธองค์ทราบข่าวจึงเสด็จไปห้ามปราม พร้อมกับได้นักรบของทั้ง ๒ แคว้นออกบวชติดตามพระองค์ นับได้จำนวน ๕๐๐ รูป และภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้เองเป็นเหตุให้พระองค์นำกุณฑลชาติมาแสดง อันเนื่องมาจากภายหลังที่ภิกษุเหล่านี้ บรรพชาอุปสมบทอยู่ในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว เกิดความกระสันอยากจะลาสิกขาเพื่อไปครองเพศฆราวาสอยู่กับภรรยา

๒.อดีตวัตถุ เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงนำมาเล่าสนับสนุนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งอดีตวัตถุในชั้นอรรถกถานี้ เป็นส่วนขยายความในพระไตรปิฎกของพระคาถา (บทร้อยกรอง) โดยการเล่าเรื่องประกอบพร้อมทั้งสอดแทรกบทสนทนา ที่เป็นข้อความในพระไตรปิฎกเข้าด้วยเพื่อต้องการให้เนื้อหาสมบูรณ์อ่านแล้วเข้าใจง่ายว่า ตรงไหนเป็นคำพูดของใคร องค์ประกอบส่วนอดีตวัตถุนี้เอง คือ เนื้อหาหลักของกุณฑลชาติที่พระพุทธองค์นำมาตรัสแสดงแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป มีใจความโดยสรุปว่า ในสถานที่ย้อนวันหนึ่ง อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้นานาชนิด และหมู่สัตว์หลากหลายสายพันธุ์ มีพญานกดุเหว่าชื่อ “กุณฑลละ” ผู้มีปกติว่ากล่าวรุนแรงกับมวลหมู่ภรรยาของตน กับ นกดุเหว่าชื่อ “ปุลณมุขะ” ผู้มีปกติว่ากล่าวอย่างอ่อนหวานกับมวลหมู่ภรรยาของตน

อยู่มาวันหนึ่งมวลหมู่ภรรยาของพญานกกุณฑลละไปร้องขอให้พญานกปุลณมุขะ มาช่วยพูดกับสามีของตนให้รู้จักพูดจาด้วยถ้อยคำอ่อนอ่อนหวานบ้าง เมื่อพญานกปุลณมุขะมาช่วยพูดให้กลับถูกพญานกกุณฑลละ ต่อว่าอย่างรุนแรง จึงหนีกลับไปเสีย และต่อมาพญานกปุลณมุขะ เกิดไม่สบายเจ็บป่วย ถูกมวลหมู่ภรรยาทอดทิ้งไม่ดูแล

จากเหตุการณ์นี้เอง จึงทำให้พญานกกุณฑลละ มาเยี่ยมไข้และแสดงประกาศโทษของมาตุคามมีประการต่าง ๆ ให้พญานกปุลณมุขะฟัง เพื่อบรรเทาความเศร้าโศกเสียใจหลักจากถูกมวลหมู่ภรรยาทอดทิ้งในคราวตกทุกข์ได้ยาก

๓.คาถา เป็นข้อความที่ร้อยกรองขึ้นเป็นรูปพระคาถาตามข้อกำหนดทางภาษาเรียกว่า ฉันทลักษณ์ คำว่า ฉันทลักษณ์^{๒๓} แปลว่า ลักษณะที่ปิดเสียงซึ่งโทษ นั้นหมายความว่า เป็นข้อความที่

^{๒๓} ฉันทลักษณ์ คือ รูปแบบคำประพันธ์ที่จะแต่งด้วยอักษรภาษาใดก็ได้ความสำคัญอยู่ที่เสียง จังหวะ ทำนอง ซึ่งจะใช้ก็ต่อเมื่อต้องการให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจหรือซาบซึ้งในบทนั้น ๆ, ดูรายละเอียดใน สมควรนิมวงศ์, ฉันทลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทจักร์ลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

ร้อยกรองขึ้นโดยปราศจากโทษทางภาษา กล่าวคือ เป็นข้อความที่สมบูรณ์ พระคาถาชาตกในพระไตรปิฎก เป็นชาตกที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นหลักคำสอนของพระศาสนาหมวดหนึ่งในวงศัตุศาสตร์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสมัยครั้งพุทธกาล เมื่อเราศึกษาจึงไม่ทราบว่าเป็นคำพูดของใคร ซึ่งพระสาวกทั้งหลายผู้ทรงจำรักษาสืบต่อไว้ เมื่อมีการสังคายนาจัดเป็นหมวดหมู่จึงได้จัดไว้ในชาตกปาลี ต่อมาเมื่อมีการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจึงได้มีการใส่ข้อตัวเลขกำกับคาถาไว้

ดังนั้น กุณาลชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จึงมีเลขหน้ากำกับเอาไว้ตั้งแต่ข้อที่ ๒๙๐ ถึงข้อที่ ๓๗๐ ตัวอย่างเช่น

เพื่อนปูนณมุขะ ทรัพย์ ๔ อย่างนี้ บัณฑิตไม่ควรให้อยู่ในสกุลอื่น คือ ๑. โคผู้ ๒. แม่โคนม ๓. ยานพาหนะ ๔. ภรรยา บัณฑิตไม่ควรให้ทรัพย์ ๔ อย่างเหล่านี้พลัดพรากไปจากเรือน^{๖๔}

๑. โคผู้ ๒. แม่โคนม

๓. ยานพาหนะ ๔. ภรรยา

บัณฑิตไม่ควรให้อยู่ในสกุลแห่งญาติ

เพราะญาติทั้งหลายผู้ไม่มียานพาหนะจะใช้สอยรถ

จะฆ่าโคตัวผู้เพราะการใช้ลากเข็นจนเกินกำลัง

จฆ่าลูกโคเพราะการรีดนมโค

และภรรยาจะประทุษร้าย (นอกใจ) ในสกุลแห่งญาติ.^{๖๕}

ปูนณมุขะเพื่อนเอย ของ ๖ อย่างเหล่านี้ เมื่อมีกิจธุระเกิดขึ้นแล้ว ย่อมใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ คือ

๑. ธนูไม่มีสาย ๒. ภรรยาอยู่ในตระกูลญาติ

๓. เรือที่ฝั่งโน้น ๔. ยานพาหนะที่เพลาหัก

๕. มิตรอยู่ไกล ๖. สหายลามก

เมื่อเกิดกิจธุระขึ้นแล้ว ย่อมใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้^{๖๖}

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถานั้น จะเล่าเรื่องเป็นอุปปิตเหตุเป็นตัวเชื่อมโยงเรื่องราวที่ปรากฏในชาตกปาลี เพื่อให้เกิดความชัดเจน โดยยกอ้างพระบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกขึ้นมาเป็นตัวบทตั้งก่อนว่า “พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ ริมสระชื่อกุณาละ ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งถูกความเบื่อหน่ายอยากจะสึกบิณฑันแล้ว จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เอวมกฺขาติ ดังนี้”^{๖๗} เป็นต้น” แล้วดำเนินเรื่องไปจนจบ โดยจะแทรกคาถาชาตกปาลี ลงในระหว่างการเล่าเรื่องในอดีตชาติ การแทรกคาถาในการเล่าเรื่องในอรรถกถาชาตกมีทั้งที่เป็นคำพูดของตัวละครเอง และเป็นพระดำรัสของพระพุทธองค์โดยตรง

^{๖๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒. (บาลี) ๒๘/๓๐๑/๑๑๔.

^{๖๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๖/๑๔๒. (บาลี) ๒๘/๓๐๑/๑๑๔.

^{๖๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๗/๑๔๒. (บาลี) ๒๘/๓๐๒/๑๑๔.

^{๖๗} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๙๖/๑๐๖.

๔.เวैयाकरणะ หมายถึง การอธิบายศัพท์ที่ปรากฏในชาดกบาลี ลักษณะการอธิบาย เช่นนี้จะอธิบายบางศัพท์หรือหลาย ๆ ศัพท์ในพระคาถา เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายได้ถูกต้อง โดยอาจจะอธิบายศัพท์เดี่ยวหลาย ๆ ศัพท์ หรืออาจจะอธิบายพระคาถานั้นโดยภาพรวมไปเลย ตัวอย่างอรรถกถาในกถาลชาดก เช่น

อธิบายศัพท์เดี่ยว คำว่า “คิลานวุฏฐิต” ความว่า หายจากไข้^{๖๘}

อธิบายหลาย ๆ ศัพท์ คำว่า “ปจฺมคิลานํ ปจฺจา วุฏฐิต” ความว่า เป็นไข้มาก่อน แล้วจึงหายในภายหลัง^{๖๙}

อธิบายพระคาถานั้นโดยภาพรวม คำว่า สองพ่อ ในพระพุทฺธพจนํนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสหมายถึง พระเจ้ากรุงโกศลกับพระเจ้กาสิกราช. คำว่า มีผิว ๕ คน หมายความว่า ผิวของนางมีถึง ๕ คน. ย อักษรเป็นเพียงนิบาตที่แทรกเข้ามา. คำว่า ยังมีจิตปฏิพัทธ์ คือ มีจิตผูกพันอยู่. คำว่า ถึงห้อง อธิบายว่า ได้ยินว่า คอของชายเปลี่ยนั้นโค้งลงมา ตลอดหน้าอกถึงห้อง เพราะฉะนั้น เขาจึงปรากฏเหมือนมีศีรษะขาด. คำว่า ล่วงละเมิดสามิ ๕ คน อธิบายว่า นางล่วงละเมิดสามิทั้ง ๕ คนเหล่านี้เสียแล้ว. คำว่า กับบุรุษเปลี่ย อธิบายว่า นางทำกรรมอันลามกกับบุรุษเปลี่ยตั้ยแคะ^{๗๐}

องค์ประกอบของชาดกในส่วนเวैयाकरणะนี้ นับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในโครงสร้างของอรรถกถาชาดกมาก เนื่องจากเป็นลักษณะการประพันธ์ตามแบบฉบับของหลักการทางบาลีภาษา ที่นิยมการอธิบายศัพท์เพื่อให้ผู้อ่านได้สามารถเข้าใจศัพท์ได้อย่างถูกต้อง

๕.สโมธาน ประชุมชาดกหรือสรุป เป็นส่วนประกอบสุดท้ายของอรรถกถาชาดก เป็นการประชุมชาดกเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิดของบุคคลที่ปรากฏในอดีตวัตรนั้น โดยกล่าวสรุปเฉพาะบุคคลสำคัญ ๆ ในแต่ละชาดกว่ามีใครบ้างที่มาจาก ในครั้งพุทธกาลร่วมกับพระพุทฺธองค์ ตัวอย่างข้อความในเรื่องกถาลชาดก เช่น

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดง ประกาศโศขของมาตุคามด้วยประการ ฉะนี้แล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสว่า “พญานกกุณาละในครั้งนั้น คือ เรา (ตถาคต) พญานก ดูเหว่าขาว คือ พระอุทายี พญาแรง คือ พระอนนท นารทฤาษี คือ พระสารีบุตร บริษัททั้งหลายเป็น พุทฺธบริษัท เธอทั้งหลายจงทรงจำกถาชาดกไว้อย่างนี้แล”^{๗๑} ดังนั้น จึงสรุปโครงสร้างของกถาล ชาดกได้ว่า ในพระไตรปิฎกมีเฉพาะส่วนพระคาถาที่เป็นบทสนทนาเท่านั้นยากแก่การแตกรายละเอียด ให้เห็นโครงสร้าง ส่วนโครงสร้างในชั้นอรรถกถาชาดกมีทั้งส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา อธิบายความหรือเวैयाकरणะ และประชุมชาดกหรือสโมธาน ดังบทสรุปในรูปตารางนี้

^{๖๘} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๔.

^{๖๙} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๔.

^{๗๐} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๗.

^{๗๑} พุ.ชา. ๒๘/๓๗๐/๑๕๘.

ตารางที่ ๒.๑ โครงสร้างของกษัตริย์ชาดก

โครงสร้างของกษัตริย์ชาดก	
องค์ประกอบ โครงสร้าง	ตัวอย่างเนื้อหา
ปัจจุบันวัตถุ	<p>- เรื่องราวเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างแคว้นสักกะกับแคว้นเทวทหะ เพราะน้ำสำหรับทำเกษตรเป็นเหตุ จนพระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปแสดงธรรมเพื่อห้ามทัพ แล้วได้ราชกุมารจากแคว้นทั้ง ๒ ออกบวชติดตามพระองค์ นับได้ประมาณ ๕๐๐ รูป</p> <p>- เรื่องราวเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุความกระสันของภิกษุ ๕๐๐ รูป ที่บวชได้ไม่นาน เพราะบวชด้วยความจำใจบ้าง เพราะถูกภรรยาเก่ารบเร้าให้สึกบ้าง เพราะคิดถึงภรรยาเก่า และความสะดวกระบายในคราวครั้งเป็นราชกุมารบ้าง จึงทรงนำภิกษุเหล่านั้นไปเที่ยวป่าหิมวันต์ แล้วจึงแสดงกษัตริย์ชาดกเพื่อระงับความกระสันของภิกษุเหล่านั้น และตรัสบอกพระกรรมฐาน</p>
อดีตวัตถุ	<p>- เรื่องราวของนกคเหว่าชื่อกษัตริย์ ผู้มีปกติว่ากล่าวรุนแรงกับมวลหมู่ภรรยาของตน กับนกคเหว่าชื่อปณณมุขะ ผู้มีปกติว่ากล่าวอย่างอ่อนหวานกับมวลหมู่ภรรยาของตน</p> <p>- นกคเหว่าชื่อกษัตริย์ได้แสดงประกาศโทษของมาตุคามมีประการต่าง ๆ ให้นกคเหว่าชื่อปณณมุขะฟัง เพื่อบรรเทาความเศร้าโศกเสียใจหลักจากถูกมวลหมู่ภรรยาทอดทิ้งในคราวตกทุกข์ได้ยาก</p>
กาลา	<p>- ปรากฏผู้กล่าวกาลา ๓ ท่าน ประกอบด้วย</p> <p>๑) พญานกกษัตริย์ กล่าวกาลาภาษิตว่าด้วยคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของสตรี หรืออาการอันชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดจากพฤติกรรมของสตรีซึ่งบุรุษควรเข้าใจและระมัดระวัง ให้กับพญานกปณณมุขะฟัง เพื่อละคลายความกำหนัดยินดี และความเศร้าเสียใจจากการถูกภรรยาทอดทิ้ง นับจำนวนกาลาได้ ๕๔ กาลา</p> <p>๒) พญาแร้งอานนท์ กล่าวสนับสนุนกาลาภาษิตของพญานกกษัตริย์ นับจำนวนกาลาได้ ๑๔ กาลา</p> <p>๓) นารทพราหมณ์ กล่าวสนับสนุนกาลาภาษิตของพญานกกษัตริย์ และพญาแร้งอานนท์ นับจำนวนกาลาได้ ๑๑ กาลา</p> <p>- รวมจำนวนกาลาทั้งสิ้น ๗๙ กาลา มีสาระสำคัญกล่าวถึงพฤติกรรมด้านลบของสตรีอย่างรุนแรง เป็นพฤติกรรมอันชั่วร้าย ไม่ควรยุ่งเกี่ยว ควรหลีกเลี่ยงให้ไกล</p>

โครงสร้างของกุณาลชาดก	
องค์ประกอบ โครงสร้าง	ตัวอย่างเนื้อหา
เวยายาภรณ์	<p>- ส่วนนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของคัมภีร์ชั้นอรรถกถา เป็นการอธิบายศัพท์ที่ปรากฏในชาดกบาลี เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายได้ถูกต้อง โดยอาจจะอธิบายศัพท์เดี่ยวหลาย ๆ ศัพท์ หรืออาจจะอธิบายพระคาถานั้นโดยภาพรวมไปเลย เช่น</p> <p>อธิบายศัพท์เดี่ยว คำว่า ซึ่งหายจากไข อธิบายว่า เป็นไขมาก่อนแล้วจึงหายในภายหลัง</p> <p>อธิบายหลาย ๆ ศัพท์ คำว่า ซึ่งหายจากไข (คิลานา วุฏฺฐิตฺ) อธิบายว่า เป็นไขมาก่อน แล้วจึงหายในภายหลัง (ปรมคิลานํ ปจฺฉา วุฏฺฐิตํ)</p> <p>อธิบายพระคาถานั้นโดยภาพรวม คำว่า สองพ่อ ในพระพุทธพจน์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึง พระเจ้ากรุงโกศลกับพระเจ้ากาลิกราช. คำว่า มีผิว ๕ คน หมายความว่า ผิวของนางมีถึง ๕ คน. ย อักษรเป็นเพียงนิบาตที่แทรกเข้ามา. คำว่า ยังมีจิตปฏิพัทธ์ คือ มีจิตผูกพันอยู่. คำว่า ถึงห้อง อธิบายว่า ได้ยินว่า คอของชายเปลี่ยนั้นโค้งลงมา ตลอดหน้าอกถึงห้อง เพราะฉะนั้นเขาจึงปรากฏเหมือนมีศีรษะขาด. คำว่า ล่วงละเมิดสามมี ๕ คน อธิบายว่า นางล่วงละเมิดสามมีทั้ง ๕ คนเหล่านี้เสียแล้ว. คำว่า กับบุรุษเปลี่ย อธิบายว่า นางทำกรรมอันลามกกับบุรุษเปลี่ยเตี้ยแคระ</p>
สโมธาน	<ul style="list-style-type: none"> - พญานกกุณาละ ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า - พญานกคุดเหว่าขาว ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระอุทายี - พญาแร้ง ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระอานนท์ - นารทฤาษี ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระสารีบุตร - บริษัททั้งหลาย ได้กลับชาติมาเกิดเป็นเป็นพุทธบริษัท - แล้วพระองค์ตรัสย้าให้ภิกษุทั้งหลายจงทรงจำกุณาลชาดกไว้

๒.๓ เนื้อหาของกุณาลชาดก

๒.๓.๑ สารสำคัญของกุณาลชาดก

เพื่อจะให้มองเห็นภาพหรือบริบทกว้าง ๆ ของกุณาลชาดกผู้วิจัยจึงต้องการนำเสนอกรอบกว้าง ๆ ของเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชาดกนี้ให้ผู้ใดที่ใคร่ศึกษาได้ทราบก่อนเป็นเบื้องต้น ก่อนที่เราจะก้าวเข้าไปศึกษาในประเด็นหลักเกี่ยวกับการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีตามที่ปรากฏในกุณาลชาดก โดยประเด็นที่จะนำเสนอมีรายละเอียด ดังนี้

ณ ป่าหิมพานต์แห่งหนึ่ง อันนารีนรมย์อุดมด้วยพฤษานานาพรรณ มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มีพญานกคุดเหว่า ๒ ตัวเป็นเพื่อนกัน คือ พญานกคุดเหว่าชื่อว่า ปุณณมุขะ และพญานกคุดเหว่าชื่อว่า กุณาละ พญานกปุณณมุขะมีนางนกบริวาร ๓๕๐ ตัว เป็นภรรยา ส่วน

พญานกกุณालะมีนางนกบริวาร ๓,๕๐๐ ตัว เป็นภรรยา ซึ่งทั้งสองได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี จากบรรดาภรรยาที่เป็นที่รัก แต่การปฏิบัติตัวต่อบรรดาภรรยาของพญานกทั้งสองตัวนั้นแตกต่างกันมาก คือ พญานกกุณาละแม้จะได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบรรดาภรยานกทั้ง ๓,๕๐๐ ตัว เป็นอย่างดี แต่เขาจะมีปกติคิดว่ากล่าวบรรดาภรรยาอย่างรุนแรง เช่นว่า “ถอยออกไป พวกเจ้าอันถ้อย พวกเจ้าจงฉิบหาย อีถ้อย อีโจร อีนักเลง อีเผอเรอ อีโง่เบา อีเนรคุณ อีตามใจตนเองเหมือนลม”^{๗๒}

ซึ่งคำพูดของพญานกกุณาละเช่นนี้ก็เป็นที่สื่อแสดงว่า เป็นการพูดที่ไม่ให้เกียรติผู้หญิง หรือเป็นการพูดข่มผู้หญิงเอาไว้ ฝ่ายพญานกปุณณมุขะเพื่อนของพญานกกุณาละนั้น กลับมีท่าทีต่อภรรยาของตนผิดไปจากกุณาละมาก กล่าวคือ เขาไม่ได้ตวาดภรรยาของตนเองหรือพูดข่มเหงรังแกให้บรรดาภรรยาเกิดความเจ็บช้ำน้ำใจแม้แต่น้อย เขาจะมีปกติพูดจาสนทนาปราศรัยกับภรรยาด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน เช่นว่า “ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย การที่เธอดูแลสามีนั้นเป็นสิ่งที่สมควรแล้ว เหมาะสมแล้วตามลักษณะของกุมาริการทั้งหลายพึงกระทำ”^{๗๓}

วันหนึ่ง ทั้งสองก็ได้นัดเจอกันที่บ้านของพญานกกุณาละ เมื่อถึงเวลาที่พญานกปุณณมุขะจะมาเยี่ยมพญานกกุณาละ บรรดาภรรยาของพญานกกุณาละก็ได้ส่งตัวแทนไปพบและเล่าพฤติกรรมของพญานกกุณาละผู้เป็นสามีตนให้พญานกปุณณมุขะฟังว่า “ท่านปุณณมุขะ ทำอย่างไรเราถึงจะได้ยินคำพูดจาปราศรัยที่ไพเราะเสนาะหูจากท่านกุณาละผู้เป็นสามีของพวกเราบ้างเล่า เพราะพญานกกุณาละนั้นช่างคร่ำคร่าหยาบคายเหลือเกิน เขาตวาดพวกเราอยู่ตลอดเวลาเลย”^{๗๔} เมื่อปุณณมุขะได้ยินเช่นนั้นก็ได้เก็บเรื่องนั้นไว้ ในเวลาที่เขาได้เข้าไปเยี่ยมพญานกกุณาละ สบโอกาสจึงเอ่ยถามพญานกกุณาละผู้เป็นเพื่อนว่า “เพื่อนรัก ทำไมเพื่อนถึงทำกับภรรยาอย่างนั้นเล่า เพื่อนไม่น่าพูดจาหยาบคายกับสตรีผู้อ่อนหวานเลย เพื่อนน่าจะพูดจากับพวกนางด้วยวาจาที่ไพเราะมากกว่านะ”^{๗๕}

ฝ่ายพญานกกุณาละเมื่อได้ยินเพื่อนถามดังนั้นแล้ว ก็โกรธแล้วตวาดพญานกปุณณมุขะเพื่อนรักด้วยความว่า “ไอ้เพื่อนบ้า ไอ้เพื่อนถ้อย แกจงฉิบหายแกรู้ไหมว่าในโลกนี้จะมีใครฉลาดเท่าข้า ผู้ที่สามารถปราบเมียได้”^{๗๖} ฝ่ายพญานกปุณณมุขะถูกตวาดเช่นนั้น ก็ออกเดินทางกลับทันที

ต่อมาไม่นานพญานกปุณณมุขะเกิดล้มป่วยอาการหนักจนแทบจะเสียชีวิตรักษาให้หายเป็นปกติได้ บรรดาภรรยาที่รักของเขาก็ทอดทิ้งเขาไปหาพญานกกุณาละที่ป่าอีกฟากหนึ่ง ฝ่ายพญานกกุณาละเมื่อพบพวกนางงกเหล่านั้จึงได้ตวาดพวกนางอย่างแรง และเดินทางไปหาพญานกปุณณมุขะถึงที่พักแล้วจัดการหาสมุนไพรมารักษาพญานกปุณณมุขะจนหายดี หลังจากนั้นไม่นานพญานกกุณาละจึงเร่งสั่งสอนพญานกปุณณมุขะในทำนองปลอบใจไม่ให้คิดมากในกรณีที่ถูกบรรดาภรรยาที่รัก

^{๗๒} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/-/๑๓๕. (บาลี) ๒๘/๒๙๖/๑๐๘.

^{๗๓} ชุ.ชา. ๒๘/-/๑๓๗. (บาลี) ๒๘/๒๙๗/๑๑๐.

^{๗๔} ชุ.ชา. ๒๘/-/๑๓๘. (บาลี) ๒๘/๒๙๘/๑๑๐.

^{๗๕} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/-/๑๓๘. (บาลี) ๒๘/๒๙๘/๑๑๐.

^{๗๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/-/๑๓๘. (บาลี) ๒๘/๒๙๘/๑๑๐.

จากไปโดยไม่ใยดีตอนที่เขาไม่สบาย ซึ่งเนื้อหาของคำปลอบใจนี้เองเป็นข้อความสำคัญของเรื่องที่พญานกกุณาล ได้กล่าวถึงพฤติกรรมสตรีในด้านลบต่าง ๆ มากมาย

๒.๓.๒ รูปแบบลักษณะการประพันธ์

เนื้อหาในกุณาลชาดกนี้ถูกประพันธ์ขึ้นในรูปแบบการประพันธ์แบบผสม เรียกว่า วิมิสสะ คือ มีทั้งคำประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง เรียกว่า ปัชชะ กับร้อยแก้วเรียกว่า คัชชะ ที่มุ่งแสดงถึงพฤติกรรมด้านลบของสตรีอันเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ดังเช่น การประพฤตินอกใจสามี, การแสดงพฤติกรรมที่ดูหมิ่นทำร้ายสามี, การประพฤติน่าเป็นประโยชน์ต่อสามี และลักษณะธรรมชาติของสตรี เป็นต้น พร้อมทั้งได้แสดงหลักคำสอนที่เป็นคติเตือนใจในการคบหาหรือเกี่ยวข้องกับสตรี มีการอธิบายถึงลักษณะธรรมชาติและมายาของสตรีที่ผู้ชายทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพชิตพึงสังวรระวังให้มาก โดยการอธิบายนั้นท่านจะหาข้อเปรียบเทียบเชิงอุปมาอุปมัย พฤติกรรมและธรรมชาติของสตรีหลาย ๆ ตัวอย่าง เช่น เปรียบเทียบสตรีเหมือนหนทาง ศาลา ประปา และบ่อน้ำ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังได้แสดงถึงโทษของการตกไปในอำนาจของสตรี และในท้ายที่สุดท่านก็ได้นำเสนอวิธีการหรือแนวทางการปฏิบัติของบุรุษเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนาอีกด้วย

๒.๓.๓ มูลเหตุจูงใจและลักษณะการแสดง

ในการแสดงชาดกนี้มีข้อความชั้นนอร์รถกถา^{๗๗} ได้อธิบายเอาไว้ว่า ผู้แสดงชาดกนี้ คือ พระพุทธองค์ ทรงปรารถนาเหตุที่พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป เกิดความกระสัน เบื่อหน่ายใคร่จะบวชคืน พรหมจรรย์เวียนไปเพื่อครองเพศฆราวาสมีลูกมีเมีย หรืออยากสึกออกไปหาลูกหาเมียที่บ้าน เพราะเบื่อหน่ายในบรรพชิตเป็นอย่างมาก สำหรับต้นเหตุที่สำคัญคือ ราชกุมารทั้ง ๕๐๐ นี้ แท้จริงออกบวชติดตามพระพุทธเจ้าเพียงด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า หาใช่ด้วยความเต็มใจของตนเอง อีกทั้งส่วนหนึ่ง เพราะเหล่าภรรยาเก่าคอยพูดจาหว่านล้อมและส่งข่าวสาสน์ ไปยั่วยวนชวนให้เกิดความเบื่อหน่ายต่าง ๆ นานา อยู่ไม่ขาดซึ่งเรื่องราวโดยละเอียดมีปรากฏดังนี้

ครั้งหนึ่ง ชาวเมืองโกลิยะ และเมืองกบิลพัสดุ์เกิดเหตุวิวาทกันด้วยเรื่องของน้ำหรือเกิดการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีเข้ามาในนาของฝ่ายตน เมื่อไม่ได้ตามที่หวังก็เกิดการทะเลาะกันเมื่อทะเลาะถึงที่สุดก็เป็นการยกทัพเข้าหมายจะชนฆ่ากันให้ตายไปข้างหนึ่ง ความที่พระประยูรญาติของพระองค์ จะทำสงครามกันนั้นได้ทราบถึงพระพุทธองค์ด้วยพระญาณจึงทรงมีเมตตาอนุเคราะห์เสด็จไปเทศนาสั่งสอนให้ทั้งสองฝ่ายเลิกล้มความตั้งใจที่จะทำสงครามกัน เมื่อกองทัพทั้งสองฝ่ายได้ฟังพระธรรมเทศนาจึงเกิดความเลื่อมใส และได้มอบถวายพระกุมารฝ่ายละ ๒๕๐ คน รวมเป็น ๕๐๐ คนให้บวชในสำนักของพระพุทธองค์เป็นการทำการบูชาพระธรรมเทศนาในครั้งนั้น ในบรรดาพระกุมารทั้ง ๕๐๐ นั้นไม่ได้ตั้งใจที่จะบวช แต่ก็ขัดไม่ได้และทรงเกรงในพระบารมีของพระพุทธองค์จึงได้พากันบวช เมื่อทั้ง ๕๐๐ คนบวชก็ทำให้บรรดาเมียของท่านเหล่านั้นเป็นหม้ายกว่า ๕๐๐ คนเช่นกัน

^{๗๗} พุ.ชา.อ. ๘/๓๘๓.

การที่สามีมองตนเองออกบวชโดยความไม่ตั้งใจก็เป็นเหตุให้พวกเธอเกิดความไม่พอใจต่างก็คิดหาวิธีการที่จะให้บรรดาสามีพระของเธอลาสิกขาออกมาครองเรือนเช่นเดิมให้ได้ กล่าวคือ เมื่อเวลาที่ท่านมาบิณฑบาตก็ส่งสายตาให้ พูดยำนองเปรียบเทียบด้วยกาม อ่างความสุขในการครองเรือนนั้นมีมากกว่าการบวช หรือไม่บางเหล่าก็ใช้คนใช้นำจดหมายที่พวกเธอเขียนบรรยายความรักความอาลัยที่มีต่อบรรดาสามีที่บวชพระอยู่นั้น แรก ๆ พระใหม่ก็ยังไม่พอนานเข้าก็ทำให้ท่านเหล่านั้นเกิดอาการเบื่อผ้าเหลืองขึ้นมาทันที

เมื่อพระพุทธองค์ทราบจึงทรงใคร่ครวญหาวิธีที่จะทำให้พระใหม่ทั้ง ๕๐๐ รูปนั้นคลายจากความกำหนัดยินดีจากความพยายามของภรรยาเก่าของพวกท่าน และคลายจากความหวงหากามโลกียวิสัยที่เคยมีเคยเสพ และทรงทราบว่ากุณาละธรรมนั้นเป็นธรรมะที่เหมาะสมที่จะนำมาแสดงเพื่อให้พระทั้งหลายได้สติและมีกุศลฉันทะที่จะปฏิบัติธรรมต่อไป ต่อมาวันหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสเรียกให้พระใหม่ทั้ง ๕๐๐ รูปเข้าเฝ้าและทรงถามว่า “พวกท่านทั้งหลายในตอนนี้มีใครบ้างที่เคยไปและเคยเห็นป่าหิมพานต์มาบ้าง” พระภิกษุทั้งหลายจึงตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า “ไม่เคยเลยพระเจ้าข้า” พระองค์จึงตรัสถามต่อไปอีกว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกเธออยากจะเที่ยวที่ป่าหิมพานต์ไหม” พระภิกษุเหล่านั้นจึงตอบว่า “จะไปได้อย่างไรพระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ไม่มีฤทธิ์” พระพุทธองค์จึงตรัสถามต่อไปอีกว่า “ถ้ามีใครที่มีฤทธิ์พาพวกเธอไปได้ จะไปไหม” พระภิกษุเหล่านั้นจึงพากันรีบตอบว่า “ไปพระเจ้าข้า”^{๗๘} เมื่อได้ฉันทามติเช่นนั้น พระองค์จึงได้พาพวกพระใหม่ไปเที่ยวป่าหิมพานต์ด้วยฤทธิ์ของพระองค์ เมื่อไปถึงป่าหิมพานต์พระพุทธองค์ได้เล่าเรื่องกุณาละชาติให้พระภิกษุเหล่านั้นฟัง เมื่อจบกุณาละธรรมเทศนา พระใหม่ทั้ง ๕๐๐ รูปก็บรรลุพระอรหันต์ทันที^{๗๙}

ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า มูลเหตุจูงใจในการแสดง คือ การที่ภิกษุ ๕๐๐ รูป เมื่อบวชแล้วไม่มีความยินดีในเพศสมณะ มีความกระสับกระส่ายระลึกรู้ถึงความสะดวกสบายที่เคยได้รับในเมื่อคราวเป็นราชกุมาร และมีจิตคิดถึงภรรยาอยู่ตลอดเวลา กระสันต้องการจะลาสิกขาเพื่อกลับไปครองเพศฆราวาส จึงทรงนำกุณาละชาตินี้มาแสดงเพื่อให้ภิกษุได้เห็นโทษของการอยู่ครองเรือนพิจารณาเห็นคุณของการประพฤติพรหมจรรย์ และเกิดความอุตสาหะในการบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ ปลดปล่อยตนออกจากวัฏสงสาร เข้าสู่พระนิพพาน

๒.๓.๔ วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่สำคัญ

กุณาละชาตินี้กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญซึ่งบ่งชี้ให้ทราบถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการแสดงพระธรรมเทศนาในครั้งนี้ได้ ซึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดการแสดงชาตินี้ก็เนื่องจาก

๑. ภิกษุหนุ่ม ๕๐๐ รูป เกิดความกำหนัดคิดถึงภรรยาต้องการบอกลาสิกขา
๒. เหล่าภรรยาเองก็พยายามหาทางให้ภิกษุหนุ่มผู้เคยเป็นสามีลาสิกขาออกมาทำหน้าที่สามีตามเดิมด้วยวิธีการต่าง ๆ มากมาย
๓. ต้องการชี้โทษของกามราคะ แสดงอานิสงส์ของการประพฤติพรหมจรรย์

^{๗๘} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๘๓-๓๘๔.

^{๗๙} ดุราลัยละเอียดยุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐-๓๗๐/๑๓๔-๑๕๘.

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์จึงทรงนำกุณาสชาตกมาตรัสแสดงเพื่อบรรเทาความระคาและ ความอาลัยอาวรณ์ในความสุขแบบโลก ๆ ของบรรดาพระใหม่ทั้ง ๕๐๐ รูปนั้น อีกประการหนึ่งก็เพื่อทรงตัดปัญหาที่จะเกิดจากการล่วงละเมิดพระวินัยจากความพยายามของภรรยาเก่ากว่า ๕๐๐ คน ที่หวังจะให้พระบอกลาสิกขาออกไป จริงอยู่แม้ในระยะแรกอาจจะเป็นไปไม่ได้แต่ถ้าปล่อยให้เวลาผ่านไปนานเข้าอาจจะไม่แน่ ๑ ใน ๕๐๐ นั้นตัดสใจล่วงละเมิดวินัยหรือหวนกลับไปเป็นฆราวาสอย่างเดิมอีกก็ได้ ดังกรณีของพระสุทินที่ไม่อาจทนทานต่อการอ่อนนวยได้จนในที่สุดก็เสพเมณกับภรรยา

นอกจากนั้น ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทรงมุ่งที่จะแสดงให้บรรดาพระใหม่ได้เห็นก็คือความสุขของการประพฤติพรหมจรรย์นั้นเป็นความสุขที่ดีกว่าความสุขที่เกิดจากกาม และพยายามที่จะชี้ให้พระมีสติและระมัดระวังเกี่ยวกับการวางท่าที่ต่อสตรีในฐานะที่ตนเองเป็นพระแล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากปัจจัยทั้ง ๓ ประการนั้นแล้วจะทำให้เราได้ทราบวัตถุประสงค์ของการแสดงกุณาสชาตกก็คือ

๑. เพื่อให้พระภิกษุเหล่านั้นละลายจากความกำหนัดจากการคิดถึงภรรยาเก่าโดยอาศัยเนื้อความในกุณาสชาตกบางส่วนที่อธิบายถึงข้อเสียหรือจุดที่จะเป็นข้อบกพร่องของสตรี หรือส่วนที่เป็นด้านลบของสตรีให้ท่านเหล่านั้นได้ทราบ เมื่อทราบข้อเท็จจริงแล้วก็จะเกิดกุศลศรัทธาในการประพฤติธรรมต่อไป

๒. เพื่อมุ่งให้พระภิกษุใหม่ทั้ง ๕๐๐ รูปนั้นได้ก้าวเข้าสู่แดนของพรหมจรรย์หรือพระอรหันต์ โดยใช้กรณีตัวอย่างของสตรีที่เข้ามาวุ่นวาย หรือยั่ววนให้ท่านสีกนั้นเป็นอุบาย ซึ่งถือเป็นการยกตัวอย่างประกอบการเทศนาที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งเพราะพระองค์ทรงใช้ตัวอย่างที่พระเหล่านั้นกำลังประสบปัญหา หรือกำลังเกิดความสับสนอยู่ว่าจะสีกดีหรือไม่

๓. เพื่อให้พระสงฆ์เหล่านั้นเห็นคุณและโทษของสตรี โดยการเปรียบเทียบสตรีกับสิ่งต่าง ๆ มากมาย และในกุณาสชาตกนั้นก็มีความตอนที่จะจบนั้นได้ชี้ให้เห็นถึงคุณของการประพฤติพรหมจรรย์ และโทษของการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยสตรี และทรงชี้ให้เห็นว่าสตรีนั้นเป็นศัตรูต่อพรหมจรรย์อย่างไร เป็นต้น

๒.๓.๕ วิธีการสื่อธรรมในกุณาสชาตก

ทราบแล้วว่า พระพุทธองค์ทรงมีเป้าหมายเพื่อให้พระภิกษุละลายความยินดีในกามราคะอันเกิดจากความคิดถึงสตรี และให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่าของการประพฤติพรหมจรรย์จากนั้นจึงทรงวางแผนที่จะนำกุณาสชาตกที่กล่าวถึงโทษที่จะเกิดขึ้นมากมายจากการอยู่ครองคู่กับสตรีมาแสดงให้พระภิกษุเหล่านั้นฟัง แต่ด้วยความที่จิตใจของพระภิกษุเหล่านั้นอ่อนล้าฟุ้งซ่านไปตามอำนาจกามกิเลสอย่างรุนแรงไม่พร้อมจะรับฟังธรรมใด ๆ ดังนั้นก่อนแสดงธรรมเทศนาว่าด้วยโทษของกามราคะและอันสงส์ของการประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกุณาสชาตก พระพุทธองค์ทรงสร้างบรรยากาศทำจิตใจของพระภิกษุเหล่านั้นให้เบาบางจากกามกิเลสด้วยการพาพระภิกษุทั้ง ๕๐๐ ไปเที่ยวชมนกขมิ้นไม้ที่ป่าพิมพานต์ซึ่งเป็นสถานที่รื่นรมย์เพียงพอจะทำให้ใจของพระภิกษุเหล่านั้นสงบจากการรุ่มเร้าของกามกิเลสได้นับเป็นกลวิธีการสร้างบรรยากาศของการสื่อธรรมพยายามโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังธรรมให้ออกห่างจากอารมณ์ที่มารบกวนจิตใจทำลายสมาธิบังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี กลวิธีเช่นนี้ครั้งหนึ่ง

พระพุทธรองค์ที่ทรงเคยใช้กับพระนันทะผู้เป็นน้องชายของพระองค์ที่เข้ามาอุปสมบทเพราะไม่กล้าขัดพระทัยพระพุทธรเจ้าซึ่งหลังจากบวชแล้วก็เอาแต่คิดถึงภรรยาจิตใจวุ่นวายฟุ้งซ่านพระพุทธรองค์ทรงแก้ด้วยการพาพระนันทะไปเที่ยวชมความงามของสวรรค์และความสวยงามของเหล่านางฟ้าซึ่งผลลัพธ์ก็ปรากฏว่าสามารถบรรเทาความคิดถึงภรรยาของพระนันทะได้เป็นอย่างดีจนสามารถประคับประคองใจอยู่ประพฤติพรหมจรรย์จนสำเร็จรอดพ้น^{๕๐} เมื่อพระพุทธรองค์ทราบวาจิตของภิกษุเหล่านั้นว่างจากามราคะแล้วจึงทรงนำกุนาสาตมาแสดงพรรณนาถึงความทุกข์นานาประการทั้งในโลกนี้และโลกหน้าที่จะเกิดขึ้นจากการเกี่ยวข้องกับสตรีด้วยระเบียบบถ้อยคำที่สละสลวยมีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ร้อยเรียงจัดลำดับจากง่ายไปหายากอย่างสมบูรณ์ด้วยกระบวนการแห่งอนุบุพพิภพามีเนื้อหาที่แจ่มแจ้งชัดเจนจงใจให้ผู้ฟังเกิดความกลัวกล้าเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถจะทำได้และทำสำเร็จจึงเกิดผลลัพธ์ที่น่าอัศจรรย์ดังจะกล่าวต่อไป

๒.๓.๖ ผลที่เกิดจากการแสดงกุนาสาต

กุนาสาตก อันมาในนิบาตชาตก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เป็นบทประพันธ์ร้อยแก้วผสมร้อยกรองที่ไม่มีรายละเอียดเหมือนในคัมภีร์ชาตกัฎฐกถา ซึ่งกล่าวถึง อดีตเหตุ ไปจนถึง สโมธาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำข้อความในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาชาตกมากล่าวอธิบายถึงผลของการตรัสแสดงธรรมเรื่องกุนาสาตกนี้

สมัยหนึ่ง เกิดความขัดแย้งระดับประเทศหรือแคว้นแคว้นขึ้นระหว่างแคว้นสักกะกับแคว้นเทวทหะ เพราะเหตุแห่งน้ำ คือ สองเมืองนี้ต้องอาศัยน้ำจากแม่น้ำสายเดียวกัน คือแม่น้ำโรหิณี ในการทำเกษตรทำนา ในปีนั้นเกิดความแห้งแล้งไม่มีน้ำเพียงพอต่อการทำนาให้สำเร็จได้ในทั้งสองเมือง เมื่อเจรจากันไม่ได้จึงเกิดความขัดแย้งรุกรามเกิดเป็นสงครามระหว่างเมือง เมื่อเป็นเช่นนั้นพระพุทธรองค์จึงเสด็จไปห้ามทัพ และห้ามสำเร็จพร้อมกับได้ราชกุมารจากแคว้นทั้งสอง แคว้นละ ๒๕๐ รวมเป็น ๕๐๐ ออกบวชติดตามพระองค์ นับเป็นความสำเร็จในการประกาศพุทธธรรมของพระองค์อีกส่วนหนึ่งด้วย

วันหนึ่ง ภิกษุราชกุมารเหล่านี้ ในคราวที่บวชก็บวชด้วยเพียงความเคารพในสมเด็จพระบรมศาสดาเท่านั้น หาได้บวชด้วยความเต็มใจ หรือด้วยความจริงใจแต่ประการใดไม่ จึงได้เกิดความกระสัน อยากจะสึก อีกทั้งเหล่าภรรยาเก่าของภิกษุเหล่านั้น ก็กล่าวถ้อยคำชักชวนและส่งข่าวสาส์นไปยั่วชวนให้เกิดความเบื่อบุญอีกด้วย เมื่อเหตุเป็นเช่นนั้น พระพุทธรองค์ทราบข่าวเข้าจึงเสด็จไปเพื่อระงับเหตุดังกล่าว โดยรับสั่งให้หาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ตรัสถามว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเคยเห็นหิมวันตประเทศ อันเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์แล้วหรือ” ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ยังไม่เคยเห็นเลย พระเจ้าข้า” พระองค์จึงตรัสถามต่อไปอีกว่า “ก็พวกเธอจักไปเที่ยวยังประเทศหิมวันตใหม่เล่า” ภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่มีฤทธิ์ จักไปอย่างไร พระเจ้าข้า” พระองค์จึงตรัสถามว่า “ถ้าใครคนใดคนหนึ่งจะพาพวกเธอไป เธอจะไปหรือไม่เล่า” พระภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักไป พระเจ้าข้า”^{๕๑} หลังจากนั้นพระพุทธรองค์จึงได้ทรงพาภิกษุเหล่านั้น

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๑๑-๑๑๕.

^{๕๑} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๘๘.

ป่าหิมวันต์ แสดงคุณาธรรมเทศนา ประกาศโทษของมาตุคามตามถ้อยคำของนาคูเหล่าชื่อกุมภละ มี
 ประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า

หญิงทั้งหลายมุ่นมวดยผมเหมือนโจร ประทุษร้ายเหมือนสุราเจือยาพิษ พุดไอ
 อวดเหมือนคนขายของ ตลบตะแลงพลิกแพลงเหมือนเขาเนื้อ สองลิ้นเหมือนงู
 ปกปิดเหมือนหลุมคูที่ปิดด้วยกระดาน ให้เต็มได้ยาก เหมือนไฟ ให้ยินดีได้ยาก
 เหมือนรากษส นำไปส่วนเดียวเหมือน พระยายม กินทุกอย่างเหมือนไฟ พัดพาไป
 ทุกอย่างเหมือนแม่น้ำ ประพฤติตามปรารถนาเหมือนลม ไม่ทำอะไรให้วิเศษ
 เหมือนเขาเมรุมาศ ผลิตผลเป็นนิตยเหมือนต้นไม้มีพิษ หญิงทั้งหลายเป็นผู้กำ
 ารณะไว้ในมือจนนับไม่ถ้วน ทำโศกสมบัติในเรือนให้พินาศ^{๕๒}

และว่า

ผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมเข้าถึงนรกเป็นที่เผาสัตว์ให้รุ่มร้อน และนรก
 อันมีป่าไม้จ้าว มีหนามแหลมดั่งหอกเหล็ก แล้วมาในกำเนิดสัตว์ ดิรัจฉาน ย่อมไม่พ้น
 จากวิสัยเปรตและอสุรกาย หญิงย่อมทำลายความเล่นหัว ความยินดี ความ
 เพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศ
 และยังทำชายนั้นให้ถึงทุกตีกอีกด้วย ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติ
 พรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้การเล่นหัว ความยินดีอันเป็นทิพย์ จักรพรรดิสมบัติ
 ในมนุษย์ และนางเทพอัปสรอันอยู่ในวิมานทอง โดยไม่ยากเลย ชายเหล่าใดไม่
 ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้คตที่ก้าวล่วงเสียซึ่งกามธาตุ
 รูปธาตุ สมภพ และคตที่เข้าถึงวิสัยความปราศจากราคะโดยไม่ยากเลย ชายเหล่า
 ใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นเป็นผู้ดับแล้ว สะอาด พึงได้
 นิพพานอันเกษม อันก้าวล่วงเสียซึ่งทุกข์ทั้งปวง ล่วงส่วน ไม่หวั่นไหว ไม่มีอะไรปรุง
 แต่ง โดยไม่ยากเลย^{๕๓}

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดง ประกาศโทษของมาตุคามด้วยประการ
 ฉะนั้นแล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสว่า “พญานกกุมภละในครั้งนั้นคือ เรา (ตถาคต) พญานก
 ดูเหว่าชาวคือพระอุทายี พญาแร้งคือพระอนนท นารทฤาษี คือพระสารีบุตร บริษัททั้งหลายเป็นพุทธ
 บริษัท เธอทั้งหลายจงทรงจำกุณาชชาดกไว้ อย่างนี้แล”^{๕๔}

จากข้อความข้างต้น เมื่อพระองค์ทรงประชุมชาดกแล้วบรรดาภิกษุราชากุมารทั้งหลาย
 เหล่านั้นก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งอภิญญา สามารถกลับจากป่าหิมวันต์นั้นได้ด้วยอำนาจของ
 ตนเอง กล่าวคือมีฤทธิ์สามารถกลับมาได้ด้วยฤทธิ์ของตน เนื่องจากว่าตอนไปนั้นไปด้วยอำนาจ
 ของพระศาสดา

^{๕๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๕/๑๔๒.

^{๕๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๖๔-๓๖๙/๑๕๗-๑๕๘.

^{๕๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๗๐/๑๕๘.

เพื่อความแจ่มแจ้งในเนื้อหาของกษัตริย์ชาตดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยขอสรุปเนื้อหาของกษัตริย์ชาตไว้ในรูปของตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ เนื้อหาของกษัตริย์ชาต

เนื้อหาของกษัตริย์ชาต	
เนื้อหา	สาระสำคัญของเนื้อหา
สาระสำคัญของกษัตริย์ชาต	<p>- ณ ป่าหิมพานต์แห่งหนึ่ง อันนารีนรมย์ อุดมสมบูรณ์ด้วยพฤษภานานาพรรณ ทั้งไม้ดอก ไม้ประดับ อันเป็นโอสถทุกชนิด มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นที่อาศัยของพญานกคุเหว่าชื่อกษัตริย์ ผู้ดุร้าย มีปกติคิดว่าร้ายภรรยาของตนเอง และห่างออกไปทางทิศบูรพา ซึ่งเป็นที่อันอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เป็นที่อาศัยอยู่ของพญานกคุเหว่าชื่อปุลณมุขะ มีปกติอ่อนโยน พุดจาไฟเพราะต่อภรรยาของตนเอง</p> <p>- วันหนึ่งพญานกคุเหว่าเกิดล้มป่วย ถูกภรรยาทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว พญานกคุเหว่า จึงมาเยี่ยมไข้ รักษาให้หายดี แล้วจึงปลอบโยน ด้วยการพรรณนาโทษของสตรี ยกตัวอย่าง พฤติกรรมที่แย่ ๆ ต่าง ๆ ของสตรี โดยเฉพาะในทางเพศ และข้อคิด หลักปฏิบัติในการเลือกคบหาสตรีให้เหมาะสม ในแต่ละระดับจนในท้ายที่สุดสามารถเว้นห่างชาตจากการคบหาด้วยสตรี หมดยุติความต้องการหญิง มุ่งบำเพ็ญสมณธรรม ทำที่สุดแห่งทุกข์คือพระนิพพาน</p>
รูปแบบลักษณะการประพันธ์	- เป็นบทประพันธ์ประเภทวิมลิสระ ร้อยแก้วผสมร้อยกรอง
มูลเหตุจูงใจและลักษณะการแสดง	<p>- ภิกษุราชกุมาร ๕๐๐ รูป พระประยูรญาติของพระพุทธองค์เปื้อนนำยกระแสนต้องการลาสิกขาออกไปครองเพศฆราวาส</p> <p>- ทรงแสดงให้เห็นโทษของกาม และอนิสงส์ของการออกจากกาม</p>
วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่สำคัญ	<p>- เพื่อประกาศโทษของมาตุคาม ให้ภิกษุราชกุมารประมาณ ๕๐๐ รูป ได้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง</p> <p>- เพื่อระงับความกระแสนของภิกษุราชกุมารประมาณ ๕๐๐ รูป เหล่านั้น</p> <p>- เพื่อฟอกจิตของภิกษุราชกุมารประมาณ ๕๐๐ รูป เหล่านั้น ให้อ่อนโยนควรแก่การพิจารณาธรรมที่สูงขึ้นไป จนสามารถบรรลุนิพพานได้</p>
วิธีการสื่อธรรมในกษัตริย์ชาต	<p>- ทรงสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อน้อมนำจิตของพระภิกษุให้สงบระงับจากฟุ้งซ่านด้วยสถานที่อันรื่นรมย์</p> <p>- จากนั้นจึงแสดงความทุกข์นานาประการจากการอยู่ครองเพศฆราวาสที่ต้องคลุกคลีด้วยสตรีเพศด้วยถ้อยคำอันสละสลวยทั้งร้อยแก้วร้อยกรองจัดเรียงลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายากอย่างสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะแจ่มแจ้งด้วยเนื้อหา ผู้ฟังมั่นใจว่าทำได้จนเกิดผลสำเร็จอย่างแน่นอน</p>

เนื้อหาของกุณาลชาดก	
เนื้อหา	สาระสำคัญของเนื้อหา
ผลที่เกิดจากการแสดงกุณาลชาดก	- ภิกษุราชกุมาร ๕๐๐ รูป พิจารณาเห็นโทษของมาตุคามระงับความกระสัน เป็อหน่ายในเพศฆราวาส พิจารณาเห็นธรรมตามสมควรแก่ธรรมกระทำให้งั่งซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ บรรลุเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

๒.๔ บทสรุป

เนื้อหาทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทนี้ ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ

๑) บทนำ ที่กล่าวถึงความหมาย ความเป็นมาของชาดก เหตุผลและจุดมุ่งหมายที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงชาดก

๒) โครงสร้างของกุณาลชาดก กล่าวถึงโครงสร้างตามเนื้อเรื่องของชาดก ๕ องค์ประกอบ

๓) เนื้อหาของกุณาลชาดก เรื่องราวที่เกิดขึ้นในแต่ละตอน บทบาทของตัวละคร สถานที่พร้อมทั้งสาระสำคัญของชาดก

มีบทสรุปที่ผู้วิจัยพบ ดังนี้

กุณาลชาดก เป็นนิบาตชาดกเรื่องที่ ๔ ในอัสตินิบาต ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก (พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘) พระพุทธรเจ้าเป็นผู้ตรัสแสดง แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ชาตักขัตริย์ชาวกบิลพัสดุ์ และวิเทหะ ประยูรญาติของพระองค์ ซึ่งออกบวชตามพระองค์ ภายหลังกเหตุการณ์ความขัดแย้งเพราะแย่งน้ำทำกสิกรรมเกิดเป็นสงครามระหว่าง ๒ แคว้น ซึ่งสงบลงได้เพราะพระพุทธรเจ้าเสด็จไปห้ามทัพ ทั้ง ๒ แคว้นจึงให้ราชกุมารแคว้นละ ๒๕๐ ซึ่งเป็นนักรบออกบวชตามพระพุทธรเจ้า ปรารถนาเหตุความเป็อหน่ายกระสันใคร่ต้องการลาสิกขาของพระภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปเหล่านั้น อันเนื่องมาจากการบวชด้วยความจำเป็นซึ่งขัดเสียไม่ได้ และความคิดถึงภรรยา ซึ่งส่วนหนึ่งก็เกิดจากการที่ภรรยาเองก็คิดถึงสามี จึงพยายามหาช่องโอกาส รีบเร้าให้พระภิกษุลาสิกขาออกมายุ่ด้วยกันดังที่เคยเป็นมา ณ ริมสระน้ำชื่อกุณาละ

กุณาลชาดก มีสาระสำคัญว่าด้วยหลักคำสอนที่มุ่งสอนเรื่องการประพฤดิพรหมจรรย์สำหรับผู้ชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุ ทรงชี้แสดงให้เห็นโทษของกามที่มนุษย์ยึดติดหมกหมุ่นอยู่ ซึ่งโดยมากแล้วก็เกิดเพราะเพศตรงข้าม คือ สตรี เพราะโดยธรรมชาติแล้วชายหญิงเป็นธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน ในการประพฤดิพรหมจรรย์ ผู้ชายจะเป็นมลทินในการประพฤดิพรหมจรรย์ของสตรี และสตรีก็จะเป็นมลทินในการประพฤดิพรหมจรรย์ของผู้ชาย ดังพระพุทธรพจน์ที่ว่า “อิติ มลัพรหมจริยสุส” และสอดคล้องกับพุทธดำรัสที่พระพุทธรองค์ตรัสไว้กับพระอานนทีก่อนปรินิพพานถึงแนวทางในการประพฤดิต่อสตรีของภิกษุว่า “ในเบื้องต้นไม่พึง...” เหตุที่พระองค์ตรัสสอนอย่างนี้ หาใช่พระองค์ทรงสอนให้ผู้ชายรังเกียจสตรี ที่จริงพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับบุคคลทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะเป็นชาติ ชั้นวรรณะไหน เพศหญิงหรือเพศชาย ล้วนมีคุณค่าด้วยกันทั้งสิ้น สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงเหมือนกัน แต่ที่ทรงตรัสสอนอย่างนั้นก็เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เสื่อมจากการประพฤดิพรหมจรรย์ และ

การบรรลุผลนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะการประพาศิพพหุจรย์ จำเป็นต้องเว้นทาง หรือเว้นขาดจากความสัมพันธ์กันระหว่างบุรุษกับสตรี

ลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏในกถาชาดกนี้ โดยมากเป็นข้อความกล่าวตำหนิผู้หญิงเพราะ นิสัยอันเลวร้ายน่ากลัว โดยเปรียบเทียบกับบุคคล สัตว์ และสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นพิษไว้เป็นอันมาก ดังเช่น หญิงทั้งหลายเกล้าผมเหมือนโจร ประทุษร้ายเหมือนสุรามิพิษ พุดโอ้อวดเหมือนคนขายของ ตลบตะแลงเหมือนเขาเนื้อ สองลิ้นเหมือนงู ปิดความชั่วเหมือนปิดหลุมคู ให้เต็มได้ยากเหมือน บาดาล ทำให้ยินดีได้ยากเหมือนรากษส นำไปอย่างเดียวเหมือนพระยม กินไม่เลือกเหมือนไฟ พัดให้ ลอยไปไม่เลือกเหมือนแม่น้ำ ประพาศิตตามใจตัวเหมือนลม ไม่ทำอะไรให้วิเศษเหมือนเขาเมรุมาศ ผลิตผลเป็นนิตย์เหมือนต้นไม้มีพิษ หญิงทั้งหลายเป็นผู้กอบการันะทั้งหลายไว้ในมือจนนับไม่ถ้วน ทำ โภคสมบัติในเรือนให้พินาศ

สำหรับคุณค่าทางหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในกถาชาดกนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีเป้าหมายปลายทางในการดำเนินชีวิต หรือที่สุดของการประพาศิพพหุจรย์ โดยเฉพาะสำหรับพระภิกษุ คือ การเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากความหวั่นไหวในเพราะอิฏฐารมณ์ และ อนิฏฐารมณ์อย่างสิ้นเชิง สมบูรณ์ กล่าวคือ พระนิพพาน และการที่จะเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดนั้น จะต้องมีแนวทาง หรือวิธีการขั้นตอนอย่างไร ที่จะป็นอุปการะให้บุคคลผู้มุ่งประโยชน์อันสูงสุดนั้น สามารถดำเนินไปถึงได้ ก็คือ การต้องอยู่ให้ห่างจากปัจจัยอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย และต้องระมัดระวัง อย่างยิ่งยวดในการที่จะต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยอันเป็นข้าศึกเหล่านั้น อย่างเช่น พระภิกษุต้องระวังให้ มากในการเกี่ยวข้องกับสตรี หากจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสตรีโดยสุจริต อย่านำความ อ่อนแอในสตรีเข้าครอบงำจิตใจให้เศร้าหมองได้ หากเมื่อใดเกิดขึ้น ก็ต้องรีบบรรเทาเสีย

บทที่ ๓

หลักคำสอนที่ปรากฏในกุณฑลชาดก

กุณฑลชาดกเป็นพุทธภาษิต เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ประกาศโทษของมาตุคามตาม ถ้อยคำของนกคู้เหว่าชื่อกุณฑล ตรีสรสอนมุ่งกำจัดความเบียดเบียนของภิกษุพระญาติ ๕๐๐ รูป และให้สำรวมระวางอินทรีย์ เมื่อต้องเกี่ยวข้องกับสตรี จึงเป็นการสอนเฉพาะแก่หมู่ภิกษุโดยตรง มุ่งหวังผล คือ ความสงบแห่งจิตใจของภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป จึงมีเนื้อหาที่กล่าวถึงสตรีในเชิงลบ มีลักษณะการประพันธ์เป็นแบบผสม (วิมิสสยะ) มีทั้งร้อยแก้ว (คัชชะ) และร้อยกรอง (ปัชชะ) ที่ประพันธ์เป็นร้อยแก้ว (คาถาประพันธ์) นับได้ทั้งสิ้น ๗๙ คาถา ตลอดเรื่องมีเนื้อหาที่กล่าวถึงสตรีในด้านพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ และธรรมชาติร้าย ๆ บางประการของสตรี โดยเปรียบเทียบกับบุคคล สัตว์ร้าย สถานที่ หรือสิ่งของที่เป็นอันตราย น่ากลัว หรือว่าสิ่งของอันปฏิคุณ และไร้ประโยชน์ สอดแทรกหลักการ หรือทำที่ที่ควรเลือกปฏิบัติต่อสตรีทั้งสำหรับบรรพชิต และคฤหัสถ์ และในท้ายที่สุด ก็ทรงเสนอแนวทางการประพฤติพรหมจรรย์เพื่อเป้าหมายในพระพุทธศาสนา ทั้งมนุษย์ สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ผ่านตัวละครสำคัญคือ พญานกกุณฑล ผู้ไม่อยู่ในอำนาจของ สตรี และพญานกปณณมุขะ ผู้ถูกรรยาทอดทิ้งให้อยู่โดยลำพังในยามเจ็บไข้

หลักคำสอนที่สำคัญในกุณฑลชาดก ผู้วิจัยจะนำเสนอตามลำดับใน ๓ ประเด็น ดังนี้

- ๑) ลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์
- ๒) แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี
- ๓) หลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายในพระพุทธศาสนา

มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ หลักคำสอนเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์

๓.๑.๑ คำว่า “สตรี” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในเบื้องต้นนี้ ขอทำความเข้าใจทัศนคติของพระพุทธศาสนาโดยรวมเกี่ยวกับสตรีที่แสดงถึง บทบาทหน้าที่อันพึงประสงค์ของสตรีต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสามีซึ่งจะสะท้อนให้เห็นทัศนคติของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสตรีเพศ ทำให้รู้จักสตรีผ่านคำสอนในพระพุทธศาสนา ในแง่เพศสภาพ ฐานะทางสังคม บทบาทหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยา ในที่นี้ มุ่งกล่าวถึงสตรีในฐานะภรรยามากกว่า ฐานะอื่น ๆ เนื่องจากเป็นฐานะที่สอดคล้องกับคำสอนในกุณฑลชาดก

คำว่า “สตรี” เป็นคำเรียกมนุษย์เพศหญิง ในเรื่องการแยกเพศมีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกว่า ร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย ที่จะรู้ว่าเป็นเพศหญิงหรือชาย มีสิ่งที่เป็นเครื่องหมายให้รู้ได้ ๔ ประการ คือ

- (๑) ทรวดทรง (ลิงค์) หมายถึง รูปร่างสัญญาณ ที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิดซึ่งจะปรากฏตั้งแต่เมื่อคลอดออกมา เช่น มีแขน ขา หน้าตา เพศ ซึ่งแสดงตั้งแต่กำเนิด หากเป็นผู้หญิงเรียกว่า ทรวดทรงหญิง ชายเรียกว่า ทรวดทรงชาย
- (๒) เครื่องหมายประจำเพศ (นิมิต) หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ เครื่องหมายนั้นหมายถึง สิ่งปรากฏต่อมา สำหรับหญิงออกก็เริ่มโตขึ้น สำหรับชายก็มีหนวดมีเครา ส่วนสภาพความเป็นอยู่นั้น หญิงก็ชอบเย็บปักถักร้อยเข้าครัว ชายก็ชอบต๋อยต๋อยปีนผาหน้าไม้ หากเป็นหญิงเรียกว่า เครื่องหมายประจำเพศหญิง ชายเรียกว่า เครื่องหมายประจำเพศชาย
- (๓) กิริยา (กุตตะ) หมายถึง นิสัย คือความประพฤติที่เคยชิน หญิงก็นุ่มนวล อ่อนโยนเรียบร้อย ส่วนชายก็ห้าวหาญ แข็งแรง ว่องไว การเล่นของชายกับหญิง ก็ไม่เหมือนกัน ชายชอบยิงนก ตกปลา ล่าสัตว์ หญิงก็จะเล่นการทำอาหาร ฯลฯ หากเป็นหญิงเรียกว่า กิริยาหญิง ชายเรียกว่า กิริยาชาย
- (๔) อากา (อาภัพ) หมายถึง กิริยาอาการ เช่น การเดิน ยืน นั่งนอน การกิน การพูด ถ้าเป็นหญิงก็จะเอียงอาย เข้มข้อยนุ่มนวล ถ้าเป็นชายก็จะองอาจ เด็ดเดี่ยว หรือแข็งกร้าว เป็นต้น หากเป็นหญิงเรียกว่า อากาหญิง ชายเรียกว่า อากาชาย^๑

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีคำสำหรับเรียกสตรีอยู่หลายคำ มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้ง ๓ คัมภีร์ ในแต่ละคัมภีร์มีเนื้อหาบางประเด็นที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละคัมภีร์ อย่างเช่น ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มักจะกล่าวถึงสตรีในฐานะที่เป็นสาเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบทอันเนื่องมาจากความเกี่ยวข้องกับภิกษุหรือสามเณรในทางไม่ดี ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ด้วยเป็นคำสอนที่มีลักษณะเป็นบุคลาธิษฐานจึงกล่าวถึงสตรีไว้มากทั้งในด้านบวกและด้านลบ มีประมวลคำสอนเกี่ยวกับสตรีไว้เฉพาะในมาตุคามสังยุต และอิตถีวรรค ซาดกด้วย ส่วนในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกจะกล่าวถึงสตรีในรูปแบบปรมาตมธรรม เรียกว่า อิตถีถารูป รูปที่แสดงความเป็นหญิง ดังกล่าวแล้วในวรรคแรก แต่เมื่อว่าโดยสรุปทุกคัมภีร์ในไตรปิฎกที่ทรงสอนภิกษุเกี่ยวกับสตรีโดยมากมักสอนเพื่อเน้นย้ำให้ภิกษุผู้หวังความมั่นคงในพระธรรมวินัยต้องสำรวมระวังเมื่อพบเห็น เมื่อต้องพูดคุยกับสตรีเพื่อป้องกันไม่ให้ตกอยู่ในมิจฉาวิตก เกิดความกระสันต้องการบอกคืนสิกขาเวียนมาเป็นคฤหัสถ์ทั้งนั้น และในที่นี้เพื่อจะได้ทราบคำเรียกสตรีที่มีปรากฏในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงประมวลเอาคำที่มีความหมายสื่อถึงสตรีไว้ ๑๕ คำ ดังนี้

- (๑) มาตุคาม แปลว่า หญิงผู้มีบ้านเหมือนบ้านมารดา, หญิงผู้ความเป็นเหมือนแม่, หญิงผู้กินเหมือนแม่ และหญิงผู้ซบถล่อมเหมือนแม่
- (๒) อิตถี แปลว่า หญิงผู้ปรารถนาภาม และ หญิงผู้มีบุรุษปรารถนา

^๑ ดูรายละเอียดใน อภิ.สง (ไทย) ๔๔/๖๓๒-๖๓๓-๒๐๒-๒๐๓, อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๖/๑/๒/๒๔๑.

- (๓) สีมุนตินี แปลว่า หญิงผู้มีปลายผมยาว
- (๔) นารี แปลว่า หญิงผู้ต้องคู่กับชาย และหญิงผู้เป็น (ภรรยา) ของชาย
- (๕) ถี แปลว่า หญิงผู้เป็นที่ตั้งแห่งครรภ์ และหญิงผู้ฆ่าชายได้อย่างเลือดเย็น
- (๖) ฐฎ แปลว่า หญิงผู้ผูกคามคุณ ๕ ไว้ในตน และ หญิงผู้เปียดเบียน
- (๗) วนิตา แปลว่า หญิงที่บุรุษรักใคร่
- (๘) องคณา แปลว่า หญิงผู้ไป (อยู่บ้านสามี) และหญิงผู้ประเสริฐ
- (๙) ปมทา แปลว่า หญิงที่มีวเฒาในรูปต่าง ๆ ด้วยราคา
- (๑๐) สุนทรา หรือ สุนทรี แปลว่า หญิงผู้เอื้ออาทรด้วยดี และหญิงผู้ถูกทำลายได้ง่าย (เพราะบอบบาง)
- (๑๑) กนตา แปลว่า หญิงกล่าววาจาน่ารัก และหญิงผู้มีความน่ารัก
- (๑๒) รมณี แปลว่า หญิงผู้บรรเทา (ความใคร่)
- (๑๓) หยิตา แปลว่า หญิงผู้ที่บุรุษควรรักษา
- (๑๔) อพลา แปลว่า หญิงผู้มีกำลังกายน้อย
- (๑๕) มหिला แปลว่า หญิงผู้รับเอาทั้งสิ่งที่สะอาดและไม่สะอาดจกแผ่นดิน และหญิงผู้ไป ในจิตที่ถูกราคะย้อมแล้วเป็นส่วนมาก^๒

ในด้านประเภทของสตรี ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค^๓ กล่าวไว้ ๑๐ ประเภท ดังนี้

- (๑) หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา ได้แก่ หญิงที่มีมารดาคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๒) หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา ได้แก่ หญิงที่ บิดาคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๓) หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ได้แก่ หญิงที่มีมารดาบิดาคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๔) หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชาย น้องชาย ได้แก่ หญิงที่มีพี่ชายน้องชายคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๕) หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาว น้องสาว ได้แก่ หญิงที่มีพี่สาวน้องสาวคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๖) หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ ได้แก่ หญิงที่มี ญาติคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๗) หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล ที่ชื่อว่า หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล ได้แก่ หญิงที่มีตระกูลคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ
- (๘) หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง ที่ชื่อว่า หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง ได้แก่ หญิงที่มีผู้ประพฤติ ธรรมร่วมกันคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

^๒ พระโมคคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๓๑๓-๓๑๕.

^๓ วิมพา. (ไทย) ๑/๓๐๓/๓๔๕-๓๔๗.

- (๙) หญิงที่มีคู่มั้น ที่ชื่อว่า หญิงที่มีคู่มั้น ได้แก่ หญิงที่ถูกหมั้นหมายไว้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์โดยที่สวดกระทั้งหญิงที่ชายสวมพวงดอกไม้ให้ด้วยกล่าวว่า หญิงนี้เป็นของเรา
- (๑๐) หญิงที่มีกฎหมายคุ้มครอง ที่ชื่อว่า หญิงที่มีกฎหมายคุ้มครอง ได้แก่ หญิงที่มีพระราชบาบองค้ทรงกำหนดโทษไว้ว่า ชายที่ล่วงเกินหญิงคนนี้ ต้องได้รับโทษเท่านี้

และกล่าวถึงสตรีในฐานะที่เป็นภรรยาอีก ๑๐ ประเภท ดังนี้

- (๑) ภรรยาสินไถ่ ที่ชื่อว่า ภรรยาสินไถ่ ได้แก่ หญิงที่ชายเอาทรัพย์ซื้อมาอยู่ร่วมกัน
- (๒) ภรรยาที่อยู่ด้วยความพอใจ ภรรยาที่อยู่ด้วยความพอใจ ได้แก่ หญิงอันเป็นที่รักซึ่งชายคู่รักรับให้อยู่ร่วมกัน
- (๓) ภรรยาที่อยู่เพราะสมบัติ ที่ชื่อว่า ภรรยาที่อยู่เพราะสมบัติ ได้แก่ หญิงที่ชายยกสมบัติให้แล้วอยู่ร่วมกัน
- (๔) ภรรยาที่อยู่เพราะแผ่นผ้า ที่ชื่อว่า ภรรยาที่อยู่เพราะแผ่นผ้า ได้แก่ หญิงที่ชายมอบผ้าให้แล้วอยู่ร่วมกัน
- (๕) ภรรยาที่เข้าพิธีสมรส ที่ชื่อว่า ภรรยาที่เข้าพิธีสมรส ได้แก่ หญิงที่ชายจับมือจุ่มลงในภาชนะน้ำด้วยกันแล้วอยู่ร่วมกัน
- (๖) ภรรยาที่ถูกปลงเทริดลง ที่ชื่อว่า ภรรยาที่ถูกปลงเทริดลง ได้แก่ หญิงที่ชายถอดเทริดลงแล้วอยู่ร่วมกัน
- (๗) ภรรยาที่เป็นทั้งคนรับใช้เป็นทั้งภรรยา ที่ชื่อว่า ภรรยาที่เป็นทั้งคนรับใช้เป็นทั้งภรรยา ได้แก่ หญิงที่เป็นทั้งทาส เป็นทั้งภรรยา
- (๘) ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา ที่ชื่อว่า ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา ได้แก่ หญิงที่เป็นทั้งลูกจ้าง เป็นทั้งภรรยา
- (๙) ภรรยาที่เป็นเชลย ที่ชื่อว่า ภรรยาที่เป็นเชลย ได้แก่ หญิงที่ถูกนำมาเป็นเชลย
- (๑๐) ภรรยาชั่วคราว ที่ชื่อว่า ภรรยาชั่วคราว ได้แก่ หญิงที่อยู่ร่วมกันเป็นครั้งคราว

สตรีในฐานะภรรยาอีกจำพวกหนึ่ง ปรากฏในภริยาสูตร สูตรว่าด้วยภรรยา ๗ ประเภทซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้อิงกับบุคคลตามฐานะต่าง ๆ ในสังคม แบ่งประเภทตามบุคลิกลักษณะอันเป็นผลจากการอบรมเลี้ยงดูหรือการฝึกฝนเป็นสิ่งที่สตรีผู้เป็นภรรยาทุกคนฝึกฝนได้ ไม่ใช่เป็นมาตั้งแต่เกิด มีเนื้อหาโดยสรุปว่า เหตุเกิดขึ้นที่เรือนของอนาถบิณฑิกคหบดี พระพุทธองค์ตรัสกับนางสุชาดาหญิงสะใภ้ในเรือนนั้น อาศัยเหตุที่อนาถบิณฑิกคหบดีกราบทูลพระพุทธองค์ว่า นางสุชาดา เป็นสะใภ้ในเรือน ไม่เชื่อฟังแม่ผัว พ่อผัว สามี หรือแม่แต่พระผู้มีพระภาค นางก็ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา พระพุทธองค์จึงตรัสบอกนางสุชาดาไปว่า ภรรยามีอยู่ ๗ ประเภท คือ

- (๑) ภรรยาอุจเฉฐฆาต คือ ภรรยาที่คิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ ยินดีต่อชายอื่น ดูหมิ่นสามี เป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี
- (๒) ภรรยาอุจนางโจร คือ ภรรยาที่มุ่งจะยกยอกทรัพย์แม้มีจำนวนน้อย ที่สามีประกอบศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา ผลาญทรัพย์ที่หามาได้
- (๓) ภรรยาอุจนายหญิง คือ ภรรยาที่ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย ุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ชมเชยสามีผู้ขยันหมั่นเพียร

- (๔) ภรรยาตุจมารดา คือ ภรรยาที่เป็นผู้ถือกุศลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยทะนุถนอมสามี เหมือนมารดาคอยทะนุถนอมบุตร รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้
- (๕) ภรรยาตุจพี่สาวน้องสาว คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามีของตน มีใจละอายต่อบาป ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี
- (๖) ภรรยาตุจเพื่อน คือ ภรรยาที่เห็นสามีแล้วชื่นชมยินดีเหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงที่ตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี
- (๗) ภรรยาตุจทาสี คือ ภรรยาที่ถูกสามีขู่จะฆ่าจะเขี่ยนตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยม ไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี^๔

ในอุคคหสูตร มีคำกล่าวสอนสตรีผู้จะไปอยู่ในบ้านของสามี ๕ ประการว่า

- (๑) ประรณาดิ รับใช้ปฏิบัติและพูดจาด้วยดี ต่อมารดาบิดาของสามี
- (๒) แสดงความเคารพ ต่อบุคคลที่สามีเคารพ คือ มารดา บิดาหรือสมณพราหมณ์ รวมทั้งจัดที่นั่งและน้ำให้เมื่อมาถึงบ้าน
- (๓) ขยันไม่เกียจคร้าน พิจารณาทำการทำงานภายในบ้านของสามี ไม่ว่าจะป็นงานเกี่ยวกับขนแกะหรือฝ้าย
- (๔) รู้การที่ควรทำและไม่ควรทำ ต่อคนภายในบ้านของสามี คือ ทาส คนรับใช้ หรือกรรมกร ดูแลคนเหล่านั้นเมื่อเจ็บไข้ จัดแบ่งอาหารให้ตามส่วน
- (๕) รักษาทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินทอง ที่สามีหามาให้ดี ไม่ทำตนให้เป็นคนเสียหาย คือ เล่นการพนัน เป็นขโมย เป็นนักดื่ม หรือผลาญทรัพย์^๕

และในสิงคาลกสูตร^๖ ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่อันพึงประสงค์ที่สามีภรรยาพึงประพฤติปฏิบัติต่อกันข้างละ ๕ ข้อเสมอกันว่า

ภรรยา พึงทำหน้าที่อนุเคราะห์สามี ๕ ประการ คือ

- (๑) จัดการงานดี
- (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียง
- (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- (๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
- (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

สามี พึงทำหน้าที่อนุเคราะห์ภรรยา ๕ ประการ คือ

- (๑) ให้เกียรติยกย่อง
- (๒) ไม่ดูหมิ่น
- (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ

^๔ อัง. สุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๕.

^๕ อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๒-๕๓.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๔.

(๔) มอบความเป็นใหญ่ให้

(๕) ให้เครื่องแต่งตัว

เป็นบทบาทหน้าที่ของสามีภรรยาตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาที่วางไว้เป็นแบบแผนให้หญิงชายที่สมัครใจมาอยู่กันเป็นสามีภรณานำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความอยู่ดีผาสุกแห่งครอบครัว ในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในการจะปฏิบัติแสดงออกให้ทางกาย ทางวาจาอย่างดีต่อเนื่องตามข้อวัตรปฏิบัตินั้น จำเป็นต้องอาศัยคุณธรรมต่าง ๆ เป็นพื้นฐานในจิตใจที่จะช่วยให้คงรักษาข้อปฏิบัตินั้นไว้ได้มั่นคง ยั่งยืน และความด้วยจริงใจ ซึ่งในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือน ๔ ประการ เรียกว่า ฆราวาสธรรม ๔ คือ

(๑) สัจจะ ความสัตย์ซื่อต่อกัน

(๒) ทมะ ความรู้จักข่มใจตนเอง

(๓) ชันติ ความอดทนอดกลั้น

(๔) จาคะ ความไม่เห็นแก่ตัว เสียสละความสุขส่วนตัว^๗

และในระดับที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับเป็นฐานรองรับชีวิตคู่ของชายหญิงให้มีความสุข ราบรื่น มั่นคงยืนยาวไว้อีก ๔ ประการ เรียกว่า สมธรรม ๔ ประกอบด้วย

(๑) สมสัทธา มีความเชื่อที่เสมอกัน มีศรัทธาสมกัน เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชาแนวความคิด ความเชื่อถือ หรือหลักการต่าง ๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

(๒) สมสีลา ความประพฤติดีที่เสมอกัน มีศีลสมกัน มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสมสอดคล้อง ไปกันได้

(๓) สมจาคา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสมอกัน มีจาคะสมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

(๔) สมปัญญา มีความฉลาดเสมอกัน มีปัญญาสมกัน รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง^๘

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนายังปรากฏข้อความแสดงถึงบทบาทหน้าที่สตรีที่จะพึงมีต่อครอบครัว ซึ่งสรุปได้จากพุทธดำรัสที่พระองค์ตรัสกับพระอนุรุทธะว่า มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดร่วมกับเทวดาเหล่ามนาปกายิกา คือ

(๑) มารดาบิดาผู้ปรารถนาประโยชน์ หวังเกื้อกูลอนุเคราะห์ด้วยความเอ็นดู ยกเธอให้สามีได้ เธอต้องตื่นก่อนนอนที่หลังสามีนั้น คอยรับใช้ปฏิบัติให้เป็นที่พอใจเขา พูดคำไพเราะต่อเขา

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

^๘ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๘๐-๘๑. หน้า ๕๙ -๖๐.

- (๒) คนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือ มารดา บิดา หรือสมณพราหมณ์ เธอสักการะเคารพ นับถือ บูชาคนเหล่านั้น และต้อนรับท่านเหล่านั้นผู้มาถึงแล้วด้วยน้ำและเสนาสนะ
- (๓) การงานเหล่าใดเป็นงานในบ้านสามี คือ การทอผ้าขนสัตว์หรือผ้าฝ้าย เธอเป็นคนขยันไม่เกียจคร้านในการงานเหล่านั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานเหล่านั้นสามารถทำ สามารถจัดได้
- (๔) รู้จักการงานที่คนในบ้านสามี คือ ทาส คนใช้ หรือกรรมกร ว่าทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ รู้อาการของคนเหล่านั้นที่เป็นไข้ว่าดีขึ้นหรือทรุดลง และแบ่งปันของกิน ของใช้ให้ตามส่วนที่ควร
- (๕) เธอรักษาคุ้มครองสิ่งที่สามีหามาได้ เป็นทรัพย์ ข้าว เงิน หรือทองคำตาม ไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ
- (๖) เธอเป็นอุบาสิกา ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
- (๗) เธอเป็นผู้มีศีล คือ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤตินอกใจ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
- (๘) เธอเป็นผู้มีจาคะ คือ มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ครองเรือน^๙

ในที่สุดสตรี^{๑๐} กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ต่อตนเองของสตรี พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้พระธิดาแล้วไม่ทรงเบิกบานพระทัย จึงตรัสปลอบพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้กำลังเศร้าพระทัยว่า “มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน แท้จริง แม้หญิงบางคนก็ยังดีกว่าขอพระองค์จงชุบเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ผู้พ่อผู้ดูแลทวดตาจงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่ล้ากว่า เป็นใหญ่ในทิศได้ บุตรของภรรยาดีเช่นนั้น แม้ราชสมบัติก็ครอบครองได้”

จากพระดำรัสดังกล่าวจะเห็นว่า พระองค์ทรงกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสตรีต่อตนเอง นั่นก็คือสตรีต้องรู้จักแสวงหาปัญญา รักษาศีล จงรักภักดีต่อสามี ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สตรีต้องรับผิดชอบต่อตนเอง พร้อมกันในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงผลของการพัฒนาจิตใจตนเองของสตรีให้เป็นคนมีความมั่นคงในอารมณ์ไม่ริษยา หรือเป็นคนมักโกรธตั้งงูเห่าว่า ครั้งหนึ่งพระโมคคัลลานะได้สนทนากับเทพธิดาตนหนึ่งเกี่ยวกับอานิสงส์การมีผิวพรรณงดงาม เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอยู่ ดุจดาวประกายพรึกว่า “เพราะบุญอะไรผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ฯลฯ และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้” เทพธิดานั้นดีใจที่พระมหาโมคคัลลานะถามจึงตอบปัญหาหาผลกรรมไปตามที่พระเถระถามว่า

^๙ อัง. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๔๖/๓๒๐-๓๒๑.

^{๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

ดิฉันมีนิสัยไม่ริษยา ตั้งใจปฏิบัติแม่ผัวและพ่อผัวซึ่งทั้งคู่ร้าย โกรธง่ายและหยาบคาย จึงเป็นผู้ไม่ประมาทตามปกตินิสัยของตน ขอนิมนต์พระคุณเจ้าคูวิมานของดิฉันนั้น ดิฉันเป็นนางอัปสรผู้มีรูปร่างและผิวพรรณน่ารักใคร่ทั้งยังเฉลียวฉลาดกว่านางอัปสรนับพันอีกด้วยขอนิมนต์พระคุณเจ้าคูผลของบุญทั้งหลายเถิด^{๑๑}

สรุปได้ว่า สตรีเป็นมนุษย์เพศตรงข้ามกับบุรุษมีสภาพทางกายภาพที่บอบบางกว่าบุรุษมาก โดยปกติขนาดร่างกายจะเล็กกว่าบุรุษ แข็งแรงน้อยกว่าบุรุษมาก มีขีดความสามารถทางร่างกายที่จะทนต่อสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นมิตรจนถึงขนาดเป็นอันตรายได้น้อย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สตรีหรือสังคมคาดหวังว่า สตรีจะได้รับการดูแลจากบุรุษ หรือได้รับการยกเว้นบางประการที่เป็นข้อจำกัดของสตรี เช่นในสังคมไทย กฎหมายกำหนดให้ชายไทยทุกคนมีภาระทางทหาร แต่สตรีได้รับการยกเว้นข้อความในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสะท้อนวิถีชีวิตของคนในสังคมโบราณที่สตรีมีโอกาสด้านการศึกษา น้อย โดยมากจะได้รับการพัฒนาความรู้ และทักษะด้านการเป็นภรรยาคอยจัดการกิจการภายในบ้าน เป็นมารดาให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตร ได้รับบทบาทให้เป็นผู้ดูแลกิจการภายในบ้านด้วยความซื่อตรงต่อสามีและครอบครัวของสามี

๓.๑.๒ ธรรมชาติของสตรี

ธรรมชาติของสตรีที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ผู้วิจัยจักนำเอาเพียงเนื้อความที่ปรากฏในกุณาลชาดก ซึ่งเป็นข้อความที่พญานกชื่อว่า กุณालะ กล่าวให้เพื่อนนกชื่อ ปุณณมุขะ ฟังเพื่อบรรเทาความเศร้าเสียใจที่ถูกเหล่านางนภรรยาละทิ้งให้อยู่โดยลำพังในยามเจ็บไข้ มีสาระสำคัญดังนี้

๑) **มักมากในกามคุณ เป็นคนไม่รู้จักพอ ประพฤตินอกใจสามี** เป็นลักษณะธรรมชาติของสตรีที่พบได้ในกุณาลชาดกตั้งแต่ช่วงต้น ๆ ของเนื้อหา พญานกกุณาละ ได้กล่าวถึงสตรีที่มีพฤติกรรมนอกใจสามีไว้จำนวนหนึ่ง คำกล่าวดังกล่าวได้สะท้อนทัศนคติต่อผู้หญิงในลักษณะที่บ่งบอกถึงพื้นฐานธรรมชาติบางประการที่เป็นต้นเหตุแห่งการประพฤตินอกใจสามี หรือธรรมชาติที่เป็นต้นเหตุให้ผู้หญิงเป็นผู้มักมาก คือ ตัวกิเลส อันได้แก่ กามราคะ ซึ่งในกุณาลชาดกพยายามสะท้อนให้เห็นว่า สตรีมีธรรมชาติไม่รู้จักพอ มักมากในกามคุณ มีพฤติกรรมประพฤตินอกใจสามี สตรีนางหนึ่งเป็นผู้มีกิเลสแรงกล้า เมื่อถึงคราวต้องออกเรือนมีสามีก็ได้โอกาสเลือกสามี เมื่อเลือกก็เลือกเอาสามีถึง ๕ คน ซึ่งทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน แต่สุดท้ายก็ยังแอบประพฤตินอกใจสามีทั้ง ๕ คน ลักลอบมีสัมพันธ์กับคนรับใช้ เปลี้ยค่อม^{๑๒}

๒) **มีมายามาก ฉลาดในการใช้วาจา หรือท่าทางในการล่อลวงชาย** โดยธรรมชาติสตรีเป็นที่หมายปองของบุรุษ เป็นเรื่องของสัญชาตญาณการสืบพันธุ์ หรือเป็นสัญชาตญาณของการแสวงหาความสุข ความอบอุ่นจากความใกล้ชิดสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม บุรุษย่อมไม่เบื่อหน่ายในสตรี สตรีก็เช่นเดียวกันย่อมมีความต้องการบุรุษ ลักษณะธรรมชาติสตรีในเรื่องความฉลาดในการใช้วาจา หรือ ร่างกายในการล่อลวงชายนี้ มีปรากฏอยู่ในกุณาลชาดกตลอดทั้งเรื่อง เช่น นางกัณหาผู้มีสามี ๕

^{๑๑} พ.วิ.อ. (ไทย) ๒๖/๓๔๓/๖๑.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๓๙. พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๔๔/๑๕๓.

คน ในยามที่อยู่กับสามีคนใดก็มักจะพูดจาให้สามีเข้าใจว่า นางรักสามีคนนั้นยิ่งกว่าสามีคนอื่น ๆ แม้ชีวิตก็สละให้ได้ ด้วยความที่นางเป็นพระราชธิดา จึงเอาราชสมบัติมาเป็นเครื่องล่อลวงอีกด้วยว่าหากวันใดบิดาทิวงศตกก็จักมอบราชสมบัติให้ครอบครอง แม้ในด้านการใช้ร่างกายเป็นอาณัติสัญญา นางก็เชี่ยวชาญด้วยเช่นกัน ในยามที่นางป่วยไข้สามีทั้ง ๕ พร้อมกับชู้คนใช้เปลี่ยคอมก็ต่างพากันมาช่วยเฝ้าไข้ นางก็ใช้ศรีชะบ่าง มือบ่าง เท้าบ่าง ลิ่นบ่างเพื่อล่อลวงสามีและชู้ให้เข้าใจความหมายตามถ้อยคำที่เคยพูดว่า ท่านคนเดียวเท่านั้นที่เป็นที่รักของเรา เราจักมีชีวิตอยู่สำหรับท่าน ทุก ๆ คนเห็นแล้วก็เข้าใจไปตามนั้น เพราะนางเคยพูดมาแต่ก่อนเนื่อง ๆ^{๑๓}

ในเรื่องสตรีมีมายามากนี้ ในกุณาลชาตกพญานกกุณาละกล่าวไว้โดยพิศดารถึง ๔๐ ประการ^{๑๔} เล่าถึงความสามารถในการประเล้าประโลมชายของสตรีด้วยการเดิน การจ้องดู ยิ้มแย้ม นุ่งผ้าหลุด ๆ ลุย ๆ และพูดเพราะ^{๑๕} สตรีนี้เป็นเหมือนน้ำวน มีมายามาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ทำให้ลุ่มจม^{๑๖}

๓) **อ่อนไหวง่าย ไม่ทนต่อสภาพยั่วทางอารมณ์** เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับนางสมณีนุชฌิมบุตรนางขวรูปหนึ่ง ตั้งใจบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า มีตบะกล้าแข็งอดอาหาร ๔ วันจึงบริโภคครั้งหนึ่ง จนเกียรติคุณปรากฏเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวเมืองในระแวกนั้น แต่ในท้ายที่สุดก็ต้องตกเป็นเหยื่อของกามกิเลสล้มเลิกการบำเพ็ญเพียรเวียนมาอยู่ครองเรือนร่วมกับนักเลงสุรา เพราะทนต่อการยั่วของนักเลงสุราไม่ไหว^{๑๗} จากตัวอย่างที่ยกมากล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า สตรีมีความอ่อนไหวทางอารมณ์มาก ง่ายต่อการคล้อยไปตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ถึงแม้จะมีความตั้งใจเป็นอย่างดี แต่ก็ล้มเหลวที่จุดมการณ์อันยิ่งใหญ่ แล้วถ้าสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยยิ่งเป็นการสนับสนุนให้สตรีแสดงพฤติกรรมได้ง่าย ดังข้อความว่า “แม่น้ำทุกสายไหลไปคดเคี้ยว ป่าไม้ทุกแห่งล้วนดาษต้นไปด้วยต้นไม้หญิงทั้งปวงพึงกระทำความชั่ว เมื่อได้โอกาสหรือที่ลับ”^{๑๘} และว่า “ถ้าว่า พึงได้โอกาสหรือที่ลับ หรือว่าพึงได้สถานที่ปิดบังเช่นนั้น หญิงทั้งปวงพึงกระทำความชั่วแน่นอน ไม่ได้ชายอื่นที่สมบุรณ์ก็พึงกระทำกับชายง่อยเปลี้ย”^{๑๙}

๔) **มักพูดจาโอ้อวดเกินจริง** เป็นธรรมชาติของสตรีที่จะพูดเก่ง ฉลาดในการพูดผสมผสานกับคุณลักษณะที่มีมายามากมีกิริยาอาการที่หยิ่งรู้ได้ยาก เป็นสภาพที่เรียกว่ามายา รู้และเข้าใจได้ยาก คำพูดของสตรีที่เป็นจริงก็เหมือนคำเท็จ ส่วนคำเท็จก็กลับกลายเป็นเหมือนคำจริง^{๒๐} เนื่องด้วยสตรีมักมีความริษยาเป็นเจ้าของเรือไม่ต้องการให้ใครดูดี ดูเด่นไปกว่าตนเอง มีความมั่นใจใน

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๖.

^{๑๔} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๘.

^{๑๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๓/๑๕๒.

^{๑๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๔๘/๑๕๘.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๙.

^{๑๘} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๘/๑๔๗.

^{๑๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๙/๑๔๗.

^{๒๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๒/๑๕๑.

รูปร่างของตนเองเป็นอย่างมาก จึงชอบคุยโวโอ้อวดให้ตัวเองดูดี มีราคา ในปัจจุบันคงต้องบอกว่า พูดให้ตัวเองดูแพงขึ้นมา กิริยาอาการเช่นนี้ท่านจึงเปรียบเหมือนกับพ่อค้า^{๒๑} แม่ขาย ที่มีมักจะอวดอ้างสรรพคุณสินค้าของตัวเองเพื่อเรียกลูกค้า หรือเพื่ออวดราคาให้สูงขึ้นหวังจะได้กำไรให้มาก ๆ

๕) ชอบพูดสลับปลับ ทะลบทะแลง ดังกล่าวแล้วสตรีมีความฉลาดในการใช้วาจา ใช้ถ้อยคำเจรจาพูดให้คนร้องไห้หรือหัวเราะก็ได้ พูดถ้อยคำที่แข็งกร้าวหรืออ่อนหวานสะกดจิตสะกดใจ บรูซให้อยู่ในอำนาจได้ ในคราวที่ปรารถนาสิ่งใดจากบรูซไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทองหรือสิ่งอื่นใดที่บรูซนั้นสามารถให้ได้หรือสามารถไปหามาให้ได้ก็จักใช้ถ้อยคำเจรจาล่อลอกให้บรูซนั้นทำตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งลักษณะธรรมชาติเช่นนี้พญานกकुณาลเปรียบเหมือนนอแรดหรืองูที่มีลิ้นสองแฉก^{๒๒}

๖) เป็นคนเอาแต่ใจ มีปกติทำตามใจตนเอง ข้อนี้เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของทุกคนไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายล้วนเอาแต่ใจตัวเองทั้งนั้น แต่สำหรับกรณีของสตรีนั้นมักมีอาการรุนแรงกว่าปกติเพราะธรรมชาติอย่างหนึ่งของสตรีนิยมชมชอบให้ผู้ชายเอาอกเอาใจ อยากให้ผู้ชายตามใจตนเอง ในลักษณะเช่นนี้ท่านเปรียบเหมือนลม สตรีมักมีพฤติกรรมทำตามใจปรารถนาของตนเอง เหมือนกับลมที่อยากจะคาดเดาว่าจะพัดไปทางไหน ไม่รู้ที่มาไม่รู้เวลา หรือฤดูกาลว่าจะเกิดเมื่อไหร่ จะจบเมื่อไหร่ อารมณ์ของสตรีก็ไม่ต่างกัน แปรปรวนรวนร่าย ๆ ชอบก็กลับไม่ชอบได้ง่าย ๆ เหมือนลมที่มนุษย์ไม่สามารถจะจับทิศทางได้ ในบางกรณีคำพูดของสตรีจะสวนทางกลับความต้องการที่แท้จริงของตนเอง เช่น ต้องการ แต่ก็พูดออกมาได้ว่าไม่ต้องการ แต่อีกความหมายหนึ่ง สตรีหากมีความต้องการจะมีความยับยั้งใจได้น้อย ลุอำนาจความปรารถนาของตนเองได้ง่าย เปรียบเหมือนกับเขาเมรุมาส์ที่ไม่ว่าใครเข้าใกล้จะปรากฏเป็นเช่นเดียวกันไปหมด กาดาก็กลับเป็นทอง^{๒๓}

๗) เป็นคนหยาบซำ ใจเบา ไม่รู้คุณ ประทุษร้ายมิตร^{๒๔} ข้อนี้กล่าวถึงธรรมชาติที่เป็นอันตรายของสตรี มุ่งหมายกล่าวถึงความดุร้ายเปรียบเหมือนราชสีห์มีอาวุธ ๕ ประการ ซึ่งสตรีเองก็มีอาวุธ ๕ อย่างเหมือนกัน คือ กามคุณ ๕ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ไว้เป็นเครื่องล่อลวงชายให้หลงไหลตกไปในการควบคุมของตนเอง การไม่รู้คุณ คือ เป็นคนอกตัญญู เช่น พญานกकुณณ मुखะ ในยามสุขสบายดีก็ประพฤติดีกล่าววาจาได้ดีมาโดยตลอดแต่พอป่วยเหล่าภรรยากลับทอดทิ้งหนีไปหาชายอื่น^{๒๕} เป็นพฤติกรรมที่หยาบซำ ซึ่งในกุณาลชาดกมีคำกล่าวของพญาแร้งอานนท์กล่าวแสดงพฤติกรรมสตรีที่หยาบซำ ใจเบา ไว้ว่า “เมื่อมีอันตรายและเมื่อมีกิจธุระเกิดขึ้น หญิงย่อมละทิ้งสามีหนุ่มผู้หมั่นขยัน มีความประพฤติไม่เหลวไหล เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ”^{๒๖} ซึ่งในความเป็นจริงไม่ว่าหญิงหรือชายเมื่อตกลงสมัครใจอยู่เป็นสามีภรรยากันย่อมมุ่งหวังที่จะได้รับการเกื้อกูลจากอีกฝ่ายใน

^{๒๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๓/๑๔๑.

^{๒๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๓/๑๔๑.

^{๒๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒.

^{๒๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๔-๓๑๖/๑๔๘.

^{๒๕} ดุรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๙๗-๓๙๘.

^{๒๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๖/๑๔๘.

ยามยาม ไม่ใช่มีสุขร่วมเสพ แต่มีทุกข์กลับทิ้งแล้วหนีไปแบบนี้ จึงเป็นคนหยาบซ่า ใจเบา ไม่รู้คุณ ประทุษร้ายมิตร

๘) **เห็นแก่ทรัพย์สมบัติสิ่งมีค่า หรือ เห็นแก่ได้** ธรรมชาติข้อนี้ปรากฏมากในกษัตริย์ชาตคกล่าวถึงสตรีที่มีความมั่งมากในทรัพย์สมบัติสิ่งของมีค่า สามารถทำอะไรก็ได้เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สมบัตินั้น เห็นชายที่มีทรัพย์ที่ตนอาจเอามาได้ก็ใช้มารยาพูดจาเอามา, เพราะต้องการทรัพย์ไม่รัก ไม่ชอบก็ยอมคบหาด้วยได้ ดังตัวอย่างข้อความในกษัตริย์ชาตคกว่า หญิงทั้งหลายเสมอด้วยไฟกินเปรียงเปรียงด้วยงูเห่า ย่อมเลือกคบแต่บุรุษที่มีทรัพย์ เหมือนโค^{๒๗} เลือกกินหญ้าที่ดี ๆ ในภายนอก ฉะนั้น... ธรรมชาติหญิงในโลกเป็นคนลามก ไม่มีเขตแดน กำหนดนัยทุกเมื่อ และคะนอง กินไม่ควรมีเหมือนเปลวไฟไหม้เชื้อทุกอย่าง^{๒๘} บุรุษชื่อว่าเป็นที่รักของหญิงไม่มี ไม่เป็นที่รักก็ไม่มี เพราะหญิงทั้งหลายยอมคบบุรุษได้ทั้งที่รักทั้งที่ไม่รัก เหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น^{๒๙} บุรุษชื่อว่าเป็นที่รักของหญิงไม่มี ไม่เป็นที่รักก็ไม่มี หญิงยอมผูกพันชายเพราะต้องการทรัพย์เหมือนเถาว์ลัยพันไม้ หญิงทั้งหลาย ย่อมติดตามชายที่มีทรัพย์ ถึงจะเป็นคนเลี้ยข้าง เลี้ยมัว เลี้ยงโค คนจันฑาล สัปหระอ คนเทหยากเยือกข์ช่าง^{๓๐} หญิงทั้งหลาย ย่อมละทิ้งชายผู้มีตระกูล แต่ไม่มีอะไร เหมือนซากศพ แต่ติดตามชายเช่นนั้นได้เพราะเหตุแห่งทรัพย์...^{๓๑} ถ้าบุรุษจะพึงให้แผ่นดินอันเต็มด้วยทรัพย์นี้ แก่หญิงที่ตนนับถือไซ้ร หญิงนั้นได้โอกาสก็จะพึงดูหมิ่นบุรุษนั้น...^{๓๒}

๙) **จิตสตรีเหมือนจิตของวานร ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เหมือนเงาไม้^{๓๓}** หัวใจของหญิงไหวไปไหวมา เหมือนล่อรถที่กำลังหมุน เมื่อใด หญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวัง เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรจะถือเอาได้ เมื่อนั้น ก็ใช้วาจาอ่อนหวานชักนำบุรุษไปได้ เหมือนชาวกำโปชลวงม้าด้วยสาหร่ายฉะนั้น เมื่อใดหญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวัง ไม่เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรถือเอาได้ เมื่อนั้น ย่อมละทิ้งบุรุษนั้นไป เหมือนคนข้ามฟากถึงฝั่งโน้นแล้วละทิ้งแพไป และสตรีคบได้ทั้งบุรุษที่น่ารัก และไม่รัก เหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งโน้นฝั่งนี้ เหล่านี้เป็นข้อความที่ปรากฏในกษัตริย์ชาตคแสดงถึงธรรมชาติของสตรีที่มีจิตใจไม่มั่นคงไหวไปไหวมาเหมือนกับสิ่งซึ่งเป็นสัตว์ที่อยู่นิ่งไม่เป็น ควคคุมยาค ดูแลรักษายาก ดังสำนวนไทยที่มักว่ากล่าวคนที่ซุกซนไม่สงบว่า ซนเหมือนลิง

๑๐) **มีภาวะที่รู้ได้ยาก เหมือนปลาแหวกว่ายอยู่ในน้ำ^{๓๔}** เนื่องจากปลาที่อยู่ในน้ำนั้น ย่อมแหวกว่ายไปตามแต่ใจปรารถนา ไม่มีทิศทางที่แน่นอน บางครั้งอาจดำผุดดำว่ายอยู่ผิวน้ำ บางครั้งก็ดำดิ่งสู่ท้องน้ำ จึงคาดเดาล่วงหน้าไม่ได้ว่า ปลาจะว่ายไปทิศทางใด มีข้อความตอนหนึ่งใน

^{๒๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๓/๑๕๑.

^{๒๘} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๕/๑๕๒.

^{๒๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๐/๑๔๙.

^{๓๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๘/๑๕๒.

^{๓๑} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๙/๑๕๒.

^{๓๒} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๖/๑๕๐.

^{๓๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๗/๑๔๘.

^{๓๔} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๔๗/๑๕๔.

บทเพลงกล่าวไว้เช่นกันว่า “มองปลางในขวดโหล ยากจะเดาใจมัน จะว่ายไปในทิศทางใด เดาใจปลา ยิ่งว่ายยาก แล้วใจคนไม่ยากกว่าหรือ หยิ่งจะมีใคร หาญไปทลายใจสตรี”^{๓๕} ธรรมชาติของสตรีนั้นเป็น ภาวะที่ยังรู้ได้ยาก เวลาที่มีความสุขเพราะได้ประสบกับสิ่งที่ปรารถนาก็มักจะแสดงพฤติกรรม อ่อนโยน มีวาจาอ่อนหวาน แต่หากไม่ได้ตามปรารถนาก็จะเกรี้ยวกราดทำลายข้าวของซึ่งพฤติกรรม ทั้งสองอย่างนี้เป็นการแสดงออกเพื่อเรียกร้องความสนใจจากสามี ซึ่งรายละเอียดพฤติกรรมสตรีเช่นนี้ มีปรากฏในทุราชาชาดก^{๓๖} นางเป็นสตรีได้สามีเป็นบัณฑิตมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาชอบ ไปฟังธรรม ซึ่งทุกครั้งที่สามีไปฟังธรรมที่พระอารามนางมักจะแอบคบชู้ซึ่งวันใดนางได้เสพความสุข จากการคบชู้ก็จะอารมณ์ดีแสดงกิริยาน่ารักต่อสามีแต่หากวันใดนางไม่ได้โอกาสคบชู้จะมีพฤติกรรม ตรงข้ามดุร้าย ทำลายทรัพย์สินภายในบ้าน

สรุปว่า ธรรมชาติสตรีในกุณาลชาดกกล่าวไว้ครบสามทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และ ทางจิตใจ จิตใจของสตรีมีสภาพเหมือนลิง เหมือนเงาไม่ไหวไปไหนมาไหนหยุดนิ่ง อ่อนไหวง่าย รู้ความ แน่นนอนไม่ได้เหมือนปลาที่แหวกว่ายอยู่ในน้ำยากที่จะคาดเดาว่าจะว่ายไปในทิศทางใด ใจเบา ใจเร็ว ด่วนได้หากต้องการสิ่งใด หรือบุรุษคนใดก็มักพยายามด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา ทำตามใจตนเองเหมือนลมที่ควบคุมทิศทางไม่ได้แน่นอน มีความมักมากทั้งในทรัพย์และในกามคุณ มี สามีอยู่แล้วก็มักใช้วาจา หรือทำทางร่างกายยั่ววนชายให้หลงใหล ทำให้ชายขาดสติอยู่ในการควบคุม ด้วยมายาที่มีอยู่มากมาย

๓.๑.๓ ลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์

ในกุณาลชาดกนี้ มีเนื้อหาสาระสำคัญกล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสตรี ไว้เป็นจำนวนมาก สามารถสรุปได้ ๕ ลักษณะพฤติกรรม ดังนี้

๑. พฤติกรรมยั่ววนบุรุษ

มนุษย์มี ๒ เพศ คือ เพศหญิงกับเพศชาย เพศหญิงมีคำเรียกว่า “สตรี” ส่วนเพศชาย เรียกว่า “บุรุษ” บุรุษกับสตรีนี้ต่างเกิดมาเป็นเพศตรงข้ามกันแต่ต้องอยู่ด้วยกันเป็นคู่ ตัวบุรุษและสตรี นั้นต่างเป็นบ่อเกิดของกามคุณ ๕ ที่มีอิทธิพลที่สุดไม่มีกามคุณ ๕ อะไรอย่างอื่นในโลกนี้จะเทียบเท่า กามคุณ ๕ ที่มีอยู่ในตัวของบุรุษและสตรีนั่นเอง และมีพละานุภาพที่สามารถครอบงำกันและกัน ดังมี พระพุทธพจน์ตรัสสรุปความว่า ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่มีอยู่ในตัวของบุรุษและสตรีนั่นเอง^{๓๗} เมื่อทั้งสองเพศที่ตรงข้ามกันต่างเป็นของคู่กันซึ่งต้องการกันและกันด้วยการเห็นรูป ได้ยินเสียง สัมผัส กลิ่น หรือสัมผัสกายของกันและกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเหตุแห่งการสัมผัสกันทางใดทางหนึ่งนั้น ย่อมเป็นเหตุให้ทั้งสองฝ่ายลุ่มหลงต้องการซึ่งกันและกันตามสัญชาตญาณทางเพศที่เกิดติดตัวมาตาม การถ่ายทอดทางพันธุกรรม ดังนั้น เมื่ออีกฝ่ายมีความต้องการอีกฝ่ายย่อมต้องแสดงอาการบางอย่าง

^{๓๕} Boy Imagin, เพลงความรัก, ตูปลา กับสุราหนึ่งบ้าน, [วิดีโอ ออนไลน์], YouTube channel, <https://www.youtube.com/watch?v=HU5WDKin3oI> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑]

^{๓๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๔/๒๗. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๒๗/๖๔/๒๗.

^{๓๗} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒-๑๑/๑-๓.

เพื่อผูกใจของอีกฝ่าย ซึ่งในกุณาสชาตกนี้ได้กล่าวถึงกิริยาอาการทั้งทางกาย ทางวาจาของสตรี ซึ่งนับเป็นลักษณะกิริยาอาการยั่ววนให้บุรุษเกิดความหวนไหว ๔๐ ประการ^{๓๘} ดังนี้

๑. บิดกาย	๒๑. ทำซิกซ์ด้วยการเล่นดนตรี
๒. ก้มลง	๒๒. ทำซิกซ์ด้วยการร้องไห้
๓. เอียงกราย	๒๓. ทำซิกซ์ด้วยการกรีดกราย
๔. ทำเอียงอาย (เขิน)	๒๔. ทำซิกซ์ด้วยการแต่งกาย
๕. เอาเล็บถูกัน	๒๕. สบตา (จ้องมอง)
๖. เอาเท้าเหยียบกันบิดไปมา	๒๖. สายสะเอว
๗. เอาไม้ขีดดินเล่น	๒๗. สายของลับ (ก้น-นม)
๘. ให้เด็กกระโดด	๒๘. เปิดขาอ่อน
๙. เล่นกับเด็ก ให้เด็กเล่น	๒๙. ปิดขาอ่อน
๑๐. จูบเด็กให้เด็กจูบ	๓๐. เปิดหน้าอกให้ดู
๑๑. ทานเองให้เด็กทาน (ขนม)	๓๑. โขว์รักแร้ให้ดู
๑๒. ให้ของเด็ก	๓๒. โขว์สะดือ
๑๓. ขอของจากเด็ก	๓๓. หลิวตา
๑๔. เลียนแบบเด็ก	๓๔. ยักคิ้ว
๑๕. ทำเสียงสูง	๓๕. เม้มปาก
๑๖. ทำเสียงต่ำ	๓๖. แลบลิ้น
๑๗. พุดปกปิด (คำกำกวม)	๓๗. แกล้งทำผ้าหลุด
๑๘. พุดเปิดเผย	๓๘. นุ่งผ้าใหม่
๑๙. ทำซิกซ์ด้วยการพ้อนรำ	๓๙. สยายผม
๒๐. ทำซิกซ์ด้วยการขบร้อง	๔๐. เกล้าผม

นอกจากจะมีในกุณาสชาตกแล้ว อาการยั่ววนบุรุษของสตรีทั้ง ๔๐ ประการนี้ ยังปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทอีกด้วยว่า หญิงแพศยาคนหนึ่งรับจ้างจากมารดาของพระสุนทรสมุทรรให้ไปรบเร้าให้พระสุนทรสมุทรรลาสิกขา นางจึงเข้าไปหาพระสุนทรสมุทรรด้วยการแสดงกิริยาต่าง ๆ บรรดา ๔๐ ประการที่กล่าวแล้วนั้นเพื่อจะให้พระสุนทรสมุทรรเกิดความรู้สึกทางเพศต้องการเสพอสังฆกรรมกับตนแล้วบอกลาสิกขา^{๓๙} ดังนั้น ลักษณะทั้ง ๔๐ ประการนี้ จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้เท่าทันอาการยั่วของสตรีเป็นอย่างดี และเพื่อป้องกันการตกไปในอำนาจการยั่วของสตรี จึงทรงสอนเกี่ยวกับสตรีในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะการยั่วชายให้ขาดสติ ลุ่มหลง ซึ่งบางลักษณะที่แสดงออกอาจไม่ได้เกิดจากการมีเจตนาในการที่จะยั่วของสตรีแต่อย่างใด แต่เป็นอาการที่แสดงออกมาเพราะความเขินอาย ซึ่งในลักษณะเขินอายนั้นได้เป็นที่จับจิตของบุรุษเพศ เมื่อ

^{๓๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

^{๓๙} ตูรายละเอียดยนต พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๓๐-๖๓๑.

เห็นลักษณะของสตรีที่แสดงออกมาดังกล่าว แสดงว่าเธอกำลังแสดงอาการยั่วให้เกิตราคะแก่บุรุษเพศ เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์

ผู้วิจัยเห็นว่า กิริยาอาการบางประการในอาการทั้ง ๔๐ ที่กล่าวมานี้ บางอย่างเป็นบุคลิก กิริยาอาการตามปกติทั่วไปของสตรี ซึ่งบางทีไม่ได้มีเจตนาจะยั่วชวนแต่อย่างใด แต่อ่านากิเลสในใจ บุรุษทนต่ออาการเหล่านี้ได้ยาก ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลอำนาจของสตรีที่มีต่อจิตใจของบุรุษ ทำให้ลุ่มหลง ได้ไม่ว่าจะเป็นเพศคฤหัสถ์ หรือบรรพชิตก็ตามนับว่าเป็นอันตราย หากเป็นบรรพชิตก็อาจคลาดเคลื่อนจากพรหมจรรย์ได้ง่าย แต่หากเป็นคฤหัสถ์ยิ่งง่ายต่อการประพฤติดินในกามผิตศีลข้อ ๓ ได้ง่าย ๆ ดังนั้น อาการทั้ง ๔๐ นี้ ไม่ว่าสตรีจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจแสดงเพื่อยั่วชวน หรือแสดงออกเพียง เพราะเป็นกิริยาสามัญก็ตาม ย่อมนับว่าเป็นลักษณะกิริยาอาการยั่วชวนบุรุษทั้งนั้น เพราะทำให้ผู้ชายที่พบเห็นได้รับสัมผัสทางตา หรือทางหูแล้วเกิดความต้องการทางเพศได้

๒. พฤติกรรมดูหมิ่นสามี ดังกล่าวแล้วบุรุษและสตรี ต่างเกิดมาเพื่อเป็นคู่ครองกัน แต่เมื่อตกลงปลงใจอยู่กินกันเป็นสามี ภรรยา ต่างกันต่างก็ต้องมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันดังกล่าวแล้วใน บทบาทหน้าที่ที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการ แตกต่างกันไป แต่ทั้งสองฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกันที่เหมือนกันอย่างหนึ่ง คือ ต้องไม่ประพฤตินอกใจซึ่งกันและกัน ถ้าประพฤติดังอย่างนี้นับว่า เป็นคู่สร้างคู่สม เป็นคู่สามีภรรยาที่ดีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา แต่ในกฏนาลชาดกได้กล่าวถึงพฤติกรรมบางประการของภรรยาที่ไม่พึงประสงค์ เป็นพฤติกรรมการไม่ให้เกียรติสามี ดูหมิ่นเหยียดหยามสามีให้เจ็บช้ำด้วยเหตุ ๘ ประการ^{๔๐} ดังนี้

๒.๑ สามีเป็นคนยากจน ความจนเป็นสิ่งที่ไม่มีใครต้องการ แต่ถ้าตกลงปลงใจกันแล้วว่า จะอยู่ครองคู่เป็นสามีภรณากัน ก็ต้องต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ช่วยกันสร้างเนื้อสร้างตัวสร้างครอบครัวให้มีฐานะที่ดีขึ้น ที่สูงขึ้นตามกำลัง ตามความสามารถที่จะเป็นไปได้อย่างเต็มความสามารถ ฝ่ายสามีเองก็ต้องขยันไม่เกียจคร้านประกอบอาชีพการงาน หาทรัพย์สินสมบัติเข้าบ้านให้ได้เพียงพอแก่การเลี้ยงครอบครัว ฝ่ายภรณาก็ต้องทำหน้าที่บริหารกิจการภายในบ้านรักษาทรัพย์สินสมบัติที่สามีหามาได้อย่างยากลำบากให้ดี ใช้จ่ายอย่างถูกต้อง แต่ในอรรถกถากฎนาลชาดก พระอรรถกถาจารย์ท่านมุ่งอธิบายเหตุที่ภรรยาดูหมิ่นสามีเพราะความจนนั้น ไม่ใช่เพราะไม่มีอันจะกิน แต่ท่านมุ่งหมายถึงสามีที่ยากจนจะไม่อาจปรนเปรอภรรยาได้ด้วยกิเลส เช่น หาเครื่องประดับราคาแพง เป็นต้น ซึ่งถ้าเป็นปัจจุบัน คงหมายถึงการซื้อกระเป๋าดี ห้อยสร้อยคอใหม่ ๆ หรือพาไปเที่ยวต่างประเทศ ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็นับว่ายากที่จะทำให้นางยินดีพอใจได้เพราะไม่ว่า จะมีทรัพย์สินเงินทองมากเท่าไร ก็คงไม่อาจทำให้นางยินดีได้ไปตลอด เพราะสาเหตุที่นางดูหมิ่นนั้นเกิดจากกิเลสภายในตัวของนางเอง

๒.๒ สามีเป็นคนขี้โรค เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ อันนี้นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเห็นใจ หากภรรยาคนไหน ได้สามีที่เป็นคนขี้โรค เจ็บป่วยอยู่เป็นประจำ เพราะธรรมดาสตรีจะตัดสินใจแต่งงานอยู่กินเป็นภรรยากับชายใดสักคน ล้วนแล้วแต่ต้องการมีชายไว้เป็นที่พึ่งพิงอาศัย ด้วยลักษณะ

^{๔๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๗/๑๔๒-๑๔๓.

ทางกายภาพของสตรีเป็นเพศที่มีร่างกายบอบบางอ่อนแอต้องการการดูแลจากผู้ชาย แต่งานกับใครซักคนหวังไว้ว่าอาศัย แต่กลับเป็นภาระต้องคอยดูแล ถ้าเป็นปัจจุบันคงต้องเข้าออกโรงพยาบาลเป็นประจำทั้งจะเป็นเหตุให้ต้องใช้จ่ายทรัพย์สินไปเพื่อรักษาโรค แต่ในอรรถกถาพระอรรถกถาจารย์ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ต้นเหตุแห่งการดูหมิ่นสามีเพราะเป็นคนขี้โรคนั้น อาจจะได้เป็นโรคร้ายแรงอะไรมาก คงจะเพียงแค่อ่อนแอป่วยบ่อย เป็นเหตุให้ไม่อาจจะช่วยเหลือภรรยาด้วยวัตถุและกิเลสกันได้ ในที่นี้ต้องนึกถึงพุทธภาษิตที่ว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” หากมองในอีกแง่มุมหนึ่ง ตรงนี้ฝ่ายชายผู้เป็นสามีต้องรู้จักดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง พฤติกรรมหรือกิจกรรมอันใดเป็นบ่อเกิดแห่งโรคก็อย่าได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว

๒.๓ สามีเป็นคนแก่ชรา คนชราย่อมไม่อาจที่จะหยอกเย้าและทำความขี้นข่วนให้เกิดขึ้นได้ ทั้งทางกายและทางจิต ความแก่ชราเป็นเหตุให้สมรรถภาพในด้านต่าง ๆ ลดหายไป กำลังเช่นคนหนุ่มก็ย่อมไม่มี กามารมณ์ หรือ การทำงานเลี้ยงชีพก็ย่อมมีน้อย เป็นเหตุให้ภรรยาดูหมิ่น หรือ แอบลักลอบไปมีสัมพันธ์กับชายอื่นเอาได้ง่าย

๒.๔ สามีเป็นคนขี้เมา ความเป็นคนขี้เมาย่อมเป็นที่รังเกียจของทุก ๆ คน และในทัศนะของพระพุทธศาสนาการดื่มน้ำเมาหรือเสพสิ่งมีนเมาผิดศีล ๕ เป็นเหตุทำให้ขาดสติ ทำให้ปัญญาหรือความสามารถต่าง ๆ ลดลงมาก แม้เพียงจะช่วยเหลือตัวเอง เช่น เดินตรง ๆ ก็ทำให้ลำบากหรือ บางรายอาจจะทำไม่ได้เลย นอนหลับเสียวตรงที่นั่นไปเลย และอีกประเด็นสำคัญการเป็นคนขี้เมาทำให้เสียทรัพย์สิน เสียสุขภาพ เป็นโรคได้ง่าย และแต่ละโรคล้วนอันตรายทั้งนั้น ในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการสมควรโดยประการทั้งปวงที่สามีซึ่งมีพฤติกรรมเป็นคนขี้เมานี้จะต้องถูกภรรยาดู หรือ ดูหมิ่นเอาได้ คงไม่มีภรรยาคนไหนต้องการสามีเป็นคนขี้เมาด้วยเหตุดังกล่าวมา แต่ถ้ามองในแง่ร้ายให้เข้ากับบริบทของเนื้อเรื่องในกุณาลชาดก ผู้วิจัยเห็นว่าคงจะหมายถึงสมรรถภาพทางเพศที่ลดลงจากฤทธิ์ของสิ่งมีนเมาเป็นเหตุให้ภรรยาเบื่อหน่ายไม่สมอารมณ์

๒.๕ เป็นคนโง่ สามีที่เป็นคนโง่ ย่อมไม่ฉลาดในการขี้นข่วน ธรรมศาสตร์ชอบให้ผู้ชายเอาอกเอาใจมีภาวะที่รู้ได้ยาก อยากรู้ได้อะไร อยากรู้ให้ทำอะไรให้ก็ไม่ยอมพูดตรง ๆ แล้วจะมีใครที่ไหนทำให้ถูกใจได้ ซ้ำถ้าชายคนนั้นเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาด้วยแล้วคงจะทำให้ภรรยาเบื่อหน่ายเอามาก ๆ เรียกว่า ตามไม่ทันอารมณ์ของภรรยา

๒.๖ เป็นคนมัวเมา สามีที่เป็นคนมัวเมา ย่อมอภิมภิมกับพวกทาสีในเรือนของตน และย่อมด่าว่าภรรยา ภรรยาจึงดูหมิ่นสามีด้วยเหตุนี้ หากเปรียบเทียบกับปัจจุบันข้อนี้ต้องหมายถึงการที่สามีมักชอบเที่ยวผู้หญิง เข้าสถานบริการทางเพศเป็นประจำไม่สนใจโยตีภรรยาที่บ้านปล่อยให้อยู่โดยลำพังทั้งที่ความจริงควรจะเอาเวลาหรือเรี่ยวแรงที่ไปใช้เที่ยวผู้หญิงตามสถานบริการต่าง ๆ ไปใช้ที่บ้านกับภรรยา เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้ภรรยารู้สึกอ้างว้างเหงาในยามที่มีความต้องการก็ไม่ได้รับการตอบสนองย่อมเบื่อหน่ายคิดอย่าร้างหรือลักลอบไปมีสัมพันธ์กับคนอื่นได้ง่าย ๆ

๒.๗ คล้อยตามในกิจทุกอย่าง ภรรยาย่อมด่าว่าสามี ผู้ไม่อนุวัตรตามในกิจการทั้งปวงว่า สามีของเรานี้หมดเดชเสียแล้ว จึงอนุวัตรตามการงานไม่ทันเราเลย ส่วนสามีคนใดมอบทรัพย์สินทั้งหมดให้ภรรยาปกครอง ภรรยาก็ย่อมยึดเอาทรัพย์สินสมบัติสิ่งมีค่าทั้งหมดไว้ในเงื้อมมือ ดูหมิ่นสามี

ประดุจทาส ปรารถนาสมบัติก็สุดคร่ำไถ่สามีออกไปเสียนอกบ้าน ข้อนี้แสดงถึงภาวะที่เข้าใจยากของสตรีได้ชัดมาก ๆ ธรรมดาสตรีชอบที่จะเป็นใหญ่ในบ้านควบคุมบริหารกิจการบ้านซึ่งสามีก่ต้องมอบความเป็นใหญ่ข้อนี้ให้ แต่เมื่อใดก็ตามที่สามีคิดอะไรไม่ได้เลยตามใจภรรยาไปเสียทั้งหมดก็เป็นเหตุให้ภรรยาไม่พึงพอใจเอาได้อีกเช่นกัน

๒.๘ ไม่ก่อสร้างปรารถนาทุกอย่างให้เกิดขึ้น เพราะสามีไม่มีความสามารถที่จะทำสิ่งดี ๆ อะไรให้เกิดขึ้นบ้างได้เลย อยู่ไปก็เป็นภาระของภรรยาทำงานนอกบ้านก็ไม่ได้ ทำงานบ้านก็ไม่เป็น เรียกว่า ทำมาหาเลี้ยงชีพไม่เป็น คอยแต่ให้ภรรยาเลี้ยงอันนี้ก็ลำบาก คงจะอยู่กันได้ไม่นานเพราะ ธรรมดาสตรีต้องการความสะดวกสบาย ความหรูหรา ต้องการทรัพย์สินเงินทอง เพื่อโอ้อวดบ้าง เพื่อประดับตกแต่งให้ตนดูดีสวยงามบ้าง^{๔๑}

เหตุผลทั้ง ๘ ประการนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ไม่ได้เป็นพฤติกรรมที่จะดูเลวร้ายอะไร ในเมื่อสามีไม่ได้มีความรับผิดชอบ ไม่ได้ชวนชวยเพื่อพัฒนาตนเอง กล่าวคือ ไม่ได้สร้างฐานะครอบครัวให้อยู่ดี มีสุขตามอุดมคติ คือ ความสุขของคฤหัสถ์ มีทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ ขยันทำการงานที่สุจริต หรือ มองในอีกทัศนะหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ตรงข้อความนี้เหมาะสำหรับใช้สอนผู้ชายที่ต้องการจะมีครอบครัวให้รู้จักระมัดระวังปัญหาครอบครัวอันจะเกิดขึ้นจากการไม่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ ทั้ง สุขภาพ ฐานะทางการเงิน การงาน การศึกษา พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อหน้าที่สามี

ในอีกแง่มุมหนึ่งก็อาจมองได้ว่า นี่เป็นลักษณะธรรมชาติของสตรีที่ไม่รู้จักพอ ทำให้เต็มได้ยาก หากสามีหาทรัพย์สมบัติมาได้มากเพียงใด แม้จะวางเต็มพื้นปฐพีนี้ก็คงทำให้นางยนิตไม่ได้ และแสดงถึงลักษณะธรรมชาติสตรีที่มีปกติจิตใจไม่แน่นอน ไหวไป ไหวมาเหมือนจิตของวานร ที่แรกก็รักใคร่อย่างดี เป็นตายอย่างไรก็ตามต้องการอยากได้ชายคนนี้เป็นสามีแต่พอนานเข้าก็กลับเบื่อหน่ายใน เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๘ อย่างนั้น ก็ดูหมิ่นสามีเอา คิดหย่าร้างสามี ดังที่พระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี) กล่าวไว้ว่า ในการที่ภรรยาคิดที่จะหย่าร้างจากสามีนั้น ไม่ใช่มีเพียงสาเหตุที่เกิดจากภรรยาเท่านั้น สามีเองบางทีก็ทำตัวให้ภรรยาเบื่อหน่าย เช่น เป็นคนยากจนเฉื่อยใจแล้วยังไม่ชอบทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เอาแต่กินเหล้าเมายา อยู่ไม่ติดบ้าน ชอบเที่ยวเตร่ เป็นต้น ในส่วนของภรรยาก็มักปรากฏให้เห็นอยู่เสมอว่า สาเหตุของการหย่าร้างก็คือการนอกใจสามี ไม่เอาใจใส่ครอบครัว บกพร่องในหน้าที่ มักแสดงอาการเพื่อเปิดทางให้กับชายอื่นเข้ามามีความสัมพันธ์ด้วย ไม่รู้จักพอในกามคุณ^{๔๒}

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การที่หญิงชายตกลงปลงใจอยู่กินเป็นสามีภรรยาแล้วต่างคนก็ต่างมีภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติให้ดีซึ่งในภุมลชาตคณีนึ่งกล่าวในด้านของสตรีการที่สตรีผู้เป็นภรรยาดู

^{๔๑} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๒๔-๔๒๕.

^{๔๒} พระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี), “ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะสตรีในนิทานเรื่องท้าวคำสอนกับลักษณะสตรีในพระพุทศศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๗.

หมิ่นสามีนี้เป็นกรไม่สมควร ภรรยาต้องเคารพให้เกียรติสามีดังข้อความที่กล่าวถึงสตรีที่จะไปเกิดใน
สุคติภพต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการว่า

สตรีผู้เป็นบัณฑิต ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี ผู้มีความเพียร ขวนขวายเป็นนิตย์ เลี้ยง
ตนเองทุกเมื่อ ผู้ให้สิ่งที่ต้องการได้ทุกอย่าง ไม่ทำให้สามีชุ่นเคืองด้วยการแสดง
ความหึงหวง ยกย่องทุกคนที่สามีเคารพ เป็นคนขยันไม่เกียจคร้าน สงเคราะห์คน
ข้างเคียงของสามี ปฏิบัติถูกใจสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ สตรีผู้ประพฤติ
ตามใจสามีอย่างนี้ จะเข้าถึงความเป็นเทวดาเหล่ามนาปายิกา^{๔๓}

๓. พฤติกรรมนำความประทุษร้ายมาให้แก่สามี เป็นลักษณะพฤติกรรมที่ทำให้สามีไม่
สบายใจ เป็นพฤติกรรมที่นำความทุกข์ใจ เดือดร้อนใจมาให้สามี มีกล่าวไว้ในกุณาสชาดก ๙ ประการ
ดังนี้

- (๑) ไปสวนดอกไม้เป็นประจำ
- (๒) ไปอุทยานเป็นประจำ
- (๓) ไปทำน้ำเป็นประจำ
- (๔) ไปตระกูลญาติเป็นประจำ
- (๕) ไปตระกูลคนอื่นเป็นประจำ
- (๖) ส่งกระจกและประกอบตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าเป็นประจำ
- (๗) ชอบดื่มน้ำเมาเป็นประจำ
- (๘) เยื้องมองทางหน้าต่างเป็นประจำ
- (๙) ชอบยืนอวดทรวงอยู่ที่ประตูเป็นประจำ^{๔๔}

โดยสรุป ลักษณะทั้ง ๙ ประการนี้ เป็นลักษณะที่บุรุษที่เป็นสามีไม่ต้องการให้ภรรยาทำ
เพราะธรรมชาติของสามีไม่ต้องการปรารภณาให้ภรรยาอยู่ห่างตัว ไม่อยากให้ภรรยาเดินทางโดยลำพัง
ไม่อยากให้ภรรยาไปมาหาสู่กับครอบครัวอื่น ไม่อยากให้ภรรยาไปในสถานที่สาธารณะ ไม่อยากให้
ภรรยาดื่มน้ำเมาเพราะจะทำให้ขาดสติอันนำมาซึ่งการล่วงประเวณีกับชายอื่น ไม่อยากให้ภรรยามอง
ออกนอกหน้าต่างบ่อย ๆ เพราะนั่นเป็นการแสดงออกว่า ภรรยาให้ความสนใจกับคนที่สัญจรผ่านมา
มากกว่าสามีของตัวเอง และไม่อยากให้ใครเห็นทรวงของภรรยาตัวเอง สิ่งเหล่านี้เป็นกิริยาที่ทำให้
สามีเดือดร้อนใจ เกรงว่าภรรยาจะเอาใจออกห่าง ไม่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตนเอง เช่น ไม่
ทำงานบ้าน ไม่เลี้ยงดูบุตรธิดา และมักใช้จ่ายทรัพย์สมบัติที่หามาได้ไปกับเครื่องประดับตกแต่ง
ร่างกายตึงดูดีใจเพศตรงข้าม

๔. พฤติกรรมการประทุษร้ายสามี เป็นลักษณะพฤติกรรมแสดงออกทางกายภาพที่
เห็นได้ชัดเจน เป็นอาการของภรรยาที่ไม่ซื่อตรงและประทุษร้ายสามี ในกุณาสชาดกมีกล่าวไว้ ๒๕
ประการ^{๔๕} ดังนี้

^{๔๓} อจ.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๑-๕๓.

^{๔๔} จุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๘/๑๔๓.

- (๑) สรรเสริญการไปของสามี
- (๒) สามีจากไปแล้วไม่ระลึกถึง
- (๓) สามีกลับมาก็ไม่ยินดี
- (๔) พุดติเตียนสามี
- (๕) ไม่พุดสรรเสริญสามี
- (๖) ประพุดติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสามี
- (๗) ไม่ประพุดติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสามี
- (๘) กระทบกิจอันไม่สมควรต่อสามี
- (๙) ไม่กระทบกิจอันควรต่อสามี
- (๑๐) นอนคลุมโปง
- (๑๑) นอนหันหลังให้
- (๑๒) นอนพลิกไปพลิกมาเป็นไกลาหล
- (๑๓) ทอดถอนหายใจยาว
- (๑๔) นอนกระสับกระส่ายเป็นทุกข์
- (๑๕) ไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะบ่อย ๆ
- (๑๖) ประพุดติตรงข้าม
- (๑๗) ได้ยินเสียงชายอื่นมักเงี้ยวหูฟัง
- (๑๘) ล้างผลาญโภคทรัพย์
- (๑๙) ทำความสนิทสนมกับชายบ้านใกล้เคียง
- (๒๐) ชอบออกนอกบ้าน
- (๒๑) ชอบเที่ยวตามตรอกตามซอย
- (๒๒) ประพุดตินอกใจ ไม่เคารพสามี คิดประทุษร้ายอยู่เป็นนิตย์
- (๒๓) ยืนอยู่ที่ประตูเนื่อง ๆ
- (๒๔) เปิดรักแร้ อวัยวะ และถันให้ดู
- (๒๕) เที่ยวสอดส่องเพ่งมองไปยังทิศต่าง ๆ

พฤติกรรมทั้ง ๒๕ ประการนี้ เป็นการแสดงออกทางกายภาพที่มีความหมายชัดเจนมาก สื่อความได้ตรงไปตรงมาไม่จำเป็นต้องอาศัยการตีความใด ๆ มากนัก เป็นลักษณะพฤติกรรมของ ภรรยาที่มีผลกระทบเชิงลบต่ออารมณ์และความรู้สึกของสามีมาก เป็นอาการของคนที่ไม่รัก ไม่หวง หรือไม่มีเยื่อใยต่อกัน ธรรมดาคนเป็นสามีภรรยาด้วยกันต้องไม่มีพฤติกรรมเช่นนี้ หรือแม้แต่จะ คล้ายว่าเป็นเช่นนี้ก็สมควรเพราะถ้าภรรยาทำสามีก็ทุกข์ใจ สามีทำภรรยาก็ทุกข์ใจ เป็นสังคม ครอบครัวยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยบรรยากาศของความทุกข์ระทมซ้ำร้ายหากมีบุตร ธิดาเขาเหล่านั้นจะเติบโตมา เป็นผู้ใหญ่ที่ดีได้อย่างไรภายใต้สภาพแวดล้อมเช่นนั้น จึงสรุปว่าภริยาอาการทั้ง ๒๕ นี้ บ่งชี้ว่า ภรรยา ไม่ซื่อตรงต่อสามี มีจิตหาโอกาสประทุษร้ายสามี ภรรยาเช่นนี้นำความทุกข์ ความเดือดร้อนใจมาสู่สามี

^{๔๕} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๕.

๕. พฤติกรรมการประพฤตินอกใจสามี

ดังกล่าวแล้วบุรุษและสตรี ต่างเกิดมาเพื่อเป็นคู่ครองกัน แต่เมื่อตกลงปลงใจอยู่กินกันเป็นสามี ภรรยา ต่างกันต่างก็ต้องมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันดังกล่าวแล้วในบทบาทหน้าที่ที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการ แตกต่างกันไป แต่ทั้งสองฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกันที่เหมือนกันอย่างหนึ่ง คือ ต้องไม่ประพฤตินอกใจซึ่งกันและกัน ในกฤณชาดก ได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง เป็นพฤติกรรมที่มีความผิดทั้งในแง่กฎหมาย ในเรื่องศีลธรรม จารีตประเพณี เรียกว่า เป็นพฤติกรรมที่ไม่มีสังคมไหนในโลกที่จะยอมรับได้ คือ การประพฤตินอกใจสามีของภรรยา หมายถึง การที่ภรรยาไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่น พญานกกุณาล ได้กล่าวถึงสตรี ๗ คนที่มีพฤติกรรมนอกใจสามีประกอบด้วย

๕.๑ นางกัณหา สองพ่อ ห้าผัว นางเลือกมีสามีที่เดียว ๕ คนพร้อมกัน ซึ่งแต่ละคนทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน เวลาอยู่กับสามีคนไหนก็มักจะบอกว่านางรักสามีคนนั้นมากเสียเหลือเกินมากกว่าอีก ๔ คน แต่กลับหลังสามีทั้ง ๕ นางกลับนอกใจ ลักลอบคบชู้กับคนใช้ ชายข่อยหลังค่อม อีกทั้งบอกชายชู้ว่า นางรักเขามาก และเขาเป็นที่รักยิ่งของนางเหนือสิ่งอื่นใดหา^{๔๖}

๕.๒ นางเทวีนามว่า กากวดี อยู่ในท่ามกลางสมุทร เป็นภรรยาของพระยาครุฑชื่อ ท้าวเวนไตย ได้กระทำการมอันลามกกับคนธรรพนามว่านฤกุเวรผู้เจนจบในการฟ้อน พฤติกรรมของนางเทวีกากวดีนี้ พระพุทธองค์ตรัสแสดงไว้ในกาคาติชาดก^{๔๗} ใจความว่า “มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งมีความกระสันต้องการบอกลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ พระองค์จึงทรงตรัสสอนภิกษุนั้นว่า ธรรมาดาสตรีเพศนั้น ไม่มีใครจะรักษาไว้ได้ แม้จะเก็บรักษาไว้อย่างดีบริวารมาน อยู่ทางกลางมหาสมุทรก็ยังไม่อาจรักษาไว้ได้ จึงนำเรื่องนางกากวดีมาเล่าให้ภิกษุหนุ่มฟังว่า นางกากวดีมีสามีของพระเจ้าพาราณสีมีรูปโฉมงดงาม ถูกพญาครุฑลักพาตัวไปไว้ที่วิมานของตน ณ ท่ามกลางมหาสมุทร คนธรรพนามว่านฤกุเวรที่ได้รับสั่งจากพระราชินีให้ออกตามหาจนมาพบ ทั้งคู่ได้ลักลอบมีสัมพันธ์กัน” เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าสตรีแม้อยู่ห่างไกลรักษาไว้ดีแล้วก็ยังได้โอกาสแอบมีสัมพันธ์กับชายอื่นได้

๕.๓ นางชนงาม ชื่อ กุรุงคเทวี พระอัครมเหสีของพระเจ้าเอฬุกุมาร นอกพระทัย พระสวามี ลักลอบคบชู้กับฉฬังคกุมารผู้เป็นเสนาบดี และกับธนนันเตวาสีซึ่งเป็นคนรับใช้ของฉฬังคกุมารผู้คอยนำสิ่งของจากฉฬังคกุมารไปให้แก่พระนาง^{๔๘}

๕.๔ มารดาของพระเจ้าพรหมทัตต์ ลวงพระเจ้าโกศลราชว่า ไปเยี่ยมพระราชาบุตร ณ ต่างเมือง โดยที่ในระหว่างทางแอบลักลอบประพฤตินอกใจกับปัญญาจักษุพระราชมณีนับเวลาได้ตั้งครึ่งเดือน^{๔๙}

^{๔๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๓๙. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๔-๔๐๗.

^{๔๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๙-๔๑๒.

^{๔๘} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๐-๔๑๒.

^{๔๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๒-๔๑๓.

๕.๕ พระนางกนิษฐาเทวี พระเทวีของพระเจ้ากนิษฐ ทอดพระเนตรไปทางนอกพระ แกลปราสาทเห็นชายง่อยคนหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ใต้ร่มต้นหว้าด้านนอกกำแพงวัง ทรงเกิดความใคร่ ต้น หวานั้นขึ้นอยู่ด้านในกำแพงวัง แต่กิ่งหว้าทอดข้ามกำแพงออกไปตกกลางคืน หลังจากทรงร่วมอภิรมย์ กับพระเจ้ากนิษฐแล้ว เมื่อพระองค์บรรทมหลับไป พระนางก็ค่อย ๆ ลุกขึ้นมาจัดอาหารชั้นดีใส่ขัน ทองคำห่อไว้ที่ชายพก ไต่เชือกกลางทางช่องพระแกล ปีนต้นหว้าไต่ลงตามกิ่ง เสด็จไปหาชายง่อยนั้น หลังจากให้ชายง่อยกินอาหารแล้ว ก็ลอบได้เสียกัน จากนั้น พระนางก็กลับขึ้นปราสาทตามทางเดิม ประพรมสรีระด้วยของหอมแล้วเข้าไปบรรทมกับพระเจ้ากนิษฐ^{๕๐}

๕.๖ พระนางปิงคิยานี มเหสีของพระเจ้าพรหมทัตต์ เปิดพระแกลทอดพระเนตรไป เห็นชายเลี้ยงม้า ก็ทรงเกิดความรักใคร่ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์บรรทมหลับจึงแอบปีนลงทางพระแกล ลอบได้เสียกับชายเลี้ยงม้า แล้วกลับขึ้นปราสาท ประพรมร่างกายด้วยของหอมแล้วเข้าไปบรรทมกับ พระเจ้าพรหมทัตต์^{๕๑}

๕.๗ นางปัญจปาปี พระอัครมเหสีของพระราชา ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าพกะ และ พระเจ้าพาวรีย์ พระราชาทั้งสองต่างสร้างพระนครไว้ริมฝั่งแม่น้ำ ฝั่งละพระนคร พระนางปัญจปาปีทำ หน้าที่เป็นพระอัครมเหสีของพระราชาฝ่ายละ ๗ วัน เมื่อพระนางข้ามน้ำไปหาอีกฝ่าย ณ กลางแม่น้ำ นั้นเอง อาศัยกาลเพียงนิดหน่อย ก็ทรงลักลอบได้เสียกับชายหลังค่อมซึ่งเป็นคนพายเรือ^{๕๒}

จากข้อความที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การประพฤตินอกใจสามีของภรรยาเป็นเป็นเรื่องที่ ดูและระวังใดยากมาก เพราะธรรมชาติของสตรีที่มีลักษณะแบบนี้เป็นผู้มีกามมากในกามคุณ ดังเช่นในสม มุคคชาดกว่า ภรรยาของยักษ์ทานพได้รับการป้องกันรักษาอย่างดียิ่ง โดยยักษ์ผู้สามีให้เธอนอนในหีบ แล้วกลืนไว้ในท้อง อยู่มาวันหนึ่ง เขาคายหีบออกมาให้เธออาบน้ำเสร็จแล้วให้เธอคอยอยู่ใกล้หีบ ตนเองลงไปอาบน้ำ ขณะนั้น วิทยากรชื่อว่าวายุบุตรเหาะผ่านมาเธอเห็นเข้าจึงกวักมือเรียก พอวิทยากร นั้นลงมา เธอก็ให้เขาเข้าไปซ่อนอยู่ในหีบ ครั้นเห็นสามีกำลังเดินมา เธอก็เปิดหีบแล้วเข้าไปนอนทับ วิทยากรพร้อมทั้งเอาผ้าห่มคลุมไว้เขามาถึงก็กลืนหีบเก็บไว้ในท้องโดยมิทันได้ตรวจตราเสร็จแล้วก็ เดินทางกลับ ฝ่ายเธอกับวิทยากรชายชู้ก็ร่วมเสพเมถุนกันในท้องของสามีเธอนั่นเอง^{๕๓} อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติของสตรีกับบุรุษนั้นต่างตั้งดูความสนใจต้องการซึ่งกันและกันกามคุณ ๕ ของสตรีเป็นที่ ต้องการทำให้บุรุษหลงใหลได้ กามคุณ ๕ ของบุรุษก็เช่นเดียวกันทำให้สตรีหลงใหลขาดสติผล่อทำ ตามใจตามปรารถนาได้ไม่ยากเลย ในบางกรณีความสัมพันธ์ก็เริ่มจากฝ่ายสตรียั่ววนชายให้หลงใหล ในบางกรณีชายเองก็ผล่อสติหลงใหลไปกับรูปโฉมที่งดงาม สัมผัสที่ติดตริ่งใจของสตรีจึงนำไปสู่การ เกี่ยวพาราสีให้สตรีสนองตอบความต้องการของตน ข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องของกิเลสภายในใจของ มนุษย์ที่มีต้นเหตุแห่งแสวงหาเวทนาที่เป็นสุขด้วยวิธีการด้วยความพยายามที่ถูกครอบงำด้วยอวิชา

^{๕๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๑/๑๔๗. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๒๘-๔๓๒.

^{๕๑} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๓/๑๔๘. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๓๔.

^{๕๒} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๒/๑๔๘. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๓๒-๔๓๗.

^{๕๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๗-๘๕/๓๑๖.

๓.๑.๔ ข้อเปรียบเทียบสตรีกับบุคคล สัตว์ สถานที่ หรือสิ่งของต่าง ๆ

ในกุณาลชาดกมีเนื้อหากล่าวถึงสตรีในเชิงเปรียบเทียบกับบุคคล สัตว์ สถานที่ และสิ่งของต่าง ๆ ที่อันตรายน่ากลัว มีพิษ และปฏิภูม ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอในรูปแบบตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ ข้อเปรียบเทียบสตรีกับบุคคล สัตว์ สถานที่ และสิ่งของที่อันตรายน่ากลัว มีพิษ และปฏิภูม

ข้อเปรียบเทียบสตรีกับบุคคล สัตว์ สถานที่ และสิ่งของที่อันตรายน่ากลัว มีพิษ และปฏิภูม	
ข้อเปรียบเทียบ	คำอธิบายลักษณะการเปรียบเทียบ
เหมือนแผ่นดิน ^{๕๔}	เป็นที่รับรองสิ่งดี และสิ่งชั่วทนทานได้ทั้งหมด ไม่ดั้นรน ไม่หวั่นไหว ในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า แผ่นดินนั้นเป็นที่รับรองทุกสิ่งทุกอย่างทั้งดีและชั่ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นที่รับรองสิ่งที่สูงที่สุดและต่ำที่สุด แม้หญิงทั้งหลายก็เหมือนกัน ย่อมเป็นที่รับรองของสิ่งที่ดีที่สุดและชั่วที่สุดทุกชนิดด้วยอำนาจกิเลส จริงอยู่ หญิงทั้งหลายเมื่อได้โอกาส ชื่อว่า จะไม่กระทำความอันลามกกับบุรุษไร ๆ ย่อมไม่มีเลย คำว่า ทนทานได้หมด อธิบายว่า ธรรมดาว่า แผ่นดินย่อมทนทานได้ทั้งหมดทีเดียว คือไม่สะทกสะท้าน ไม่ดั้นรน ไม่หวั่นไหว ฉันทไฉ หญิงทั้งหลายก็เหมือนกัน ย่อมทนทานได้ในบุรุษทั้งหมด ด้วยอำนาจความยินดีในโลก ถ้าหากว่า ชายคนใดเป็นที่ถูกใจนาง นางย่อมไม่ดั้นรนและไม่กระทำความโกลาหล เพราะจะรักษาชายนั้น อนึ่ง แผ่นดินย่อมไม่สะเทือนไม่หวั่นไหว ฉันทไฉ แม้หญิงทั้งหลายก็ฉันทนั้น ย่อมไม่สะเทือน ไม่หวั่นไหวด้วยเมถุนธรรม คือไม่อาจที่จะให้เต็มด้วยเมถุนธรรมนั้นได้ ^{๕๕}
เหมือนราชสีห์ ^{๕๖}	ราชสีห์มีอาวุธ ๕ อย่าง คือ ปาก ๑ และมีเท้าอีก ๔ ฉันทไฉ หญิงทั้งหลายก็เหมือนกัน มีอาวุธ ๕ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ราชสีห์นั้น เมื่อจะถือเอาอาหารของตน ย่อมถือเอาด้วยอาวุธ ๕ อย่างนั้น ฉันทไฉ แม้พวกหญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน เมื่อจะถือเอาอาหาร คือ กิเลส ย่อมประหารด้วยอาวุธมีรูปเป็นต้น แล้วจึงถือเอา ราชสีห์นั้น คุร่ายข่มขี้สัตว์จับกินเป็นอาหาร ฉันทไฉ แม้หญิงก็เหมือนกัน หยาบช้า ข่มขี้กิน จริงอย่างนั้น หญิงทั้งหลายย่อมกระทำอาการ คือ ความข่มขี้ในบุรุษผู้มีศีลอย่างเคร่งครัดด้วยกำลังของตน ให้ถึงความพินาศแห่งศีลเสียได้

^{๕๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๑/๑๔๐.

^{๕๕} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๓.

^{๕๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๒/๑๔๑.

	ราชสีห์ย่อมยินดีแต่ที่จะเบียดเบียนสัตว์อื่น ฉันทใด แม่หญิงก็เหมือนกัน ยินดีในการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยอำนาจกิเลส ^{๕๗}
เหมือนโจร^{๕๘}	มีมวยผมเกล้าไว้แล้ว จริงอยู่ พวกโจรที่อยู่ในคัง ย่อมผูกมวยผมแล้วจึงแย่งชิงทรัพย์ฉันทใด แม่หญิงหญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน นำเอาพวกบุรุษไปสู่อำนาจกิเลสแล้วปล้นทรัพย์ ^{๕๙}
เหมือนสุราเจือยาพิษ^{๖๐}	ประทุษร้ายให้เป็นพิษเหมือนสุราเจือยาพิษ คือ เหมือนสุราที่เจือด้วยยาพิษ ฉะนั้น อธิบายว่า สุราที่เจือยาพิษแสดงอาการที่แปลกๆ ฉันทใด แม่หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน เป็นผู้มีความกำหนัดในบุรุษทั้งหลายอื่น ไม่รู้จักกินน้อยใหญ่ เมื่อกระทำกิจในบุรุษอื่นแล้วกระทำกะบุรุษอื่นต่อไปอีก ชื่อว่าย่อมแสดงอาการแปลก ๆ ^{๖๑}
เหมือนคนขายของเขาเนื้อ และงู^{๖๒}	คนขายของย่อมกล่าวอวดคุณภาพแห่งสินค้าของตนเกินจริง ฉันทใด แม่หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ปิดบังโทษอันมิใช่คุณของตนเสียแล้ว ประกาศแต่คุณอย่างเดียว เขาของเนื้อปิดไปปิดมา ฉันทใด พวกหญิงเหล่านี้ ก็ตลบตะแลงพลิกไปพลิกมา เพราะความที่ตนมีจิตเบา ฉันทนั้นเหมือนกัน หญิงทั้งหลายชื่อว่ามีสองลิ้นเหมือนงู เพราะเป็นคนมักกล่าวเท็จเสมอ ๆ ^{๖๓}
เหมือนหลุมคู^{๖๔}	บ่อคูย่อมถูกปิดด้วยไม้กระดานฉันทใด แม่หญิงทั้งหลายก็ปกปิดร่างกายด้วยผ้าและเครื่องอาภรณ์ เทียวไปฉันทนั้นเหมือนกัน อีกอย่างหนึ่ง บ่อที่ปกปิดด้วยหยากเยื่อเป็นต้น เมื่อเหยียบลงไปย่อมให้เกิดความลำบากแก่เท้าฉันทใด แม่หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน เมื่อใครเข้าไปคบหาด้วย ก็ให้เกิดทุกข์แก่ผู้นั้น ^{๖๕}
เหมือนบาดาล^{๖๖}	บาดาลในมหาสมุทร ย่อมทำให้เต็มได้ยากฉันทใด แม่หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ย่อมทำให้เต็มได้ยากด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ด้วยเมถุน ๑ ด้วยการคลอด ๑ ด้วยการแต่งตัว ๑ เพราะเหตุนั้นแล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หญิงทุกคนไม่อิ่มด้วยธรรม ๓ ประการ คือ ด้วยเมถุน ธรรม ๑ ด้วยการคลอด ๑ ด้วยการแต่งตัว ๑ ย่อมกระทำกาละดังนี้เป็นต้น ^{๖๗}

^{๕๗} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๒๙๒/๑๔๑.

^{๕๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๓/๑๔๑.

^{๕๙} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๕.

^{๖๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๓/๑๔๑.

^{๖๑} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๕.

^{๖๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๓/๑๔๑.

^{๖๓} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๕.

^{๖๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๔/๑๔๑.

^{๖๕} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๕.

^{๖๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๔/๑๔๑.

^{๖๗} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๕-๔๑๖.

<p>เหมือนรากษส^{๖๘}</p>	<p>ธรรมดาว่า รากษส ใคร ๆ ไม่อาจจะให้ยินดีด้วยทรัพย์ได้ เพราะตนอยากกินเนื้ออย่างเดียว รากษสนั้นยอมห้ามทรัพย์ แม้เป็นจำนวนมากเสียแล้วปรารถนาแต่เนื้ออย่างเดียว ฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ย่อมไม่ยินดีด้วยทรัพย์แม้มาก เพราะตนปรารถนาเมถุน หญิงเหล่านี้ยอมไม่รับทรัพย์ปรารถนาเมถุนอย่างเดียว^{๖๙}</p>
<p>เหมือนพญายม^{๗๐}</p>	<p>พระยมมีแต่นำไปโดยส่วนเดียว มิได้ยกเว้นใคร ๆ ว่างเลย ฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ย่อมไม่เหลือใคร ๆ ว่างเลย ในบรรดาบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยชาติเป็นต้น นางยอมให้ถึงความพินาศแห่งศีลด้วยอำนาจกิเลสทั้งหมด ในวาระแห่งจิตดวงที่ ๒ ก็ยอมนำไปสู่นรก^{๗๑}</p>
<p>เหมือนไฟ แม่น้ำ และลม^{๗๒}</p>	<p>ธรรมดาว่า เปลวไฟยอมกินสิ่งทั้งหมด แม้สะอาดหรือไม่สะอาดฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ย่อมเสพสิ่งทั้งหมดตั้งแต่เลวจนถึงดีที่สุด ไฟมีปกติเผาไหม้อยู่ใกล้สิ่งใดที่พอจะเป็นเชื้อไฟได้ก็ไหม้ได้หมด สตรีก็เช่นเดียวกันอยู่ใกล้ชายคนใดก็สามารถทำกิเลสในใจให้กำเริบได้ หากเป็นบรรพชิตก็อาจเสียพรหมจรรย์เพราะเหตุนี้ในพระวินัยบัญญัติพระพุทธองค์จึงทรงห้ามไม่ให้ภิกษุอยู่ในสภาพแวดล้อมที่จะส่งเสริมให้ลุแก่อำนาจกิเลสเช่นอยู่กันสองต่อสองในที่ลับหลังตา ในข้อนี้ถ้าเปรียบสตรีเหมือนไฟ บุรุษก็คงเปรียบได้เหมือนน้ำมันเปรียบกับแม่น้ำเพราะสตรีมีมายาเร็วพลัน เหมือนแม่น้ำซึ่งมีน้ำตกลงมาจากภูเขา ย่อมมีกระแสน้ำเชี่ยว ในข้อเปรียบเทียบกับลม เนื่องจากสตรีมีความรักใคร่ในสถานที่ใด ก็ยอมวิ่งไปในสถานที่นั้นทันที คือ มักทำตามใจตนเองต้องการสิ่งใดก็พยายามเพื่อสิ่งนั้นได้ทันที^{๗๓}</p>
<p>เหมือนเขาเมรุมาศ^{๗๔}</p>	<p>ในป่าหิมพานต์มีภูเขาทองอยู่ลูกหนึ่ง แม้กาซึ่งมีสีดำแกพอเข้าไปใกล้ภูเขานั้นก็กลับกลายเป็นสีทอง ภูเขานั้นมีอุปมาฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน มิได้กระทำสิ่งใดให้วิเศษเลย ย่อมมองเห็นชายที่เข้าไปใกล้ตนเหมือนเป็นคนเดียวกันหมด คือ ธรรมชาติของสตรีมีความต้องการบุรุษเป็นพื้นฐาน ในที่นี้ท่านอธิบายว่า สตรียอมรักบุรุษได้ทั้งที่รู้จัก และไม่รู้จัก ทั้งที่คุ้นเคย และไม่คุ้นเคย^{๗๕}</p>

^{๖๘} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๔/๑๔๑.

^{๖๙} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๖.

^{๗๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๔/๑๔๑.

^{๗๑} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๖.

^{๗๒} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒.

^{๗๓} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๖.

^{๗๔} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒.

^{๗๕} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๖.

เหมือนต้นไม้พิช ^{๗๖}	ต้นไม้ที่มีผลสุก เช่นกับมะม่วงนั้น ย่อมผลิตผลเป็นนิจ และย่อมเป็นผลที่ไม่สมบูรณ์ด้วยสีเป็นต้น บุคคลไม่มีความสงสัยบริโศคผลไม้นั้น ย่อมตายฉันใด แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน ย่อมปรากฏเหมือนเป็นที่นารื่นรมย์ด้วยอำนาจรูปเป็นต้น เพราะผลิตผลเป็นนิจ ก็เมื่อผู้ใดเสพอยู่ ย่อมนำผู้นั้นให้เกิดความประมาทแล้ว ชาติให้ตกลงไปในอบาย เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า “ผู้ใดเสพกามเพราะไม่รู้จักโทษ กามก็ย่อมฆ่าผู้นั้นเสีย เหมือนบริโศคผลไม้ที่มีพิช ฉะนั้น” ^{๗๗} ต้นไม้มีพิชย่อมนำความพินาศมาไว้ในกาลทุกเมื่อ เพราะมีผลเป็นนิจ ฉันใด แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน ย่อมนำความฉิบหายมาไว้ในกาลทุกเมื่อ ด้วยอำนาจความพินาศแห่งคุณมีศีลเป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง ราก เปลือก ใบ ดอก ผลของต้นไม้มีพิชนั้นย่อมเป็นพิช เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ามีผลเป็นนิจ ฉันใด แม้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แม้ทั้ง ๕ อย่างของหญิงเหล่านั้น ก็เป็นพิช เหมือนกันฉันนั้น เพราะฉะนั้น หญิงเหล่านั้นจึงชื่อว่าผลิตผลเป็นนิจ ประหนึ่ง ต้นไม้มีพิช ฉะนั้น ^{๗๘}
เหมือนทางเดิน ^{๗๙}	ธรรมดาทางเดินย่อมคดเคี้ยวไปมาไม่ใช่ทางตรง จิตใจของผู้หญิงก็เช่นนั้น คดเคี้ยวเหมือนหนทาง หรือสกปรกเหมือนกับป่า ผู้ชายนั้นยากที่จะเข้าใจ
เหมือนร้านเหล้า ร้านเครื่องดื่ม ^{๘๐}	เป็นแหล่งหาซื้อเป็นสถานที่ที่ใครก็ได้ถ้ามีเงินก็สามารถเข้าไปใช้บริการได้ ในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า สตรีนั้นคบกับชายใดก็ได้ จะรักหรือไม่นั้นไม่สำคัญ รูปร่างหน้าตา หน้าตาการทำงานไม่สำคัญ ขอแค่มีทรัพย์ที่นางพอจะยึดเอามาเป็นของตนได้เพียงเท่านั้นก็พอ ฉะนั้น สตรีจึงเปรียบได้กับสถานที่ที่หาซื้อได้ด้วยเงินหรือทรัพย์สินมีค่า
เหมือนสภา ^{๘๑}	สภาเป็นที่ชุมนุมของคนหมู่มาก เป็นสถานที่สาธารณะที่หาเจ้าของเพียงคนเดียวไม่ได้ ในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า สตรีไม่ใช่จะเป็นของคนใดคนหนึ่งเพียงคนเดียว หากชายใดมุ่งหวังหรือคิดว่า สตรีคนนั้น คนนี้เป็นของตนเพียงคนเดียวก็เปรียบเหมือนการดักลมด้วยตาข่ายย่อมจะไม่ได้สิ่งใดเลย
เหมือนทำน้ำ ^{๘๒}	เพราะสตรีที่หลายใจ ไม่มีใครข่มขี่ได้ ผู้สร้างคามอภิมภยินดีให้แก่ชายทั้งหลาย แม้หากเธอผู้ใดจะไม่พึงกระทำความปลื้มใจในที่ทั้งปวง บัณฑิตก็ไม่ควรวางใจ เพราะนารีเปรียบเสมอทำน้ำ ในข้อนี้ท่านประสงค์เอาทำน้ำที่เป็น

^{๗๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒.

^{๗๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๕/๓๕.

^{๗๘} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๖-๔๑๗.

^{๗๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๒/๑๔๙.

^{๘๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๒/๑๔๙.

^{๘๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๒/๑๔๙.

^{๘๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๒/๑๔๙.

	<p>สาธารณชนที่ใคร ๆ ก็สามารถไปใช้ประโยชน์ได้จะไปอาบน้ำ ไปซักผ้า ล้างถ้วยล้างชาม หรือไปตักน้ำเพื่อนำกลับมาไว้อุปโภคบริโภคที่บ้าน</p>
<p>เหมือนเกาวัลย์ เครื่องผูกพัน^{๘๓}</p>	<p>สตรีนั้นมีหลายอย่างที่บุรุษต้องการ เรียกว่ามีต้นทุนไว้สำหรับผูกพันบุรุษไว้ได้ คือ อารูธ ๕ อย่าง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งผู้ชายไม่ว่าจะเป็นใครหากไม่ใช่พระผู้สืบนอัสวาก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ต้องการ เมื่อต้องการแล้วถูกสนองถูกยั่วยวนหากไม่ได้รับการพัฒนาระบบความคิด ผิดสติให้มีกำลัง กามคุณเหล่านี้ก็จะกลุ่มลุมจิตครอบงำให้หลงไหลไปตามได้ง่าย ซึ่งในข้อนี้สะท้อนให้เห็นว่า สตรีนั้นหากต้องการสิ่งใดจากบุรุษจะเป็นทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งอื่นใด ก็มักจะพัวพันผูกมัดบุรุษไว้ได้ไม่ยากเลย</p>
<p>เหมือนวัวที่เลือกกิน แต่หญ้าที่อ่อน ๆ^{๘๔}</p>	<p>ข้อนี้พยายามสะท้อนให้เห็นว่าแท้จริงแล้วสตรีก็แค่ต้องการความสะดวกสบายแก่ตนเองหรือคนรอบข้างตนเองมากกว่าที่จะรักใคร่ยินดีอย่างแท้จริงในบุรุษคนใด จึงเปรียบได้กับวัวที่เลือกกินแต่หญ้าอ่อน ๆ คือ ไม่มีชายใดที่จะเป็นที่รักของสตรีอย่างแท้จริง หากรักแต่ถ้าไม่สามารถเป็นที่พึ่งหรือให้สตรีได้อาศัยได้ท้ายที่สุดสตรีก็จะไม่เลือกอยู่กับบุรุษคนนั้น</p>
<p>เรือที่จอดได้ทั้งฝั่งนี้ และฝั่งโน้น^{๘๕}</p>	<p>ข้อนี้เปรียบให้เห็นธรรมชาติของสตรีที่คบหาเพียงเพราะหวังผลประโยชน์หากสิ้นประโยชน์หรือสมหวังแล้วก็พร้อมจะตีจากได้ทุกเมื่อ จึงเปรียบได้กับเรือที่ผู้ใช้เมื่อต้องการไปอีกฝั่งก็ทิ้งฝั่งนี้ไป</p>
<p>เหมือนทะเล^{๘๖}</p>	<p>คือฝนตกหรือถมอย่างไรก็ไม่เต็ม สตรีเองก็เช่นเดียวกันถมไม่เต็มทีกล่าวว่าไม่เต็มนี้ คือ ไม่รู้จักอิ่ม หรือ พอด้วยกามราคะความกำหนัดยินดีในกาม และด้วยทรัพย์สินสมบัติแม้ว่าสามีจะหามาได้มากมายเพียงใดวางไว้บนแผ่นดินจนเต็มไปหมดก็ไม่อาจจะทำให้สตรีที่มักมากพอได้ยอมต้องการไปมากกว่านั้นอีก</p>
<p>เหมือนไฟกินเปรียง ข้างสาร ฐเห่า และ พระราชารู้ได้รับ มูธาภิเชก^{๘๗}</p>	<p>ข้อนี้มีอธิบายว่า ไฟเป็นของร้อนมีอันตรายเผาไหม้ให้วอดวายได้หากไม่รู้จักระมัดระวังก็อาจถูกไฟที่ตนจุดขึ้นเองเพื่อหวังใช้ประโยชน์เผาไหม้เอาได้ ข้างสารที่คุ่นเคยก็ฆ่าคนเลี้ยงได้ ฐเห่าแม่เลี้ยงไว้จนเชื่องถ้าประมาทก็กัดคนเลี้ยงได้ ดังคำสุภาษิตว่า หมองูตายเพราะงู พระราชาแม้จะทรงโปรดปรานหากปลั่งพลาดก็อาจถูกลงโทษจนถึงตายได้ ซึ่งในเรื่องนี้มีนิทานสาธก่า ในเมืองสาวัตถิ มีบุรุษสองคนพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ครั้นอยู่นานมาพี่ชายก็ได้ภรรยาเป็นที่รักใคร่ ให้น้องชายอยู่กับพี่สะใภ้ ส่วนตัวก็ไปเที่ยวทำงานครั้นอยู่นานมาพี่สะใภ้ก็รักกับน้องสามี ได้เสียเนื้อเสียตัวกันแล้วก็คิดฆ่าพี่ จึงให้น้องสามีไป</p>

^{๘๓} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๒๐/๑๔๙.

^{๘๔} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๒๓/๑๕๐.

^{๘๕} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๒๘/๑๕๑.

^{๘๖} พ.ช. (แปล) ๒๘/๓๔๐/๑๕๓.

^{๘๗} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๒๔/๑๕๐.

	<p>คอยอยู่ที่ท่าหน้า ครั้นเวลาเย็นสามีกลับมาก็ทำกิจการราวกับว่ารักใคร่พูดจาปราศรัยไปมาจนพลบค่ำ จากนั้นจึงให้สามีไปอาบน้ำ น้องชายก็ฟันพี่ชายตายในที่นั้น บุรุษนั้นตายเพราะความประมาทหลงฟังภรรยาด้วยอำนาจความรักใคร่สมดังคำโบราณท่านกล่าวไว้ว่า “ข้างสาร ภูเขา ข้าเก่า เมียรัก ทั้ง ๔ อย่าง น้อย่าได้ประมาท”^{๘๘}</p>
--	---

๓.๒ หลักคำสอนเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี

ก่อนจะกล่าวถึงแนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี ผู้วิจัยจึงลำดับกล่าวให้เห็นว่า สตรีนั้นมีอิทธิพลต่อสภาพจิตใจของบุรุษอย่างไร มีกำลังสมรรถที่จะครอบงำควบคุมจิตใจบุรุษไว้ ทำให้บุรุษนั้นตกอยู่ในอำนาจได้อย่างไร แล้วผลที่ตามมาหากต้องตกไปในอำนาจสตรีจะเป็นเช่นไร เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นความสำคัญของคำสอนเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี

๓.๒.๑ อิทธิพลของสตรีที่มีต่อบุรุษ

เป็นธรรมชาติหรือธรรมดาที่เพศคู่ตรงข้ามกันจะมีอิทธิพลต่อกันและกันในเชิงจิตใจ ในข้างกามราคะ เพราะธรรมชาติได้สร้างความรู้สึกร่วมกันต้องการเพศตรงข้ามมาให้สิ่งมีชีวิตทุกอย่าง เพื่อจะดำรงเผ่าพันธุ์ตนเองให้มีอยู่สืบไป หรือเพียงเพื่อจะให้เกิดความสุขจากการอยู่ร่วมกันด้วยอำนาจกามกิเลส สตรีนั้นเป็นเพศคู่ตรงข้ามกับบุรุษ จึงสามารถดึงดูดจิตใจและเร้าให้เกิดความกำหนัดยินดีแก่บุรุษได้ พระพุทธศาสนามองเห็นความจริงในเรื่องนี้จากพื้นฐานความต้องการทางเพศของมนุษย์ จึงมีคำสอนกล่าวเตือนบุรุษปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก เช่นว่า “สตรีเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ สัตว์โลกย่อมติดพันอยู่แต่ในหญิงนี้”^{๘๙}

ภาวะที่สตรีมีอิทธิพลต่อบุรุษนี้ ไม่เว้นแม้บุตรกับมารดา ดังข้อความในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตว่า มีภิกษุณีกับภิกษุเป็นมารดาเป็นบุตรกัน จำพรรษาในกรุงสาวัตถี คนทั้งสองต้องการเห็นกันเนื่อง ๆ เพราะพบเห็นกันก็เกิดการคลุกคลีกัน คุ่นเคยกัน มีโอกาส ไม่ทันได้บอกลาสิกขา ได้เสพเมถุนธรรมกัน พอเรื่องนี้ทราบไปถึงหมู่ภิกษุ ๆ ก็พากันไปกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า โมฆบุรุษนั้นสำคัญว่า มารดาจะไม่กำหนดในบุตร หรือบุตรจะไม่กำหนดในมารดาได้อย่างไร เราตถาคตยังไม่เห็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อื่นแม้สักอย่างที่จะทำให้กำหนด รักใคร่หลงไหล ใฝ่ฝัน ก่อให้เกิดอันตรายต่อการบรรลุนิพพานที่เกษมจากกิเลสผูกพัน เหมือนรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสของสตรีนี้เลย

สตรีเดินอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรียืนอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีนั่งอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีนอนอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีหลับอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีหัวเราะอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีเจรจาอยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีขบร้ออยู่ก็ครองงำจิตของบุรุษ สตรีร้องไห้อยู่

^{๘๘} พระครูศรีปัญญาภรณ์ (อ่อน) คัมภีร์มงคลทีปนิแปล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชิงจงเจริญ, ๒๕๑๔), หน้า ๓๑๑ - ๓๑๒.

^{๘๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๗๑.

ก็ครองจำจิตของบุรุษ สตรีแม้ตายฟองขึ้นอืดอยู่ที่ครองจำจิตของบุรุษ เมื่อบุรุษจะพูดถึงบ่วงผูกมัดของมาร จะพูดว่าสตรีเป็นบ่วงผูกมัดของมารก็พูดได้แล้ว

มิใช่ว่าสตรีจะผูกมัดเพียงเท่านั้น แม้ตายขึ้นอืดแล้วยังผูกมัดได้ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่ารักใคร่น่ารื่นรมย์ใจ ทั้ง ๕ นี้ปรากฏอยู่ในสตรี บุรุษทั้งหลายผู้ที่ถูกห้วงแห่งความใคร่พิศพา มิได้กำหนดรู้ความใคร่ เป็นผู้สร้างกาล คติ ภพน้อยใหญ่ ไว้ในสังสารวัฏ ส่วนบุรุษที่กำหนดรู้ความใคร่ ย่อมเที่ยวไปอย่างไม่มีภัยจากไหน ถึงความสิ้นอาสวะเข้าถึงฝั่งในโลก^{๙๐}

พระมหาชัชวาลย์ ชิงชัยกล่าวว่า “บุรุษและสตรีในโลกนี้ เกิดมาเพื่อเป็นคู่ครองกัน ตัวบุรุษและสตรีนั้น เป็นบ่อเกิดของกามคุณ ๕ ที่มีอิทธิพลที่สุด ไม่มีกามคุณ ๕ อะไรอย่างอื่นในโลกนี้จะเทียบเท่ากามคุณ ๕ ที่มีอยู่ในตัวของบุรุษและสตรีนั่นเอง และมีพละทานที่สามารถครอบงำกันและกัน ทรงตรัสสรุปความว่า ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรอย่างอื่นที่จะมาครอบงำยึดจิตบุรุษและสตรีได้เท่ากับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสมีอยู่ในตัวของบุรุษและสตรีนั่นเอง”^{๙๑} สอดคล้องกับพระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี) กล่าวถึงธรรมชาติที่ชายหญิงต่างมีอิทธิพลต่อกันไว้ว่า “โดยธรรมชาติของมนุษย์ได้สร้างชายหญิงมาเป็นคู่กัน เมื่อโตเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้วชายหญิงก็จะมีความรู้สึกรักเพศตรงข้าม ซึ่งจัดเป็นกิเลสที่มีอิทธิพลมากในชีวิตมนุษย์ เพราะส่วนใหญ่มนุษย์ต่างต้องการใช้ชีวิตคู่และสร้างครอบครัวให้มีความสุข ผู้หญิงเกิดมาต้องการได้สามีที่ดีมาเป็นคู่ชีวิต ส่วนผู้ชายก็ต้องการได้ภรรยาที่ดีมาเป็นคู่ชีวิตเหมือนกัน ชายหญิงจึงเป็นธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อกัน”^{๙๒}

สตรีบางคนเป็นที่ต้องการของคนหนุ่มมาก สามารถผูกมัดใจบุรุษให้หลงใหลในอำนาจได้ เช่นนางอุมมาทันตี ภรรยาของอภิปารกอำมาตย์ของพระเจ้ากรุงสีพี เมื่อพระเจ้ากรุงสีพีได้เห็นนางอุมมาทันตีก็ทำให้พระองค์พรั่นเพื่อถึงนางดังต้องมนต์สะกด ทำให้พระองค์ตรัสกับอภิปารกอำมาตย์ผู้เป็นสามีของนาง พรรณนาถึงความงามของนางและความต้องการของพระองค์ที่ประสงค์จักได้ใกล้ชิดนางต้องการให้นางบำเรอพระองค์ด้วยกิริยาอันชดช้อยชาญฉลาดอย่างหลงลืมสติ^{๙๓} ซึ่งเหตุการณ์นี้ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของสตรีที่มีต่อบุรุษ ไม่ว่าบุรุษนั้นจะสูงศักดิ์เพียงใดก็ตกอยู่ในอำนาจลุ่มหลงในสตรีได้ไม่ยากเลย เช่นดังพระเจ้ากรุงสีพีนี้ตกอยู่ในอำนาจของนางอุมมาทันตี เพียงแต่เห็นบุคลิกลักษณะอาการเท่านั้นก็ทำให้เกิดความเสนหาได้ ซึ่งลักษณะดังที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะของสตรีที่บุรุษปรารถนา และบุรุษจำนวนมากก็มักตกอยู่ในอำนาจของสตรีด้วยการถูกยั่ววนเพราะธรรมชาติสตรีมักมีอาวุธสำคัญที่ใช้ในการยั่ววนให้บุรุษหลงใหลมัวเมาได้ไม่ยาก เป็นอาวุธสำคัญของสตรีที่ใช้ในการพิชิตใจบุรุษ เป็นกำลังที่สำคัญของสตรี พระพุทธเจ้าได้ไว้มี ๕ ประการ ประกอบด้วย

^{๙๐} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๙๕-๙๗.

^{๙๑} พระมหาชัชวาล ชิงชัย, “สัญชาตญาณทางเพศในทัศนะของพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘.

^{๙๒} พระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี), “ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะสตรีในนิทานเรื่องท้าวคำสอนกับลักษณะสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘.

^{๙๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๖๑-๖๙/๑๑-๑๓.

- (๑) กำลังรูป หมายถึง สตรีมีรูปเป็นกำลัง มีรูปเป็นอาวุธ เพื่อใช้ในการต่อรอง ยั่ววนใจบุรุษ สตรีที่มีรูปงามย่อมสามารถครองใจบุรุษได้เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าบุรุษจะมียศถาบรรดาศักดิ์สูงส่งปานใดก็ต้องตกอยู่ในอำนาจรูปโฉมอันงดงามของสตรี
- (๒) กำลังทรัพย์ หมายถึง สตรีมีทรัพย์สมบัติเป็นกำลัง เมื่อกำลังทรัพย์ซึ่งเป็นสมบัติที่แสวงหามาได้ภายนอกกับทรัพย์ที่มีติดตัวมาแต่กำเนิด คือ ร่างกาย ย่อมทำให้สตรีมีอิทธิพลต่อบุรุษ
- (๓) กำลังญาติ หมายถึง สตรีมักอวดอ้างญาติ มักเลือกสกุลที่ตนจะไปเป็นภรรยา มักแสวงหาญาติที่จะเสริมส่งให้ตนมีอำนาจวาสนา
- (๔) กำลังบุตร หมายถึง การที่สตรีสามารถตั้งครรภ์คลอดบุตรให้กับสามีได้ ทำให้สตรีมีเครื่องต่อรองกับบุรุษ เช่น มักอ้างว่าต้องเลี้ยงดูบุตร มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร จึงไม่สามารถทำงานอย่างอื่นได้ และมักใช้บุตรเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับสามี
- (๕) กำลังศีล หมายถึง สตรีที่มีศีลประกอบกับรูปโฉม ทำให้สตรีมีคุณค่าเพิ่มมากขึ้น เพราะนอกจากจะมีรูปโฉมงดงามแล้ว ยังมีศีลซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานเป็นอาภรณ์แต่งกาย แต่งใจให้มีความสวยงามมากขึ้น ทำให้มีความงามทั้งภายนอกและงามทั้งภายใน ภิกษุทั้งหลายมาตุคามประกอบด้วยกำลัง ๕ นี้แล ย่อมแก่ล้าล้าอยู่ครองเรือน^{๙๔}

การที่สตรีกับบุรุษคนหนึ่งคนใดจะเกิดความเสน่หารักใคร่หรือผูกพันกันนั้นย่อมต้องมีสะพานหรือปัจจัยเหนี่ยวนำ ซึ่งสิ่งที่เป็นเครื่องผูกพันเหนี่ยวนำนี้มี ๘ อาการ คือ รูป การหัวเราะ การพูด การร้องไห้ อากัปกริยา ของขวัญ ผัสสะ (การลูบคลำสัมผัส)^{๙๕} บุคลิกลักษณะและกิริยาอาการเป็นหน้าตาสำคัญในการผูกไมตรีจิต ผู้หญิงจึงมักผูกพันบุรุษด้วยอาการ ๘ ประการ คือ

(๑) รูป	ด้วยรูป
(๒) หสีเตน	ด้วยการยิ้มหัว
(๓) ภณิตน	ด้วยการเจรจา
(๔) คีเตน	ด้วยการร้องเพลง
(๕) โรณณน	ด้วยการร้องไห้
(๖) อากปเปน	ด้วยมารยาท
(๗) วนภเคน	ด้วยให้ช่อดอกไม้ (ของกำนัล)
(๘) ผสเสน	ด้วยการสัมผัสกัน ^{๙๖}

^{๙๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๔/๒๓๗.

^{๙๕} พ.อ.(พ.) เสามนัส โปตระนันท์, พระไตรปิฎกฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖.

^{๙๖} พ.พันธุเสนา เปரியัญญ, คลังปริยัติ, หน้า ๒๕๓.

ซึ่งก็เป็นลักษณะที่ชายหญิงดึงดูดความสนใจกันและกัน ในส่วนของผู้ชายที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้หญิงได้ ชายที่มีรูปหล่อ พุดจาไพเราะ มีมารยาทดี รู้จักให้ของกำนัล หรือดอกไม้แก่หญิงตามโอกาส ยิ้มแย้มแจ่มใส จะเป็นลักษณะของชายที่มีเสน่ห์

ในเรื่องความลุ่มหลงในสตรีนี้มีเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณาเป็นอย่างมาก เป็นเรื่องของหญิงสาวคนหนึ่งมีรูปร่างหน้าตาไม่น่าดูเลย จึงได้ชื่อว่า ปัญญาปา เพราะมี มือ เท้า ปาก ตา จมูก น่าเกลียด วันหนึ่งขณะที่เธอกำลังวิ่งเล่นไล่จับอยู่กับเพื่อน เป็นเวลาเดียวกับที่ พระราชาปลอมพระองค์เสด็จตรวจพระนครผ่านไปทางนั้น เธอไม่ทราบว่าเป็นพระราชา วิ่งเล่นกับเพื่อนแล้วพลาดไปจับที่พระหัตถ์ของพระราชา ทำให้พระราชาเกิดความกำหนัดยินดีในผัสสะจึงรับเธอไปเป็นพระมเหสี ต่อมานางถูกพระราชาผู้สวามีขับไล่ออกจากเมืองตามคำยุยงของพวกนางสนมที่เกิดความริษยาไม่พอใจที่พระราชาหลงนางเสียเหลือเกินจนไม่เหลียวแลพวกนางเลย แต่ในที่สุดนางก็กลับไปได้พระราชาอีกพระองค์หนึ่งเป็นพระสวามี จนเป็นเหตุให้พระราชาทั้ง ๒ พระองค์เกือบทำสงครามเพื่อแย่งชิงนางกัน แต่โชคคืออำมาตย์ทั้งสองเมืองเจรจาสงบศึกกันได้โดยปรึกษาหาข้อยุติได้โดยการตกลงสร้างปราสาทคนละฝั่งแม่น้ำ ให้พระนางทำหน้าที่มเหสีของพระราชาโดยอยู่ปราสาทแห่งละ ๗ วัน^{๙๗}

จากเรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า สตรีแม้มีรูปไม่งามซ้ายังน่าเกลียดอีกด้วยแต่กลับเป็นที่รักเป็นที่ต้องการของชายผู้สูงศักดิ์ถึงขนาดจะทำสงครามเพื่อแย่งชิงนางกันเลย ในบรรดากามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ ปกติคนทั่วไปจะให้ความสำคัญมากกับรูป รูปสวย รูปหล่อ แต่เรื่องนี้ทำให้เห็นว่า ผัสสะ นั้นมีอิทธิพลมากเพียงใดยึดใจบุรุษไว้ได้เป็นอย่างดี

พระมหากษัตริย์ ธรรมหาโส แสดงทัศนคติเกี่ยวกับธรรมชาติบางประการภายในตัวของบุรุษและสตรีที่มีอิทธิพล ชักจูง ครอบงำกันและกันว่า ความเป็นผู้หญิงนั้นมีอิทธิพลชักจูง หรือครอบงำจิตใจของบุรุษให้หลงใหลได้ การใกล้ชิดสตรียอมทำให้การฝึกตนเพื่อละระคาะ เป็นสิ่งที่ทำให้ยาก ในแง่นี้ผู้หญิงไม่ได้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ แต่ตรงกันข้ามความน่าพึงพอใจต่างหาที่เป็นศัตรูของพรหมจรรย์ ความพึงพอใจทางเพศนี้เป็นเรื่องของสัตว์โลกทั้งสิ้น หาใช่เฉพาะมนุษย์ไม่การที่บุรุษติดเนื้อต้องใจสตรีจึงเป็นธรรมชาติของโลก หาใช่ว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายเลวหรือผู้ชายดูหมิ่นผู้หญิงที่เป็นสิ่งพึงปรารถนาของตนไม่ ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “หญิงทั้งหลายในโลกย่อมย้ายชายผู้ประมาทแล้ว พวกหล่อนย่อมชักจูงจิตของชายหนุ่มไปเหมือนลมพัดปยุ่นุนที่พัดตกจากต้นสภาพนั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่ เป็นแหแห่งพรหมจรรย์”^{๙๘}

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น หากพิจารณาโดยผิวเผินดูประหนึ่งว่า หญิงจงใจทำลายพรหมจรรย์ของชายผู้รักษาพรหมจรรย์ แต่ความที่เปรียบจะเห็นได้ว่า พรหมจรรย์เป็นสิ่งที่เคลื่อนได้ง่ายเหมือนปยุ่นุน ส่วนธรรมชาติของสตรีนั้นมีอำนาจรุนแรงเหมือนลมย่อมจะทำให้พระภิกษุขาดจากพรหมจรรย์ได้ง่าย หากไม่สำรวมจิตใจของตนเองให้ดีแล้ว แม้ผู้หญิงจะไม่ได้ตั้งใจครอบงำจิตใจของบุรุษ ความหลงก็ทำให้บุรุษนั่นเองละทิ้งพรหมจรรย์ ดังจะเห็นได้จากกรณีสามเณรหลานของพระเจ้ากกุ

^{๙๗} พุ.ชา.อ.(ไทย) ๘/๔๓๗.

^{๙๘} พุ.ชา (บาลี) ๒๗/๔๗/๒๗๖, (ไทย) ๒๗/๔๗/๔๐๔.

บาล ได้ยินเสียงของหญิงคนหนึ่งในระหว่างทาง ไม่อาจจะควบคุมจิตใจตนเองได้ปล่อยให้ลุ่มหลงยินดีในกับเสียงของสตรี ขาดสติเกี่ยวกับพาราสิและมีเพศสัมพันธ์กับหญิงสาวในที่สุด ในกรณีเช่นนี้จะพบว่าหญิงสาวก็มีได้เป็นบ่อเกิดที่ทำให้สามเณรมีศีลเศร้าหมอง มิได้ก่อคุณให้สามเณรประพฤติดิตพรหมจรรย์แต่ประการใด แต่เนื่องจากเสน่ห์ของหญิงและธรรมชาติแห่งความต้องการในจิตใจที่เรียกว่า กามราคะ ของสามเณรจักนำไปทำผิดพรหมจรรย์ ในกรณีที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำเตือนพระภิกษุทั้งหลายเอาไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูปอื่นแม้ว่าอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้เหมือนรูปสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย รูปสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้ว่าอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้เหมือนเสียงสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย เสียงสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นกลิ่นอื่นแม้ว่าอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้เหมือนกลิ่นสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย กลิ่นสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรสอื่นแม้ว่าอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้เหมือนรสสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย รสสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้ ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นโณภุชัพพะอื่นแม้ว่าอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้เหมือนโณภุชัพพะสตรีนี้ ภิกษุทั้งหลาย โณภุชัพพะสตรีย่อมครอบงำจิตของบุรุษอยู่ได้^{๙๙}

และว่า “สตรีแม้เดินอยู่ก็ครอบงำจิตของบุรุษได้ แม้นั่งอยู่ แม้นอนอยู่ แม่หลับอยู่ แม่หัวเราะอยู่ แม่พูดอยู่ แม่ขับร้องอยู่ แม่ร้องไห้อยู่ แม่ตายพองขึ้นก็ครอบงำจิตของบุรุษได้”^{๑๐๐}

จากพุทธพจน์ดังที่ได้นำเสนอแล้วนั้นจะพบว่า พระดำรัสที่ว่า “สตรีเป็นมลทิน หรือเป็นศัตรูของพรหมจรรย์” นั้น เป็นพระดำรัสที่พระองค์ตรัสขึ้นมาเพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า หากภิกษุไม่สำรวมอินทรีย์ของตนเองแล้ว เมื่อต้องไปปฏิสัมพันธ์กับสตรีในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งจึงทำให้เกิดปัญหาหรือการประพฤติดิตพรหมจรรย์ของพระภิกษุได้ง่ายยิ่งขึ้น แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า สตรีนั้นเป็นเพศที่เลวร้ายหรือเป็นอันตรายต่อพระภิกษุ หรือสตรีนั้นเป็นเค้ามวลที่ก่อให้เกิดความหายนะต่อการประพฤดิพรหมจรรย์ หากแต่พระองค์ต้องการที่จะย้ำเตือนให้พระภิกษุทั้งหลายได้เข้าใจว่า เมื่อจะต้องเข้าไปปฏิสัมพันธ์นั้น ควรที่จะระมัดระวังอินทรีย์ของตนเอง^{๑๐๑}

มีตัวอย่างพระหนุ่มหลงสตรีรูปงามนามว่า สิริมา จนไม่เป็นอันทำอะไร วันหนึ่งภิกษุหนุ่มบวชใหม่พร้อมด้วยเพื่อนภิกษุออกไปบิณฑบาต มีสตรีนางหนึ่งนามว่า สิริมาเป็นสตรีที่มีรูปงาม อนุমানเอาว่าเป็นสตรีที่งามที่สุดในเมืองเพราะนางมีตำแหน่งเป็นหญิงงามเมือง (นครโสเภณี) มาตักบาตร ซึ่ง

^{๙๙} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒-๗/๑-๒, (ไทย) ๒๐/๒-๗/๑-๒.

^{๑๐๐} อัง.ปถจก. (บาลี) ๒๒/๕๕/๖๓-๖๔, (ไทย) ๒๒/๕๕/๙๖.

^{๑๐๑} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “สตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์...จริงหรือ”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม - ธันวาคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๘-๙.

วันนั้นนางป่วยหนัก ตัวซีดเผือด ครั้นพอนางหยิบกับข้าวตักบาตร พระภิกษุใหม่รูปนั้นมองเห็นมือที่สวยงามของนางสิริมา ก็เกิดหลงรัก ติดอกติดใจในความสวยความงามของนางสิริมาจนไม่เป็นอันทำอะไรได้แต่เพียงนอนเพ้อคิดถึงนางไม่ยอมฉันทัดอาหารใด ๆ เลยอยู่หลายวันจนล้มป่วย ต่อมาไม่นานนางสิริมาก็เสียชีวิตได้มีการเตรียมพิธีศพ เมื่อเวลาผ่านไปได้ ๗ วัน พระพุทธองค์ก็รับสั่งให้เรียกภิกษุรูปนั้นมาเพื่อไปงานศพนางสิริมา พอได้ยินดังนั้นพระหนุ่มก็ตอกดีใจรีบเตรียมเดินทางไปพระพุทธเจ้าโดยเร็วล้มป่วยไปเสียหมดสิ้น เรียกว่า หายป่วยทันที^{๑๐๒}

อีกตัวอย่างหนึ่งปรากฏในมังคลัตถทีปนี มีบุรุษสองคนพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ครั้นอยู่นานมาพี่ชายก็ได้ภรรยาเป็นที่รักใคร่ ให้น้องชายอยู่กับพี่สะใภ้ ส่วนตัวก็ไปเที่ยวทำงาน ครั้นอยู่นานมาพี่สะใภ้ก็รักกับน้องสามี ได้เสียเนื้อเสียตัวกันแล้วก็คิดฆ่าสามี จึงให้น้องสามีไปคอยอยู่ที่ท่าหน้า ครั้นเวลาเย็นสามีกลับมาก็ทำกริยาราวกับว่ารักใคร่พูดจาปราศรัยไปมาจนพลบค่ำ จากนั้นจึงให้สามีไปอาบน้ำ น้องชายก็ฟันพี่ชายตายในที่นั้น บุรุษนั้นตายเพราะประมาทหลงฟังภรรยาด้วยอำนาจความรักใคร่สมดังคำโบราณกล่าวไว้ว่า “ช่างสาร งูเห่า ข้าเก่า เมียรัก ทั้ง ๔ อย่างนี้อย่าได้มีความประมาท”^{๑๐๓}

จึงสรุปได้ว่า สตรีนั้นมีอิทธิพลต่อจิตใจของบุรุษเป็นอย่างมากด้วยรูปร่างหน้าตา เสียง วาจา กลิ่นอายความเป็นสาว ซึ่งในปัจจุบันจะเห็นน้ำหอมบางชนิดผลิตออกมาเพื่อเป็นสื่อล่อให้เพศตรงข้ามเกิดความต้องการทางเพศเป็นการเฉพาะ รส และสัมผัส ด้วยเป็นธรรมชาติอยู่แล้วที่บุรุษเมื่อโตเต็มวัยย่อมมีความต้องการสตรีต้องการอยากเห็นรูป พอได้เห็นก็นำกลับมาเฝ้าคิดถึงห้วงหาตั้งตัวอย่างพระหนุ่มที่หลงใหลนางสิริมา อยากได้ยินเสียงปัจจุบันระบบสื่อสารก็ส่งเสริมเรื่องนี้ได้ดีมาก เห็นทั้งรูป ได้ยินทั้งเสียงไปพร้อมกัน เป็นต้น ข้ำร้ายบางครั้งวบุรุษบางคนก็พอจะมีหิริโอตตปะอยู่บ้างรู้ว่าสตรีบางคนไม่ควรคบหา แต่บางครั้งก็อาจถูกมายาสตรียั่วยวนจนทนต่อสภาพนั้นไม่ไหวซึ่งอาจจะเป็นความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของสตรีก็ตาม ซึ่งก็กล่าวได้แต่เพียงว่า เรื่องแบบนี้เป็นธรรมชาติที่เกิดจากอำนาจกิเลสภายในจิตใจของสตรีและบุรุษซึ่งต่างก็ต้องการกันและกัน

๓.๒.๒ โทษจากการเกี่ยวข้องไม่ติดกับสตรี

จากเนื้อหาที่ได้กล่าวไปข้างต้นนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมร้าย ๆ บางประการของสตรีที่บุรุษพึงระมัดระวัง ด้วยว่าสตรีทั้งหลายมีอำนาจพิเศษบางอย่างในตัวเองในการที่จะดึงดูดความสนใจของเพศชาย หากเมื่อใดก็ตามที่บุรุษเผลอใจปล่อยไปตามอารมณ์นั้นเข้าก็เป็นไปได้ที่จะตกไปในอำนาจอันพิเศษนั้น จนอาจไม่สามารถยับยั้งตนเองได้นำความฉิบหายหรือโทษมาให้ได้ อาการที่บุรุษตกไปในอำนาจของสตรีนั้น มีโทษอย่างไร ปรากฏในกถาชาดกกว่า

ผู้ใดสละเสียแล้วซึ่งตบะคุณอันเป็นกุศล ประพฤติจรตอันมิใช่ของพระอริยะ
ผู้นั้นต้องกลับจากเทวโลกไปคลุกเคล้าอยู่กับนรก เหมือนพ่อค้าซื้อหม้อแตก ฉะนั้น

^{๑๐๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๙๙-๑๐๐.

^{๑๐๓} พระครูสิริปัญญาภุมณี (อ่อน) คัมภีร์มังคลทีปนีแปล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔), หน้า ๓๑๑-๓๑๒.

บุรุษผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมถูกตีเตียนทั้งในโลกนี้และโลกหน้ากรรมของตนกระทบแล้ว เป็นคนโง่เขลา ย่อมไปพลั้ง ๆ พลาด ๆ โดยไม่แน่นอน เหมือนรถที่เทียมด้วยลาโง่ ย่อมไปผิดทาง ฉะนั้น ผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมเข้าถึงนรกเป็นที่เผาสัตว์ให้รุ่มร้อน และนรกอันมีป่าไม้จ้าว มีหนามแหลมดั่งหอกเหล็ก แล้วมาในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมไม่พ้นจากวิสัยเปรตและอสุรกาย หญิงย่อมทำลายความเล่นหัว ความยินดี ความเพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศ และยังทำชายนั้นให้ถึงทุกขอีกด้วย^{๑๐๔}

จากข้อความดังกล่าวพอสรุปความได้ว่า

๑) เสียใจ เป็นทุกข์ ดังที่พญานาคดูเหว่าชื่อ ปุณณมุขะ ที่ต้องเสียใจเพราะถูกเหล่าภรรยาหนกทอดทิ้งให้อยู่โดยลำพังในขณะที่เจ็บไข้ จากกรณีนี้นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียใจมากเพราะธรรมดาไม่ว่าจะเป็นชาย หรือหญิงล้วนแล้วแต่ต้องการให้อีกฝ่ายคอยดูแลหากต้องเจ็บป่วย ไม่ต้องเอ่ยถึงการทอดทิ้งหนีไป เพียงแค่การพยาบาลรักษาไม่ดี ไม่เอาใจใส่ให้ได้อย่างที่ควรจะเป็นหรือตามที่ต้องการอีกฝ่ายคาดหวังแค่นี้ ก็เป็นเหตุแห่งความทุกข์ได้แล้ว

ในกุณาลชาดกมีข้อความหลายตอนที่สะท้อนถึงโทษอันเป็นผลกระทบจากการไปเกี่ยวข้องกับสตรีอย่างไม่ระมัดระวังจนต้องประสบกับความเสียใจ เป็นทุกข์ว่า “โจรผู้มีจิตโกรธ คิดประทุษร้าย พึงกระทำแก่โจรอื่นซึ่งเป็นข้าศึกที่มาประจัญหน้า ส่วนผู้ตกอยู่ในอำนาจหญิง ไม่มีอุเบกขา ย่อมเข้าถึงความพินาศยิ่งกว่านั้นอีก”^{๑๐๕} และว่า

สตรีย่อมประเล้าประโลมชายด้วยการเดิน การจ้องดู ยิ้มแย้ม นุ่งผ้าหลุด ๆ ลุย ๆ และพูดเพราะ สตรีเป็นเหมือนน้ำวน มีมายามาก ทำพหุภรรยาให้กำเริบ ทำให้ล้มจม บุคคลรู้ดังนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล เมื่อหญิงคบบุรุษใด เพราะความพอใจหรือเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ย่อมเผาบุรุษนั้นโดยพลัน เหมือนไฟป่าเผาสถานที่เกิดของตน ฉะนั้น^{๑๐๖}

๒) เสียทรัพย์ ในกุณาลชาดกได้มีข้อความหลายตอนมากที่กล่าวถึงสตรีว่า มักเข้ามาสนใจเกี่ยวข้องกับบุรุษเพราะเหตุแห่งทรัพย์ หากต้องการทรัพย์จึงเข้ามา และเป็นที่น่าใจได้ว่าหากบุรุษใด พลาดพลั้งตกไปในอำนาจสตรีเช่นนี้แล้ว ทรัพย์สมบัติย่อมอยู่ในภาวะเสี่ยง กล่าวคือยอมเสียทรัพย์ได้ง่าย ดังบทประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ ดังนี้

หญิงทั้งหลายมุ่นมวดยผมเหมือนโจร ประทุษร้ายเหมือนสุราเจือยาพิษพูดอื้อวอดเหมือนคนขายของ ตลบตะแลงพลิกแพลงเหมือนเขาเนื้อสองลิ้นเหมือนงู ปกปิดเหมือนหลุมคูถที่ปิดด้วยกระดาน ให้เต็มได้ยากเหมือนไฟ ให้ยินดีได้ยากเหมือน

^{๑๐๔} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๖๓-๓๖๖/๑๕๗.

^{๑๐๕} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๖๐/๑๕๖.

^{๑๐๖} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๓๓/๑๕๔.

รากษส นำไปส่วนเดียวเหมือนพระยายม กินทุกอย่างเหมือนไฟ พัดพาไปทุกอย่าง เหมือนแม่น้ำประพุดิตตามปรารณาเหมือนลม ไม่ทำอะไรให้วิเศษเหมือนเขาเมรุ มาผลิตผลเป็นนิตยเหมือนต้นไม้มีพิษ หึงทั้งหลายเป็นผู้กำรณะไว้ในมือจนนับไม่ถ้วน ทำโภคสมบัติในเรือนให้พินาศ^{๑๐๗}

นอกจากนี้ยังมีข้อความบางตอนในคาถาประพันธ์กล่าวสนับสนุนไว้อีกว่า “...ล้างผลาญโภคสมบัติ กระทำความสนิทสนมชมชอบกับชายอื่น อาการเหล่านี้เป็นลักษณะของหญิงผู้ประทุษร้าย หญิงยอมทำทรัพย์สมบัติที่สามีได้มาด้วยความลำบาก หามาได้โดยฝืดเคือง เก็บสะสมไว้ได้ด้วยความยากแค้นให้พินาศ...”^{๑๐๘} ยังมีอีกข้อความว่า “...หญิงไม่มีวินัย ไม่มีสังวร ยินดีในน้ำเมา และเนื้อสัตว์ ไม่สำรวม ผลาญทรัพย์ที่บุรุษหามาได้โดยยากให้ฉิบหาย...”^{๑๐๙}

๓) เสียชื่อเสียง ถูกตำหนิติเตียน ในประเด็นนี้ น่าสนใจมากกว่าบุรุษไม่ว่าจะสูงศักดิ์ เจริญด้วยเกียรติยศมากมาย เรียกว่ามีอำนาจมากเพียงใดก็อ่อนไหวได้ง่ายเพราะความลุ่มหลงในสตรี อันเนื่องมาจากสตรีเป็นเพศที่มีกามคุณ ๕ อันเป็นที่ต้องการมากของบุรุษซึ่งในภูกนาลชาดกก็ปรากฏข้อความแสดงให้เห็นโทษที่จะเกิดขึ้นในลักษณะนี้ว่า “จริงอยู่ นรชนผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณา แม้จะมีเดช มีมหาชนสักการบูชา ถ้าตกอยู่ในอำนาจของหญิงแล้ว ย่อมไม่รุ่งเรือง เหมือนพระจันทร์ ถูกราหูจับ ฉะนั้น”^{๑๑๐} และว่า “บุรุษผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมถูกติเตียนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า กรรมของตนกระทบแล้ว เป็นคนโง่เขลา ย่อมไปพลั้ง ๆ พลาด ๆ โดย ไม่แน่นอน เหมือนรถที่เทียมด้วยลาโง่ ย่อมไปผิดทาง ฉะนั้น”^{๑๑๑}

๔) เสื่อมจากประโยชน์ที่จะพึงได้รับ ถ้าปัจจุบันคงเรียกว่า “เสียอนาคต” ในภูกนาลชาดกมีข้อความกล่าวไว้ ดังนี้

ข้อความที่ ๑ ว่า “ผู้ใดสละเสียแล้วซึ่งตบะคุณอันเป็นกุศล ประพุดิตจรีตอันมิใช่ของพระอรียะ ผู้นั้นต้องกลับจากเทวโลกไปคลุกเคล้าอยู่กับนรก เหมือนพ่อค้าซื้อหม้อแตก ฉะนั้น”

ข้อความที่ ๒ ว่า “หญิงยอมทำลายความเล่นหัว ความยินดี ความเพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศ และยังทำชายนั่นให้ถึงทุกตีกอีกด้วย”

ข้อความที่ ๓ ว่า “ผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมเข้าถึงนรกเป็นที่เผาสัตว์ให้รุ่มร้อน และนรกอันมีป่าไม้จ้าว มีหนามแหลมดั่งหอกเหล็ก แล้วมาในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมไม่พ้นจากวิสัยเปรตและอสุรกาย”

^{๑๐๗} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔, (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒.

^{๑๐๘} อ่างแล้ว, ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๐๖/๑๔๔, (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒

^{๑๐๙} อ่างแล้ว, ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๐๓/๑๔๔, (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒

^{๑๑๐} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๕๙/๑๕๖.

^{๑๑๑} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๖๔/๑๕๗.

ข้อนี้ตามความเห็นของผู้วิจัยนับว่าเป็นประเด็นสำคัญของเรื่องทั้งหมดในกุณาสชาตค
เนื่องด้วยเป้าหมายหลักของการแสดงกุณาสชาตคนี้ก็เพื่อให้ภิกษุตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์เพื่อพระ
นิพพาน โทษข้อนี้ที่ว่าเป้าหมายสำคัญของการแสดงกุณาสชาตคนี้ คือ ศึกษเสีย หรือ เคลื่อนเหินห่าง
จากพรหมจรรย์ ดังข้อความว่า “...หญิงเป็นเหมือนน้ำวน มีมายามาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ทำให้
ลุ่มจม บุคคลรู้ดังนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล เมื่อหญิงคบบุรุษใด เพราะความพอใจหรือเพราะเหตุ
แห่งทรัพย์ ย่อมเผาบุรุษนั้นโดยพลัน เหมือนไฟป่าเผาสถานที่เกิดของตนฉะนั้น”^{๑๒}

เพื่อขยายข้อความโทษของการเกี่ยวข้องกับสตรีให้ชัดเจนอีก ขอนำอัคคิขันธุปมสูตร^{๑๓}
ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุให้เห็นโทษของการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสตรีมากกล่าวเสริมดังนี้ว่า

ดูภิกษุทั้งหลาย เราจะขอบอกเธอทั้งหลาย จะขอเตือนเธอทั้งหลาย การที่
บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติสกปรกน่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่
สมณะ แต่ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิญาณว่า
ประพฤติพรหมจรรย์ เน่าใน มีความกำหนัดกล้า เป็นดังหยากเยื่อเข้าไปนั่งกอด
หรือนอนกอดพระราชาธิดา บุตรสาวพราหมณ์หรือบุตรสาวคฤหบดี จะประเสริฐ
อย่างไร การเข้าไปนั่งกอดนอนกอดคองไฟใหญ่โน้นที่กำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงอยู่ นี้
ดีกว่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาจะพึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย เพราะ
การเข้าไปกอดคองไฟใหญ่นั้นเป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไปไม่พึงเข้าถึงอบาย ทุคติ
วินิบาต นรก เพราะการเข้าไปกอดคองไฟใหญ่นั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคลผู้
ทุศีล มีธรรมอันลามก มีความประพฤติสกปรกน่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่
สมณะ แต่ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิญาณว่า
ประพฤติพรหมจรรย์ เน่าใน มีความกำหนัดกล้า เป็นดังหยากเยื่อ เข้าไปนั่งกอด
หรือนอนกอดพระราชาธิดา บุตรสาวพราหมณ์หรือบุตรสาวคฤหบดี ผู้มีฝ่ามือฝ่าเท้า
อ่อนนุ่มนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ตลอดกาล
นานแก่เขา และผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ดูภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การที่บุรุษมีกำลัง เอาเชือก
หนังอันเหนียวแน่นพันแข่งทั้งสองข้างแล้วชักไปมา เชือกหนังพึงบาดฉิว บาดฉิว
แล้ว พึงบาดหนังบาดหนังแล้ว พึงบาดเนื้อ บาดเนื้อแล้ว พึงตัดเส้นเอ็น ตัดเส้นเอ็น
แล้ว พึงตัดกระดูก ตัดกระดูกแล้ว หยดยูอยู่จดเยื่อในกระดูก ก็กับการยินดีการกราบ
ไหว้แห่งกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล ไหนจะดีกว่า
กัน”

^{๑๒} อ่างแล้ว, ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๑๒/๑๔๔, (ไทย) ๒๘/๒๙๕/๑๔๒

^{๑๓} อ.นวก.(ไทย) ๒๓/๗๒/๑๕๘-๑๖๕.

สรุปได้ว่า การเกี่ยวข้องกับสตรีในทางที่ไม่ถูกไม่ควรนั้น เป็นบ่อเกิดหรือเป็นทางเสื่อมทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า ทำให้บุรุษนั้นคลาดเคลื่อนเห็นห่างจากประโยชน์ทั้งที่เป็นโลกียะ และโลกุตระ มีแต่ทุกข์โดยส่วนเดียว หากความสุขไม่ได้เลย

๓.๒.๓ แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี

ว่าด้วยเจตนารมย์ที่แท้จริงที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงกษณาลชาดกนี้ ทรงมีพระประสงค์เพื่อนำแนวทางในการปฏิบัติต่อสตรีของพระภิกษุ ทำให้ภิกษุเห็นโทษประการต่าง ๆ ของการอยู่ครองเรือนคู่กับสตรี จักได้เบือนหน้ายลละคลายความกำหนัดติดใจในสตรี ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าพระพุทธองค์จะตรัสบอกพระภิกษุแต่ด้วยวิธีที่พระองค์เลือกนำมาแสดงนั้นเป็นเรื่องของการอยู่คู่กันของชายกับหญิงในเรื่องจริงพิจารณาได้เป็น ๒ แนวทาง คือ แนวทางปฏิบัติต่อสตรีสำหรับคฤหัสถ์ และบรรพชิต

๓.๒.๓.๑ แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรีสำหรับคฤหัสถ์

ธรรมชาติได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาสองเพศบุรุษกับสตรี ทั้งสองเพศต่างมีบทบาทที่ต้องอิงอาศัยกันคือต้องอยู่ร่วมกัน เมื่อเจริญวัยเติบโตขึ้นจากเด็กน้อยกลายเป็นชายหนุ่มหญิงสาว ชายหนุ่มก็ต้องการหญิงสาว และหญิงสาวก็ต้องการชายหนุ่ม อยู่ครองคู่กันมีความสัมพันธ์กันทางเพศเพื่อความสุขทางกามารมณ์เป็นการสนองต่อความต้องการอันเกิดจากกามกิเลส และเพื่อสืบพันธุ์ซึ่งเป็นหน้าที่ตามธรรมชาติอย่างหนึ่งของสิ่งมีชีวิต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบุรุษกับสตรีจำเป็นต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามความเป็นไปแห่งธรรมชาติและรูปแบบของสังคมมนุษย์ที่ประกอบขึ้นซึ่งแต่ละแห่งก็ขึ้นกับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อตามลัทธิศาสนา และระเบียบทางกฎหมาย

ในกษณาลชาดกเสนอแนะแนวปฏิบัติต่อสตรีสำหรับบุรุษในฐานะสามีและบุรุษทั่วไปไว้พอจะประมวลนำมากล่าวได้ดังนี้

- ๑) ภรรยาไม่ควรฝากไว้กับคนอื่น
- ๒) ภรรยาไม่ควรให้อยู่ห่างไกล
- ๓) สตรีพึงคบหาด้วยความระมัดระวัง
- ๔) สตรี ๕ จำพวกไม่ควรคบ
- ๕) สตรีมีปกติทำให้เต็มได้ยาก (เอาใจยาก)
- ๖) การวางท่าต่อสตรี

๑) **ภรรยาไม่ควรฝากไว้กับคนอื่น** ธรรมดาสามีทุกคนย่อมรักและห่วงแหนภรรยามากเหนือสิ่งอื่นใด ดังภาษิตที่ว่า “บรรดาภักษะทั้งหลาย ภรรยาเป็นยอดที่สุด” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าภรรยาเป็นสิ่งมีค่ามากสำหรับสามีทุกคน ฉะนั้น ทุกคนย่อมรักและห่วงแหนภรรยามากที่สุด ในกษณาลชาดกปรากฏข้อความเป็นแนวทางให้บุรุษสามีรู้จักดูแลรักษาภรรยาไว้ให้ดี กระทำหน้าที่สามีให้บริบูรณ์อย่าเปิดโอกาสให้ภรรยาได้ช่องเปลืองใจ คิด หรือกระทำการอันใดที่ไม่ควรไม่งามโดยการอย่าปล่อยให้ภรรยาอยู่กับคนอื่น ดังข้อความที่นักกษณาละกล่าวกับเพื่อนนักปณณมุขะว่า

ดูกรปณณมุขะ ทรัพย์ ๔ คือ โคผู้ โคนม ยาน ภรรยา ไม่ควรให้อยู่ในสกุลอื่น
บัณฑิตไม่พึงรักษาทรัพย์ ๔ อย่างนี้ให้อยู่พลาดจากเรือน คนฉลาดย่อมไม่ฝาก

ทรัพย์ ๔ อย่างนี้ คือ โคผู้ ๑ โคนม ๑ ยานพาหนะ ๑ ภรรยา ๑ ไว้ในตระกูลญาติ เพราะว่าเป็นคนที่ไม่มียานพาหนะย่อมใช้รถที่ฝากไว้ ย่อมฆ่าโคผู้เสีย เพราะใช้ลาก เข็นเก็นกำลัง ย่อมฆ่าลูกโคเพราะรีดนม ภรรยาย่อมประทุษร้ายในตระกูลญาติ^{๑๑๔}

๒) ภรรยาอย่าให้อยู่ไกล การที่สามีภรรยาอยู่ห่างไกลกัน หากไม่หนักแน่นพอจะเป็นบ่อเกิดให้จิตใจของทั้งสองเริ่มห่างกันได้เป็นได้ เรียกว่า ตัวห่างไกล ใจห่างกัน ซึ่งจะเริ่มต้นเหตุนำมาซึ่งความคิดอย่างร้าย และอย่างร้ายกันที่สุดในที่สุดก็เป็นได้ และธรรมดาการที่หญิงชายคู่หนึ่งเติบโตเต็มวัยแล้วมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันจนก่อเกิดเป็นความรักใคร่ผูกพันตกลงปลงใจกันประกาศให้คนรับรู้โดยทั่วกัน มาอยู่ร่วมกันเป็นสามีภรรยา ต่างฝ่ายก็ต้องมีหน้าที่เป็นของตัวเองอย่างน้อยที่สุดก็เพื่อเลี้ยงตนเอง และร่วมกันสร้างฐานะให้มั่นคงเพื่อรองรับการมีลูกดำรงเผ่าพันธุ์สืบไป นั่นจึงชี้ให้เห็นว่าต่างฝ่ายต่างต้องการประโยชน์บางอย่างที่จะพึงได้จากอีกฝ่ายเพราะบางอย่างเป็นข้อจำกัด เพศชายทำอะไรไม่ได้ โดยลำพังจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกันทั้งสองเพศ เช่นการมีลูก หรือ การแบ่งภาระหน้าที่กัน ช่วยกันทำงาน เป็นต้น ดังนั้น ในกุณาสชาตกท่านจึงแนะนำให้ชายผู้เป็นสามีเฝ้าระวังอย่าให้ภรรยาอยู่ไกลตัวจนเกินไปเพราะจะเสียประโยชน์ที่จะพึงได้จากภรรยา หากมองในมุมสตรีก็เช่นเดียวกัน ภรรยาก็ไม่ควรปล่อยให้สามีอยู่ไกลเพราะจะพลาดประโยชน์ที่จะพึงได้จากสามี อีกส่วนหนึ่งเป้าหมายของการอยู่กินเป็นสามีภรรยากันก็เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งความสุขนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยความร่วมมือกันของทั้งสองฝ่ายจึงจะก่อประโยชน์ให้แก่ครอบครัวได้อย่างที่พึงประสงค์ ในข้อนี้เพื่อให้เห็นภาพชัดว่า ถ้าภรรยาอยู่ไกล จะไม่ได้ประโยชน์อะไรโดยเปรียบเหมือนกับของที่ใช่ประโยชน์ไม่ได้เมื่อมีกิจธุระจำเป็นว่า “ดูกรสหายปุนณมุขะ สิ่งของ ๖ อย่างนี้ เมื่อกิจธุระเกิดขึ้น ใช้ประโยชน์อะไร ไม่ได้ คือ ธนูไม่มีสาย ๑ ภรรยาอยู่ในตระกูลญาติ ๑ เรือที่ฝั่งโน้น ๑ ยานพาหนะที่เพลากหัก ๑ มิตรอยู่ไกล ๑ สหายลามก ๑ สิ่งของทั้ง ๖ นี้ เมื่อกิจธุระเกิดขึ้น ใช้ประโยชน์”^{๑๑๕}

๓) สตรีต้องคบหาด้วยความระมัดระวัง ในข้อนี้มีข้อความปรากฏในกุณาสชาตกว่า “ไฟกินเปรียง ๑ ช้างสาร ๑ งูเห่า ๑ พระราชาผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ๑ หญิงทั้งปวง ๑ สิ่งทั้ง ๕ นี้ นรชนพึงคบหาด้วยความระมัดระวังเป็นนิตย์ เพราะสิ่งทั้ง ๕ นี้ มีความแน่นอนที่รู้ได้ยากแท้”^{๑๑๖}

จากข้อความนี้พิจารณาเห็นว่า เมื่อต้องเกี่ยวข้องกับสตรีไม่ว่าทางกาย ทางวาจา หรือทางใดก็ตาม บุรุษจำเป็นต้องมีสติ มีปัญญาพิจารณาให้ถี่ถ้วน อย่าปล่อยใจให้ยินดีหลงไหลไปกับอาการที่น่ายินดีต่าง ๆ ที่มาถูกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น หรือทางกาย เวลาใดที่สตรีพูดจาด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน น่าชื่นใจ มีวาจาไพเราะเสนาะหู ก็ให้ระมัดระวังอย่าได้ไปหลงไหลคล้อยตามยินดีไปจนขาดสติอาจถูกชักจูงในทางที่สตรีต้องการให้พูด ให้ทำได้ง่าย ๆ เพราะธรรมชาติของสตรีนั้นเข้าถึงได้ยาก หากความแน่นอนที่รู้ได้ยากดังข้อความในกุณาสชาตกว่า

^{๑๑๔} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๒๙๕-๒๙๖/๑๔๒.

^{๑๑๕} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๒๙๗/๑๔๒.

^{๑๑๖} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๒๔/๑๕๐

หญิงทั้งหลายผู้หยาบช้า^{๑๑๗} ใจเบา^{๑๑๘} อกตัญญู^{๑๑๙} ประทุษร้ายมิตร หญิงเหล่านั้นไม่รู้จักสิ่งที่กระทำแล้ว สิ่งที่ต้องกระทำไม่รู้จักมารดาบิดาหรือพี่น้อง ไม่มีละอาย ล่วงเสียซึ่งธรรม ย่อมเป็นไปตามอำนาจจิตของตนเมื่อมีอันตราย และเมื่อกิจเกิดขึ้น ย่อมละทิ้งสามีแม้จะอยู่ด้วยกันมานาน เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่อนุเคราะห์แม้เสมอกับชีวิต...จิตของหญิงเหมือนจิตของวานร ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เหมือนเงาไม้หัวใจของหญิงไหวไปไหวมา เหมือนล้อรถที่กำลังหมุน เมื่อใด หญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวัง เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรจะได้ เมื่อเห็น ก็ใช้วาจาอ่อนหวานชักนำบุรุษไปได้...หญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวัง ไม่เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรจะได้ เมื่อเห็น ย่อมละทิ้งบุรุษนั้นไป...หญิงทั้งหลายเปรียบด้วยเครื่องผูกมัด กินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ มีมายากล้าแข็ง เหมือนแม่น้ำมีกระแสเชี่ยว ย่อมคบบุรุษได้ ทั้งที่น่ารัก ทั้งที่ไม่น่ารัก...หญิงทั้งหลายไม่ใช่ของบุรุษคนเดียวหรือสองคน ย่อมรับรองทั่วไปเหมือนร้านตลาด...

๔) สตรี ๕ จำพวกไม่ควรคบ มีข้อความปรากฏในกุณาลชาดกว่า “หญิงที่งามเกินไป ๑ หญิงที่คนหมู่มากไม่รักใคร่ ๑ หญิงที่เหมือนมือขวา ๑ (หญิงนักพอร่ายยอมฉลาดในการยั่ววนชาย) หญิงที่เป็นภรรยาคนอื่น ๑ หญิงที่คบหาด้วยเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ๑ หญิง ๕ จำพวกนี้ ไม่ควร

ดังกล่าวแล้วสตรีมีกำลัง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นอาวุธ สตรีที่มีรูปงามย่อมเป็นที่ดึงดูดใจของบุรุษทุกคนที่พบเห็น ซึ่งโดยส่วนใหญ่ผู้ชายก็มักจะลุ่มหลงในรูปของสตรี หลงในอาการยั่ววน ยั่วยุของสตรี หลงในการพูดจาของสตรี ทำให้เกิดความรักและทุ่มเทใจให้กับสตรีโดยไม่เผื่อใจเอาไว้ในยามผิดหวัง ซึ่งเป็นการประมาทในชีวิต ประมาทในวัย เมื่อตกหลุมพรางของสตรีแล้วก็จำยอมอยู่ในอำนาจ

สตรี ๕ ประเภทนี้ หากหลีกเลี่ยงได้ก็ควรเลี่ยงไว้ก่อน เพราะสตรีที่งามมากก็มักเป็นที่ต้องตาต้องใจของบุรุษทุกคนที่พบเห็นบางครั้งบางทีภรรยาที่งามอาจไม่ได้มีเจตนาจะนอกใจสามีแต่อาจถูกผู้ชายที่หลงใหลในความงามล่อลวงไปเสียก็ได้ ดังตัวอย่าง ภรรยาของพระเจ้ากรุงพาราณสีที่ถูกพญาครุฑลักพาตัวไป เป็นต้น สตรีที่คนหมู่มากรักใคร่ พระอรธกถาจารย์กล่าวเสริมไว้เปรียบเหมือนหญิงงามเมืองที่ใครต่อใครก็หลงใหลในรูปร่างหน้าตาที่งาม อีกทั้งสตรีประเภทนี้จะมีฉลาดในการยั่ววนบุรุษด้วยวาจา หรือกิริยาท่าทางต่าง ๆ มาก เรียกว่า ไว้ใจได้ยาก หากคบหากับสตรีเช่นนี้คงทุกข์ใจท่านจึงเตือนเอาไว้ สตรีเหมือนมือขวา คือ นักพอร่าย สตรีเหล่านี้จะเก่งในเรื่องการยั่ววนบุรุษและมักมีปกติแต่งกายด้วยเครื่องนุ่งห่มที่แสดงสัดส่วนร่างกายให้ชายหลงใหล สตรีที่เป็นภรรยาคนอื่น ข้อนี้ไม่ควรเกี่ยวข้องโดยประการทั้งปวง ผิดศีล ผิดธรรม ผิดประเพณี และผิด

^{๑๑๗} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๙/๑๗๐.

^{๑๑๘} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๒๘/๒๒๓.

^{๑๑๙} ดุรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๔/๔๑๓.

^{๑๒๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๕/๑๕๐.

กฎหมายบ้านเมืองด้วย สู้ตายสตรีที่คบหาเพราะเห็นแก่ได้อันนี้ควรหลีกเลี่ยงทันทีเพราะถ้าผลไปคบหาด้วยอาจจะรู้ตัวอีกที คือ ถูกทอดทิ้งเพราะนางได้ยึดเอาทรัพย์ทุกอย่างไปหมดแล้ว และอีกอย่างหนึ่งสตรีประเภทนี้ถ้าไม่ได้ทรัพย์สิ่งของมีค่าจะเกี้ยวกราดอยู่ไม่เป็นสุข พาให้คนข้าง ๆ เดือดร้อนตามไปด้วย

๕) สตรีมีปกติทำให้เต็มได้ยาก (เอาใจยาก) กุณาลชาตกกล่าวไว้ว่า

มหาสมุทร ๑ พรหมณ์ ๑ พระราชา ๑ หญิง ๑ สี่อย่างนี้ ย่อมไม่ เต็มแม่น้ำสายใด สายหนึ่งอาศัยแผ่นดิน ไหลไปสู่มหาสมุทร แม่น้ำเหล่านั้นก็ยังมีมหาสมุทรให้เต็มไม่ได้ เพราะฉะนั้นมหาสมุทรชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่อง ส่วนพรหมณ์เรียนเวทอันมีการบอกเป็นที่ห้าได้แล้ว ยังปรารถนาการเรียนยิ่งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นพรหมณ์จึงชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่อง พระราชาทรงชนะแผ่นดินทั้งหมด อันบริบูรณ์ด้วยรัตนะนับไม่ถ้วน พร้อมทั้งมหาสมุทรและภูเขา ครอบครองอยู่ ก็ยังปรารถนามหาสมุทรฝั่งโน้นอีก เพราะฉะนั้น พระราชาจึงชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่อง หญิงคนหนึ่ง ๆ มีสามีคนละ ๘ คน สามีล้วนเป็นคนแก้วกล้า มีกำลังสามารถนำมาซึ่งกามรสทุกอย่าง หญิงยังกระทำความพอใจในชายคนที่ ๙ อีก เพราะฉะนั้นหญิงจึงชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่อง...บุคคลรู้ดังนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล^{๑๒๑}

ข้อนี้พระพุทธองค์ประสงค์ให้ผู้ชายเข้าใจในธรรมชาติบางประการของสตรีที่มีความต้องการไม่รู้จักจบจักสิ้น เอาอกเอาใจขนาดไหน ปานใดก็สบายใจไม่ได้ว่าเธอจะพึงพอใจ ถึงขนาดมีข้อความระบุถึงความรู้สึกของสตรีว่า “ถ้าบุรุษจะพึงให้แผ่นดินอันเต็มด้วยทรัพย์นี้ แก่หญิงที่ตนนับถือไซ้ หญิงนั้นได้โอกาสก็จะพึงดูหมิ่นบุรุษนั้น เราจึงไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของพวกหญิงเปลอเรือ เมื่อมีอันตรายและเมื่อกิจธุระเกิดขึ้น หญิงย่อมละทิ้งผัวหนุ่มผู้หมั่นขยัน”^{๑๒๒} เมื่อเข้าใจแล้วก็จักไม่ได้ประมาทลี้ไปตามอำนาจอารมณ์ความต้องการของสตรี หรือถือโทษโกรธสตรีหากเจอสตรีมีพฤติกรรมเช่นนี้ก็ให้เข้าใจเสียยอมรับไป หรือไม่ก็หลีกเลี่ยงเสียให้ไกลไปเลย

๖) การวางท่าต่อสตรี ข้อที่ควรกำหนดและทำความเข้าใจเกี่ยวกับสตรีซึ่งเป็นผู้มีภาวะที่เอาใจยาก แม้เป็นภรรยาเราก็ควรทำให้ได้และไม่ควรวางใจในเหตุดังต่อไปนี้

๖.๑ ไม่ควรวางใจว่าหญิงทั้งหลายจะมั่นคงต่อเราตลอดไป เพราะขนาดเธอได้รับการดูแลเอาใจใส่จากชายผู้แสนดี แต่ท้ายสุดเธอก็ยังหลีกหนีเขาไปจนได้ ในคราวมีภัยหรือมีกิจที่จะต้องทำ

๖.๒ ไม่ควรวางใจว่าหญิงนี้ต้องการเรา

๖.๓ ไม่ควรวางใจว่าหญิงนี้ร้องให้อยู่ในที่อยู่ของเรา

๖.๔ ไม่ควรวางใจสะพานที่ทำด้วยไม้เก่า เพราะมันจะหักลงเมื่อไหร่ก็ได้

๖.๕ ไม่ควรวางใจต่อโจรผู้เป็นเคยเป็นมิตรเก่าแก่ เพราะแม้เขาจะเป็นมิตรแต่เขาก็ยังได้

^{๑๒๑} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๑๒/๑๒๔-๑๒๕, (ไทย) ๒๘/๓๔๐-๓๕๐/๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๒๒} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๑๒/๑๒๔-๑๒๕, (ไทย) ๒๘/๓๔๐-๓๕๐/๑๕๓-๑๕๔

ชื่อว่าเป็นโจร เขาจะปล้นฆ่าเราวันไหนก็ได้ อุปมาเหมือนกับหญิงทั้งหลาย

๖.๖ ไม่ควรวางใจว่าพระราชาก็เป็นเพื่อนของเรา วันใดเราไปขัดผลประโยชน์อาจโดนโทษประหารได้ง่าย

๖.๗ ไม่ควรวางใจหญิงถึงเป็นแม่ของลูกตั้ง ๑๐ คนแล้วก็ตามเพราะไม่มีสัญญาใด ๆ ที่จะบ่งชี้ให้เราเห็นว่าเธอจะไม่ขอยกกับเราหรือนอกใจเรา

๖.๘ ไม่ควรวางใจในหญิงทั้งหลาย ผู้ที่คอยเอาใจผู้ผิดศีล (ข้อ ๓) ไม่มีความสำรวม ถึงแม้จะมีภรรยาที่รักอย่างแน่นแฟ้นก็ไม่ควรวางใจ^{๑๒๓}

จากการกล่าวมาทั้งหมดสาเหตุที่ท่านแนะนำไม่ให้บุรุษวางใจในสตรี ก็เพราะสตรีนั้นเป็นดังงูเห่า คือ (๑) เป็นสตรีมีกโรธ (๒) เพราะเป็นสัตว์มีพิษร้าย (๓) เพราะเป็นสตรีมีลิ้น ๒ แฉก (๔) เพราะเป็นสตรีผูกโกรธ (๕) เพราะเป็นสัตว์ประทุษร้ายมิตร ในเหตุ ๕ อย่างนั้น สตรีได้ชื่อว่ามักโกรธ เพราะความที่เธอมีความโกรธเป็นกำลัง ชื่อว่าเป็นพิษร้าย เพราะความที่เธอเป็นคนมีระคะมาก ชื่อว่าลิ้น ๒ แฉก เพราะมักจะพูดส่อเสียด ชื่อว่าประทุษร้ายมิตร เพราะเธอมีกนอกใจสามี^{๑๒๔}

แนวทางปฏิบัติต่อสตรีของบุรุษที่ยกมากล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาแม้จะมีเป้าหมายให้บุรุษครองเพศบรรพชิตหลีกเลี่ยงจากการเกี่ยวข้องกับเพศตรงข้ามอย่างเด็ดขาด แต่ก็เข้าใจความเป็นไปของโลก ทรงพระกรุณาวางหลักเกณฑ์แนวทางสำหรับผู้ครองเรือนไว้ด้วย โดยสรุปผู้วิจัยเห็นว่า ข้อความในกถาชาดกในหัวข้อนี้กล่าวลำดับไว้เป็นขั้นตอนดีมาก ตั้งแต่ชายผู้จะมองหาสตรีมาเป็นภรรยาควรเลือกอย่างไร เมื่อได้มาเป็นภรรยาแล้วควรดูแลปฏิบัติต่อภรรยาอย่างไร และสำหรับภายในตนเองก็ทรงวางแนวทางให้รักษาใจตนเองไว้ให้ดีอย่าประมาทในชีวิตคู่ ประคับประคองสติให้มาก ๆ การที่ทรงแนะนำให้อย่าให้ภรรยาอยู่ไกลตัวนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ทรงประสงค์ให้สามีดูแลภรรยาให้ดี ๆ เอาใจใส่ให้มาก ๆ เพราะธรรมชาติของสตรีนั้นหยิ่งรู้ได้ยาก คือ สังเกตอาการได้ยาก ซึ่งถ้าสามีไม่เข้าใจภรรยา เอาอกเอาใจภรรยาไม่เป็นก็อาจเป็นเหตุให้ภรรยาเบื่อหน่ายเอาได้ง่าย ๆ อาจจะถูกกลามเป็นปัญหาครอบครัวในอนาคตได้

๓.๒.๓.๒. แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรีสำหรับบรรพชิต

สตรีนั้นเป็นเพศตรงข้ามกับบุรุษ จึงสามารถดึงดูดจิตใจและเร้าใจเกิดความกำหนัดยินดีแก่บรรพชิตหรือภิกษุได้ง่าย ในพระไตรปิฎกมีหลายแห่งที่ปรากฏข้อความที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความจริงข้อนี้ในประเด็นปัญหาเรื่องเพศระหว่างภิกษุกับสตรี ด้วยเพราะสังคัมบรรพชิตในพุทธศาสนาเป็นสังคัมของภิกษุมาแต่ต้น ภิกษุเป็นแกนหลักสำคัญในการรักษาสืบทอดเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา การที่ภิกษุไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ได้ก็เพราะความกำหนัดยินดีในรักใคร่ในสตรีเป็นต้นเหตุ ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความหลายแห่งที่แสดงให้เห็นว่า บรรพชิต คือ ผู้ที่จะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิง เนื่องด้วยจุดประสงค์ของการบวชเป็นบรรพชิตคือการเอาชนะความใคร่ เพื่อบรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ในที่นี้จะยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

^{๑๒๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๙-๓๓๑/๑๕๑.

^{๑๒๔} ชุ.ชา.อ.(ไทย) ๘/๓๒๓/๓๖๒.

ข้อความที่ ๑ ว่า “มุนีเหล่าใดไม่พัวพันในผู้หญิงซึ่งหาความจริงได้ยากแสนยาก จะต้องคอยป้องกันรักษาอยู่ตลอดเวลา มุนีเหล่านั้นย่อมหลับสบาย ณะกามเอ๋ย เราประพฤติพรหมจรรย์เพื่อจะฆ่าเจ้า บัดนี้ เราไม่เป็นหนี้เจ้าอีกแล้ว บัดนี้ เราบรรลุนิพพานที่ไปถึงแล้วไม่เศร้าโศก”^{๑๒๕}

ข้อความที่ ๒ ว่า “เธอจงเป็นภิกษุมารเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้วเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ”^{๑๒๖}

จากข้อความที่ยกมากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า บรรพชิตมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนมากแล้วซึ่งระบุไว้ชัดเจนตั้งแต่วินาทีแรกที่เข้าสู่พระพุทธศาสนาในฐานะนักบวช คือ การประพฤติพรหมจรรย์และเป้าหมายสูงสุดของการประพฤติพรหมจรรย์นั้นก็คือพระนิพพาน ซึ่งการประพฤติพรหมจรรย์ภิกษุต้องเว้นขาดจากเรื่องเพศห้ามยุ่งเกี่ยวทางเพศโดยเด็ดขาดไม่ว่าจะด้วยสตรีหรือชายหรือว่าสิ่งใด ๆ ที่เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ต้องเป็นผู้มีจิตใจเหนืออำนาจความรักใคร่ทั้งปวง

สำหรับแนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรีสำหรับบรรพชิตที่ปรากฏในกถาชาดกนั้นมีเนื้อหาคล้ายกันน้อยปรากฏแต่เพียงใจความโดยสรุปว่า

ข้อความที่ ๑ ว่า “สตรีเป็นเหมือนน้ำวน มีมายามาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ทำให้ลุ่มจม บุคคลรู้อย่างนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล...”^{๑๒๗}

ข้อความที่ ๒ ว่า “บัณฑิตพึงเจรจากับบุรุษผู้ถือดาบอย่างคมกล้า พึงเจรจากับปีศาจผู้ดุร้ายแม้จะพึงเข้าไปนั่งใกล้ผู้พิชิต แต่ไม่ควรเจรจากับหญิงตัวต่อตัว เพราะว่าเป็นผู้ย่ำยีจิตของโลก ถืออาวธ คือ การฟ้อนรำ ขับร้องและการเจรจา ย่อมเบียดเบียนบุรุษผู้ไม่ตั้งสติไว้...”^{๑๒๘}

ข้อความที่ ๓ ว่า “บุรุษผู้มีจักขุ คือ ปัญญา ปราศจากความแค้น พึงเว้นสตรีเสีย... บำเพ็ญตบะคุณอันเป็นกุศล ประพฤติจริตอันเป็นของพระอริยะ ประพฤติพรหมจรรย์แล้วจักได้ความเล่นหัว ความยินดี ความเพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ และนางอัปสรอันอยู่ในวิมานทอง หรือล่องลอยความสุขเหล่านั้นอันเป็นกามธาตุ รูปธาตุ สมภพ เข้าถึงคติภพที่ปราศจากราคะ (พรหมโลก หรือรูปธาตุ) หรือว่าเข้าถึงพระนิพพานอันเกษม อันก้าวล่วงเสียซึ่งทุกข์ทั้งปวง ล่วงส่วน ไม่หวั่นไหว ไม่มีอะไรปรุงแต่ง”^{๑๒๙}

ข้อความที่ยกมานี้ ชี้ให้เห็นว่าเป็นข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับครองตนของบุรุษเพื่อไม่ให้เกิดโทษอันตรายอันจะเกิดขึ้นจากการตกไปอยู่ในอำนาจความหลงใหลในอิทธิพลของสตรีอันมีกามคุณ ๕ เป็นเหตุเป็นข้อเสนอแนะที่ครอบคลุมแนวทางปฏิบัติทั้งทางกาย คือ ให้หลีกเลี่ยงสตรีที่มี

^{๑๒๕} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๖๖/๒๘๙.

^{๑๒๖} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^{๑๒๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๔๙/๑๕๔.

^{๑๒๘} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๕๑/๑๕๕.

^{๑๒๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๖๒-๓๙๖/๑๕๖-๑๕๘.

พฤติกรรมไม่ดีเสีย หรือเว้นขาดจากสตรีไม่ยุ่งเกี่ยวกับสตรีไปเลยก็ยิ่งดี ทางวาจา คือ ไม่พูดกับสตรีสองต่อสอง และทางใจ คือ ให้ระมัดระวังตั้งสติไว้ให้ดี

ในข้อความที่ปรากฏในกุณาสชาตกนี้ไม่อาจจะระบุได้ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าตรัสหมายถึงแนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรีไว้สำหรับบรรพชิตเท่านั้น ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า พระองค์ตรัสหมายถึงชายทุกคนที่ต้องการจะเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ดังนั้น เพื่อจะได้ทราบถึงแนวทางปฏิบัติของบรรพชิตต่อสตรีให้ชัดเจนขึ้นและเพื่อสนับสนุนข้อความที่ปรากฏในกุณาสชาตก ผู้วิจัยจึงอาศัยข้อมูลจากแหล่งอื่นในพระไตรปิฎกมากล่าวเสริมไว้ ดังนี้

ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสบอกแนวทางปฏิบัติต่อสตรีแก่พระอานนท์ไว้มีใจความว่า “อย่าได้เพ่งมองดูสตรี หากจำเป็นต้องมองก็อย่าได้พุดคุยด้วย หากจำเป็นต้องพุดคุยด้วยก็ต้องพุดด้วยความระมัดระวังอย่างมีสติ”^{๑๓๐}

พระพุทธดำรัสชี้ให้เห็นถึงวิธีการตัดความเกี่ยวข้องกับสตรีตามลำดับ เริ่มตั้งแต่การไม่พบเจอเป็นเบื้องต้นก่อนซึ่งเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะรักษาตนให้ปลอดภัยสำหรับภิกษุ ต่อมาก็ไม่ต้องสนทนาด้วยหากจำเป็นต้องพบเจอซึ่งเป็นการตัดโอกาสแห่งความเกี่ยวข้อง และสุดท้ายถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้แล้วจริง ๆ จำเป็นต้องเกี่ยวข้องด้วยกับสตรีต้องพบเจอ ต้องสนทนาด้วยก็ต้องสำรวมระวังอย่างยิ่งยวดตั้งสติให้ดีในขณะที่สนทนาด้วย ซึ่งเป็นการป้องกันมิให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนม เมื่อพิจารณาดูจะเห็นว่า เป็นแนวทางปฏิบัติที่รัดกุมครอบคลุมการปฏิบัติครบทั้ง ๓ ทาง คือ ทางกายปฏิบัติด้วยการไม่มอง ไม่พบปะสตรี ทางวาจาปฏิบัติด้วยการไม่พุดจาด้วย และทางใจปฏิบัติด้วยการตั้งสติไว้ให้ดี

ในมาตุปุตติกสูตรก็แสดงแนวทางปฏิบัติต่อสตรีไว้ในลักษณะเดียวกัน โดยเน้นการไม่พุดจาสนทนากับสตรีตัวต่อตัว แนวทางนี้ก็เป็น การป้องกันมิให้ภิกษุบรรพชิตเปิดโอกาสให้สตรีได้เกี่ยวข้องใกล้ชิด สอดคล้องกับข้อความในกุณาสชาตกว่า

บัณฑิตพึงเจรจากับบุรุษผู้ถือดาบอย่างคมกล้า พึงเจรจากับปีศาจผู้ร้าย แม้จะ
 พึงเข้าไปนั่งใกล้ผู้พิชร้าย แต่ไม่ควรเจรจากับหญิงตัวต่อตัว เพราะว่าเป็นผู้ย่ำยี
 จิตของโลก ถืออาวุธ คือ การฟ้อนรำ ขับร้องและการเจรจา ย่อมเบียดเบียนบุรุษผู้
 ไม่ตั้งสติไว้

นอกจากนี้ยังปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้แนะวิธีคิดต่อสตรีเพื่อที่จะไม่ให้เกิดความรู้สึกทางเพศ อันเป็นอุบายทางใจสำหรับปิดกั้นกระแสแห่งกามวิตก มิให้กามราคะเกิดขึ้นครอบงำจิตใจ จึงเป็นส่วนที่คอยช่วยหนุนกำลังสติ ดังข้อความว่า “มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงวางความคิดต่อสตรีคราวแม้ว่าเป็นแม่ จงวางความคิดต่อสตรีคราวพี่หรือน้องสาวว่าเป็นพี่หรือน้องสาว จงวางความคิดต่อสตรีคราวลูกว่าเป็นลูก”^{๑๓๑} ในเถรคาถา มีข้อความกล่าวถึงแนวปฏิบัติต่อสตรีในอีกแง่มุมหนึ่ง ซึ่งเป็นแนววิธีการปฏิบัติที่แคบเข้า คือ หลีกเว้นย้ายหนีไปจากสถานที่ที่อยู่แล้วเกิดความรู้สึกทาง

^{๑๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๒/๑๖๔.

^{๑๓๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๙๕/๑๔๐.

เพศว่า “เราเกิดความกำหนัดขึ้นในที่ใด เราไม่ควรอยู่ในที่นั้น ถึงแม้เราจะยินดีตามนั้นก็พึงหลีกเลี่ยง เราเห็นว่าสถานที่ใดอยู่แล้วไม่มีความเสื่อมเสีย เราพึงอยู่ในสถานที่นั้น”^{๑๓๒}

ข้อความทั้งหมดที่กล่าวมานี้มาจากพระสุตตันตปิฎกซึ่งเป็นหลักการที่เป็นไปในแนวข้อเสนอนั้น ข้อแนะนำพร้าสอนให้เกิดความสำเนียง สำรวมระวังด้วยความตั้งใจ แต่ในแง่ของบทบัญญัติเพื่อควบคุมกาย และวาจาสำหรับป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องระหว่างบรรพชิตกับสตรี พระพุทธเจ้าก็ทรงวางหลักวินัยบัญญัติกำหนดบทลงโทษไว้มีในพระวินัยปิฎกไม่น้อยดังนี้

ก) สำหรับควบคุมกาย

มีบทลงโทษปรับอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เป็นโทษหนักที่สุดผิดแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ ทรงบัญญัติห้ามภิกษุบรรพชิตเสพเมถุน^{๑๓๓}

มีบทลงโทษปรับอาบัติสังฆาทิเสส ต้องอยู่ปริวาส ๑๐ ราตรีจึงจะพ้นโทษ ทรงบัญญัติห้ามภิกษุเจตนาหลั่งน้ำกาม^{๑๓๔} ห้ามภิกษุกำหนดจับต้องกายสตรี^{๑๓๕}

มีบทลงโทษในระดับเบา ต้องแสดงอาบัติต่อหน้าที่ภิกษุด้วยกันจึงจะพ้นโทษ ห้ามนอนร่วมกับสตรีในสถานที่มุงบังเดียวกัน^{๑๓๖} ห้ามนั่งในสถานที่ลับลับต่อกับภิกษุณีตัวต่อตัว^{๑๓๗} ห้ามนั่งในสถานที่ลับลับต่อกับสตรีตัวต่อตัว^{๑๓๘} ห้ามนั่งในสถานที่ลับหูแต่ไม่ลับต่อกับสตรีตัวต่อตัว^{๑๓๙}

บทบัญญัติข้อนี้ พระสังคีติกาจารย์ในคราวปฐมสังคายนาอันมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานกำหนดไว้เป็นข้อที่ ๑ ในบรรดาสิกขาบทหรือบทบัญญัติทั้งหลาย ตัวผู้วิจัยเห็นว่า ท่านคงจะเห็นความสำคัญให้น้ำหนักกับเรื่องนี้มากเป็นลำดับต้น เพราะเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนง่ายต่อการล่วงละเมิด เป็นเรื่องที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ในระดับสัญชาตญาณมนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับความต้องการทางเพศจึงกำหนดไว้เป็นข้อที่ ๑

ข) สำหรับควบคุมวาจา ห้ามภิกษุกำหนดพูดเกี้ยวสตรี^{๑๔๐} ห้ามภิกษุพูดพรรณาสรรพคุณเพื่อจูงใจให้สตรีบำเรอตนด้วยกาม^{๑๔๑}

^{๑๓๒} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๔๒/๒๘๓.

^{๑๓๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒/๔๐.

^{๑๓๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๒/๒๒๔.

^{๑๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๗๗/๒๕๓.

^{๑๓๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๙๔/๒๐๑.

^{๑๓๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๖๖/๓๐๒.

^{๑๓๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๓๙/๓๕๖.

^{๑๓๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๔๓/๓๕๙.

^{๑๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙๙/๒๗๔.

^{๑๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๑๖/๒๘๘.

ห้ามมิให้ภิกษุสนทนากับสตรีตัวต่อตัวในสถานที่ลับหูลับตา^{๑๔๒} ห้ามมิให้ภิกษุสนทนากับสตรีตัวต่อตัวในสถานที่ลับแต่ไม่หูลับตา^{๑๔๓}

ห้ามมิให้ภิกษุแสดงธรรมแก่สตรีเกิน ๕-๖ คำโดยปราศจากผู้ชายที่รู้เพียงสาอยู่ด้วย^{๑๔๔}

ค) สำหรับควบคุมทั้งกายและวาจา ห้ามมิให้ภิกษุชักสือให้ชายหญิงได้เสียกัน^{๑๔๕}

ง) สำหรับควบคุมกายหรือวาจาหรือทั้งสอง ห้ามมิให้ภิกษุให้ภิกษุณีที่มีโชฎฐาติชกจีวรเป็นต้น^{๑๔๖} ห้ามมิให้ภิกษุชักชวนภิกษุณีเดินทางไกลร่วมกันแม้ชั่วระยะหมู่บ้านเดียว^{๑๔๗} ห้ามมิให้ภิกษุชักชวนภิกษุณีลงเรือลำเดียวกันขึ้นหรือลงน้ำ^{๑๔๘} ห้ามมิให้ภิกษุชักชวนสตรีเดินทางไกลร่วมกันแม้ชั่วระยะหมู่บ้านเดียว^{๑๔๙}

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ข้อเสนออันเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อสตรีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถ้าพิจารณาตามข้อความที่ฟังดูจะกล่าวได้ว่าร้ายสตรีที่รุนแรงเช่นเดียวกัน ซึ่งเหตุผลที่เป็นเช่นนั้นก็ด้วยพระพุทธรองค์ทรงกำหนดเป้าหมายไว้ว่า จะต้องทำให้ภิกษุทั้ง ๕๐๐ เปื่อนายสตรีให้ได้จนกระทั่งเห็นโทษจากการที่ไปเกี่ยวข้องกับสตรี ละคลายความกำหนัดยินดีที่กลุ่มลุ่มจิตใจอยู่ในขณะนั้น เมื่อมีเป้าหมายอย่างนี้ ก็ต้องเลือกหยิบเอาวิธีการที่เหมาะสมกับเป้าหมาย เรียกว่า โรคมืออาการรุนแรง ก็ต้องใช้ยาแรงรักษา แต่อย่างไรก็ตามแม้เป้าหมายของพระองค์จะทรงประสงค์ให้ภิกษุทั้ง ๕๐๐ ประพฤติพรหมจรรย์ ก็ไม่ทรงละเลยแนวทางปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ไว้ด้วย จึงได้นำเอาแนวทางอื่น ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมากล่าวเสริมไว้ด้วย

ในหัวข้อนี้จึงสรุปได้ว่า แนวทางการปฏิบัติต่อสตรีตามทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในกุฎฐชาดกนี้แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ ๑) แนวทางปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับสตรีในฐานะสามี หรือในฐานะอื่น ๆ ทางสังคม ๒) แนวทางปฏิบัติสำหรับบรรพชิตผู้มีหน้าที่สำคัญในการประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ทั้งมวลจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงจากการเกี่ยวข้องกับสตรีให้ได้มากที่สุด หรือไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเลยไม่ว่าจะเห็น หรือจะพูดคุย

แนวทางปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ ในกุฎฐชาดกแนะนำให้เลือกคบหาสตรีที่มีโอกาสที่จะทำให้เกิดความเสียหายน้อยที่สุด เช่น แนะนำให้หลีกเลี่ยงการคบหากับสตรี ๕ จำพวก แนะนำให้อย่าคบหากับสตรีที่จะทำให้เกิดเสียทรัพย์ เสียใจเป็นทุกข์ และแนะนำแนวทางปฏิบัติสำหรับชายที่มีภรรยาว่าอย่าปล่อยให้ภรรยาไปอยู่ในตระกูลญาติ อย่าปล่อยให้ภรรยาอยู่ห่างไกลตัวจนเกินไปจนไม่อาจก่อ

^{๑๔๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๖๓๔/๔๓๓.

^{๑๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๖๔๖/๔๓๙.

^{๑๔๔} วิ.จุ. (ไทย) ๒/๓๐๐/๒๐๖.

^{๑๔๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๒๘/๓๐๒.

^{๑๔๖} วิ.จุ. (ไทย) ๒/๔๒/๒๔.

^{๑๔๗} วิ.จุ. (ไทย) ๒/๔๕๒/๒๙๑.

^{๑๔๘} วิ.จุ. (ไทย) ๒/๔๗๕/๒๙๕.

^{๑๔๙} วิ.จุ. (ไทย) ๒/๖๕๘/๔๒๙.

ประโยชน์ใด ๆ ได้เมื่อมีกิจธุระจำเป็น ให้คอยสังเกตอาการของภรรยาว่ามีพฤติกรรมที่เหมาะสมหรือไม่ต่อฐานะการเป็นภรรยา มีแนวโน้มที่จะประพฤตินอกใจหรือไม่ และสุดท้ายก็อย่าได้วางใจในสตรีแม้เป็นภรรยาที่มีความรักอย่างแน่นแฟ้น

แนวทางปฏิบัติสำหรับบรรพชิต ข้อนี้ในกุณฑลชาดกกล่าวไว้ชัดเจนมาก คือ ต้องไม่เกี่ยวข้องกับสตรีอย่างสิ้นเชิงเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัดเพื่อบรรลุพระนิพพานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

๓.๓ หลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายในพระพุทธศาสนา

ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยการถึงความดับทุกข์โดยสิ้นเชิงด้วยอัสวิกขณญาณ และตลอดพระชนม์ชีพพระองค์ทุ่มเทพระวรกายเสด็จเที่ยวจาริกไปยังที่ต่าง ๆ เปิดเผยแสดงทางแห่งความพ้นทุกข์ที่พระองค์ได้ค้นพบอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ การเข้าถึงหรือการบรรลุนิพพานด้วยการประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัด แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ได้ทรงละเลยกลุ่มคนที่มีอาจมีความพร้อมในการไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้น ยังคงแสดงเป้าหมายพร้อมทั้งแนวทางการดำเนินชีวิตในระดับรองลงมา ซึ่งในกุณฑลชาดกได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า เป้าหมายในพระพุทธศาสนามีหลายระดับเริ่มตั้งแต่มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ (ทั้งที่เป็นรูปภพ และอรูปภพ) และสูงสุดคือพระนิพพานอันเกษม ในการปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายในแต่ละระดับนั้นเบื้องต้นคือการเว้นขาดจากการเกี่ยวข้องกับสตรี บำเพ็ญตบะคุณอันเป็นกุศล ประพฤติจริตอันเป็นของพระอริยะ ประพฤติพรหมจรรย์ ดังข้อความในกุณฑลชาดกว่า

ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้การเล่นหัว ความยินดีอันเป็นทิพย์ จักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ และนางเทพอัปสรอันอยู่ในวิมานทอง โดยไม่ยากเลย ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้น พึงได้คตีก้าวล่วงเสียซึ่งกามธาตุ รูปธาตุ สมภพ และคตีก้าวล่วงวิสัยความปราศจากราคะโดยไม่ยากเลย ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้น เป็นผู้ดับแล้ว สะอาด พึงได้นิพพานอันเกษม อันก้าวล่วงเสีย ซึ่งทุกข์ทั้งปวง ล่วงส่วน ไม่หวั่นไหว ไม่มีอะไรปรุงแต่ง โดยไม่ยากเลย^{๑๕๐}

๓.๓.๑ เป้าหมายในพระพุทธศาสนา

๑) มนุษย์สมบัติ^{๑๕๑} เป็นสมบัติในระดับโลกียะ ที่จะพึงได้รับตามอรรถภาพแห่งความเป็นมนุษย์ อันแสดงถึงความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งแต่ละคนก็ได้ความถึงพร้อมแห่งสมบัตินี้แตกต่างกันไปตามกำลังบุญ กุศล ที่ได้สั่งสมเอาไว้ หากใครบุญน้อยก็อกุศลกรรมมากก็อาจเป็นคนพิการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ เกิดในตระกูลฐานะขัดสน ใช้ชีวิตด้วยความยากลำบาก มีสติปัญญา

^{๑๕๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๖๘-๓๖๙/๑๕๗-๑๕๘.

^{๑๕๑} ดูคำอธิบายใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โธม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐๐.

จำกัด ประกอบอาชีพไม่มีเกียรติ เป็นต้น แต่หากใครสั่งสมไว้มากต้นทุนดี ก็จักตรงกันข้าม ในที่นี้ขอพรรณารายละเอียดมนุษย์สมบัติอย่างดีไว้ ๘ ลักษณะ ดังนี้

๑. มีรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม มีรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม หมายถึง ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณที่สวยงาม เพราะเหตุจากอดีตชาติ เคยนำศีลมารักษา กาย วาจา ให้สะอาดปราศจากความชั่วได้มาก มีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ จึงส่งผลให้เกิดมาชาตินี้มีรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม ถ้าในชาตินี้ ผู้ใดนำศีลมารักษา กาย วาจา ได้มาก ไปเกิดในชาติหน้า ก็จะมีรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณ ที่สวยงามอย่างแน่นอน

๒. มีทรัพย์สมบัติมาก มีทรัพย์สมบัติมาก ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีทรัพย์สมบัติมาก เพราะในอดีตชาติเคยให้ทาน ที่เป็นอามิสทาน คือการให้ทานด้วยทรัพย์สินเงินทอง หรือทรัพย์สมบัติ อื่น ๆ ไ้้มาก จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้มีทรัพย์สมบัติมาก ถ้าในชาตินี้ ผู้ใดให้ทานด้วย อามิสทานไว้มาก ไปเกิดชาติหน้า ก็จะเป็นผู้ที่ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทองอย่างแน่นอน

๓. มีศถาบรรดาศักดิ์สูง มีศถาบรรดาศักดิ์สูง ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีศถาบรรดาศักดิ์สูง เพราะในอดีตชาติ มีความซื่อสัตย์สุจริต ต่อหน้าที่การงาน และประเทศชาติ บ้านเมือง จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้มีศถาบรรดาศักดิ์สูง ถ้าในชาตินี้ ผู้ใดได้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต่อหน้าที่การงานและประเทศชาติบ้านเมือง ไปเกิดชาติหน้าก็จะมี ความเจริญก้าวหน้า ในหน้าที่การงานของตน และมีศถาบรรดาศักดิ์สูง ขึ้นตามลำดับอย่างแน่นอน

๔. มีเกียรติยศ ชื่อเสียง มีเกียรติยศชื่อเสียง ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีเกียรติยศ ชื่อเสียง เพราะในอดีตชาติเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นธรรม ยกย่องสรรเสริญ และส่งเสริมผู้ประกอบกรรมดี ให้เจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน ไม่อิจฉาริษยา นินทา ว่าร้ายผู้อื่น ให้เสียชื่อเสียง จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้มีเกียรติยศชื่อเสียง ถ้าในชาตินี้ ผู้ใดเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นธรรม ยกย่องสรรเสริญ และส่งเสริมผู้ประกอบกรรมดี ให้มีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน ไม่อิจฉาริษยา ว่าร้ายผู้อื่น ให้เสียชื่อเสียง ไปเกิดชาติหน้าเขาจะเป็นคนดี มีเกียรติยศชื่อเสียงอย่างแน่นอน

๕. มีบริวารมาก มีบริวารมาก ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีบริวารมาก เพราะในอดีตชาติ มีพรหมวิหาร ๔ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีความรัก ความสงสาร คนทั่วไป มีความพลอยยินดีกับคนที่ได้ดีทั่วไป และมีใจเป็นธรรม มีความเป็นกลาง ไม่มีความลำเอียง ให้อภัยกับผู้ที่ควรให้ จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้ มีบริวารมาก ถ้าในชาตินี้ผู้ใด มีพรหมวิหาร ๔ ดังที่กล่าวมาแล้ว ไปเกิดในชาติหน้า ก็จะมีญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และบริวารมากอย่างแน่นอน

๖. มีสติ ปัญญาดี มีสติปัญญาดี ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีสติปัญญาดีเพราะ ในอดีตชาติ ผู้นั้น เชื้อฟังคำสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ เจริญสมาธิกรรมฐาน และเจริญวิปัสสนา คือนำคำสอนของพระพุทธเจ้า มาพิจารณา ไตร่ตรอง แล้วนำมาปฏิบัติตามจนรู้แจ้งเห็นจริง ด้วยเหตุด้วยผล เป็นผู้รู้ผู้มีปัญญา จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้ มีสติปัญญาดี ถ้าในชาตินี้ผู้ใดตั้งใจปฏิบัติ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ไปเกิดชาติหน้าก็จะเป็นผู้มีสติปัญญาดีอย่างแน่นอน

๗. มีสุขภาพร่างกาย ที่แข็งแรงสมบูรณ์ มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ เปียดเบียน เพราะในอดีตชาติไม่เคยทรมาณสัตว์ ไม่เคยเบียดเบียนสัตว์ ให้เจ็บไข้ได้ป่วยทุกข์ทรมาณ จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้ มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ถ้าในชาตินี้ผู้ใด ไม่ทรมาณสัตว์ ไม่

เบียดเบียนสัตว์ ให้เจ็บไข้ได้ป่วยทุกข์ทรมาน ไปเกิดชาติหน้าก็จะเป็นผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน อย่างแน่นอน

๘. มีอายุยืนยาว มีอายุยืน ผู้ที่เกิดมาในชาตินี้ มีอายุยืนนาน เพราะในอดีตชาติ ไม่เคยฆ่าสัตว์ เช่นฆ่ามนุษย์ หรือฆ่าสัตว์น้อยใหญ่ทั้งหลาย แต่กลับช่วยเหลือสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า หรือกำลังเจ็บป่วย ให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน ให้หายป่วย มีชีวิตรอดอยู่ต่อไป จึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้ จึงมีอายุยืน ถ้าในชาตินี้ ผู้ใดไม่ฆ่าสัตว์ แต่ได้ช่วยเหลือสัตว์ที่เจ็บป่วยให้หายป่วย มีชีวิตรอดอยู่ต่อไป ไปเกิดในชาติหน้า จะเป็นผู้ที่มีอายุยืนอย่างแน่นอน ดังจะเห็นได้จาก มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ มีอายุที่แตกต่างกัน ผู้ใดฆ่าสัตว์มามากก็จะอายุสั้น

๒) สวรรค์สมบัติ บางแห่งเรียก ทิพย์สมบัติ หรือ เทวสมบัติ^{๑๕๒} ในที่นี้หมายความรวมถึงภพภูมิที่อยู่สูงถัดไปจากมนุษย์ ต่ำกว่านิพพานทุกระดับ อันได้แก่ สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น ชั้นพรหมที่เป็นรูปภพ และอรุภพทั้งหมด เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ประกอบกรรมดีมีสภาพความเป็นอยู่ที่ละเอียดประณีตกว่ามนุษย์ ซึ่งแต่ละชั้นก็มีความแตกต่างกันไป ดังนี้

สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น^{๑๕๓} เป็นภพที่มีอารมณ์อันเลิศ เป็นโลกที่มีแต่ความสุข อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า เทวโลก ประกอบด้วย

- (๑) จาตุम्मหาราชิกา สวรรค์ที่ทำวมหาราช ๔ หรือทำวจตุโลกบาลปกครอง คือ ทำวจรธรรฐ จอมคนธรรพ์ ครองทิศตะวันออก; ทำววิรุฬหก จอมกุ่มภัณฑ์ ครองทิศใต้; ทำววิรูปักษ์ จอมนาค ครองทิศตะวันตก; ทำวกุเวร หรือ เวสสวัณ จอมยักษ์ ครองทิศเหนือ
- (๒) ดาวดึงส์ ดาวดึงส์ แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะ หรือพระอินทร์เป็นจอมเทพ บางทีเรียกไตรตรึงส์
- (๓) ยามา ยามา แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามเป็นผู้ปกครอง
- (๔) ดุสิต แดนที่อยู่แห่งเทพผู้เฝ้าอ้อมด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ ถือกันว่าเป็นที่อุปบัติของพระโพธิสัตว์ในพระชาติสุดท้ายก่อนจะเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นอุปบัติของพระพุทธมารดา
- (๕) นิมมานรดี แดนที่อยู่แห่งเทพผู้มีความยินดีในการเนรมิต มีท้าวสุนิมมิต เป็นจอมเทพ ถือกันว่า เทวดาชั้นนี้ ปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ย่อมเนรมิตได้เอง
- (๖) ปรนิมมิตวสวัตตี แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนิรมิตให้ คือ เสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นนิรมิตให้ มีท้าววสวัตตีเป็นจอมเทพ

^{๑๕๒} ดูคำอธิบายใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โธม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐๐.

^{๑๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๙, ๒๘๑.

ชั้นพรหมที่เป็นรูปภพ หรือ รูปาวจรภูมิ ๑๖^{๑๕๔} ประกอบด้วย แบ่งตามองค์ฌานที่เข้าถึง

(๑) ปฐมฌานภูมิ ๓ ระดับ

- ๑) พรหมปารีสัชชา พวกบริษัทบริวารมหาพรหม
- ๒) พรหมบุโรหิตา พวกบุโรหิตมหาพรหม
- ๓) มหาพรหม พวกท้าวมหาพรหม

(๒) ทุตติยฌานภูมิ ๓ ระดับ

- ๔) ปริตตภา พวกมีรัศมีน้อย
- ๕) อัปมาณภา พวกมีรัศมีประมาณไม่ได้
- ๖) อาภัสสรา พวกมีรัศมีสุกปลั่งชันไป

(๓) ตติยฌานภูมิ ๓ ระดับ

- ๗) ปริตตสุภา พวกมีลำรัศมีงามน้อย
- ๘) อัปมาณสุภา พวกมีลำรัศมีงามประมาณหาไม่ได้
- ๙) สุภิกินหา พวกมีลำรัศมีงามกระจ่างจ้า

(๔) จตุตถฌานภูมิ ๓—๗ ระดับ

- ๑๐) เวหิ์ผลา พวกมีผลไพบูลย์
 - ๑๑) อสัณญีสัตว์ พวกสัตว์ไม่มีสัญญา
 - ๑๒) อวิหา เหล่าผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตนหรือผู้ไม่ละไปเร็ว, ผู้คงอยู่นาน
 - ๑๓) อตปปา เหล่าผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร
 - ๑๔) สุทัสสา เหล่าท่านผู้ตั้งงามน่าทัศนา
 - ๑๕) สุทัสสี เหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี หรือผู้มีทัศนาแจ่มชัด
 - ๑๖) อกนิฏฐา เหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร, ผู้สูงสุด
- ในลำดับที่ ๑๒ - ๑๖ นี้ รวมเป็นกลุ่มเรียกว่า ชั้นสุทธาวาส ๕ พวกมีที่อยู่

อันบริสุทธิ์ หรือ ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือ ที่เกิดของพระอนาคามี

ชั้นพรหมที่เป็นอรุภพ หรือ อรูปาวจรภูมิ ๔ ชั้น^{๑๕๕} ประกอบด้วย

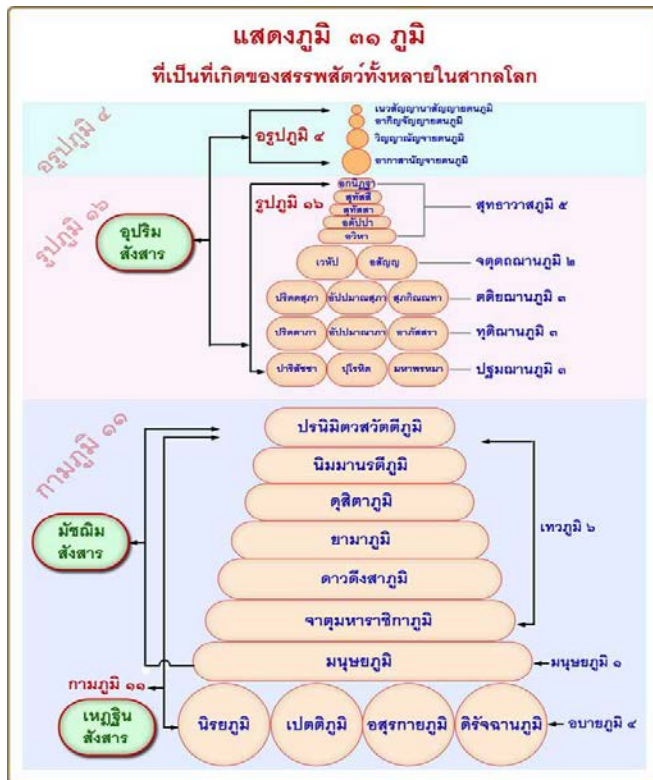
- ๑) อากาสนัญญาตณภูมิ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด
- ๒) วิญญาณัญญาตณภูมิ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สุด
- ๓) อากิญจัญญาตณภูมิ ชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร
- ๔) เนวสัญญานาสัญญาตณภูมิ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มี

สัญญาก็ไม่ใช่

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๑.

^{๑๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๒.

เรื่องสวรรค์สมบัตินี้มีรายละเอียดมากเพื่อให้เห็นภาพชัดขึ้น ผู้วิจัยขอนำเสนอแผนภูมิ ภาพแสดงระบบชั้นของสวรรค์ ดังนี้

(แหล่งที่มา : <https://pantip.com/topic/37688478>)

๓) นิพพานสมบัติ^{๑๕๖}

นิพพาน หมายถึง ความดับสนิทแห่งกิเลส และกองทุกข์ เป็นจุดหมายสูงสุดของ พระพุทธศาสนา เป็นภาวะที่มนุษย์สามารถประจักษ์แจ้งได้ในชีวิตปัจจุบันนี้เอง เมื่อเพียรพยายามทำ ตัวให้พร้อมพอ นิพพานสมบัติ เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ ผู้ที่จะเข้าสู่นิพพานได้ต้องชำระกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต ให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ ในชาตินี้ ที่ เรียกว่า “สำเร็จอรหันต์”

สุดท้ายนิพพานสมบัติเป็นสมบัติอันสูงสุดกว่าบรรดาสมบัติทั้งปวง ทุก ๆ คำสอนขององค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ล้วนมีเป้าหมายเพื่อก้าวล่วงมนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ เข้าสู่ นิพพานสมบัติ^{๑๕๗} คือ การทำความทุกข์ทั้งปวงให้หมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิงทั้งนั้น ดังพุทธพจน์ที่ตรัสใน

^{๑๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๖) หน้า ๓๗๑.
^{๑๕๗} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๔/๙๕.

การให้กุสุมตรูปสมบพด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”

คำว่า “นิพพาน” เป็นคำที่ใช้เรียกสื่อถึงเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา แต่ในพุทธศาสนามีคำที่เป็นไวยากรณ์ของนิพพานนี้มาก ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดข้อจำกัดว่า เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาหมายถึงเฉพาะคำว่า “นิพพาน” จึงจะนำเอาคำเป็นไวยากรณ์ของนิพพานมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย ดังนี้

๑) อเสสโต วิราโค	แปลความว่า	ความสารถโดยไม่มีเหลือ
๒) นิโรโธ	แปลความว่า	ความดับ
๓) จาโค	แปลความว่า	ความสละ
๔) ปฏินิสสคโค	แปลความว่า	ความสละคืน
๕) มุตติ	แปลความว่า	ความพ้น
๖) อนาลโย	แปลความว่า	ความไม่มีอาลัย
๗) รากกขโย	แปลความว่า	ความสิ้นราคะ
๘) โทสกขโย	แปลความว่า	ความสิ้นโทสะ
๙) โมหกขโย	แปลความว่า	ความสิ้นโมหะ
๑๐) ตณ्हกขโย	แปลความว่า	ความสิ้นตัณหา
๑๑) อนุปปาโท	แปลความว่า	ความไม่เกิดขึ้น
๑๒) อปุปตติ	แปลความว่า	ความไม่เป็นไป
๑๓) อนิมิตติ	แปลความว่า	ความไม่มีเครื่องหมาย
๑๔) อปุปนิหิตติ	แปลความว่า	ความไม่มีที่ตั้ง
๑๕) อนายูหนิ	แปลความว่า	ความไม่พยายาม
๑๖) อปุปภิสนธิ	แปลความว่า	ความไม่มีปฏิสนธิ
๑๗) อปุปภิวตติ	แปลความว่า	ความไม่กลับเป็นไป
๑๘) อคติ	แปลความว่า	ความไม่มีคติ
๑๙) อชาติ	แปลความว่า	ความไม่เกิด
๒๐) อชริ	แปลความว่า	ความไม่แก่
๒๑) อพฺยาธิ	แปลความว่า	ความไม่เจ็บ
๒๒) อมตติ	แปลความว่า	ความไม่ตาย
๒๓) อโสภิ	แปลความว่า	ความไม่มีโสภ
๒๔) อปริเทหวิ	แปลความว่า	ความไม่มีปริเทวะ
๒๕) อนูปายาสิ	แปลความว่า	ความไม่มีอุปายาส
๒๖) อสสิภูณฺณ	แปลความว่า	ความไม่เศร้าหมอง ^{๑๕๘}

^{๑๕๘} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/-/๓๕๗.

ไม่ว่าจะเรียกว่าอย่างไรสุดท้ายนิพพานหรือที่เรียกชื่ออย่างอื่น ที่มีสภาพไม่เจือปนด้วยสิ่งปรุงแต่ง ปราศจากสภาวะที่บีบคั้น วางเปล่าจากความทุกข์ทั้งหมด มีสถานะเป็นเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา ในบรรดาเป้าหมายทั้งสามระดับที่กล่าวมานี้

๓.๓.๒ การปฏิบัติเพื่อเป้าหมายในพระพุทธศาสนา

แนวทางปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในกุณาลชาดกนี้ คือ การประพาสพรหมจรรย์ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในกุณาลชาดก แท้จริงมีจุดประสงค์เพื่อแสดงเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ด้วยการไม่ยุ่งเกี่ยวกับเพศตรงข้าม เว้นขาดจากการอยู่ร่วมกันกับเพศตรงข้าม ประพาสพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัดต่อเนื่อง แต่หาใช่ว่าทุกคนที่ประพาสพรหมจรรย์เช่นนี้ แล้วจะสามารถบรรลุนิพพานทั้งหมด ท่านจึงกล่าวว่า หากไม่ถึงนิพพานก็จะได้สวรรค์สมบัติ เกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดา เสวยทิพย์สมบัติในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตามแต่อ่านาจนบุญกุศลจะส่งไป แต่หากไปไม่ถึงสวรรค์สมบัติก็จักได้มนุษย์สมบัติ บังเกิดเป็นมนุษย์ที่มีความพร้อมสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ กล่าวคือ รูปสวย รวยทรัพย์ พวกพ้องมากมาย เรียกว่า ไม่ตกที่นั่งลำบากในการดำเนินชีวิต

แนวทางปฏิบัติเพื่อเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในกุณาลชาดก เป็นหมวดคำสอนเฉพาะที่พระองค์มุ่งประสงค์ตรัสสอนภิกษุสาวกใหม่ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นพระญาติของพระองค์ที่เกิดความเบื่อหน่ายในเพศบรรพชิต ด้วยอุกฤษฏาเก่าในสมัยเป็นฆราวาสรบกวณ ดังนั้น จึงเห็นว่าเนื้อหาคำสอนใหญ่เป็นการกล่าวโทษของกามารมณ์ และอันตรายอันเกิดจากสตรี เพื่อให้พระใหม่เหล่านั้นได้พิจารณาตาม ซึ่งสามารถประมวลสรุปเห็นหลักคำสอนว่าด้วยแนวทางการปฏิบัติของบุรุษเพื่อเป้าหมายอันสูงสุดในพุทธศาสนา ได้ดังนี้

๑) มีสติ ไม่ประมาท^{๑๕๙} สำรวมระวังอินทรีย์ พัฒนาตนเองให้มีจิตใจที่เข้มแข็งทนต่อการยั่วยู่ทางอารมณ์ ไม่คล้อยตามยินดีไปตามอารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าพอใจที่มาถูกระทบเข้า ไม่ตกไปในอำนาจของสตรี ระมัดระวังการคบหาสตรี เรียกว่า มีสติทุกอิริยาบถรู้สึกตัวเท่าทันการเคลื่อนไหวของร่างกาย ทันความรู้สึกหรือเวทนาที่เกิดขึ้น ตามรู้ทันอารมณ์ที่มาปรุงแต่งจิต และสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทุก ๆ ขณะลมหายใจ ตามหลักสติปัญญา

๒) มีปัญญา^{๑๖๐} พิจารณาเห็นโทษของกามารมณ์ รู้จักอันตรายอันเกิดจากสตรี และอานิสงส์ของการออกจากกามารมณ์ แสวงหาแนวทางปฏิบัติเพื่อออกจากกามารมณ์นั้น พัฒนาตนเองด้วยหลักภาวนา ๔ คือ พัฒนาร่างกาย ความประพฤติ จิต และปัญญาอย่างต่อเนื่อง

๓) ประพาสพรหมจรรย์^{๑๖๑} เว้นขาดจากการเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางเพศกับสตรี ตลอดถึงการอยู่คลุกคลี การมีปฏิสัมพันธ์ด้วยทั้งการมองดู การพูดคุย ดังข้อความในกุณาลชาดกว่า

^{๑๕๙} คุรยละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๕๒/๑๕๕.

^{๑๖๐} คุรยละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๖๒/๑๕๖.

^{๑๖๑} คุรยละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๖๗-๓๖๙/๑๕๗-๑๕๘.

...ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้การเล่นหัว ความยินดีอันเป็นทิพย์ จักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ และนางเทพอัปสรอันอยู่ในวิมานทอง โดยไม่ยากเลย ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ชายเหล่านั้นพึงได้คตีก้าวล่วงเสียซึ่งกามธาตุ รูปธาตุ สมภพ และคตีก้าวล่วงถึงความปราศจากราคะโดยไม่ยากเลย ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นเป็นผู้ดับแล้ว สะอาด พึงได้นิพพานอันเกษม อันก้าวล่วงเสียซึ่งทุกข์ทั้งปวง ล่วงส่วน ไม่หวั่นไหว ไม่มีอะไรปรุงแต่ง โดยไม่ยากเลย^{๑๖๒}

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามีเป้าหมายหลัก ๆ ๓ ระดับ คือ ระดับมนุษย์ ระดับสวรรค์ และระดับนิพพาน แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ โลกียะ เกี่ยวข้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร และโลกุตตระ พ้นจากวงจรของวัฏฏสงสาร ซึ่งเป้าหมายทั้ง ๓ ระดับนั้น พระพุทธศาสนามีแนวทางเพื่อไปถึงด้วยการเจริญสติ พัฒนาปัญญา และประพฤติพรหมจรรย์

จากการศึกษาเนื้อหาของกุณาลชาดกทำให้ทราบว่า กุณาลชาดกนี้ไม่เพียงแต่จะกล่าวถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงกับเพศชายในด้านพฤติกรรมร้าย ๆ ของสตรี เพียงอย่างเดียว แต่จริง ๆ แล้วได้มุ่งกล่าวถึงสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา กล่าวคือแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนาเอาไว้ด้วย ซึ่งเนื้อหาโดยตรงนั้นอาจกล่าวได้ว่ามุ่งถึงแนวทางการปฏิบัติของบุรุษเป็นสำคัญ แต่หากพิจารณาให้รอบครอบแล้วก็จะสามารถตรวจสอบย้อนกลับไปยังเคราะห์ให้เห็นเป็นแนวทางการปฏิบัติสำหรับสตรีได้ด้วย เพราะเป็นธรรมชาติที่กล่าวถึงธรรมชาติของเพศที่มีคู่ตรงข้ามกันอย่างชัดเจน ดังนั้นจึงสรุปว่า เมื่อใช้กับบุรุษแบบนี้ เวลาใช้กับสตรีก็ต้องใช้อีกแบบที่ตรงข้ามกัน คือ หญิงเหล่าใดไม่ต้องการบุรุษ ประพฤติพรหมจรรย์ หญิงเหล่านั้นพึงได้การเล่นหัว ความยินดีอันเป็นทิพย์ ดังนั้นจึงสรุปหลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดกแสดงไว้ในตารางดังนี้

ตารางที่ ๓.๒ หลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก

หลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก	
หลักคำสอนว่าด้วย	รายละเอียดเนื้อหา
พฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์	พบว่ามี ๕ กลุ่มลักษณะเรียกตามลำดับ ดังนี้ ๑.มีมารยา ยั่ววนบุรุษ ๔๐ ประการ ๒.ดูหมิ่นสามีด้วยเหตุ ๘ ประการ ๓.มีพฤติกรรมที่ทำให้สามีไม่สบายใจ หรือประทุษร้ายสามี ๙ ประการ ๔.มีพฤติกรรมส่อไปทางไม่ซื่อสัตย์ มีแนวโน้มประพฤตินอกใจสามี ๒๕ ประการ ๕.มีพฤติกรรมนอกใจสามี

^{๑๖๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๖๗-๓๖๘/๑๕๗-๑๕๘.

หลักคำสอนที่ปรากฏในภุณาสชาดก	
หลักคำสอนว่าด้วย	รายละเอียดเนื้อหา
หลักการ หรือท่าทีในการเกี่ยวข้องกับสตรี	มี ๒ ระดับ ๑. ระดับคฤหัสถ์ พัฒนาตนเองให้พร้อมสำหรับการมีครอบครัว, รู้จักเลือกสตรีที่จะมาเป็นคู่ครองให้เหมาะสม, ปฏิบัติหน้าที่สามีให้บริบูรณ์, ดูแลเอาใจใส่ภรรยาอย่าให้ห่าง ๒. ระดับบรรพชิต มีสติทุกเมื่อที่อยู่ใกล้สตรี ไม่ประมาท สำรวมระวัง ถ้าเป็นไปได้ ไม่ต้องเห็นสตรี ไม่พูดกับสตรีเป็นการดีที่สุด
แนวทางปฏิบัติเพื่อเป้าหมายในพุทธศาสนา	มีสติ มีปัญญา ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อบรรลุเป้าหมาย ๓ ระดับ ๑. มนุษย์สมบัติ สมบัติในโลกมนุษย์ ๒. สวรรค์สมบัติ สมบัติในสวรรค์ ๓. นิพพานสมบัติ ความสิ้นทุกข์

๓.๔ บทสรุป

ในบทนี้จึงสรุปได้ว่า สตรีคือมนุษย์เพศหญิงซึ่งเป็นเพศตรงข้ามกับเพศชายมีอิทธิพลสามารถครอบงำจิตใจของบุรุษได้ด้วยกามคุณ ๕ คือ รูปร่างหน้าตา เสียงวาจาที่ใช้สนทนา กลิ่น รส และสัมผัส เป็นเพศที่มีธรรมชาติอ่อนไหวง่าย มักมากในกามคุณ เห็นแก่ได้ ฉลาดในการใช้ท่าทางร่างกาย หรือถ้อยคำสำหรับล่อลวงให้บุรุษเพศหลงใหล มีจิตใจแข็งกร้าวดุร้ายเหมือนราชสีห์ มีพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อบุรุษผู้เป็นสามีมากมาย ทำร้ายสามีด้วยถ้อยคำ ด้วยกิริยา จนกระทั่งประพฤตินอกใจสามี ธรรมชาติของสตรีเป็นที่ทั่วไปแก่ชายทั้งหลาย ท่านเปรียบไว้เป็นดังบ่อน้ำ ทางเดินร้านเหล้า เขตแดนของสตรีย่อมไม่มี

สตรีเป็นเพศที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของบุรุษเป็นอย่างมาก สามารถตีตูดเราให้บุรุษเพศเกิดความกำหนัดยินดี เกิดกามราคะ ขาดสติหลงใหลไปตามคำพูด หรือท่าทางที่สตรีแสดงได้ง่ายมาก และรวดเร็ว ดังจะเห็นจากตัวอย่างที่ยกมากล่าวไว้มากมาย บุรุษนั้นไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด เป็นเด็ก เช่น สามเณรหลานของท่านพระจกขุบาล สูงศักดิ์ถึงขนาดพระราชามหากษัตริย์ หรือเป็นพระภิกษุ หรือแม้กระทั่งเป็นพรหมณ์แก่ ก็ยังต้องตกไปในอำนาจการยั่วยวนของสตรีแทบทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ย่อมก่อผลเสียให้เกิดขึ้นมากมายในภุณาสชาดกก็ปรากฏข้อความจำนวนหนึ่งระบุให้ทราบว่า ถ้าหลงใหลสตรีจนขาดสติแล้วนั้นจะเกิดผลเสียอะไรบ้าง เช่น เสียใจ เสียทรัพย์ หรือแม้กระทั่งเสียชีวิต เสมอจากคุณประโยชน์ที่จะพึงได้รับ ตกนรก ไปเกิดในอวยาย ทุกคติ วินิบาต เปตวิสัย^{๑๖๓}

^{๑๖๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๕๘-๓๖๖/๑๕๖-๑๕๗.

ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธวิธีป้องกัน หรือ เรียกเป็นภาษาปัจจุบันว่า การบริหารความเสี่ยง เพื่อลดโอกาส ปิดกั้นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดขึ้น ด้วยการตั้งสติ พัฒนาปัญญา ประพฤติพรหมจรรย์... ในส่วนของการประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ชายจะเป็นมลทินในการประพฤติพรหมจรรย์สำหรับผู้หญิง และผู้หญิงก็เป็นมลทินในการประพฤติพรหมจรรย์สำหรับผู้ชาย ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนตถึงหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับสตรีของบรรพชิตว่า “ในเบื้องต้นไม่พึงติดต่อด้วย ไม่ดูไม่แลเป็นการดี ถ้าเราต้องเสียสละ เพื่อจะได้ประโยชน์อะไรจากการติดต่อให้เลือกข้างไม่ติดต่อก็จำเป็นจะต้องติดต่อด้วย ต้องมีสติสัมปชัญญะเต็มที ครั้นเมื่อมันสูงขึ้นไปถึงขั้นที่มีหน้าที่ที่จะต้องสั่งสอนสตรีมันอยู่คนละชั้น ถ้าเชื่อตัวเองว่าจะทำได้โดยไม่เสียหาย ก็เอาแต่ถ้าไม่มั่นใจ เกรงจะเกิดความเสียหาย ก็อย่าเอา อย่าเกี่ยวข้อง อย่าแตะต้อง”^{๑๖๔} การที่พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นไม่ได้หมายความว่าทรงสอนให้บุรุษรังเกียจสตรี แต่เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เสื่อมจากการประพฤติพรหมจรรย์ และบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ทรงชี้ให้เห็นโทษของกามที่มนุษย์ยึดติดหมกมุ่นอยู่ และวิธีการปฏิบัติเพื่อออกจากมาก คือการประพฤติพรหมจรรย์ ในการประพฤติพรหมจรรย์จำเป็นต้องเว้นจากความสัมพันธ์กันระหว่างบุรุษและสตรี

^{๑๖๔} ธรรมปราโมทย์, ตามรอยพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๖๑.

บทที่ ๔

วิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก

กุณาลชาดกสะท้อนมุมมองพระพุทธศาสนาในประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรม การประพฤติดังกล่าวถึงพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์โดยมากเป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่องเพศ ที่สะท้อนลักษณะธรรมชาติร้าย ๆ หลายประการที่มีอยู่ในตัวของสตรี ขยายความให้ละเอียดเข้าใจง่ายโดยมีข้ออุปมาเปรียบเทียบสตรีกับสิ่งร้าย ๆ ที่เป็นอันตรายทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ บุคคล สัตว์ สถานที่ไว้เป็นจำนวนมาก มากที่สุดเท่าที่ค้นพบในพระไตรปิฎก ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “คำติเตียนว่าผู้หญิงนั้นมีชุนมอยู่มากจริง ๆ แห่งเดียวในกุณาลชาดก ซึ่งทั้งเรื่องเต็มไปด้วยคำคำว่าผู้หญิง”^๑ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กุณาลชาดกมีคำสอนลักษณะนี้เพราะเป็นการสอนเฉพาะคน หรือเฉพาะกรณี และเป็นการให้คุณค่าแก่ความเป็นบรรพชิตเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย คือความหลุดพ้นกิเลส^๒ เป็นชุดคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงเลือกนำมาแสดงให้เหมาะสมกับจริตนิสัยของพระภิกษุใหม่ ๕๐๐ รูป สำหรับแก้อาการแห่งจิตของภิกษุเหล่านั้นที่เศร้าหมองไม่ควรแก่การประพฤดิพรหมจรรย์เหตุจากถูกกามราคะอันเนื่องมาจากความคิดถึงภรรยาเข้าครอบงำ ในเรื่องนี้ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ผู้ฟังคือภิกษุหนุ่ม ๕๐๐ รูป ในอดีตเคยเป็นทหารมีการฝึกซ้อมมาเป็นอย่างดีอยู่ในสภาพพร้อมรบ พร้อมออกทำศึกสงคราม ซึ่งสภาพพร้อมรบของทหารนี้ไม่ใช่สภาพที่จะเกิดขึ้นได้ง่าย ๆ ไม่ใช่ทหารทุกคนจะมีความพร้อมสำหรับปฏิบัติการทางทหารเหมือนกับอดีตทหารหนุ่ม ๕๐๐ นายนี้ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ภิกษุหนุ่มทั้ง ๕๐๐ นี้ ในสมัยที่เป็นทหารต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการฝึกซ้อมทางทหารมีช่องว่างเห็นห่างจากภรรยาหรือหญิงสาวคนรักอยู่มาก มีโอกาสในการใกล้ชิดผู้หญิงน้อยมาก ตามธรรมดาของชายหนุ่มย่อมมีความต้องการในสตรีเป็นปกติ เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ยิ่งมีความต้องการมากเป็นพิเศษเมื่อมาบวชซึ่งก็ทำให้บวชด้วยความสมัครใจไม่ ประกอบกับความพยายามของเหล่าภรรยาที่รีบเร่งต้องการให้ภิกษุบอกลาสิกขากลับไปทำหน้าที่สามีตามเดิมด้วย เพราะเหตุปัจจัยดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า สภาพจิตของภิกษุเหล่านี้ถูกกามราคะเข้าครอบงำอย่างรุนแรง หากเปรียบด้วยโรคก็ต้องเป็นโรคที่ร้ายแรงซึ่งมีอาการรุนแรงมาแล้ว หมอผู้รักษาจำเป็นต้องใช้ยาและวิธีการรักษาให้เหมาะสม

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

^๒ มนตรี สิริโรจนานันท์ (สืบดวง), **สตรีในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙.

กับโรค พระพุทธองค์ก็เปรียบเหมือนหมอผู้รักษา^๓ จึงเลือกใช้วิธีการแสดงคุณลักษณะที่ด้วยโทษของ กามราคะซึ่งมีรายละเอียดกล่าวถึงพฤติกรรมร้าย ๆ ของสตรี โดยเฉพาะพฤติกรรมทางเพศไว้มากมาย เช่นนี้ เพื่อฟอกจิตของภิกษุให้คลายออกจากกามราคะพร้อมที่จะฟังอานิสงส์ของการบวชและ แนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุอานิสงส์นั้น จนมีจิตใจว่างจากกามราคะแก้วล้ำสามารถน้อมนำ หลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติตามจนสำเร็จผลตามสมควรแก่การปฏิบัติได้ เพื่อความเข้าใจใน รายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในคุณลักษณะ ในบทนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอทวิเคราะห์ พฤติกรรมสตรีนั้น ผ่านความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนาและมุมมองใน ศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตามลำดับเนื้อหา ดังนี้

๔.๑ ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ “พฤติกรรม”

พฤติกรรม เป็นคำที่ใช้โดยทั่วไปในสังคม เป็นคำที่ใช้แทนการแสดงออกของบุคคลใน บริบทต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับทุก ๆ คนในสังคม ดังนั้น พฤติกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญใกล้ตัวมนุษย์ ทุกคน เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับทุกคนเป็นสิ่งที่ตัวเราเอง หรือคนรอบข้างจะต้องได้รับผลกระทบจาก พฤติกรรมทั้งที่เกิดจากตัวเราเอง หรือจากคนรอบข้างอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน พฤติกรรมบางอย่าง สังเกตเห็นได้ชัดเจนโดยตรงผ่านประสาทสัมผัส บางอย่างต้องอาศัยเครื่องมือช่วยสัมผัสจึงจะรู้ได้ ด้วย เหตุนี้ การศึกษาพฤติกรรมจึงเป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกคนทำกันอยู่เป็นอาจินณทุกวันตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นศาสตร์ว่าด้วยการศึกษาพฤติกรรมที่เรียกว่า จิตวิทยา ที่ทำการศึกษากิจกรรมมนุษย์ทั้งส่วนที่เป็นการแสดงออกทางร่างกายและกระบวนการทางจิต เพื่อ อธิบายพฤติกรรม เพื่อเข้าใจพฤติกรรม เพื่อพยากรณ์พฤติกรรม และเพื่อควบคุมพฤติกรรม^๔ ซึ่งการ เรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมนี้จะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งทั้งแก่ตนและสังคม เพราะช่วยให้รู้และบอกได้ถึง สาเหตุที่มาของพฤติกรรมแล้วนำความรู้เหล่านั้นมาวิเคราะห์ให้เกิดความเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น ช่วย ทำนายแนวโน้มพฤติกรรม และได้แนวทางเสริมสร้างพัฒนาพฤติกรรมเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ฝ่าวิกฤติชีวิตได้ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าการศึกษาคำว่า พฤติกรรมมีความสำคัญ ดังนี้

๑) ช่วยให้เข้าใจตนเอง ซึ่งความเข้าใจตนเองนี้จะนำไปสู่การยอมรับตนเอง และได้ แนวทางปรับตน พัฒนาดน เลือกเส้นทางชีวิตที่เหมาะสมแก่ตน

๒) ช่วยให้เข้าใจผู้อื่น คือ ความรู้ด้านพฤติกรรมอันเป็นข้อสรุปจากคนส่วนใหญ่ ช่วยเป็น แนวทางเข้าใจบุคคลใกล้ตัวและผู้คนแวดล้อม ช่วยให้อยอมรับข้อดีข้อจำกัดของกันและกัน ช่วยให้เกิด ความเข้าใจ ยอมรับ มีสัมพันธภาพที่ดี และช่วยการจัดวางตัวบุคคลได้เหมาะสมขึ้น

๓) ช่วยบรรเทาปัญหาสังคม คือ เรื่องปัญหาสังคมอันมีปัจจัยปลายประการนั้น ปัจจัย ของปัญหาสังคมที่สำคัญมากส่วนหนึ่งมาจากปัญหาพฤติกรรมของบุคคลในสังคมอาจจะเป็นปัญหา

^๓ ดูรายละเอียดใน ชุ.ช.อ. (ไทย) ๓๙/๑/๒๐.

^๔ ดูรายละเอียดใน หัวหน้าหมู่เรียน, (๒๕๕๐), “พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน”, มหาวิทยาลัย ราชภัฏเลย. [ออนไลน์], ๔๕ หน้า, แหล่งที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/lrukk/2007/07/14/entry-1> [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑]

สุขภาพจิต ปัญหาเบี่ยงเบนทางเพศ ปัญหาพฤติกรรมก้าวร้าว ลักขโมย ความเชื่อที่ผิด การลอกเลียนแบบที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมจะช่วยให้ได้แนวทางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการปรับตัวของบุคคลต่อไป

๔) ช่วยเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ จากความเข้าใจในอิทธิพลของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมต่อพฤติกรรม ช่วยให้ผู้ศึกษารู้จักเลือกรับปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมเพื่อพัฒนาตนทั้งทางกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ช่วยให้เข้าใจธรรมชาติภายในตน เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นแนวทางสู่การเสริมสร้างการพัฒนาตนและบุคคลอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม^๕

ในทางพระพุทธศาสนาเรื่องการศึกษาพฤติกรรมนี้สำคัญมาก ด้วยพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาชีวิตด้วยการพัฒนาพฤติกรรม หรือการกระทำให้เป็นพฤติกรรมที่ดี ถูก ควร เพื่อประโยชน์ในการได้รับผลตอบแทนจากการกระทำ หรือที่เรียกว่า วิบาก ที่ดี ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขของการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน เพราะเหตุนี้จึงเป็นการสมควรศึกษาพฤติกรรมพอให้เข้าใจความหมาย ประเภท องค์ประกอบ รวมทั้งเกณฑ์การตัดสินพฤติกรรมว่าอย่างไรสมควร ไม่ควร ตลอดจนผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำในรูปแบบต่าง ๆ

๔.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของ “พฤติกรรม” ว่าหมายถึง การกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิดและความรู้สึกเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้า^๖

รองศาสตราจารย์ ดร.กันยา สุวรรณแสง ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรมคือกริยาอาการ บทบาท ลีลา ท่าทางการประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใด ทางหนึ่ง ใน ๕ ทวาร คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส ชิวหาสัมผัส ฆานสัมผัส และกายสัมผัส หรือมีฉะนั้นก็สามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือ^๗

ธัญญา ธีระกนิษฐ ให้ความหมายของพฤติกรรม ว่าหมายถึง อาการที่แสดงออกของมนุษย์ ปฏิบัติการโต้ตอบต่อสิ่งเร้าที่อยู่รอบตัว โดยจากการสังเกตหรือการใช้เครื่องมือช่วยวัดพฤติกรรม ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการทางร่างกาย^๘

สงวนสิทธิ เลิศอรุณ และคณะ ให้ความหมายของพฤติกรรมไว้ ว่าหมายถึง การกระทำหรือกริยาที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ทางกล้ามเนื้อทางสมอง ทางอารมณ์ และทางความรู้สึกนึกคิด ซึ่งโดยปรกติมนุษย์และสัตว์ย่อมแสดงออกมาให้เป็นที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนและเห็นไม่ได้ชัดซึ่งขึ้นอยู่กับ

^๕ เรื่องเดียวกัน, [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑]

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๘๐.

^๗ กันยา สุวรรณแสง รศ.ดร., จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

^๘ ธัญญา ธีระกนิษฐ, พฤติกรรมมนุษย์เพื่อการพัฒนาตน, (อุดรธานี : สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๕,) หน้า ๕.

กับการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากกระตุ้นเป็นสำคัญ^๙

ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำแสดงออกตอบสนองหรือโต้ตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสภาพการณ์ใด สภาพการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยิน อีกทั้งวัดได้ตรงกันด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัย ไม่ว่าจะการแสดงออกหรือการตอบสนองนั้นจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกร่างกายก็ตาม เช่น การร้องไห้ การกิน การวิ่ง การขำ การอ่านหนังสือ การเต้นของชีพจร การเต้นของหัวใจ การกระตุกของกล้ามเนื้อ เป็นต้น^{๑๐}

จากความหมายที่กล่าวมานี้ พฤติกรรมมนุษย์มีความหมายครอบคลุมการแสดงออกทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ ซึ่งถ้าเป็นการแสดงออกทางด้านร่างกาย ก็จะแสดงออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน เช่น เดิน วิ่ง นอน หรือกระโดด เป็นต้น แต่ถ้าเป็นการแสดงออกที่เป็นอยู่ในกระบวนการทางจิตใจ ก็จะไม่แสดงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน ซ้ำซ่อนอยู่ภายในจิตใจ เช่น ความคิด ความรู้สึก หรือแรงจูงใจ เป็นต้น เมื่อไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรงแล้ว ก็ต้องอาศัยการคาดเดาสรุปรเอาจากการกระทำต่าง ๆ ที่สามารถสังเกตเห็นได้ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า “พฤติกรรม” หมายถึง ทุก ๆ สิ่งที่มีมนุษย์ทำซึ่งสังเกตได้โดยตรง หรืออยู่ในกระบวนการทางจิตใจซึ่งไม่สามารถสังเกตได้ หรือว่าเป็นการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาทางทวารทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ อันเกิดจากการปฏิกิริยาทางระบบต่าง ๆ ในร่างกาย คือ สมอง ระบบกล้ามเนื้อ และระบบต่าง ๆ รวมทั้งอารมณ์จิตใจที่เกิดจากสิ่งเร้า และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงทำให้เกิดเป็นพฤติกรรม

๔.๑.๒ ประเภทของพฤติกรรม

จากความหมายที่ผู้วิจัยได้สรุปไว้ในหัวข้อข้างต้น พบว่า พฤติกรรมจะประกอบไปด้วยการกระทำหรือการแสดงออกที่สามารถสังเกตได้โดยตรง และกระบวนการทางจิตที่ไม่สามารถสังเกตได้โดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับการแบ่งประเภทของพฤติกรรมที่นักวิชาการได้แบ่งไว้ดังนี้

๑) พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) คือ การกระทำหรือปฏิกิริยาทางร่างกายที่ทั้งเจ้าตัวและบุคคลอื่นสามารถสังเกตผ่านอวัยวะรับสัมผัส ประสาทสัมผัส (ตา หู จมูก ลิ้น หรือผิวหนัง) หรือใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ช่วยสังเกตซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า “พฤติกรรม” ของนิยาม ณ ปัจจุบัน ทั้งนี้ สามารถแบ่งพฤติกรรมภายนอกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมภายนอกชนิดโมลาร์ (Molar Behavior) เป็นพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้โดยใช้อวัยวะรับสัมผัส ไม่ต้องใช้เครื่องมือช่วย เช่น การเดิน การวิ่ง การจาม เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมภายนอกชนิดโมเลกุล (Molecular Behavior) เป็นพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้หรือวัดได้ด้วยเครื่องมือทางการแพทย์หรือเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เช่น การทำงานของต่อมต่าง ๆ ในร่างกาย การทำงานของอวัยวะภายใน หรือการทำงานของระบบประสาท เป็นต้น

^๙ สงวนสิทธิ์ เลิศอรุณ และคณะ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพฯ : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

^{๑๐} สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, การปรับพฤติกรรม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

๒) พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) คือ กระบวนการที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ก็ตาม เป็นกระบวนการที่ไม่สามารถสังเกตได้และไม่สามารถใช้เครื่องมือวัดได้โดยตรง หากเจ้าของพฤติกรรมไม่บอก (บอกกล่าว เขียน หรือแสดงท่าทาง) ได้แก่ ความคิด อารมณ์ความรู้สึก ความจำ การรับรู้ ความฝัน รวมถึงการรับสัมผัสต่าง ๆ เช่น การได้ยิน การได้กลิ่น ความรู้สึกทางผิวหนัง เป็นต้น ทั้งนี้ พฤติกรรมภายในจำเป็นต้องอนุมานหรือคาดเดาผ่านพฤติกรรมภายนอก โดยพฤติกรรมภายในมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า “กระบวนการทางจิต/จิตลักษณะ” ทั้งนี้ พฤติกรรมภายในสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมภายในที่เกิดขึ้นโดยรู้สึกตัว (Conscious Process) เป็นพฤติกรรมที่เจ้าของพฤติกรรมรู้สึกตัวว่ากำลังเกิดพฤติกรรมนั้น ๆ หากไม่บอก ไม่แสดงอาการหรือท่าทางใด ๆ ก็ไม่มีผู้ใดรับรู้ได้ว่าเกิดพฤติกรรมนั้น ๆ ยกตัวอย่าง เช่น อารมณ์ความรู้สึก ความคิด ความฝัน จินตนาการ เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมภายในที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้สึกรู้ตัว (Unconscious Process) เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยที่เจ้าของพฤติกรรมไม่รู้สึกรู้ตัว หากแต่มีผลต่อพฤติกรรมภายนอกยกตัวอย่าง เช่น แรงจูงใจ ความคาดหวัง ความวิตกกังวล เป็นต้น^{๑๑}

จากความหมายและประเภทของพฤติกรรมที่นำมาแสดงไว้นี้ ทราบได้ว่า พฤติกรรมมี ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ พฤติกรรมภายนอก กับ พฤติกรรมภายใน แต่ในรายละเอียดการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์นั้นมีความซับซ้อนที่ต้องศึกษาอย่างระมัดระวัง ในที่นี้ผู้วิจัยจึงได้นำเอาเกณฑ์ในการจำแนกพฤติกรรมโดยละเอียดมากแล้วเสริมไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาพฤติกรรมให้เข้าใจมากขึ้นอีกทางหนึ่ง มีทั้งหมด ๕ เกณฑ์ ดังนี้^{๑๒}

๑) เกณฑ์ในการใช้การสังเกต

ในการใช้การสังเกตเป็นเกณฑ์ พฤติกรรมสามารถจำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) ซึ่งปรากฏเห็นได้ชัดเจน เช่น การหัวเราะ ยิ้ม ร้องไห้ เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) ซึ่งไม่ปรากฏให้สามารถสังเกตได้อย่างชัดเจน เช่น ความคิด ความรู้สึก การเข้าใจ ความจำ เป็นต้น

พฤติกรรมภายนอกและภายในมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ พฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายในต่างก็เป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน เช่น ถ้าพฤติกรรมภายในโศกเศร้า ก็จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมภายนอกทางสีหน้าแววตาเศร้า ท่าทางเก็บกดเก็บตัว หรือร้องไห้ออกมาได้ ในทำนองเดียวกัน ถ้าพฤติกรรมภายนอกเกรี้ยวกราด ตวาดแม่ไปโดยไม่ตั้งใจ ก็จะส่งผลให้เกิดพฤติกรรม

^{๑๑} หัสติน แก้ววิชิต, เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพฤติกรรมมนุษย์เพื่อการพัฒนาตน, (อุดรธานี : สำนักศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๙), หน้า ๔-๕.

^{๑๒} กุญชรী คำชาย และคณะ, พฤติกรรมกับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๕), อ้างใน เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการพัฒนาตน GEH 2201, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, หน้า ๒-๓.

ภายใน คือ รู้สึกผิด และอาจคิดในทางร้ายว่าแม่ไม่รักตน

๒) เกณฑ์ด้านแหล่งกำเนิดพฤติกรรม

ในการใช้แหล่งที่เกิดเป็นเกณฑ์ พฤติกรรมสามารถจำแนกได้ ๒ ประเภท

(๑) พฤติกรรมวุฒิภาวะ (Maturity) ซึ่งเป็นความพร้อมที่เกิดขึ้นโดยมีธรรมชาติเป็นตัวกำหนดให้เป็นไปตามเผ่าพันธุ์ และวงจรชีวิต มนุษย์สามารถเกิดพฤติกรรมนั้นขึ้นมาได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องผ่านประสบการณ์หรือการฝึกฝน เช่น การคลาน การร้องไห้ การนอน เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learned) ซึ่งเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์และการฝึกฝน เช่น การว่ายน้ำ การขี่จักรยาน การอ่านหนังสือ เป็นต้น

๓) เกณฑ์ด้านภาวะทางจิตของบุคคล

การใช้ภาวะทางจิตของบุคคลเป็นเกณฑ์ พฤติกรรมได้ ๒ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมที่กระทำโดยรู้ตัว (Conscious) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ในระดับจิตสำนึก เช่น พูด ร้อง เดิน เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมที่กระทำโดยไม่รู้ตัว (Unconscious) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ในระดับจิตไร้สำนึก หรือจิตใต้สำนึก หรือเป็นพฤติกรรมที่ขาดสติสัมปชัญญะ เช่น ผัน ละเมอ เป็นต้น

๔) เกณฑ์ด้านการแสดงออกของอินทรีย์

การใช้การแสดงออกของอินทรีย์เป็นเกณฑ์ พฤติกรรมจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมทางกาย (Physical Activity) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกโดยใช้อวัยวะของร่างกายอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การเคลื่อนไหวร่างกายด้วยแขน หรือขา การปรับเปลี่ยนอิริยาบถของร่างกาย กายพยักหน้า การโคลงตัว เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมทางจิต (Psychological Activity) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ภายใน เช่น ความคิด ความเข้าใจ หรือการเกิดอารมณ์ เป็นต้น

๕) เกณฑ์ด้านการทำงานของระบบประสาท

การใช้การทำงานของระบบประสาทเป็นเกณฑ์ พฤติกรรมจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมที่ควบคุมได้ (Voluntary) เป็นพฤติกรรมที่อยู่ในความควบคุมและสั่งการด้วยสมอง จึงสามารถแสดงพฤติกรรมได้ตามที่ต้องการ เช่น การพูดคุย การแกว่งแขนขา เป็นต้น

(๒) พฤติกรรมที่ควบคุมไม่ได้ (Involuntary) เป็นการทำงานของอินทรีย์ที่เป็นไปโดยอัตโนมัติ เช่น ปฏิกริยาสะท้อน (สะอึก) สัญชาตญาณ (สะดุ้ง) และการทำงานของระบบอวัยวะภายใน เป็นต้น

จากสาระทั้งหมดที่นำเสนอมานี้จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมครอบคลุมถึงการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ทั้งที่ปรากฏชัดเจนและไม่ชัดเจน ในอันที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้าภายในและภายนอก เพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบในร่างกายและจิตใจ ทำให้ตอบสนองความต้องการของอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งถือเป็นความสามารถในการปรับตัวและการจัดการกับสภาพการต่าง ๆ ของมนุษย์

๔.๑.๓ องค์ประกอบของพฤติกรรม

พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ ไม่ว่าจะเป็พฤติกรรมเชิงบวก หรือพฤติกรรมเชิงลบ เป็นพฤติกรรมที่มีคุณ หรือมีโทษ ทั้งหมดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกชีวิต ในทุกที่ ทุกเวลา พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นธรรมชาติที่มีจิตเป็นตัวนำ มีจิตเป็นผู้คอยกำกับให้เป็นไปในทิศทางที่จิตปรารถนา เมื่อมนุษย์มีองค์ประกอบ คือ ร่างกาย และจิตใจ ย่อมมีการกระทำการแสดงออก การเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงอริยาบถ และอาการเหล่านั้นถือว่าเป็นธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์ ในการเกิดพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเป็นผลมาจากการผสมผสานขององค์ประกอบต่าง ๆ ในตัวมนุษย์แล้วจึงถูกกล่อมเกลียดด้วยสิ่งแวดล้อม หล่อหลอมให้เกิดเป็นพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ^{๑๓} เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจการเรียนรู้ธรรมชาติพฤติกรรมมนุษย์ให้ละเอียดขึ้น ผู้วิจัยขอเสนอองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ ดังนี้

๑) องค์ประกอบของการรับรู้ “การรับรู้” (Perception) หมายถึง การแปลความหมายจากการสัมผัสการรับรู้จึงต้องมีกระบวนการสัมผัสโดยเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้ามากระทบกับอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า และส่งประสาทไปยังสมองเพื่อการแปลความหมายเป็นต้นซึ่งการรับรู้ของมนุษย์ต้องประกอบด้วย

(๑) สิ่งเร้า ได้แก่ วัตถุ แสง เสียง กลิ่น รสต่าง ๆ

(๒) อวัยวะรับสัมผัส ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง ถ้าไม่สมบูรณ์จะทำให้สูญเสียการรับรู้ได้

(๓) ประสาทในการรับสัมผัสเพื่อเป็นตัวกลางส่งกระแสประสาทจากอวัยวะรับสัมผัสไปยังสมองส่วนกลางเพื่อการแปลความต่อไป

(๔) ประสบการณ์เดิมการรู้จัก การจำทำให้เกิดการรับรู้ดีขึ้น

(๕) ค่านิยมทัศนคติ เช่น การวาดรูปเหรียญ เด็กยากจนวาดเหรียญใหญ่กว่าเด็กมีเงิน ระบุว่าเหรียญมีค่ามาก

(๖) ความใส่ใจความตั้งใจข้อมูลที่ส่งกระทบกับอวัยวะรับสัมผัสอาจสูญหายได้ถ้าไม่มีความตั้งใจสนใจรับรู้

(๗) สภาพจิตใจอารมณ์ เช่น การคาดหวังความดีใจ เสียใจ และ

(๘) ความสามารถทางสติปัญญาทำให้รับรู้ได้เร็วรวมทั้งความสามารถในการประมวลความรู้เพื่อแปลความได้เร็วขึ้น^{๑๔}

^{๑๓} พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินฺโต, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ฟรอยด์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔.

^{๑๔} คุรยละเอียดใน, คณาจารย์กลุ่มจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์, (๑๘ ธ.ค. ๕๒), “พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน” แหล่งการเรียนรู้และประกอบการสอนรายวิชาศึกษาทั่วไป ๒๕๐๐๑๑, มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://hbkru.blogspot.com/2009/12/3.html>, [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑]

สอดคล้องใกล้เคียงกับคำอธิบายปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์ของสุภา มาลากุล ณ อยุธยา กล่าวไว้ว่า มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมออกมาเนื่องมาจากการทำงานของจิตใจเป็นสำคัญและการทำงานของจิตใจนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ ประกอบด้วย

(๑) อวัยวะรับความรู้สึก (Sense Organism) อันได้แก่ประสาทสัมผัสทั้ง ๗ ด้าน คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกาย การทรงตัว (ประสาทสัมผัสภายนอก) และความรู้สึกภายใน (จิตสัมผัส, ประสาท สัมผัสภายใน) เมื่อประสาทสัมผัสทั้งภายในและภายนอกสัมผัสกัน หรือกระทบกันจตุรวมประสาท สัมผัสทั้งหมด คือ สมอก็จะแปรความหมายของการรับรู้แล้วส่งประสาทสัมผัสนั้นผ่านมาทาง เส้นประสาทต่าง ๆ ก็จะเกิดการรับรู้ (Perception) ว่าสิ่งเร้านั้น คือ อะไรมีคุณหรือมีโทษเกิดความรู้สึก พอใจหรือไม่พอใจสมออันเป็นศูนย์รวมเกี่ยวกับอารมณ์ได้รับกระแสประสาทกระตุ้นให้มีอารมณ์ โต้ตอบทางบวกหรือทางลบศูนย์อารมณ์ส่งกระแสประสาทไปเร้าต่อมใต้สมอง (Pituitary) ให้หลั่งน้ำเพื่อกระตุ้นต่อมหมวกไต (Adrenal) ซึ่งจะหลั่งน้ำซึบอะดรีนาลิน (Adrenaline) ลงไปในกระแสโลหิตระบบประสาทอัตโนมัติก็ถูกเร้าเพื่อควบคุมอวัยวะภายในให้มีกิจกรรมเพิ่มขึ้นหรือลดลง

(๒) สิ่งเร้า (Stimulus) สิ่งเร้านี้อาจเป็นวัตถุหรือนามธรรมก็ได้เป็นสิ่งเร้าภายนอกหรือ ภายในร่างกายอินทรีย์เองก็ได้ สิ่งเร้าจากภายใน ได้แก่ ความต้องการ อารมณ์ นิสัย หรือความเคยชิน และจิตใต้สำนึก สิ่งเร้าที่มีความรุนแรงและความถี่ต่าง ๆ กันมีผลให้การแสดงออกของคนแตกต่างกัน รวมทั้งสิ่งเร้าไปกระตุ้นปมในจิตใต้สำนึกปฏิกิริยาโต้ตอบจะรุนแรงกว่าปกติ

(๓) ความตั้งใจแน่วแน่ (Attention) คนจะรับรู้รายละเอียดของสิ่งเร้าได้ครบถ้วนถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริงได้ต้องมีความตั้งใจแน่วแน่พอสมควรหากรับรู้สิ่งเร้าน้อยไปหรือขาดไป การ แสดงออกโต้ตอบก็จะมีคุณภาพด้อยลงไป เช่น เมื่ออยู่ภายใต้ฤทธิ์ยามีสิ่งแทรกแซงจากภายนอกจิตใจ ตกอยู่ในภาวะเร้าร้อนวิตกกังวล หมกมุ่น เบื่อหน่าย ฯลฯ มีผลทำให้ความรู้สึกขาดความแม่นยำ มีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานของจิตทั้งหมดและลดคุณภาพของพฤติกรรมโต้ตอบด้วย

(๔) การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้มีอิทธิพลต่อการนึกคิดหรือการทำงานของจิตใจ มนุษย์สิ่งที่ได้เรียนรู้จะบันทึกไว้เป็นความจำเมื่อสิ่งเร้าที่เคยประสบมาในอดีตปรากฏขึ้นอีกคนก็สามารถเรียกชื่อบอกคุณค่ามีอารมณ์และแนวคิดในการโต้ตอบได้ถูกต้องเหมาะสมพฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ ฉะนั้น ถ้าการเรียนรู้บกพร่องด้วยคุณภาพและโอกาสคนนั้น ๆ ก็จะมีการทำงานของจิตใจบกพร่องไปมีผลให้การแสดงออกไม่เหมาะสมแต่เราก็สามารถสร้าง สถานการณ์ (Conditioning) ให้เขาเรียนรู้เสียใหม่ (Relearn) เพื่อให้เกิดพฤติกรรมใหม่มาแทนที่พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้

(๕) การเกี่ยวโยง (Association) ระหว่างศูนย์ต่าง ๆ ในสมองทั้งด้านกายวิภาค (Anatomical) และสรีรวิทยา (Physiological) ทุกขั้นตอนในการทำงานของจิตใจจะต้องมีการเกี่ยวโยงระหว่างศูนย์ต่าง ๆ เช่น การรับรู้สิ่งเร้า คือ อะไรมีคุณค่าอย่างไร ต้องมีการเกี่ยวโยงกับเขาวนปัญญาและความจำ จึงจะรับรู้สิ่งเร้านั้นได้ถูกต้อง การรับรู้ไปสู่ศูนย์เกี่ยวกับอารมณ์ศูนย์เกี่ยวกับการพูดและการเคลื่อนไหวด้วยจึงจะเกิดพฤติกรรมโต้ตอบต่อสิ่งเร้าได้

(๖) ระดับความรู้สึกตัวของบุคคล ซึ่งมี ๓ ระดับ คือ

๖.๑ รู้สึกตัวเต็มที่ (Full consciousness) เป็นการรับรู้สิ่งเร้าและตอบโต้ได้ถูกต้อง

๖.๒ ครึ่งหลับครึ่งตื่น (Semi consciousness or Semi coma) เป็นการรับรู้สิ่งเร้าแต่ไม่ตอบโต้

๖.๓ หหมดสติหรือไม่รู้สึกตัวเลย (Unconsciousness or Coma) เป็นสภาพหมดความรู้สึกความรู้สึกและการตอบโต้ที่บกพร่องอาจ เนื่องมาจากการแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นปัญหาการที่สมองถูกระงับกระเทือนการตกอยู่ภายใต้ฤทธิ์ ยาหรือสิ่งมีนเมา^{๑๕}

๒) องค์ประกอบด้านสติปัญญา “สติปัญญา” (Intelligent) หมายถึง ความฉลาด ความสามารถทางด้านปัญญา ปฏิภาณ ไหวพริบ ความถนัด พรสวรรค์ของคนมีผลมาจากพันธุกรรมร่วมด้วยบทบาทของสิ่งแวดล้อมประกอบกัน บุคคลที่ได้รับพันธุกรรมทางสติปัญญาที่ไม่ดีแต่ได้สิ่งแวดล้อมที่ดีเหมาะสม เช่น การอบรมเลี้ยงดู อาหารเครื่องอุปโภคบริโภคอุดมสมบูรณ์ บรรยากาศการศึกษาดี มีความอบอุ่น สุขภาพจิตดีเหล่านี้ ช่วยส่งเสริมความสามารถทางสติปัญญาได้ ส่วนบุคคลที่ได้รับพันธุกรรมทางสติปัญญาดี แต่สิ่งแวดล้อมไม่ดี เช่น อด ๆ อายาก ๆ ขาดแคลนมีโรคภัย อยู่ในสถานที่ซึ่งไม่ได้พบเห็นอะไร ๆ เป็นสิ่งที่บั่นทอนกำลังปัญญา^{๑๖} ดังนั้น ทั้งพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมต่างก็มีอิทธิพลร่วมกันต่อการพัฒนาการของมนุษย์ ในด้านร่างกายและสติปัญญาซึ่งสติปัญญาประกอบไปด้วยความสามารถที่แสดงออกในรูปของทักษะ ๘ ด้าน คือ

- (๑) สติปัญญาทางด้านภาษา Linguistic intelligence
- (๒) สติปัญญาทางด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ Logical mathematical intelligence
- (๓) สติปัญญาทางด้านดนตรี Musical intelligence
- (๔) สติปัญญาทางด้านสติสัมพันธ์ Spatial intelligence
- (๕) สติปัญญาทางด้านร่างกายและการ เคลื่อนไหว Bodily – kinesthetic intelligence
- (๖) สติปัญญาทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล Interpersonal intelligence
- (๗) สติปัญญาที่จะเข้าใจตนเอง Intrapersonal intelligence และ
- (๘) สติปัญญาที่จะเข้าใจธรรมชาติ Naturalist intelligence^{๑๗}

๓) องค์ประกอบด้านความคิด “ความคิด” (Thought) หมายถึง การคิดเป็นกระบวนการทำงานของสมองในการสร้างสัญลักษณ์ หรือภาพให้ปรากฏในสมองความสามารถในการคิดนั้นมีความสัมพันธ์กับระดับสติปัญญา ซึ่งรองศาสตราจารย์วินิช สุธารัตน์ได้กล่าวว่า องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์ คือ

^{๑๕} สุภา มาลากุล ณ อยุธยา, ปัจจัยที่สำคัญในการทำงานของจิตใจ, (เนนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๗๐-๗๙.

^{๑๖} สลิต วงศ์สวรรค์, การพัฒนาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๘.

^{๑๗} วินิช สุธารัตน์, ความคิดและความคิดสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น ๒๕๔๗), หน้า ๖๒-๖๔.

(๑) จิตใจ คือ กระบวนการคิดเกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างจิตใจกับสมอง โดยที่ จิตใจทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดและตัวควบคุมกระบวนการทำงานของสมองเหมือนกับโปรแกรมควบคุมการทำงานของคอมพิวเตอร์โดยธรรมชาติจิตใจ ดังนั้น จึงถือว่าจิตใจมีอิทธิพล สูงสุด ต่อความคิดของมนุษย์โดยธรรมชาติจิตมีได้ทำหน้าที่ควบคุมความคิดเพียงอย่างเดียวแต่เป็นตัวกำหนด ความต้องการ และทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ หรือความรู้สึกที่มากกระทบด้วย ดังนั้น ความคิดจะเป็นอย่างไรจึงย่อมขึ้นอยู่กับ การรับรู้ หรือความรู้สึก และความต้องการในขณะนั้นด้วย^{๑๘}

(๒) คุณลักษณะของบุคคล เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดแบ่งออกเป็นลักษณะ เกี่ยวข้อง กับพันธุกรรมและลักษณะการเรียนรู้ทางสังคม

๒.๑ ทางด้านสติปัญญา (Intelligence) ได้แก่ เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดมาจากพันธุกรรม ลักษณะของสติปัญญา ได้แก่ ความฉลาด ความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบ ความถนัด พรสวรรค์ของคนมีผลมาจากพันธุกรรมร่วมด้วยบทบาทของสิ่งแวดล้อมประกอบกัน^{๑๙} เช่นการรับรู้ การจำ การใช้เหตุผล เป็นต้น

๒.๒ คุณลักษณะที่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม เช่น บทบาทของเพศชาย เพศหญิงความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ทัศนคติต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม

(๓) สิ่งแวดล้อมหรือสิ่งเร้า (Environment) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคน สิ่งแวดล้อมที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ คน สัตว์ พืช ตลอดจนธรรมชาติรอบตัว เป็นต้น

(๔) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ คุณลักษณะของบุคคล และสิ่งแวดล้อม คือ สิ่งที่มี อิทธิพล ต่อความคิดของบุคคลอีกลักษณะหนึ่ง คือ อิทธิพลร่วมของจิตใจ คุณลักษณะของบุคคลและ สิ่งแวดล้อม เช่น บุคคลมีจิตใจที่มีฉันทะเป็นตัวนำ มีสติปัญญาดี มีการเรียนรู้ถูกต้องอยู่ใน สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม อิทธิพลร่วมของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะกำหนดให้บุคคลมีความคิดและการ กระทำ^{๒๐}

๔) องค์ประกอบด้านเจตคติ “เจตคติ” (Attitude) ความหมายของเจตคติเป็นสภาพ ความพร้อมของความคิด ความรู้สึก และแนวโน้มพฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ สถานะนี้เป็นแรงที่จะกำหนดทิศทางของพฤติกรรมของบุคคลต่อเหตุการณ์ สิ่งของ หรือบุคคลที่ เกี่ยวข้องซึ่งองค์ประกอบของเจตคติ หรือเจตคติของบุคคลประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบสำคัญซึ่ง เฟลด์แมน (Feldman, ๑๙๙๔: ๔๘๙-๔๙๐) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเจตคติไว้เป็นรูปแบบ ABC (ABC Model) ดังนี้

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๑๙} สถิติ วงศ์สวรรค์, การพัฒนาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๘.

^{๒๐} วินิช สุธารัตน์, ความคิดและความคิดสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น ๒๕๔๗), หน้า ๓๙.

(๑) องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective component – A) เป็นความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ พอใจ ไม่พอใจที่บุคคลมีต่อบุคคลสิ่งของหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รับรู้

(๒) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavioral component – B) เป็นการเตรียมพร้อมที่จะแสดงหรือไม่แสดงพฤติกรรมต่อบุคคล สิ่งของ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รับรู้

(๓) องค์ประกอบด้านความคิด (Cognitive component – C) เป็นความรู้หรือความคิด ของบุคคลที่มีต่อบุคคล สิ่งของ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่รับรู้ว่าเป็นสิ่งที่ดี ไม่ดี ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง เหมาะสม ไม่เหมาะสม ให้คุณ ให้โทษ องค์ประกอบทั้ง ๓ นี้จะมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน หาก องค์ประกอบด้านใด ด้านหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปเจตคติของบุคคลนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ลักษณะของเจตคติของบุคคลมิได้มีมาแต่กำเนิด แต่เจตคติมีกระบวนการพื้นฐานมาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับ การเกิดเจตคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลนั้นเกิดได้ จากหลายวิธี เช่น เกิดจากการเลียนแบบบุคคลที่เขาศรัทธานิยมชมชอบ สืบเนื่องจากการกระทำของบุคคลอื่นและดูผลว่าจะเกิดอะไรขึ้นจากประสบการณ์ที่นำความพอใจ หรือไม่พอใจมาให้ จากการได้รับข้อมูลความรู้จากแหล่งต่าง ๆ จากกลุ่มเพื่อนจากการรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น เป็นต้น เจตคติสามารถเปลี่ยนแปลง และพัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ได้แต่ต้องอาศัยระยะเวลาและกระบวนการหลายอย่าง^{๒๑}

๕) องค์ประกอบด้านอารมณ์ คำว่า “อารมณ์” มาจากภาษาอังกฤษว่า (Emotions) ในแง่ของศัพท์บัญญัติบางที่ใช้คำว่า สะเทือนใจอารมณ์สะเทือนใจ หรือ “อาเวค” ทำให้เกิดอารมณ์และความสะเทือนใจ^{๒๒} แต่ที่เราสัมผัสได้ค่อนข้างชัด เช่น รัก ชอบ กลัว เกลียด น้อยใจ เศร้าใจ ดีใจ เสียใจ ขยะแขยง ตกใจ โกรธ ริษยาและความเครียด^{๒๓} เป็นต้น อารมณ์นั้นจะประกอบไปด้วย องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ (๑) องค์ประกอบด้านสรีระ (๒) ด้านการนึกคิด และ (๓) องค์ประกอบด้านประสบการณ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

(๑) องค์ประกอบด้านสรีระ (Physiological dimension) หมายถึง ลักษณะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางร่างกายที่จะต้องเกิดขึ้นควบคู่กับปฏิกิริยาทางอารมณ์ เช่น หัวใจเต้นเร็ว เหงื่อออกตามร่างกาย หรือ ใบหน้าร้อนผ่าว เป็นต้น อารมณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสรีระได้มากที่สุด คืออารมณ์กลัว และอารมณ์โกรธ อารมณ์กลัวจะก่อให้เกิดการหลั่งของฮอว์โมนแอดรีนาลีน จากต่อมแอดรีนัล (Adrenal gland) ส่วนอารมณ์โกรธจะก่อให้เกิดการหลั่งของฮอว์โมนนอร์อะดรีนาลีน (Noradrenalin)

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน, คณาจารย์กลุ่มจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์, (๑๘ ธ.ค. ๕๖), “พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน” แหล่งการเรียนรู้และประกอบการสอนรายวิชาศึกษาทั่วไป ๒๕๐๐๑๐๑, มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://hbdkru.blogspot.com/2009/12/3.html>, [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑]

^{๒๒} จำลอง ดิษยวาณิช, วิปัสสนากัมมัฏฐานและเชาว์ปัญญาเพื่อการพัฒนาสุขภาพจิตและเชาว์อารมณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ฉบับปรับปรุง, (เชียงใหม่ : เชียงใหม่ โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙), หน้า ๙๕.

^{๒๓} วิทยากร เชียงกุล, จิตวิทยาฉลาดและความคิดสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายธารในเครือบริษัทวิทยุชน จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๙.

(๒) องค์ประกอบทางด้านการนึกคิด (Cognitive dimension) หมายถึงการมีปฏิกริยาด้านจิตใจที่เกิดขึ้นต่อสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ และเกิดเป็นอารมณ์ขึ้นมาเช่น ชอบ – ไม่ชอบ หรือถูกใจ – ไม่ถูกใจ เป็นต้น

(๓) องค์ประกอบทางด้านการมีประสบการณ์ (Experiential dimension) หมายถึง การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไป

อารมณ์เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถสัมผัส และสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน แต่เราสามารถรู้สึกถึงสภาวะทางอารมณ์ของบุคคลที่แวดล้อมเราอยู่ได้ เช่น อาจสังเกตได้จากพฤติกรรมที่มีได้แสดงออกเป็นภาษาหรือคำพูด (Nonverbal language) เช่น การแสดงออกทางสีหน้าท่าทางแต่อาจเกิดความสับสนในการตีความหมายได้เพราะสังคมแต่ละแห่งอาจมีการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่เหมือนกัน เช่น การแลบลิ้นให้ บางกลุ่มคนจะถือว่าเป็นการทักทาย แต่ในสังคมจีนถือว่าเป็นการแสดงอารมณ์แปลกใจหรือประหลาดใจ เป็นต้น อารมณ์ของมนุษย์จะเริ่มมีขึ้นนับตั้งแต่เกิดซึ่งนักจิตวิทยาพบว่า อารมณ์แรกของมนุษย์นั้นคืออารมณ์ตื่นเต้น ทารกอายุ ๓ เดือนจะมีเพียงอารมณ์เศร้าและอารมณ์ดีใจ ส่วนอารมณ์ที่มีความสลับซับซ้อนจะ ปรากฏมากขึ้นตามวุฒิภาวะ อารมณ์ก้าวร้าวและรุนแรงเป็นผลมาจากการที่บุคคลเกิดความคับข้องใจหรือความรู้สึกว่าตนถูกกดขี่อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงต้องเรียนรู้วิธีการควบคุมอารมณ์ ของตนให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ที่สังคมแต่ละแห่งได้กำหนดไว้ ก็จะทำให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขยิ่งขึ้น^{๒๔} ซึ่งการแสดงออกทางอารมณ์ (Emotional Expression) ประกอบด้วยกัน ๒ ประการ คือ

(๑) การแสดงออกทางอารมณ์โดยกำเนิด (Innate emotional expression) หมายถึง การแสดงอารมณ์พื้นฐานเป็นสิ่งที่มามีมาตั้งแต่กำเนิด (innate) เด็กทุกชาติทุกภาษาจะร้องไห้เมื่อเจ็บปวด หรือเสียใจและหัวเราะเมื่อสุขใจ จากการศึกษาเด็กที่ตาบอดหรือหูหนวกตั้งแต่แรกเกิดพบว่า การแสดงออกของสีหน้าท่าทางและท่วงทีกริยาหลาย ๆ อย่างซึ่งเราเอาไปสัมพันธ์กับอารมณ์ชนิดต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาโดยความสุขสมบูรณ์ (maturation) การแสดงออกของอารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้นในช่วง อายุที่เหมาะสม แม้ว่าจะไม่มีโอกาสสังเกตได้ในคนอื่นการแสดงสีหน้าบางอย่างดูเหมือนจะมีความหมายสากลโดย มิได้คำนึงถึงวัฒนธรรมในที่ซึ่งคนเราได้รับการเลี้ยงดูเมื่อเอาภาพแสดงสีหน้าของความสุข ความโกรธ ความเสียใจ ความรังเกียจ ความกลัว และความประหลาดใจมาแสดงต่อคนชาวอเมริกัน บราซิล ชิลี อาเจนตินา และญี่ปุ่นคนเหล่านี้ไม่มีความยากลำบากในการบอกความแตกต่างของอารมณ์แต่ละชนิด พวกเขาและชาวเกาะที่อยู่ห่างไกลความเจริญก็บอกได้เช่นกัน

(๒) การแสดงออกทางอารมณ์โดยการเรียนรู้ (Role of learning in emotional expression) แม้ว่าการแสดงออกของอารมณ์บางอย่างมีมาตั้งแต่กำเนิดเป็นส่วนใหญ่ แล้วแต่อารมณ์

^{๒๔} เทพ สงวนกิตติพันธ์, “การควบคุมอารมณ์ (Emotional Control)” ศูนย์วิทย์พัฒนา มสธ. อุดรธานี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/udon/upload/socities3_4.html [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑]

ก็อาจได้รับการดัดแปลงมากมายโดยการเรียนรู้ตัวอย่างความโกรธอาจแสดงออกมา โดยการต่อสู้โดยใช้ภาษาที่ก้าวร้าว หรือโดยการลุกออกไปนอกห้องนอนการออกจากห้อง หรือการใช้คำหยาบมิใช่การแสดงความโกรธ ซึ่งมีมาตั้งแต่แรกเกิดการแสดงออกทางอารมณ์ ทางสีหน้า และท่าทางอาจแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม ตัวอย่าง ชาวจีนมีการแสดงออกทางอารมณ์บางอย่างแตกต่างจากชาติอื่น ๆ อย่างมาก การตบมือแสดงถึงความกังวลใจหรือความผิดหวังการเกาหู และแก้มบ่งถึงการมีความสุข การแลบลิ้นออกมาแสดงถึงความประหลาดใจในสังคมตะวันตก การตบมือ หมายถึงความสุข การเกาหูแสดงถึงความกังวล และการแลบลิ้นบ่งถึงการยั่วโทษ^{๒๕}

๔.๑.๔ เกณฑ์วินิจฉัยพฤติกรรม

การวินิจฉัยพฤติกรรม เป็นกิจกรรมที่สำคัญมีความจำเป็นอย่างมากในการอยู่ร่วมกับเป็นสังคมของเผ่าพันธุ์มนุษย์พิจารณาได้จากข้อความในอัครคัมภีร์ การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ย่อมมีปฏิสัมพันธ์ มีกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นไปทั้งในทางสร้างสรรค์ ดีงาม หรือ ตรงกันข้ามเพื่อเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ต้องมีหลักเกณฑ์หรือผู้พิจารณาหลักเกณฑ์ในเวลาที่เกิดข้อปัญหาบางประการที่คู่กรณีทั้งสองไม่อาจจะตกลงกันได้^{๒๖} กระบวนการเหล่านี้ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันก็กลายมาเป็นระบบตุลาการมีบทบาทหน้าที่พิจารณาข้อพิพาทจากกรณีต่าง ๆ เพื่อหาข้อยุติโดยธรรมตามกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมช่วยกันกำหนดไว้ เหล่านี้คือกระบวนการวินิจฉัยพฤติกรรมตามสิ่งที่สังคมบัญญัติขึ้น โดยอาศัยเกณฑ์ในการวินิจฉัยตามบทบัญญัติทางสังคมซึ่งปัจจุบันเรียกว่า กฎหมาย

ในทางพระพุทธศาสนา การวินิจฉัยพฤติกรรมให้ความสำคัญกับผลของการกระทำ การกระทำใด ได้ผลดี การกระทำนั้นดี การกระทำใดได้ผลไม่ดี การกระทำนั้นไม่ดี จึงมีคำกล่าวสรุปหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” แต่ค่าง่าย ๆ นี้ไม่ใช่จะเข้าใจได้ง่าย ๆ หลายคนก็ยังไม่แน่ใจสับสนอยู่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ว่าเป็นจริงอย่างนั้นหรือไม่ บางคนพยายามหาหลักฐานมาแสดงให้เห็นว่า ในโลกแห่งความเป็นจริง คนที่ทำชั่วได้ดี และคนที่ทำดีได้ชั่ว มีมากมาย ความจริงปัญหาเช่นนี้เกิดจากความเข้าใจสับสนระหว่างกรรมนิยามกับสังคมนิยาม^{๒๗} โดยนำเอาความเป็นไปนิยามและนิยามทั้งสองนี้มาปนเปกันไม่รู้จักแยกขอบเขตและขั้นตอนให้ถูกต้อง ดังจะเห็นว่า แม้แต่ความหมายของถ้อยคำในหลัก “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นั้นเอง คนก็เริ่มต้นเข้าใจสับสนแทนที่จะเข้าใจความหมายของทำดีได้ดี ว่าเท่ากับ ทำความดีได้ความดี หรือทำความดี ก็มีความดี หรือทำความดี ก็เป็นเหตุให้ความดีเกิดมีขึ้น หรือทำความดี ผลดีตามกรรมนิยามก็เกิดขึ้น กลับเข้าใจเป็นว่า ทำความดี ได้ของดี หรือทำดีแล้วได้ผลประโยชน์หรือได้อานิสงส์ที่ตนชอบใจ เมื่อปัญหามีอยู่

^{๒๕} พระชัยณรงค์ วิทิต (รองมจรุค), “การประยุกต์หลักศีล เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

^{๒๗} ดูคำอธิบายใน, พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗๑ - ๑๗๖.

เช่นนี้จึงควรมีการศึกษากันให้ชัดเจน ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า พฤติกรรมใดจะดีหรือชั่วให้ถือเอาเจตนาเป็นหลักตัดสิน ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจตนาอันเองเราเรียกว่า กรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำการด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๒๘}

คำว่า “เจตนา” ในทางพระพุทธศาสนามีความหมายละเอียดอ่อนกว่าที่เข้าใจกันทั่วไปในภาษาไทย กล่าวคือภาษาไทยมักใช้เจตนาต่อเมื่อต้องการเชื่อมโยงความคิดที่อยู่ภายในกับพฤติกรรมที่แสดงออกมาในภายนอก เช่น พุดพลังไปไม่ได้เจตนาหรือเขากระทำโดยเจตนา เป็นต้น แต่เจตนาที่ใช้ในทางพระพุทธศาสนาจริง ๆ มีความหมายถึง พฤติกรรมการพุดที่แสดงออกมาภายนอกโดยจงใจที่ดี ความคิดต่าง ๆ แม้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปภายในจิตใจก็ดี การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ดี ความรู้สึกและท่าทีของจิตใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ประสบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่ระลึก หรือนึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น เจตนาจึงเป็นเจตน์จำนงความจงใจการเลือกอารมณ์ของจิตใจ เป็นตัวนำพฤติกรรมให้หันเหโน้มน้าวไปหาหรือผลไปจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือมุ่งไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเป็นหัวหน้าเป็นผู้จัดการ หรือตัวเจ้าก็เจ้าการของพฤติกรรมว่าจะเอาอะไร ไม่เอาอะไรกับเรื่องใดอย่างไรเป็นตัวการจัดแจงแต่งวิถีทางของจิตแล้วแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ เมื่อเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่งก็คือได้เกิดความคิด ความชั่ว หรือไม่ดี ไม่ชั่วขึ้นที่หนึ่ง เมื่อขบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นก็มีผลทันทีเพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น ก็คือมีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว

จิตมีการเคลื่อนไหว หรือไหวตัวแล้วแม้เป็นเพียงความคิดอะไรเล็กน้อยซึ่งถึงไม่มีผล อะไรสำคัญแต่ก็ไม่ไร้ผลเสียเลย อย่างน้อยก็เป็นละอองที่จะมีผลที่ละเอียดส่งสมหรือพอกเข้าไปเป็นเครื่องปรุงแต่งคุณสมบัติของจิตอยู่ภายใน เมื่อมากขึ้น เช่น จิตเสพความคิดนั้นบ่อย ๆ หรือความคิดนั้น รุนแรงขึ้นจนแปลงออกมาสู่พฤติกรรมภายนอก ผลก็แรงขึ้นขยายออกเป็นลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ เป็นต้น เช่นเจตนาในการทำร้ายไม่ต้องพุดถึงพฤติกรรมร้ายแรงถึงขั้นจะฆ่าคน แม้แต่การทำลายสิ่งของที่เล็ก ๆ น้อย ๆ เหลือเกิน ถ้าพฤติกรรมนั้นกระทำด้วยเจตนาทำร้าย คือ ประกอบด้วยโทสจิต หรือ มีความโกรธ อย่างคนฉีกกระดาษด้วยความฉุนเฉียวทั้งที่กระดาษนั้นไม่มีคุณค่าสำคัญอะไรแต่ย่อมมีผลต่อคุณภาพของจิตที่อยู่ภายในหาเหมือนกันไม่กับการฉีกกระดาษของคนที่ทำด้วยจิตปกติโดยรู้ว่าจะไม่ใช้กระดาษนั้นแล้วเมื่อทำการอะไร ๆ ด้วยเจตนาที่น้อย ๆ ผลแห่งการสั่งสมก็จะปรากฏชัดยิ่งขึ้น และอาจขยายกว้างออกไปในระดับต่าง ๆ โดยลำดับเปรียบเหมือนฝุ่นละอองที่ปลิวเข้ามาในห้องที่ละเล็กที่ละน้อยอย่างที่มีได้สังเกตเลย ย่อมไม่มีส่วนใดที่ไร้ผลเสียเลยแต่ผลนั้นจะสำคัญแค่ไหน นอกจากเป็นไปตามความแรงและปริมาณของสิ่งที่สั่งสมแล้วยังสัมพันธ์กับคุณภาพและการใช้งานของจิตในระดับต่าง ๆ อีกด้วย ฝุ่นละอองปลิวลงจับที่ถองถนกว่าจะทำให้รู้สึกสกปรกก็ต้องมีปริมาณมากมาย ฝุ่นละอองปลิวลงมาบนพื้นเรือนแม้มีน้อยกว่านั้นก็รู้สึกสกปรก ฝุ่นละอองน้อยกว่านั้นลงจับโต๊ะเขียนหนังสือก็สกปรกและรบกวนงาน น้อยกว่านั้นอีกลงจับกระจกเงาส่องหน้าก็รู้สึกเปื้อน และกระทบกับการใช้งานธูลีละอองนิดเดียวลงจับแว่นตาก็รู้สึกได้และทำให้การมองเห็นพร่า

^{๒๘} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

มาได้^{๒๙} ในเรื่องพฤติกรรมก็เช่นเดียวกันถึงแม้เป็นสิ่งที่ชั่วครวที่สืบเนื่องอยู่ภายในและที่แสดงออกมาภายนอกไม่ว่าจะเป็นสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็มีผลต่อพฤติกรรมในภาพรวมทั้งสิ้น^{๓๐} ดังนั้น จึงสรุปว่าเกณฑ์ตัดสินว่าพฤติกรรมดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับเจตนาตนเองโดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้

๑. เกณฑ์หลัก

ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรืออกุศล โดย

๑.๑ พิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ

๑.๒ พิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิต จิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรค ปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิตช่วยให้กุศลธรรม (สภาพที่เกื้อกูล) ทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้กุศลธรรมลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

๒. เกณฑ์ร่วม

๒.๑ ใช้มนธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองโดยพิจารณาว่า การที่พฤติกรรมนั้น ตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนหรือไม่

๒.๒ พิจารณาจากการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์ หรือบัณฑิตชน ว่าพฤติกรรม นั้น ๆ เป็นสิ่งวิญญูชนยอมรับหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญหรือ ต่ำหนิติเตียน

๒.๓ พิจารณาจากลักษณะและผลของการกระทำว่า มีผลดี ผลเสียต่อตนเองหรือเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่อย่างไร รวมไปถึงพฤติกรรมนั้น ๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษ ทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่

หลักเกณฑ์นี้อาจสรุปได้อีกแนวหนึ่งด้วยสำนวนแสดงการจัดประเภทของเกณฑ์ที่ใช้ตัดสิน แต่มีประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจกันไว้ก่อนบางอย่าง กล่าวคือ ประการที่หนึ่งให้ถือว่า การพิจารณาในแง่ของกุศลมูล อกุศลมูล อกุศลนั้นว่าโดยสาระเป็นอันเดียวกัน คือ มุ่งพิจารณาความเกื้อกูลหรือไม่เกื้อกูลต่อคุณภาพของชีวิต จิตใจ อีกประการหนึ่ง การยอมรับหรือไม่ยอมรับของปราชญ์ การติเตียนหรือสรรเสริญของวิญญูชนนั้น เมื่อมองอย่างกว้าง ๆ หรือมองในระดับสถาบัน และเมื่อว่าโดยส่วนใหญ่มติของวิญญูชน หรือปราชญ์จะปรากฏอยู่ในรูปของบัญญัติทางศาสนา ขนบธรรมเนียมทางศาสนาบ้าง กฎหมายบ้าง เป็นต้น แม้ว่าบทบัญญัติและสิ่งที่ถือตามกันมาเหล่านี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นมติของวิญญูชนเสมอไป แต่ก็พอจะกล่าวได้ว่าส่วนที่แตกต่างนี้เป็นข้อยกเว้น ซึ่งก็เป็นกิจของวิญญูชนนั้นแหละที่จะต้องหมั่นสอบสวนตรวจตราในเรื่องเหล่านี้ในแต่ละกาล แต่ละสมัย แต่ละครั้ง แต่ละคราว เรื่อย ๆ ไปจึงมักมีพุทธพจน์ตรัสสัพทว่า “อนุวิจจ วิญญู” วิญญูใคร่ครวญ

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน, พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗๖.

^{๓๐} พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, ปาฐกถาเรื่องจิต, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๗-๑๑๐.

แล้วจึงตีเตียน หรือสรรเสริญ คือ ยอมรับหรือไม่ยอมรับ^{๓๑} และจะเห็นว่าวิญญูนี้แหละเมื่อใคร่ครวญแล้วก็ได้เป็นผู้ทำการแก้ไข ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ยึดถือ หรือปฏิบัติกันมาผิด ๆ หรือเคลื่อนคลาดจากความหมายที่ถูกต้อง เช่น พระพุทธองค์ทรงตีเตียนไม่ยอมรับเรื่องการระบวรณะและการบูชา ยัญ เป็นต้น นอกจากเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมว่าอย่างไรดีหรือชั่วตามที่ได้กล่าวมาแล้วยังสามารถพิจารณาจากเกณฑ์อื่น ๆ ซึ่งมีความหมายคาบเกี่ยวกับเกณฑ์ที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนี้

๑.ว่าโดยคุณโทษต่อชีวิต พิจารณาว่าพฤติกรรมนั้น ๆ มีคุณและโทษต่อชีวิตอย่างไร หรือมีผลต่อบุคลิกภาพ อย่างเป็นสภาวะที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่เอื้อหรือไม่ต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิตทำให้กุศลธรรม หรืออกุศลธรรมทั้งหลายอันลดถอยหรือเจริญงอกงาม ช่วยสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

๒.ว่าโดยคุณโทษต่อบุคคล พิจารณาว่าพฤติกรรมนั้น ๆ มีคุณหรือโทษต่อสังคม อย่างเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขที่แท้จริงแก่ตน

๓.ว่าโดยคุณโทษต่อสังคม พิจารณาว่าเป็นคุณหรือโทษต่อสังคมอย่างไร อย่างเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวมหรือไม่

๔.ว่าโดยมโนธรรม พิจารณาด้วยมโนธรรมหรือโดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือ พิจารณาเห็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้วตนเองตีเตียนหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

๕.ว่าโดยมาตรฐานทางสังคม พิจารณาจากมาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลับกรองของวิญญูทั้งหลายตามกาลสมัยที่จะมีให้ถือกันโดยมโนธรรมหรือผิดพลาดเคลื่อนตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับ หรือไม่ยอมรับของวิญญูชนเหล่านั้นในแต่ละกรณี^{๓๒}

สรุปได้ว่า การวินิจฉัยพฤติกรรมของมนุษย์ว่าพฤติกรรมอะไรเป็นความดี พฤติกรรมอะไรเป็นความชั่ว เมื่อก้าวในทางปฏิบัติเพื่อให้คนทั่วไปใช้ประโยชน์ได้ทุกระดับพระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้ถือข้อพิจารณาเกี่ยวกับกุศลและอกุศลเป็นแกนหลัก จากนั้นก็ขยายออกไปให้ใช้สำนึกเกี่ยวกับความดีความชั่วของตนเองอย่างที่เรียกว่า มโนธรรม และให้ถือมติของผู้รู้เป็นหลักประกอบ หรืออ้างอิง นอกจากนั้นให้พิจารณาผลของการกระทำอันจะเกิดแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น หรือแก่บุคคลและสังคม การที่ตรัสเช่นนี้คงจะเป็นด้วยว่าคนบางคนยังมีปัญญาไม่กว้างขวางลึกซึ้ง เพียงพออาจมองเห็นภาวะที่เป็นกุศลและอกุศลไม่ชัดเจน จึงให้ถือเอามติของปราชญ์เป็นหลักประกอบด้วย และถ้ายังไม่

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔/๓๕ - ๔๖.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน, พระพรหมคุณาภรณ์, (ปัญฺตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗๙ - ๑๘๑.

ชัดพอก็มองดูง่าย ๆ จากผลของการกระทำแม้แต่ที่เป็นไปตามบัญญัติของสังคม สำหรับคนทั่วไปการพิจารณาด้วยหลักตามที่กล่าวมาถือว่าเป็นวิธีตรวจสอบหลาย ๆ ชั้น เพื่อให้การวินิจฉัยอันเป็นเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปอย่างรอบคอบ^{๓๓}

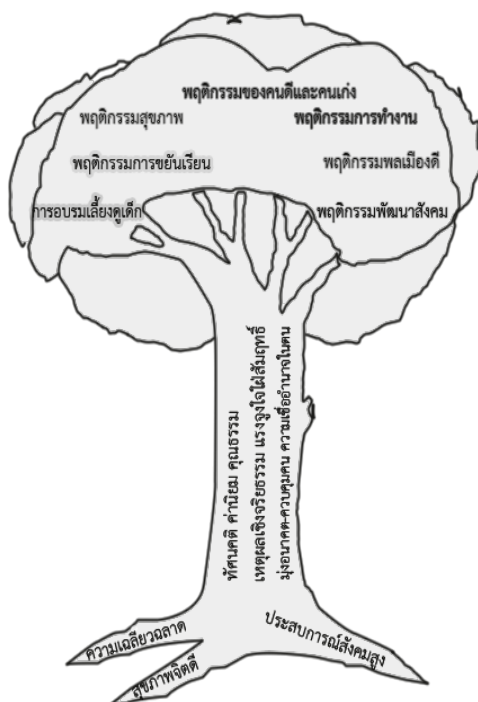
ในเรื่องการวินิจฉัยพฤติกรรมมนุษย์นี้ ยังมีอีกหนึ่งทฤษฎีใช้กันแพร่หลายในประเทศไทย เป็นทฤษฎีที่อธิบายความเกี่ยวข้องระหว่างลักษณะทางจิตกับพฤติกรรมของบุคคล เสนอจิตลักษณะ ๘ ประการที่อาจเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของคนดี เก่ง และมีสุขของคนไทย เรียกว่า “**ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม**” นำเสนอโดยดวงเดือน พันธุมนาวิน แบ่งนำเสนอจิตลักษณะและพฤติกรรมในรูปของต้นไม้ที่ประกอบด้วย ๓ ส่วน ได้แก่ ราก ลำต้น และดอกผล

ราก ประกอบด้วยรากหลัก ๓ ราก ซึ่งแทนจิตลักษณะพื้นฐานสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑) สุขภาพจิต หมายถึง ความวิตกกังวล ตื่นเต้น ไม่สบายใจของบุคคลอย่างเหมาะสมกับ เหตุการณ์

๒) ความเฉลียวฉลาด หรือ สติปัญญา หมายถึง การรู้ การคิดในขั้นรูปธรรมหลายด้าน และการคิดในขั้นนามธรรม และ

๓) ประสบการณ์ทางสังคม หมายถึง การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ความเอื้ออาทร เห็นอกเห็นใจ และสามารถคาดเดาหรือทำนายความรู้สึกของบุคคลอื่น

ภาพต้นไม้แสดงรูปแบบทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘- ๑๗๙.

จิตลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้จะเป็นจิตลักษณะพื้นฐานของจิตลักษณะ ๕ ด้าน บนลำตัน และเป็นจิตลักษณะพื้นฐานของพฤติกรรมของบุคคลในส่วนที่เป็นดอกและผลด้วย ดังนั้น บุคคลจะต้องมีจิตลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ในปริมาณสูงเหมาะสมตามวัย จึงจะทำให้จิตลักษณะอีก ๕ ด้านบนลำตัน พัฒนาได้อย่างมีคุณภาพ ลำตันเป็นผลจากจิตลักษณะพื้นฐานที่ราก ๓ ด้าน ประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้าน ได้แก่

๑) ทศนคติ ค่านิยม และคุณธรรม ทศนคติ หมายถึง การเห็นประโยชน์ เห็นโทษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความพอใจ ไม่พอใจต่อสิ่งนั้น และความพร้อมที่จะมีพฤติกรรมต่อสิ่งนั้น คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่ส่วนรวมเห็นว่าดีงาม ส่วนใหญ่แล้วมักเกี่ยวข้องกับหลักทางศาสนา เช่น ความกตัญญู ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ เป็นต้น และค่านิยม หมายถึง สิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าสำคัญ เช่น ค่านิยมที่จะศึกษาต่อในระดับสูง ค่านิยมในการใช้สินค้าไทย ค่านิยมในด้านการรักษาสุขภาพ เป็นต้น

๒) เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง เจตนาของการกระทำที่เพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวหรือพวกพ้อง

๓) ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน หมายถึง ความสามารถในการคาดการณ์ไกลกว่าสิ่งทีกระทำลงไปในปัจจุบันจะส่งผลอย่างไร ในปริมาณเท่าใด ต่อใคร ตลอดจนความสามารถในการรอคอย สามารถอดเปรี้ยวไว้กินหวานได้

๔) ความเชื่ออำนาจในตน หมายถึง ความเชื่อว่าผลที่ตนกำลังได้รับอยู่ เกิดจากการกระทำของตนเอง มิใช่เกิดจากโชคเคราะห์ความบังเอิญหรือการควบคุมของคนอื่น เป็นความรู้สึกในการทำนายนายได้ ควบคุมได้ของบุคคล และ

๕) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หมายถึง ความมานะ พยายามฝ่าฟันอุปสรรคในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่ย่อท้อ

จิตลักษณะทั้ง ๕ ด้านนี้ เป็นสาเหตุของพฤติกรรมที่เหมาะสมที่เปรียบเสมือนดอกและผลบนต้นไม้ ดอกและผลเป็นส่วนของพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง ซึ่งแสดงพฤติกรรมการทำคุณดี ละเว้นความชั่ว ซึ่งเป็นพฤติกรรมของคนดี และพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็ง เพื่อส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นพฤติกรรมของคนเก่ง

พฤติกรรมของคนดีและเก่ง สามารถแบ่งเป็น ๒ ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนแรก พฤติกรรมของคนดี ประกอบด้วย ๒ พฤติกรรมหลัก ได้แก่ พฤติกรรมไม่เบียดเบียนตนเอง เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ไม่เป็นการทำร้ายหรือทำลายตนเอง เช่น พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของตนเอง พฤติกรรมการบริโภคสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่ติดยาเสพติด พฤติกรรมไม่เล่นการพนัน เป็นต้น และพฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ไม่ทำร้าย ทำลาย หรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เช่น พฤติกรรมสุภาพบุรุษ ไม่ก้าวร้าว พฤติกรรมการขับชื้ออย่างมีมารยาท พฤติกรรมซื่อสัตย์ เป็นต้น ส่วนที่สอง พฤติกรรมของคนดีและเก่ง ประกอบด้วย ๒ พฤติกรรมหลัก ได้แก่ พฤติกรรมรับผิดชอบ เช่น พฤติกรรมการเรียนการทำงาน พฤติกรรมอบรมเลี้ยงดูเด็ก พฤติกรรมการปกครองของหัวหน้า พฤติกรรมรับผิดชอบต่อหน้าที่ และพฤติกรรมเคารพกฎหมาย เป็นต้น และพฤติกรรมพัฒนา เช่น พฤติกรรมพัฒนาตนเอง (เช่น พฤติกรรมใฝ่รู้ พฤติกรรมรักการอ่าน เป็นต้น)

พฤติกรรมพัฒนาผู้อื่น (เช่น พฤติกรรมการสนับสนุนให้ผู้อื่นปลอดภัยในการทำงาน พฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตร พฤติกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนป้องกันโรคเอดส์ เป็นต้น) และพฤติกรรมพัฒนาสังคม (เช่น พฤติกรรมอาสา เป็นต้น)

ทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะธรรมมุ่งอธิบายจิตลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมที่เหมาะสม ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพที่มีจริยธรรมซึ่งถือเป็นทฤษฎีที่ได้รับความสนใจในทางพฤติกรรมศาสตร์และยอมรับในทางวิชาการว่าสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของสังคมไทย^{๓๔}

สรุปความว่า พฤติกรรม หมายถึง ทุก ๆ สิ่งที่มีมนุษย์ทำบางอย่างสังเกตได้โดยตรง บางอย่างสังเกตไม่ได้ เนื่องจากอยู่ในกระบวนการทางจิตใจ หรือว่าเป็นการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาทางกาย วาจา ใจ อันเกิดจากการปฏิริยาทางระบบต่าง ๆ ในร่างกาย คือ สมอ ระบบกล้ามเนื้อ และระบบต่าง ๆ รวมทั้งอารมณ์จิตใจที่เกิดจากสิ่งเร้า และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงทำให้เกิดเป็นพฤติกรรม การแสดงกิริยาอาการทางกาย วาจา และใจ มี ๒ ประเภท คือ พฤติกรรมภายนอก และพฤติกรรมภายใน โดยมีเจตนาเป็นหลักเกณฑ์สำคัญสำหรับวินิจฉัยพฤติกรรมดีหรือชั่ว

๔.๒ พฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเรียกพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางกาย วาจา และใจนี้ด้วยคำว่า “กรรม” หรือการกระทำ และเห็นว่า กรรม หรือ การกระทำมีเจตนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการกำหนดให้ชีวิตมนุษย์ต้องดำเนินเป็นไปอย่างไร ซึ่งคำสอนในพระพุทธศาสนาล้วนต้องการให้มนุษย์เชื่อเรื่องกรรม และผลของกรรมว่าเป็นสิ่งที่จริงและเป็นสิ่งที่กำหนดความเป็นไปของมนุษย์หรือสัตว์ทุกชีวิตที่อุบัติขึ้นมาในจักรวาลนี้^{๓๕} ดังคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า มนุษย์ควรที่จะพิจารณาอยู่เนื่อง ๆ ว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แลว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละทุจริตได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ โดยการพิจารณาว่า “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้

^{๓๔} ดวงเดือน พันธุมนาวิณ, ทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล : ตำราชั้นสูงทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๔) อ้างใน หัสติน แก้ววิจิต, เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพฤติกรรมมนุษย์เพื่อการพัฒนาตน, (สำนักศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๙), หน้า ๑๙๑ – ๑๒๒.

^{๓๕} คูรายละเอียดใน, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๒-๓๒๓.

จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่อพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ การปฏิบัติธรรมย่อมก้าวหน้า”^{๓๖}

คำว่า “กรรม” เป็นคำกลาง ๆ แปลว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรือใจคิดก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ” แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตยานั้นเอง เราเรียกว่า กรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^{๓๗} และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่วที่บุคคลทำไว้ในอดีตตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่วที่บุคคลได้ทำไว้ในอดีต ปัจจุบัน และที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย คือ ถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ จะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้น ๆ เป็นกรรมทั้งสิ้น^{๓๘} โดยหลักกรรม หรือกฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขา่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น”^{๓๙} เพราะตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้อธิบายหรือให้คำตอบเอาไว้ว่า เราทำกรรมอย่างใด ก็จะได้รับกรรมนั้น การเห็นผลแห่งกรรมก็เป็นไปตามเวลาที่เหมาะสม คือ ถ้ากรรมดีมีกำลังก็จะให้ผลเร็วกว่ากรรมชั่ว แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการที่มนุษย์ทำกรรมไปแล้ว ไม่ว่าจะทำกรรมดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นจะต้องให้ผลอยู่แล้วเพราะเรื่องกรรมนั้นไม่อาจจะมีการล้างได้ แต่อาจจะเพียงให้เบาบางไปได้เท่านั้น

๔.๒.๑ วงจรพฤติกรรมในทัศนะพระพุทธศาสนา

มนุษย์ทุกคนตามทัศนะของพระพุทธศาสนาประกอบกันด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๒ ส่วน คือ นาม กับ รูป รวมเรียกว่า ชันด์ ๕ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรืออีกอย่างหนึ่ง คือ กาย กับ จิต ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องมีพฤติกรรมการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน การพูด หรือการคิด เหล่านี้รวม ๆ เรียกว่า พฤติกรรม หรือ กรรม ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนว่ามีกิเลสเป็นบ่อเกิด และทุก ๆ พฤติกรรมไม่ว่าดีหรือร้ายย่อมให้ผล เรียกว่า วิบาก เหล่านี้จึงเรียกว่า วงจรพฤติกรรมในพระพุทธศาสนา หรือเรียกว่า วัฏฏะ ๓ ประกอบด้วย กิเลส กรรม วิบาก^{๔๐}

^{๓๖} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐-๑๐๔.

^{๓๗} อภ.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๕๗๗. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๔๖.

^{๓๙} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

^{๔๐} ดุราลัยเอียดใน ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑/๓/๗๓๐.

(๑) กิเลส หมายถึง สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดทำให้จิตชุ่มมัวไม่บริสุทธิ์^{๔๑} กิเลสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายประการ แต่กิเลสที่เป็นรากเหง้าของความทุกข์ทั้งหมดนั้นมีอยู่ ๓ ประการ เรียกว่า อกุศลมูล^{๔๒} คือ

๑.๑ ราคะ ความกำหนัด ความยินดีในกาม ความติดใจหรือความย่อมนใจ ติดอยู่ในอารมณ์^{๔๓} ซึ่งถือเป็นความต้องการในระดับสัญชาตญาณของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย

๑.๒ โทสะ ความพยาบาท คิดประทุษร้ายผู้อื่น^{๔๔}

๑.๓ โมหะ ความหลง ความไม่รู้ตามเป็นจริงหรืออวิชชา^{๔๕} กิเลสทั้ง ๓ ประการนี้ถือได้ว่าเป็นมูลรากหรือรากเหง้าของอกุศล หรือธรรมอัน เป็นไปในฝ่ายชั่ว กิเลสทั้ง ๓ นี้เป็นบ่อเกิดของการกระทำทั้งกุศลกรรมดีและอกุศลกรรม

(๒) กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความตั้งใจ หรือจงใจทำ^{๔๖} กรรมที่จะก่อให้เกิดทุกข์ขึ้นในที่นี้ หมายถึง กรรมชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรม^{๔๗} คือ กรรมที่ทำในทั้ง ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา และจิตใจนึกคิด^{๔๘} เมื่อบุคคลทำกรรมทางกาย วาจา หรือจิตที่ไม่ดี ผลกรรมนั้นก็ส่งให้ได้รับความทุกข์

(๓) วิบาก หมายถึง ผลของการกระทำ ซึ่งวิบากนั้นแบ่งได้เป็น ๒ คือ วิบากที่เป็นส่วนของบุญกุศลหรือความสุข และวิบากที่เป็นผลของการกระทำที่ไม่ดีหรือความทุกข์^{๔๙}

กิเลส กรรม วิบาก ทั้ง ๓ ปัจจัยนี้ คือ รูปแบบวงจรการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มนุษย์มีส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ กาย กับ จิต เมื่อจิตของมนุษย์มีกิเลส

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๙.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๘.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๕.

เกิดขึ้น ก็จะนำไปสู่การกระทำทางกาย วาจา ใจ หรือที่เรียกว่าการแสดงออกทางพฤติกรรมผ่านทางร่างกาย และจิต โดยกรรมหรือการกระทำนั้นก็จะถือว่าเป็นกรรมเมื่อทำกรรมแล้วก็จะก่อให้เกิดผลคือ วิบาก ซึ่งวิบากนั้นอาจส่งผลต่อผู้กระทำในภพชาตินี้หรืออาจจะส่งผลให้ชาติต่อ ๆ ไปก็ได้ กิเลสกรรม และวิบากนั้นจะเป็นกระบวนการหรือทฤษฎีที่พระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ หมายถึง ในทั้ง ๓ กระบวนการนั้นจะมีลำดับขั้นตอนของการเกิดเหตุและผลเป็นไปตามธรรมชาติ

๔.๒.๒ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

การแสดงพฤติกรรมในแต่ละครั้งของมนุษย์แต่ละคนในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ย่อมมีเป้าหมายปลายทาง หรือจุดมุ่งหมายของการแสดงพฤติกรรม ซึ่งตรงกับคำในพระพุทธศาสนาว่า อัตถะ แปลความว่า ประโยชน์ มี ๓ อย่าง คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ จุดหมายชั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบันที่สำคัญ คือ

- ๑.๑ สุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ๑.๒ มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ๑.๓ มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ๑.๔ มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือนับถือทั้งหมดนี้ พึ่งให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบทั้งแก่ตน และผู้อื่น

๒. สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลียดตาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายในโดยเฉพาะ

- ๒.๑ ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ๒.๒ ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาดที่ได้ประพฤติแต่การดีงามสุจริต
- ๒.๓ ความอิมใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ๒.๔ ความแก้แค้นล้ำมั่งใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหาหน้าพาชีวิตไป
- ๒.๕ ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสุภาพใหม่

๓. ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

- ๓.๑ ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ
- ๓.๒ ไม่ผิดหวังโศกเศร้าปีบคั่นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด
- ๓.๓ ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ๓.๔ เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อัตถะ หรือประโยชน์ ๓ ระดับนี้ จำแนกอธิบายให้ละเอียดเพิ่มอีกในแง่ของพฤติกรรมที่สัมพันธ์กันระหว่างบุคคลแต่ละคน ๓ ด้าน ดังนี้

๑. อัตตัตถะ หมายถึง พฤติกรรมอันเป้าหมายเฉพาะตน คือ การบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตของตน ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่างตามที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นเท่าที่เกี่ยวข้อกับตนซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นแก่ตน โดยเฉพาะเน้นพฤติกรรมที่พึ่งตนได้ในทุกระดับเพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่นหรือเป็นพฤติกรรมถ่วงหมู่คณะ และเพื่อความเป็นผู้มีพฤติกรรมที่พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่นบำเพ็ญกิจต่าง ๆ

อย่างได้ผลดีในกรณีที่ทำประโยชน์ตนสมบูรณ์แล้วคุณธรรมที่เป็นแก่นนำเพื่อการบรรลุประโยชน์ตนนี้คือ พฤติกรรมที่พึงพาปัญญาเป็นตัวนำหลัก

๒. ปรีตละ เป้าหมายหรือประโยชน์เพื่อผู้อื่น คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ หรือเป้าหมายชีวิตด้วย หรือเป็นพฤติกรรมที่มุ่งเน้นให้รู้จักเกื้อกูลผู้อื่นให้เข้าถึงเป้าหมายของชีวิตเขาในระดับต่าง ๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ หมายถึง เป้าหมายของพฤติกรรม ๓ อย่างตามที่ได้กล่าวมาเท่าที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าเมื่อทรงบรรลุประโยชน์ส่วนพระองค์แล้วทรงบำเพ็ญพุทธกิจด้วยการโปรดหมู่สัตว์ให้พ้นจากทุกข์เป็นผลเกิดขึ้นแก่คนอื่นนอกจากตัวเราคุณธรรมที่เป็นแก่นนำที่จะให้บรรลุผลข้อนี้ คือ กรุณาอันเป็นพฤติกรรมของการทำหน้าที่ของกัลยาณมิตร

๓. อุภัยตละ เป้าหมายหรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เป้าหมายของพฤติกรรมระดับนี้มุ่งเน้นให้การแสดงออกของพฤติกรรมเป็นประโยชน์ร่วมกันได้แก่ประโยชน์สามอย่างตามที่กล่าวแล้วที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ๆ หรือแก่สังคมแก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวมเช่นประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจส่วนรวมเป็นต้นโดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และการบำเพ็ญปรีตละของทุก ๆ คน^{๕๐}

๔.๒.๓ สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรม

พระพุทธศาสนามีทัศนะว่า ทุก ๆ พฤติกรรมที่มนุษย์แต่ละคนแสดงออกมานั้น ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย วาจา หรือทางใจ เป็นพฤติกรรมที่ดี หรือ ไม่ดี มีประโยชน์ หรือ ไม่มีประโยชน์ ทั้งหมดล้วนมีสภาพแวดล้อมเป็นแรงจูงใจส่งเสริมสนับสนุนให้มนุษย์แต่ละคนแสดงพฤติกรรมออกมาเช่นนั้นสำคัญ ๆ ๒ ประการ คือ แรงจูงใจภายนอก กับ แรงจูงใจภายใน คือ

๑. แรงจูงใจภายนอก เรียกว่า โปรโตโฆสะ หรือ กัลยาณมิตร หมายถึง เสี่ยงจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นบุคคล เช่น เพื่อน ครู อาจารย์ พ่อแม่ หรือใครก็ตามที่เราเกี่ยวข้องกับที่จะสามารถส่งผ่านข้อมูลมาให้เรารู้ได้ หรือว่าอาจจะเป็นในรูปสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว วิดีโอ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งหมดที่ไม่ใช่ภายในตัวแต่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกปฏิบัติเลือกแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลออกมา ดังนั้น เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า เราควรฉลาดคบคน รู้จักเลือกสรรกัลยาณมิตร หรือเพื่อนที่ดีเป็นที่ปรึกษาเรียนรู้ทันในการบริโภคข่าวสารต่าง ๆ เช่น สื่อที่มาจากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต เพราะมีทั้งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และ

^{๕๐} ชู.จ. (ไทย) ๓๐/๗๕๕/๓๘๙., นายภิรมย์ บุญยิ้ม, การศึกษาหลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๗๖., พระอภัย อภิชาติ (ชูขุนทด), การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๑๔ - ๑๙.

เป็นโทษก็มี และควรมีหลักในการคบหา หรือเสพอย่างฉลาด^{๕๑}

๒. แรงจูงใจภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การพิจารณาในเหตุผล^{๕๒} เป็นกระบวนการภายในเป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างตื้น ๆ ผิวเผิน เป็นขั้นตอนสำคัญในการสร้างปัญญา ทำให้ทุก ๆ ช่วยตนเองได้ และจะสามารถนำตัวเองไปสู่การแสดงผลที่ดี ถูก ควร เหมาะสมกับกาลเทศได้เป็นอย่างดี^{๕๓}

๔.๒.๔ บ่อเกิดของพฤติกรรม

ในระบบวงจรพฤติกรรมของมนุษย์ตามที่คณะของพระพุทธศาสนาผู้วิจัยกล่าวไว้ว่า กิเลส คือ จุดเริ่มต้นหรือบ่อเกิดของกรรมหรือพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งคำว่า กิเลส นี้เป็นคำสื่อความหมายไปในด้านเศร้าหมองซึ่งอาจจะอนุมานเอาได้ว่า พฤติกรรมที่มีกิเลสเป็นบ่อเกิดย่อมเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า กรรมหรือพฤติกรรม เป็นเพียงคำกลาง ๆ ไม่อาจสรุปได้ว่า ดี หรือ ไม่ดี และพระพุทธศาสนาก็สอนเรื่องกรรมดี และไม่ดี เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจึงใคร่ขอนำเสนอบ่อเกิดของพฤติกรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนาในแง่ที่ละเอียดขึ้นไปอีกจนสามารถแยกได้ว่า อะไรคือบ่อเกิดของพฤติกรรมที่ดีเป็นกุศลมีวิบากเป็นสุข และพฤติกรรมที่ไม่ดีเป็นอกุศลมีวิบากเป็นทุกข์ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ ประการ คือ ๑) ตัณหา และ ๒) ฉันทะ

๑. ตัณหา ได้แก่ พอใจ ชอบใจ ยินดี อยากรักใคร่ ต้องการที่ไม่ดี ไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล ตัณหา คือ ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความค้นหา ความดิ้นรน ความกระสับกระส่าย กระวนกระวาย ไม่รู้จักอิ่ม ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีวิชาเป็นมูลเหตุ กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าชอบใจ หรือไม่น่าชอบใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวย หรือน่าเกลียด ได้ยินเสียงไพเราะ หรือหนวกหู เป็นต้นแล้วเกิดความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉย ๆ ขึ้น ในเวลานั้นตัณหาก็จะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ถ้ารู้สึกสุข พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไปติดใจใฝ่รักอยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินร้าย ขัดใจ ชัง อยากร้างหนี หรืออยากให้สูญสิ้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เพเลิน ๆ เรื่อยเฉื่อยไป พฤติกรรมเหล่านี้มันเป็นไปของมันเองโดยไม่ต้องใช้ความคิด ไม่ต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจ อะไรเลยจึงอาจพูดได้อย่างง่าย ๆ ว่า ตัณหาตนเองเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ บทบาทและการทำหน้าที่ของตัณหาเหล่านี้ได้เป็นตัวกำหนดการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของมนุษย์ผู้คอยพะเน้าพะนอหล่อเลี้ยงไว้ และเทิดทูนให้มันเป็นผู้บังคับบัญชาที่ตนจงรักภักดีเชื่อ ฟัง พร้อมกันนั้น มันก็เป็นแหล่งก่อปมปัญหาให้แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นที่มาของความหวัง ความหวาดกลัว

^{๕๑} พระโฆสิต สุเมโธ (คัมภีร์), หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมการเล่นพนันหวยในชุมชน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๙.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) หน้า ๖๖๗-๖๗๐.

ความระแวง ความเคียดแค้นชิงชัง ความมัวเมาลุ่มหลง และความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ ตัณหาที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมมนุษย์แบ่งเป็น ๓ ด้าน

๑) กามตัณหา คือ ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพสวையปรนเปรอตน หรือความทะยานอยากในกาม

๒) ภวตัณหา คือ ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคงมีอยู่ตลอดไป ความใหญ่โตโดดเด่นของตน หรือความทะยานอยากในภพ

๓) วิภวตัณหา คือ ความกระหายอยากในความดับสิ้น ขาดสูญแห่งตัวตนหรือความทะยานอยากในวิภพ

ตัณหาทั้ง ๓ ด้านนี้ย่อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ดำเนินไปในทิศทางต่าง ๆ เช่น ได้สิ่งที่ ชอบใจ พอใจ ก็เป็นสุข และแสวงหาสิ่งที่ชอบใจใหม่ไปเรื่อย ๆ ถ้าได้สิ่งที่ไม่น่าชอบใจก็อยากจะไปให้ พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งพฤติกรรมจะเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่า ใครมีตัณหาทั้ง ๓ ด้านนี้มากน้อยอย่างไร

๒. ฉันทะ ได้แก่ พอใจ ยินดี อยากรักใคร่ ต้องการที่ดั่งใจ สบาย เกื้อกูล เป็นกุศล ซึ่งฉันทะ ในที่นี้ หมายถึง กุศลธรรมฉันทะ เรียกสั้น ๆ ว่า กุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ คือ ความพึงพอใจ ความชอบ ความอยากได้ในสิ่งที่ดั่งใจ เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ เกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่น หรือแปลอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มีความพอใจในความดั่งใจ ความต้องการในความจริง ความต้องการไปถึงความรู้ คือ เท่ากับพูดว่า ต้องการรู้ความจริง ต้องการเข้าถึงตัวธรรม ดังนั้น พฤติกรรมที่เป็นฉันทะนี้ย่อมมีการแสดงออกมาในทางดั่งใจ สร้างสรรค์ ใฝ่ดี รักดี เป็นต้น^{๕๔}

ในรายละเอียดเกี่ยวกับบ่อเกิดของพฤติกรรมนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีความเกี่ยวข้องกับชุดคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า จริต ซึ่งหมายถึง ความประพฤติปกติ ความประพฤติซึ่งหนักไปทางใดทางหนึ่งอันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน พันเพของจิต อุปนิสัย พันนิสัย แบบหรือประเภทใหญ่ ๆ แห่งพฤติกรรมของคน และจริตนี้เองในทางพระพุทธศาสนาใช้จำแนกลักษณะพฤติกรรมมนุษย์เพื่อประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม แบ่งเป็น ๖ ตามแหล่งที่เกิดของความประพฤติประกอบด้วย

- ๑) รากจริต ผู้มีรากะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางรักสวय รักงาม มักดีใจ)
- ๒) โทสจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางใจร้อน ขี้หงุดหงิด)
- ๓) โมหจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางหลงงมงาย)
- ๔) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางน้อมใจเชื่อ)
- ๕) พุทธิจริต ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางคิดพิจารณา)

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน, พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๔๙๐ - ๔๙๔.

๖) วิตกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติกติ (หนักไปทางคิดจับจดฟุ้งซ่าน)^{๕๕}

มีคำอธิบายลักษณะของคนแต่ละจริตโดยละเอียดดังนี้^{๕๖}

๑) รากจริต มีลักษณะบุคลิกดี มีมาด น้ำเสียงนุ่มนวลไพเราะ ติดในความสวย ความงาม ความหอมความไพเราะ ความอโรย ไม่ชอบคิด แต่ช่างจินตนาการเพื่อฝัน มีความประณีตอ่อนไหว และละเอียดอ่อน ช่างสังเกต เก็บข้อมูลเก่ง มีบุคลิกหน้าตาเป็นที่ชอบและชื่นชมของทุกคนที่เห็น วาจาไพเราะ เข้าได้กับทุกคน เก่งในการประสานงาน การประชาสัมพันธ์ และงานที่ต้องใช้บุคลิกภาพ แต่มีจุดอ่อน ขาดสมาธิ ทำงานใหญ่ได้ยาก ไม่มีเป้าหมายในชีวิต ไม่มีความเป็นผู้นำ ขี้เกรงใจคน ขาดหลักการ มุ่งแต่บำรุงบำเรอผัสสะทั้ง ๕ ของตัวเอง คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ชอบพูดคำหวานหูแต่อาจไม่จริง อารมณ์รุนแรง ช่างอิจฉา ริษยา ชอบปรุงแต่ง ในการแก้ไขป้องกันต้องหมั่นพิจารณาโทษของจิตที่ขาดสมาธิ ฝึกพลังจิตให้มีสมาธิเข้มแข็ง หาเป้าหมายที่แน่ชัดในชีวิต พิจารณาสังปฏิภูลต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์เพื่อลดการติดในกามคุณ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

๒) โทสจริต มีลักษณะ จิตขุ่นเคือง โกรธง่าย คาดหวังว่าโลกต้องเป็นอย่างที่ตัวเองคิด พูดตรงไปตรงมา ชอบชี้ถูกชี้ผิด เจ้าระเบียบ เคร่งกฎเกณฑ์ แต่งตัวประณีต สะอาดสะอาด เดินเร็วตรงแนว อุทิศตัวทุ่มเทให้กับการงาน มีระเบียบวินัยสูง ตรงเวลา วิเคราะห์เก่ง มองอะไรตรงไปตรงมา มีความจริงใจต่อผู้อื่น สามารถพึ่งพาได้ พูดคำไหนคำนั้น ไม่ค่อยโยก มีจุดอ่อน จิตขุ่นมัว ร้อนรุ่ม ไม่มีความเมตตา ไม่เป็นที่น่าคบค้าสมาคมของคนอื่น และไม่มีบาร์มี ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างวชิกรรมเป็นประจำ มีโรคร้ายไข้เจ็บได้ง่าย แนวทางแก้ไขคอยสังเกตดูอารมณ์ตัวเองเป็นประจำ เจริญเมตตาให้มาก ๆ คิดนาน ๆ ก่อนพูด และพูดทีละคำ ฟังทีละเสียง อย่ายาไปจริงจังกับโลกมากนัก เปิดใจกว้างรับความคิดใหม่ ๆ พิจารณาโทษของความโกรธต่อความเสื่อมโทรมของร่างกาย

๓) โมหจริต มีลักษณะ ง่วง ๆ ซึม ๆ เปื่อ ๆ เซ็ง ๆ ดวงตาดูเศร้า ๆ ซึ้ง ๆ พูดจาเบา ๆ นุ่มนวลอ่อนโยน ยิ้มง่าย อารมณ์ไม่ค่อยเสีย ไม่ค่อยโกรธใคร ไม่ชอบเข้าสังคม ไม่ชอบทำตัวเป็นจุดเด่น เดินแบบขาดจุดหมาย ไร้ความมุ่งมั่น ไม่ฟุ้งซ่าน เข้าใจอะไรได้ง่ายและชัดเจน มีความรู้สึกมักตัดสินใจอะไรได้ถูกต้อง ทำงานเก่ง โดยเฉพาะงานประจำ ไม่ค่อยทุกข์หรือเครียดมากนัก เป็นคนดี เป็นเพื่อนที่น่าคบ ไม่ทำร้ายใคร มีจุดอ่อน ไม่มีความมั่นใจ มองตัวเองต่ำกว่าความเป็นจริง โทษตัวเองเสมอ หมกมุ่นแต่เรื่องตัวเองไม่สนใจคนอื่น ไม่จัดระบบความคิดทำให้เสมือนไม่มีความรู้ ไม่มีความเป็นผู้นำ ไม่ชอบเป็นจุดเด่น สมาธิอ่อนและสั้น เบื่อง่าย อารมณ์อ่อนไหวง่าย ใจน้อย แนวทางพัฒนาตั้งเป้าหมายชีวิตให้ชัดเจน ฝึกสมาธิสร้างพลังจิตให้เข้มแข็ง ให้จิตออกจากอารมณ์โดยจัดการเคลื่อนไหวของร่างกายหรือเล่นกีฬา แสวงหาความรู้ และต้องจัดระบบความรู้ความคิด สร้างความ

^{๕๕} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๒๗/๔๓๕., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด) หน้า ๕๖ – ๕๗.

^{๕๖} ดร.อนุสร จันทพันธ์, ดร.บุญชัย โกศลธนากุล, **จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) , ๒๕๕๖), หน้า ๑๐-๑๕.

แปลกใหม่ให้กับชีวิต อย่าทำอะไรซ้ำซาก

๔) วิทกจริต มีลักษณะ พุดเป็นน้ำไหลไฟดับ ความคิดพวยพุ่งพุ่งชาน อยู่ในโลก ความคิดไม่ใช่โลกความจริง มองโลกในแง่ร้ายว่าคนอื่นจะเอาเปรียบกลับแก่งเรา หน้าจะบึ้ง ไม่ค่อยยิ้ม เจ้ากี้เจ้าการ อวดตาสอง คิดว่าตัวเองเก่ง อยากรู้อยากเห็นไปทุกเรื่อง ผัดวันประกันพรุ่ง มีจุดแข็ง เป็นนักคิดระดับเยี่ยมยอด มองอะไรทะลุปรุโปร่งหลายชั้น เป็นนักพุดที่เก่ง จูงใจคน เป็นผู้นำหลายวงการ ละเอียดรอบคอบ เจาะลึกในรายละเอียด เห็นความผิดเล็กความผิดน้อยที่คนอื่นไม่เห็น มีจุดอ่อน มองจุดเล็กกลืนภาพใหญ่ เปลี่ยนแปลงความคิดตลอดเวลา จุดยืนกลับไปกลับมา ไม่รักษาสัญญา มีแต่ความคิด ไม่มีความรู้สึกรู้สึก ไม่มีวิจารณ์ญาณ ลังเล มักตัดสินใจผิดพลาด มักทะเลาวิวาท ทำร้ายจิตใจ เอาไร้อเอาเปรียบผู้อื่น มีความทุกข์เพราะเห็นแต่ปัญหาแต่หาทางแก้ไม่ได้ แก้ไขโดยเลือกความคิด อย่าให้ความคิดลากลไป ผึกสมาธิแบบอานาปานัสสติ เพื่อสงบสติ อารมณ์ เลิกอกุศลจิต คลายจากความพุ่งชาน สร้างวินัย ต้องสร้างกรอบเวลา ผึกมองภาพรวม คิดให้ครบวงจร หัดมองโลกในแง่ดี พัฒนาสมองด้านขวา

๕) สัทธาจริต มีลักษณะยึดมั่นอย่างแรงกล้าในบุคคล หลักการหรือความเชื่อ ย้ำคิดย้ำพูดในสิ่งที่ตนเองเชื่อถือและศรัทธา คิดว่าตัวเองเป็นคนดี นำศรัทธา ประเสริฐกว่าคนอื่น เป็นคนจริงจัง พุดมีหลักการ มีจุดแข็งมีพลังจิตสูงและเข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเสียสละเพื่อผู้อื่น ต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเองและสังคมไปสู่สภาพที่ดีกว่าเดิม มีพลังขับเคลื่อนมหาศาล มีลักษณะความเป็นผู้นำ และมีจุดอ่อน หูเบา ความเชื่ออยู่เหนือเหตุผล ถูกหลอกได้ง่าย ยิ่งศรัทธามาก ปัญญายิ่งลดน้อยลง จิตใจคับแคบ ไม่ยอมรับความคิดที่แตกต่าง ไม่ประนีประนอม มองโลกเป็นขาวและดำ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตนคิดว่าถูกต้อง สามารถทำได้ทุกอย่างแม้แต่ใช้ความรุนแรง แก้ไขโดยนึกถึงกาลามสูตร ใช้หลักเหตุผลพิจารณาเหนือความเชื่อ ใช้ปัญญานำทาง และใช้ศรัทธาเป็นพลังขับเคลื่อน เปิดใจกว้างรับความคิดใหม่ ๆ ลดความยึดมั่นถือมั่นในตัวบุคคลหรืออุดมการณ์ ลดความยึดมั่นในตัวกูของกู

๖) พุทธิจริต มีลักษณะคิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล มองเรื่องต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริงไม่ปรุงแต่ง พร้อมรับความคิดที่แตกต่างไปจากของตนเอง ใฝ่เรียนรู้ ช่างสังเกต มีความเมตตาไม่เอาเปรียบคน หน้าตาผ่องใส ตาเป็นประกาย ไม่ทุกข์ มีจุดแข็งสามารถเห็นเหตุเห็นผลได้ชัดเจน และรู้วิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องอึดอึดต่ำ เปิดใจรับข้อเท็จจริง จิตอยู่ในปัจจุบัน ไม่จมปลักในอดีต และไม่กังวลในสิ่งที่จะเกิดในอนาคต พัฒนาปรับปรุงตัวเองอยู่เสมอ เป็นกัลยาณมิตร มีจุดอ่อน เฉื่อย ไม่ต้องการพัฒนาจิตวิญญาณ ชีวิตราบรื่นมาตลอด หากต้องเผชิญพลังด้านลบ อาจเอาตัวไม่รอด ไม่มีความเป็นผู้นำ จิตไม่มีพลังพอที่จะดึงดูดคนให้คล้อยตาม แก้ไขโดยถามตัวเองว่า พอใจแล้วหรือกับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เพิ่มพลังสติสมาธิ พัฒนาจิตใจให้มีพลังขับเคลื่อนที่แรงขึ้น เพิ่มความเมตตา พยายามทำให้ประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น

จากข้อมูลรายละเอียดของจริตทั้ง ๖ ประเภทที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ช่วยให้เข้าใจลักษณะธรรมชาติพฤติกรรมมนุษย์ได้กว้างขึ้น การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ มีสาเหตุมาจากแรงขับเคลื่อนไหน รู้ที่มาอันเป็นรากเหง้าของพฤติกรรม เป็นประโยชน์ในการระมัดระวังป้องกันพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่ให้เกิดขึ้นได้ ส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างปกติสุข

ในเรื่องบ่อเกิดพฤติกรรมนี้ สรุปรว่า ตัณหาและฉันทะเป็นมูลเหตุในการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์โดยที่พฤติกรรมนั้นมีทั้งดี และไม่ดี และที่เป็นกลาง ๆ คือ ไม่ดี ไม่ชั่วก็มี ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยเครื่องปรุงแต่งจิตเป็นตัวกระตุ้น เป็นพลังที่ควบคุมร่างกายมนุษย์ให้กระทำบางสิ่งบางอย่าง รวมสรุปกล่าวได้ว่า บ่อเกิดพฤติกรรมตามที่ชนะของพระพุทธศาสนามี ๓ นัย คือ

นัยที่หนึ่งพฤติกรรมมีกิเลสเป็นบ่อเกิดซึ่งการอธิบายในลักษณะนี้เป็นการสรุปย่ออธิบายพฤติกรรมตามแนวปฏิบัติสมุปปาท

นัยที่สองพฤติกรรมมีบ่อเกิด ๒ อย่าง คือ ตัณหาสาเหตุพฤติกรรมเชิงลบ กับ ฉันทะสาเหตุพฤติกรรมเชิงบวก

และนัยที่สามพฤติกรรมมีบ่อเกิด ๖ อย่าง คือ ๑) ราคะ ความกำหนัดยินดี ๒) โทสะ ความโกรธ ๓) โมหะ ความหลง ๔) สัทธา ความเชื่อ ๕) พุทธิ ความรู้ ๖) วิตก ความกังวล

๔.๒.๕ ช่องทางในการแสดงพฤติกรรม

ช่องทางการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์พระพุทธศาสนากล่าวไว้ ๓ ทาง คือ

๑. ทางกาย (กายทวาร) พฤติกรรมที่แสดงออกทางร่างกาย เรียกว่า กายกรรม
๒. ทางวาจา (วจีทวาร) พฤติกรรมที่แสดงออกทางคำพูด เรียกว่า วจีกรรม
๓. ทางใจ (มโนทวาร) พฤติกรรมที่แสดงออกทางความคิด วิสัยทัศน์ การปรุงแต่งในด้านจิตใจ เรียกว่า มโนกรรม แล้วจึงส่งผลที่คิดปรุงแต่งนั้นไปยังกายทวาร และวจีทวาร^{๕๗}

ในบรรดากรรม ๓ อย่างนี้ มโนกรรมสำคัญที่สุด และมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรตปัสสี บรรดากรรม ๓ อย่างเหล่านี้ ที่เราจำแนกไว้แล้วอย่างนี้ แสดงความแตกต่างกันแล้วอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในควสามเป็นไปแห่งบาปกรรม หาบัญญัติกายกรรมอย่างนั้นไม่ หาบัญญัติวจีกรรมอย่างนั้นไม่”^{๕๘}

เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำคือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วจีกรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง และที่ว่ามีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ก็เพราะว่ามโนกรรมรวมถึง ความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวคิด และค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า ทิฏฐิ ทิฏฐินี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการ พูดจาสั่งสอน ชักชวนกัน และทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ การดำริ พูดจาและทำการก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิจฉาไปด้วย ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ การดำริ พูดจาและทำการต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย^{๕๙} เช่น คนและสังคมที่เห็นว่าความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะทำให้พยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อมและถือเอาความ

^{๕๗} ม. ม. (บาลี) ๑๓/๖๔/๕๖.

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๕๖.

^{๕๙} คู่มืออธิบายใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๙๔-๑๙๕/๓๑๘ - ๓๒๐.

พรังพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรี เป็นต้น วิถีชีวิตของคนและแนวทางของสังคมนั้นก็จะเป็นไปในรูปแบบหนึ่ง ส่วนคนและสังคมที่ถือความสงบสุขทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปอีกแบบหนึ่ง^{๖๐}

๔.๒.๖ ประเภทพฤติกรรม

ตามหลักพุทธธรรมจำแนกพฤติกรรมมนุษย์ได้ ๒ ประเภทตามคุณภาพหรือธรรมที่เป็นมูลเหตุ คือ

๑. พฤติกรรมในทางดี (กุศลกรรมหรือกุศลมูล) คือ การกระทำที่ตรงข้ามกับข้อแรก เป็นความดีที่แสดงออกทางบุคลิกภาพเฉพาะตน เนื่องจากแรงกุศลภายในสนับสนุน ได้แก่ ความไม่โลภ (อโลภะ) ความไม่โกรธ (อโทสะ) และความไม่ลุ่มหลง (อโมหะ)

๒. พฤติกรรมในทางไม่ดี (อกุศลกรรมหรืออกุศลมูล) คือ การกระทำที่แสดงออกในทางไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่เลวหรือชั่วร้าย ประกอบด้วยบาปกรรมทุกอย่าง อันมีมูลเหตุจากความโลภ (โลภะ) ความโกรธขุ่นเคืองใจ (โทสะ) และความลุ่มหลงมัวเมาขาดสติ ยับยั้งชั่งใจในความคิด (โมหะ)^{๖๑}

พฤติกรรมในทางที่ดี หรือ กุศลกรรม มีคำอธิบายขยายความเพิ่มโดยแบ่งตามช่องทางของการแสดงพฤติกรรมทั้ง ๓ ช่องทาง ดังนี้

๑. กายกรรม ๓ ได้แก่ พฤติกรรมทางกาย ๓ อย่าง คือ

๑.๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการฆ่าและการเบียดเบียนสัตว์มีชีวิตและมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่น

๑.๒ อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลอื่น

๑.๓ กามเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการประพฤติดินในกามไม่ล่วงละเมิดประเวณี

๒. วจีกรรม ๔ ได้แก่ พฤติกรรมทางวาจา ๔ อย่าง คือ

๒.๑ มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการพูดเท็จเพราะเหตุแห่งตนหรือบุคคลอื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

๒.๒ ปิสุนาย วาจาเย เวรมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการพูดส่อเสียด อันเป็นการกล่าวร้ายให้คนอื่นแตกความสามัคคีกัน

๒.๓ ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่ถ้อยคำอ่อนหวาน สุภาพ

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖๐ - ๑๖๑.

^{๖๑} อ.จ. ติก. (บาลี) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑.

๒.๔ สัมผัสปลามา เวมณี เจตนาเครื่องเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริงมีประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล ถูกกาลเทศะ

๓. มโนกรรม ๓ ได้แก่ พฤติกรรมทางใจ ๓ อย่าง คือ

๓.๑ อนภิชฌา ความไม่มีจิตคิดโลภอยากได้ของผู้อื่น

๓.๒ อัปยาบาท ความไม่มีจิตคิดปองร้ายหรือคิดเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๓.๓ สัมมาทิฐิฐิ ความเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรม ดี กรรมชั่วมี เป็นต้น^{๖๒}

ส่วนพฤติกรรมในทางไม่ดี หรืออกุศลกรรม มีนัยแห่งอรรถาธิบายตรงกันข้ามกับกุศลกรรมตามที่กล่าวไว้แล้วนั้น^{๖๓}

๔.๒.๗ ผลของพฤติกรรม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งกรรมวาที สอนเรื่องกรรมและผลของกรรมมีคำสอนปรากฏในพระไตรปิฎกมากมายที่ทำให้เข้าใจว่า การกระทำหรือกรรมทุก ๆ อย่างที่มนุษย์แสดงออกมามีผล และการให้ผลของกรรมนี้ผูกพันติดตตามไปในภพหน้าอีกด้วย ดังข้อความที่ผู้วิจัยได้รวบรวมนำมาแสดงเป็นตัวอย่างเพื่อสะท้อนคำสอนเรื่องผลของพฤติกรรม ดังนี้

ข้อความที่ ๑ ว่า “ตนทำบาปกรรมเอง ก็เศร้าหมองเอง ตนไม่ทำบาปกรรมเอง ก็บริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์ และไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้”^{๖๔} ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า มนุษย์ทั้งชายและหญิง ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่สามารถที่จะปฏิบัติดี ทำดีและได้รับผลดีด้วยตนเอง ไม่มีใครช่วยใครได้ ใครทำใครได้”

ข้อความที่ ๒ ว่า “บุคคลทำกรรมใดด้วยกาย วาจา หรือใจ กรรมนั้นแหละเป็นของเขา และเขาย่อมพาเอากรรมนั้นไป อนึ่ง กรรมนั้นย่อมติดตตามเขาไปเหมือนเงาติดตตามตนฉะนั้น” และว่า “ฉะนั้น บุคคลควรทำความดี สัมสมสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ภายนอก ความดีทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ในปรโลก”^{๖๕}

ข้อความที่ ๓ ว่า “ถ้าท่านกลัวทุกข์ ก็อย่าทำกรรมชั่วทั้งในที่ลับที่แจ้ง ถ้าท่านจักทำ หรือทำอยู่ซึ่งกรรมชั่ว ถึงแม้จะเหาะหนีไป ก็ย่อมไม่พ้นจากความทุกข์ได้เลย”^{๖๖}

ข้อความที่ ๔ ว่า “หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น”^{๖๗}

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑-๔๓๒.

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑.

^{๖๔} ชู.เถรี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๖/๓๓๒-๓๓๔.

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๙๒/๑๓๔.

^{๖๖} ชู.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๑๕๐.

^{๖๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๘๒.

ในคัมภีร์เถรีคาภาปรากฏเรื่องราวการให้ผลของกรรมของพระเถรีนามว่า อัชฌกาสิใจความโดยสรุปว่า ด้วยผลกรรมที่เคยค่าพระเถรีชีณาสผู้บรรลุปฎิบัติสมาธิองค์หนึ่งในอดีตชาติว่าเป็นหญิงแพศยา จึงทำให้นางได้รับผลกรรมเป็นหญิงโสเภณี แม้จะเกิดในตระกูลเศรษฐี มีสมบัติมากมายในแคว้นกาสิ แต่ฐานะตกลงมาเป็นหญิงแพศยา เพราะผลของวจีทุจริตที่ทำไว้ในอดีต^{๖๘}

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ เถรีคาภา มีข้อความที่พระเถรีรูปหนึ่ง คือ อีสิตาสีเถรี หลังจากได้บรรลุธรรมแล้ว พระเถรีสามารถระลึกชาติได้ จึงได้กล่าวสอนผู้อื่นเพื่อเป็นคติสอนใจให้ระมัดระวังไม่ควรทำกรรมชั่ว โดยได้กล่าวถึงอดีตชาติของตนที่ได้กระทำความผิดเอาไว้ นั่นคือ ทำผิดศีลช้อกามะสุมิจนจาร ส่งผลให้ต้องรับวิบากกรรมชั่ว ได้รับทุกข์ทรมานหลายอย่าง ดังข้อความว่า

ชาติก่อน ดิฉันเป็นช่างทองในเมืองเอรกกัจฉะ มีทรัพย์มาก มัวเมาในวัยหนุ่มได้เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ดิฉันนั้นตายจากชาตินั้น ต้องไปหมกหม้ออยู่ในนรกเป็นเวลานาน ถูกไฟนรกเผาแล้ว ครั้นพ้นจากนรกนั้นแล้ว ก็เกิดในท้องนางถึง พอเกิดได้ ๗ วัน วานรใหญ่ จำฝูง ก็กัดอวัยวะสืบพันธุ์นี้เป็นผลกรรมที่ดิฉันเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น^{๖๙}

ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสกั พระพุทธเจ้าแสดงผลแห่งกรรมดี และกรรมชั่ว ให้สุภมาณพที่มาทูลถามฟัง พอสรุปความได้ว่า

มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์สอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ทำแล้วจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน...เพราะกรรมนั้นที่เขายึดมั่นบริบูรณ์เป็นกรรมไว้ หลังจากตายแล้วเขาจักไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลีกจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้มีปัญญาทราวม...^{๗๐}

จุฬกรรมวิภังคสูตร ได้กล่าวถึงกรรมของสัตว์โลกทั้งที่เป็นมนุษย์และมีใช่มนุษย์ว่า “สัตว์ทุกชีวิตทุกจิตวิญญาณล้วนมีกรรมเป็นของ ๆ ตน กล่าวคือ เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย และกรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”^{๗๑}

ในมัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั^{๗๒} มีข้อความชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา ๓ ทางด้วยกัน ได้แก่ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ พฤติกรรมดังกล่าวมีทั้งดี และไม่ดี พฤติกรรมที่ดี เรียกว่าสุจริต สามารถส่งผลกระทบต่อชีวิตในทางที่ดี ดังพุทธพจน์ว่า

^{๖๘} ชุ.เถรี.อ. (บาลี) ๒๖/๔๐.

^{๖๙} ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๓๗-๔๓๙/๖๒๖.

^{๗๐} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๒๖๑-๒๖๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๕๐-๓๕๗.

^{๗๑} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๒๖๑-๒๖๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๕๐-๓๕๗.

^{๗๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๖-๔๔๗/๓๙๗-๓๙๙, (บาลี) ๑๒/๔๔๖-๔๔๗/๔๘๓-๔๘๗.

บุคคลผู้ประพาศิสม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางกายมี ๓ จำพวก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณทาวุช และศีศตราวุช มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย ๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพาศิผิดในกาม คือ ไม่เป็นผู้ประพาศิล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ฯลฯ บุคคลผู้ประพาศิสม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางกายมี ๓ จำพวกอย่างนี้

บุคคลผู้ประพาศิสม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางวาจามี ๔ จำพวก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภาก ฯลฯ ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้ยู่ ฯลฯ ๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ฯลฯ พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรคความสามัคคี ๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ฯลฯ พูดแต่คำไม่มีโทษ ๔) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ฯลฯ มีที่อ้างอิง มีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา บุคคลผู้ประพาศิสม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางวาจามี ๔ จำพวกอย่างนี้

บุคคลผู้ประพาศิสม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางใจมี ๓ จำพวก ไหนบ้าง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ๑) เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ทำอย่างไร ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา” ๒) เป็นผู้มิจิตไม่พยาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้ายว่า “ขอสัตว์เหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด” ๓) เป็นสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า “ทานที่ให้แล้วมีผลยัญที่บูชาแล้วมีผล ฯลฯ ผู้ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก”

บุคคลผู้ประพาศิสม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางใจมี ๓ จำพวกอย่างนี้แล พรหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้ว ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค เพราะความประพาศิสม่าเสมอ คือ ความประพาศิธรรมเป็นเหตุอย่างนี้

ส่วนพาศิกรรมที่ไม่ดี เรียกว่า ทุจริต สามารถส่งผลกระทบต่อชีวิตในทางที่ไม่ดี ดังพุทธพจน์ว่า พรหมณ์และคหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้ประพาศิไม่สม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางกายมี ๓ จำพวก บุคคลผู้ประพาศิไม่สม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางวาจามี ๔ จำพวก บุคคลผู้ประพาศิไม่สม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางใจมี ๓ จำพวก

บุคคลผู้ประพาศิไม่สม่าเสมอ คือ ผู้ประพาศิธรรมทางกายมี ๓ จำพวก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ๑) เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบช้า มีมือเปื้อนเลือด ปักใจอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความละอาย ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง ๒)

เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ เป็นผู้ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปล้ำใจของผู้อื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย ๓) เป็นผู้ประพฤตินิดในกาม คือ เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ฯลฯ บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางกายมี ๓ จำพวกอย่างนี้

บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ จำพวก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ๑) เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา ฯลฯ เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้ ฯลฯ ๒) เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้น ฯลฯ พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน ๓) เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำหยาบคาย กล่าวแข็ง ฯลฯ ๔) เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำที่ไม่จริง ฯลฯ ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยไม่เหมาะแก่เวลา บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือ ผู้ประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ จำพวกอย่างนี้

บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางใจมี ๓ จำพวก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ๑) เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ฯลฯ “ทำอย่างไร ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปล้ำใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา” ๒) เป็นผู้มิจิตพยาบาท คือ มิจิตคิดร้ายว่า “ขอให้สัตว์เหล่านี้จึงถูกฆ่า ฯลฯ หรืออย่าได้มี” ๓) เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ มีความเห็นวิปริตว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผลลัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ฯลฯ สอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก” บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางใจมี ๓ จำพวกอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความประพฤติไม่สม่าเสมอ คือ ความประพฤติธรรมเป็นเหตุ อย่างนี้

สรุปว่า พฤติกรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ กิริยาที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจของมนุษย์ โดยมีสภาพแวดล้อมภายในคือจิตใจของตนเองเป็นสำคัญผนวกกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่อาศัยเพื่อนหรือคนรอบ ๆ ตัว สิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวเป็นตัวกระตุ้นธรรมชาติหรือสัญชาตญาณภายในตนในเชิงลบเรียกว่า กิเลสตัณหา ในเชิงบวกเรียกว่า ฉันทะ เข้าปรุงแต่งจิตใจหล่อหลอมให้แสดงพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาออกมาดี เป็นวิบากให้ได้รับผลดี มีความสุข หรือไม่ดี เป็นวิบากให้ได้รับผลไม่ดี มีความทุกข์

ตารางที่ ๔.๑ สรุปพฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

พฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	
กรอบเนื้อหา	รายละเอียด
วงจรพฤติกรรมในพระพุทธศาสนา	กิเลส กรรม วิบาก กิเลสเครื่องปรุงแต่งจิต ชักพาให้แสดงพฤติกรรมคือ ทำกรรม หากเป็นกรรมดีเพราะจิตถูกปรุงแต่งด้วยฉันทะก็เกิด

พฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	
กรอบเนื้อหา	รายละเอียด
	วิบากที่ดี หากเป็นกรรมไม่ดีเพราะจิตถูกปรุงแต่งด้วยตัณหา ก็เกิดวิบากไม่ดี
เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม	มี ๓ อย่าง คือ ๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ เป้าหมายในปัจจุบันหรือภพนี้ ๒) สัมปรายิกัตถะ เป้าหมายในอนาคตหรือภพหน้า ๓) ปรมัตถะ เป้าหมายสูงสุด คือพระนิพพาน มีอีกอย่างหนึ่ง ๓ ระดับ คือ ๑) อัตตัตถะ เป้าหมายเพื่อตนเอง ๒) ปรัตถะ เป้าหมายเพื่อส่วนรวม ๓) อุภยัตถะ เป้าหมายทั้งของตนเองและส่วนรวม
สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรม	มี ๒ อย่าง คือ ๑) ปรัตตโมสสะ สภาพแวดล้อมภายนอก ๒) โยนิโสมนสิการ สภาพแวดล้อมภายใน
บ่อเกิดของพฤติกรรม	ตัณหา สร้างกรรมไม่ดี ฉันทะ สร้างกรรมดี และอีกชุดหนึ่ง คือ จริต ๖ ประกอบด้วย ราคะ โทสะ โมหะ สัทธา พุทธิ วิตก
ช่องทางในการแสดงพฤติกรรม	๓ ทาง คือ กาย วาจา และใจ
ประเภทพฤติกรรม	๒ ประเภท คือ ๑) กุศลกรรม (ดี) ๒) อกุศลกรรม (ไม่ดี)
ผลของพฤติกรรม	๒ อย่าง คือ ๑) สุวิบาก (ผลดี เป็นบุญ เป็นสุข) ๒) ทุวิบาก (ผลไม่ดี เป็นบาป เป็นทุกข์)

๔.๓ พฤติกรรมสตรีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในดินแดนอันเรียกว่า ชมพูทวีป หรือประเทศอินเดียในปัจจุบัน ในสมัยก่อนพุทธกาล และสมัยพุทธกาลนั้น ดินแดนแห่งนี้เป็นแหล่งรวมสรรพวิทยาทางด้านจิตวิญญาณอยู่มากมีลัทธิความเชื่อ หรือศาสนาดั้งเดิมมีอยู่มากถึง ๖๒ ลัทธิความ

เชื่อ^{๗๓} ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น สังคมในสมัยนั้นมีการถือชั้นวรรณะ สตรีอินเดียมีสถานภาพแตกต่างกันตามวรรณะและศาสนา แต่โดยภาพรวมแล้วสตรีอินเดียต้องปฏิบัติตามวัฒนธรรมความเชื่อที่มีมาจากศาสนา ทำให้ความเป็นอยู่ของสตรียุ่งยากลำบากถูกจำกัดสิทธิทางศาสนา เนื่องจากมีความเชื่อว่า “สตรีไม่สามารถไปสวรรค์ได้ด้วยผลบุญของตน แต่จะไปสวรรค์ได้ด้วยการเชื่อฟังสามีของตนอย่างไร้ข้อกังขา แม้ว่าสามีนั้นจะเป็นคนใจคอดุร้าย”^{๗๔} จึงต้องแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย ทำให้ขาดสิทธิทางการศึกษาส่งผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพราะไม่มีความรู้จึงต้องอาศัยสามีอยู่เสมอ ขาดการศึกษาอบรมทำให้สตรีขาดการควบคุมอารมณ์ การตัดสินใจ จึงทำให้ถูกเหมารวมว่า สตรีไม่สามารถดูแลตัวเองได้ ขาดความน่าเชื่อถือ ไม่น่าไว้วางใจ ไม่ซื่อสัตย์ นำพาให้ถูกกีดรอนสิทธิในด้านต่าง ๆ ทั้งทางสังคม และทางศาสนา ทำให้สถานภาพพลอยตกต่ำไปด้วย ในที่สุดสตรียุคสมัยนั้นต้องดำเนินชีวิตตามกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างมกมายโดยปราศจากข้อโต้แย้งใด ๆ ทั้งสิ้น รวมถึงการถูกตัดสิทธิในทางมรดก สภาพชีวิตของสตรีในสมัยนั้นจึงยากลำบากมาอย่างยาวนานต่อเนื่องนับพันปี^{๗๕}

พอถึงสมัยพุทธกาล ทศนะต่อสตรีในลักษณะดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่เพราะเป็นความเชื่อเดิมที่ฝังรากลึกลงในสังคมแล้ว แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงทศนะเกี่ยวกับสตรีหลายอย่าง เช่น เชื่อว่าบุรุษหรือสตรีมีขีดความสามารถในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจิตใจได้ไม่ต่างกัน บุรุษสามารถบำเพ็ญเพียรจนสิ้นอาสวะกิเลสได้ สตรีเองก็ได้เช่นกัน จึงถึงกับเปิดโอกาสให้สตรีสามารถอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้เช่นเดียวกับภิกษุ^{๗๖} หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วเสด็จออกประกาศธรรมในที่ต่าง ๆ ทรงแสดงธรรมคำสอนคัดค้านคำสอนในลัทธิศาสนาเดิมหลายประการ หนึ่งในนั้นคือทำที่ต่อสตรี ตลอดพระชนม์ชีพพระพุทธองค์ไม่ได้เลือกแสดงธรรมเฉพาะแก่บุรุษเท่านั้น แต่ทรงให้ความสำคัญกับสตรีด้วย ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่า สตรีก็มีศักยภาพในการศึกษาและปฏิบัติธรรมเท่ากับบุรุษ สุขความทุกข์ย่อมสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งแก่บุรุษและสตรี ในด้านสติปัญญา สตรีก็เป็นคนมีปัญญาสามารถเข้าใจธรรมได้ หากได้รับอบรมสั่งสอนอย่างถูกต้องก็สามารถเป็นคนมีปัญญา มีศีลและเป็นที่ยกย่องบูชาแก่วงศ์ตระกูลได้^{๗๗} ด้วยเหตุนี้จึงสามารถพบพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่สตรี หรือพระธรรมเทศนาที่มีเนื้อหาปรารภถึงสตรีที่แสดงแก่คนต่าง ๆ ปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีทั้งข้อความที่กล่าวถึงในแง่ดี และแง่ร้าย คำว่าแง่ร้ายไม่ได้หมายความว่าพระพุทธเจ้าเห็นว่าสตรีเป็นเพศเลว แต่ทรงแสดงถึงผลร้ายที่มาจากสตรี อันได้แก่ธรรมชาติของสตรีบ้าง นิสัยใจคอของสตรีบ้างจำพวกบ้าง ผลร้ายนี้จะเกิดแก่บุรุษที่คบหากับสตรี ส่วน

^{๗๓} ที.สี. (ไทย) ๘/๒๘/๑๑., พระกวีวรรณาน (จันทร์ ชุตินธโร ป.ธ.๘), คำบรรยายพระมหาลงสูตร, (โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ ๑ / ๒๕๕๖), หน้า ๑๒.

^{๗๔} มานพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๗๕} ดุราละเอียดใน, มนตรี สิริโรจนานันท์ (สืบดวง), สตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘ - ๔๓.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๗๗} ดุราละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

ข้อความที่กล่าวถึงในแง่ดี ก็หาได้ตัดสินคนที่เพศไม่ ตามความหมายนี้สตรีก็เป็นคนที่มีศีลธรรมได้ เหมือนกับบุรุษถ้าทำแต่ความดี พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่ยกย่องสตรีโดยเสนอให้เห็นว่า ทั้งบุรุษและสตรีก็เป็นมนุษย์ที่ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรมเหมือนกัน มีสิทธิในการศึกษา และปฏิบัติกิจทางศาสนาได้เหมือนกัน ความสำคัญของสตรีจึงขึ้นกับการทำหน้าที่ตามฐานะที่สังคมกำหนดให้ หากสตรีทำหน้าที่ของตนตามหน้าที่ก็จะได้รับการยกย่องนับถือจากสังคม^{๗๘}

คำสอนที่เกี่ยวข้องกับสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีอยู่มากถูกจัดเก็บไว้เป็นหมวดหมู่ เฉพาะก็มีเรียกว่า มาตุคามสังยุต อิตถีวรรคในชาดก และกระจายอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของคัมภีร์อีกก็มากมาย จากการศึกษาสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับสตรี หรือคำสอนที่กล่าวถึงสตรีในลักษณะพฤติกรรมอยู่ ๒ แบบ คือ พฤติกรรมเชิงบวก กับพฤติกรรมเชิงลบ ซึ่งชุดคำสอนในลักษณะเชิงบวกมักจะได้รับการยอมรับ นำไปอ้างอิงมากมายว่า พระพุทธศาสนาไม่เอาर्डเอาเปรียบสตรีเหมือนแนวคิดยุคก่อน ๆ หรือยุคเดียวกัน แต่ชุดคำสอนเชิงลบมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยไม่เห็นด้วย หรือบางที่ไม่ยอมรับว่าเป็นพระพุทธพจน์ เป็นข้อความที่ผู้บันทึกนำมาบันทึกไว้เพิ่มเติม ถึงกับพยายามหาเหตุผลมาอธิบายสนับสนุนความเห็นของตัวเองได้อย่างน่าฟัง ดังมนตรี สิริโรจนานันท์ กล่าวว่า มีนักวิชาการบางคนอธิบายว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีลักษณะดูหมิ่นผู้หญิง เพราะพระพุทธเจ้าทรงเห็นคุณค่าของมนุษย์เสมอภาคกัน ไม่เลือกชั้น วรรณะ และเพศ ดังนั้น คำสอนใดก็ตามที่มีลักษณะดูหมิ่นผู้หญิงแสดงว่า คำสอนนั้น เป็นการเสริมเติมแต่งเข้าไปของคณรุ่นหลังพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะพวกที่มาจากวรรณะพราหมณ์^{๗๙} สำหรับผู้วิจัยจักไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าข้อความนั้น ๆ เป็นพุทธพจน์แท้หรือไม่ หากแต่สนใจศึกษาเพื่อหาสาระสำคัญของคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่อาจเป็นประโยชน์ต่องานทางวิชาการในการที่จะนำเสนอข้อค้นพบอันจะสามารถนำมาประกอบใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ศึกษาทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ทั้งเพศหญิง และเพศชายในสังคมปัจจุบันเท่านั้น ในบทนี้ผู้วิจัยรวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงสตรีซึ่งจะสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับพฤติกรรมสตรีอย่างไรมานำเสนอ ตามลำดับลักษณะเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมของสตรี ๔ ประเด็น ประกอบด้วย

- ๑) ลักษณะเฉพาะทางสรีระของสตรี
- ๒) ลักษณะเฉพาะทางจิตใจของสตรี
- ๓) ลักษณะเฉพาะด้านบทบาทหน้าที่ของสตรี และ
- ๔) ลักษณะเฉพาะทางสังคม

ในแต่ละประเด็นมีอธิบาย ดังนี้

^{๗๘} ปรีชา ช่างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๖-๑๑๖.

^{๗๙} มนตรี สิริโรจนานันท์ (สืบดวง), สตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

๔.๓.๑ ลักษณะเฉพาะทางสรีระของสตรี

ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกมีข้อความที่แสดงให้เห็นว่า ลักษณะทางกายภาพของสตรี จะสังเกตได้ด้วยการ ๔ อย่าง คือ

๑) ทรวดทรง (ลิงค์) หมายถึง รูปร่างสัณฐาน ที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิดซึ่งจะปรากฏ ตั้งแต่เมื่อคลอดออกมา เช่น มีแขน ขา หน้าตา เพศ ซึ่งแสดงตั้งแต่กำเนิด หากเป็นผู้หญิง เรียกว่า ทรวดทรงหญิง ชายเรียกว่า ทรวดทรงชาย

๒) เครื่องหมายประจำเพศ (นิมิต) หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ เครื่องหมายนั้น หมายถึง สิ่งปรากฏต่อมา สำหรับหญิงออกก็เริ่มโตขึ้น สำหรับชายก็มีหนวดมีเคราสภาพความเป็นอยู่นั้น หญิงก็ชอบเย็บปักถักร้อยเข้าครัว ชายก็ชอบต้อยตึงปีนผาหน้าไม้ หากเป็นผู้หญิงเรียกว่า เครื่องหมายประจำเพศหญิง ชายเรียกว่า เครื่องหมายประจำเพศชาย

๓) กิริยา (กุตตะ) หมายถึง นิสัย คือความประพฤติที่เคยชิน หญิงก็นุ่มนวล อ่อนโยน เรียบร้อย ส่วนชายก็ห้าวหาญ เข้มแข็ง ว่องไว การเล่นของชายกับหญิง ก็ไม่เหมือนกัน ชายชอบยิงนก ตกปลา ล่าสัตว์ หญิงก็จะเล่นการทำอาหาร ฯลฯ หากเป็นผู้หญิงเรียกว่า กิริยาหญิง ชายเรียกว่า กิริยาชาย

๔) อากา (อากัปะ) หมายถึง กิริยาอาการ เช่น การเดิน ยืน นั่งนอน การกิน การพูด ถ้าเป็นผู้หญิงก็จะเอียงอวย เข้มซ้อยนุ่มนวล ถ้าเป็นชายก็จะองอาจ เด็ดเดี่ยว หรือ แข็งกร้าว เป็นต้น หากเป็นผู้หญิงเรียกว่า อากาหญิง ชายเรียกว่า อากาชาย^{๕๐}

ลักษณะเหล่านี้ บ่งชี้ว่าสตรีมีโครงสร้างทางร่างกายแตกต่างจากบุรุษหลายอย่างตั้งแต่ สรีระร่างกาย รูปร่าง ขนาดทรวดทรง สภาพความเป็นอยู่ และกิริยาอาการ และด้วยสภาพที่ต่าง กันทำให้สตรีต้องรับภาระบทบาทหน้าที่บางประการที่มาพร้อมกับโครงสร้างทางร่างกายที่ธรรมชาติ จัดสรรให้ แต่บางอย่างก็เป็นไปโดยระบบของสังคม หน้าที่นี้บางอย่างเป็นสิ่งที่สตรีไม่อาจปฏิเสธได้ บางอย่างอาจปฏิเสธได้ แต่ก็ส่งผลทำให้สตรีต้องประสบกับความยากลำบากในการใช้ชีวิต นักสังคมวิทยาเห็นร่วมกันว่า เมื่อชาย หญิงตัดสินใจจะใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันแล้ว จะเกิดสถานภาพ ใหม่ขึ้นอย่างน้อย ๒ สถานภาพ คือ ฝ่ายชายจะเป็นสามี ฝ่ายหญิงจะเป็นภรรยา ทั้งสองเมื่อแต่งงาน แล้วมีหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของครอบครัวอย่างน้อย ๔ ประการ คือ การสร้างสมาชิกใหม่ (ทายาท) การเลี้ยงดูผู้เยาว์ (บุตรธิดา) การกำหนดสถานภาพ (ของคนในครอบครัว) และการอบรมสั่งสอนระเบียบสังคมแก่สมาชิกใหม่^{๕๑} การที่สังคมกำหนดสถานภาพอย่างชัดเจนนี้ส่งผลโดยตรงต่อ ภรรยาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากภรรยาเป็นผู้ที่ธรรมชาติกำหนดมาให้รับภาระเหล่านี้เป็นหลัก ซึ่งบางครั้งถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ที่สตรีผู้เป็นภรรยาต้องยอมรับและต้องเผชิญ

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน อภิ.สง (ไทย) ๔๔/๖๓๒-๖๓๓-๒๐๒-๒๐๓, อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๖/๑/๒/๒๔๑.

^{๕๑} Kingsley Devid, Human Society, (New York : The Macmilan Co., ๑๙๖๙), p. ๓๙๔-๓๙๕. อ้างใน พระมหาสัทธิวิเศษ มหาวีโร (ดวงมาลา), “การศึกษาแนวทางปฏิบัติของสตรีไทยตามทปปรากฏในมาตุคามสังยุต” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๒.

ในอาเวณิกทุกขสูตร^{๘๒} กล่าวถึงโครงสร้างทางสรีระตามธรรมชาติของสตรีซึ่งสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ทางกายภาพซึ่งเกิดเฉพาะกับสตรีเท่านั้น ๒ ด้าน คือ

๑) สตรีต้องมีระดู หมายถึง ประจำเดือนของสตรีอันเกิดจากการที่ไข่ของสตรีในวัยเจริญพันธุ์ได้เคลื่อนมาฝังตัวที่ปากมดลูก แล้วไม่ได้รับการผสมตามกำหนดเวลาก็เกิดการฝ่อและไหลออกมาจากมดลูก เรียกกรณีนี้ว่า ระดู หรือประจำเดือน โดยทั่วไปสตรีที่กำลังอยู่ในวัยเจริญพันธุ์ก็จะมีประจำเดือนด้วยกันทั้งนั้น จะยกเว้นเฉพาะสตรีบางคนเท่านั้นที่เกิดความผิดปกติในร่างกาย

๒) สตรีต้องรับหน้าที่ตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตร การมีทายาทใหม่เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับสัตว์โลกทุกชนิด สำหรับมนุษย์หน้าที่นี้ธรรมชาติกำหนดให้เป็นของสตรี บางคนอาจได้รับอันตรายในขณะที่ตั้งครรภ์หรือขณะคลอดบุตร พระพุทธศาสนาถือว่าการตั้งครรภ์ต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

๒.๑) มารดาอยู่ในช่วงมีระดูหรืออยู่ในภาวะเจริญพันธุ์ คำว่า มีระดูนี้มุ่งอธิบายว่าสตรีผู้นั้นอยู่ในวัยเจริญพันธุ์ มีความสมบูรณ์ทางร่างกายและไขในมดลูกก็พร้อม

๒.๒) มารดากับบิดาอยู่ร่วมกัน ในวันที่เชื้อของฝ่ายบิดากับไข่ของมารดาพร้อม

๒.๓) มีคันธัพพะมาเกิด หมายถึง มีปฏิสนธิวิญญาณมาเกิดในช่วงที่มีการอยู่ร่วมกันของสตรีและบุรุษในช่วงไข่ตก

การมีระดูนั้นเป็นกลไกทางธรรมชาติแสดงถึงความสมบูรณ์พร้อมทางร่างกายของสตรีว่าการเจริญเติบโตเต็มวัยพร้อมที่จะทำหน้าที่ตามธรรมชาติให้กำเนิดบุตรได้ แต่กลไกดังกล่าวเป็นสิ่งที่นำความทุกข์มาให้แก่สตรี เพราะว่าการมีระดูก่อให้เกิดผลข้างเคียงกับสตรีอยู่ตลอดเวลา เช่น มีไข้ตั้งแต่ปวดหัวไปจนถึงอาเจียนหรือมีอาการปวดร้าวไปทั้งตัวเนื่องจากร่างกายต้องขับเลือดเสียออกจากร่างกาย ดังนั้น ในช่วงที่สตรีมีระดูหรือมีรอบเดือนมักจะมีพฤติกรรมแปลก ๆ ไปกว่าปกติอันเนื่องจากความรู้สึกทางอารมณ์ที่หงุดหงิดง่าย โมห่ง่าย อารมณ์ฉุนเฉียว อยู่ไม่เป็นสุข คนรอบข้างโดยเฉพาะสามีทำอะไรให้ก็มักจะพอใจได้ยาก และในช่วงตั้งครรภ์ยังเป็นช่วงเวลาที่ต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายในทุก ๆ ส่วนท้องก็ต้องใหญ่ขึ้น แขน ขาก็มีอาการบวม อวัยวะอื่น ๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีพฤติกรรมที่หวาดกลัวภัยต่าง ๆ ได้ง่ายเพราะกำลังอยู่ในภาวะที่ร่างกายไม่พร้อมรับการกระทบกระเทือนใด ๆ ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อตนเอง และลูกในครรภ์ด้วย

ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกมีข้อความกล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของสตรีที่ต้องมีผู้คุ้มครองรักษาตามช่วงของชีวิตตั้งแต่วัยเด็กจนเป็นผู้ใหญ่ ๑๐ ประเภท ดังนี้

๑) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของมารดา ได้แก่ หญิงที่มีมารดาคอยระวังควบคุมห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ

๒) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของบิดา ได้แก่ หญิงที่มีบิดาคอยระวังควบคุมห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ

^{๘๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔- ๓๑๕.

๓) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของมารดาบิดา ได้แก่ หญิงที่มีมารดาบิดาคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

๔) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของพี่ชายน้องชาย ได้แก่ หญิงที่มีพี่ชายน้องชาย คอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

๕) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของพี่สาวน้องสาว ได้แก่ หญิงที่มีพี่สาวน้องสาว คอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

๖) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของญาติ ได้แก่ หญิงที่มีญาติคอยระวังควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

๗) หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของตระกูล ได้แก่ หญิงที่มีบุคคลร่วมตระกูลคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

๘) หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง ได้แก่ หญิงที่มีผู้ประพฤดิธรรมร่วมกันคอยระวัง ควบคุม ห้ามปราม ให้อยู่ในอำนาจ

๙) หญิงที่มีคู่หมั้น ได้แก่ หญิงที่ถูกหมั้นหมายไว้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์โดยที่สุดกระทั่ง หญิงที่ชายสวมพวงดอกไม้ให้ด้วยกล่าวว่า “หญิงนี้เป็นของเรา”

๑๐) หญิงที่มีกฎหมายคุ้มครอง ได้แก่ หญิงที่มีพระราชกฤษฎีกาบังคับโทษไว้ว่า “ชายที่ล่วงเกินหญิงคนนี้ ต้องได้รับโทษเท่านี้”^{๘๓}

ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของสตรีในสังคมสมัยนั้นว่า สตรีต้องอยู่ในครอบครัวจะอยู่ภายใต้การดูแลของพ่อ พี่น้อง ตระกูล แต่พอแต่งงานแล้วจะอยู่ ภายใต้การดูแลของสามี เมื่อแก่เฒ่าจะอยู่ภายใต้การดูแลของลูกชาย คือว่า ไม่อาจจะอยู่โดยปราศจากผู้ดูแลได้เลย ต้องมีคนอารักขาให้การคุ้มครองดูแล จนเป็นเหตุให้มีบางคนตั้งข้อสังเกตว่า วิถีความเป็นอยู่ลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลจากความคิดที่ว่า สตรีมีสภาพจิตใจบางอย่างที่ ไม่หนักแน่น ไม่อาจให้อยู่อย่างอิสระได้ จึงจำเป็นต้องมีบุรุษคอยดูแลหรือคอยให้ความช่วยเหลือ มองในแง่นี้ก็ถือเป็นความไม่ยุติธรรมสำหรับสตรี ผู้รู้บางท่านเปรียบเทียบสถานะของสตรีในสังคมอินเดียว่ามีลักษณะคล้ายกับ “เถาวัลย์” หรือ “กาฝาก” เพราะเชื่อกันว่า สตรีไม่สามารถพึ่งตัวเองได้ ต้องพึ่งพาอาศัยบุรุษตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ดังข้อความในทิตโตปเทศตอนหนึ่งว่า “บิดาต้องรักษา (สตรี, ลูกสาว) ในคราวเป็นเด็ก ภักดาต้องปกครองในเวลาเป็นสาว บุตรชาย ต้องดูแลในปูนชรา อันสตรีหาปกครองตัวเองได้ไม่”^{๘๔} สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า “สตรีเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภณะทั้งหลาย”^{๘๕} ในเรื่องนี้สะท้อนท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อสตรีว่าเป็นผู้ควรได้รับการยกย่อง เป็นผู้มีความค่าเป็นการย้ำเตือนให้พ่อแม่ต้องเอาใจใส่ดูแลอบรมอย่างดี^{๘๖}

^{๘๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๔/๓๔๖.

^{๘๔} เสฐียรโกเศศ, ทิตโตปเทศ, (กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖), หน้า ๘๔.

^{๘๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๗/๘๔.

^{๘๖} พระศรีปริยัติโมลี และคณะ, สตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ หจก. เอมี เทรดิ่ง, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐ - ๒๑.

ร่างกายเป็นสมบัติอันล้ำค่าของสตรี สตรีมีรูปร่างหน้าตาเป็นเครื่องเซ็ดหน้าชูตา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สตรีมีรูปเป็นกำลัง มีรูปเป็นอาวุธ”^{๘๗} ใช้ต่อรอง ยั่วยวนใจบุรุษ สตรีที่มีรูปร่างมีย่อมสามารถครองใจบุรุษได้เป็นจำนวนมากไม่ว่าบุรุษนั้นจะสูงศักดิ์ปานใดก็ตามดังตัวอย่างที่พระเจ้ากรุงศรีพิทลิ่งไหลรูปโฉมของนางอุมมาทันตีภรรยาของอภิปรากอำมาตย์จนไม่อาจรักษาภริยาได้ถึงกลับเอยปากพูดความในใจที่ตนเองหลงใหลนางอุมมาทันตีให้อภิปรากอำมาตย์ผู้เป็นสามีฟัง^{๘๘} ในที่ชนิกายมหาวรรคมีข้อความพรรณนาถึงความงามและความสมบูรณ์ทางสรีระของสตรีประเภทหนึ่งเรียกว่า

นางแก้ว สมบูรณ์ด้วยความงามครบถ้วนทั้งรูปร่างหน้าตา ขนาดทรวงทรง กลิ่นกาย สัมผัสกายอันน่าปรารถนาน่าพอใจว่า นางแก้วเป็นสตรีรูปร่างม น่ารัก น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ไม่ผอมนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก งดงามเกินผิวพรรณหญิงมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวพรรณทิพย์ กายของนางแก้วนั้นสัมผัสอ่อนนุ่มดุจปุยนุ่นหรือปุยฝ้าย มีร่างกายอบอุ่นในฤดูหนาว เย็นในฤดูร้อน กลิ่นจันทร์หอมฟุ้งออกจากกาย กลิ่นอุบลหอมฟุ้งออกจากปาก^{๘๙}

ความสำคัญของร่างกายนี้ธรรมดาก็ไม่มีใครปฏิเสธอยู่แล้ว แต่สำหรับสตรีร่างกายสำคัญมากเป็นพิเศษเป็นสิ่งกำหนดชะตาชีวิตบ่งชี้ได้ว่าสภาพความเป็นอยู่จะเป็นอย่างไร จะได้ออกเรือนกับบุรุษประเภทไหน สตรีที่มีรูปร่างมาอาจพัฒนาคุณภาพชีวิตได้เป็นถึงมเหสีของพระราชา ดังเช่นตัวอย่างนางมาคันทิยาธิดาของพราหมณ์ได้เป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทน^{๙๐} นางปัญจปาปีได้เป็นมเหสีของพระราชาราชถึง ๒ พระองค์^{๙๑} หรือบางคนเพราะความสวยจึงได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งสำคัญของเมือง เช่น นางอัมพาลีรูปร่างสวยมากได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหญิงงามประจำเมือง ดังนั้น สตรีทุกคนจึงเฝ้าทะนุถนอมร่างกายให้ดีระมัดระวังอันตรายอันจะเกิดแก่ความงาม ความสมบูรณ์ของร่างกายตนเองดังที่นางวิสาขากล่าวแสดงเหตุผลที่ตนไม่วังหลบผวนว่า “ที่ไม่วังเพราะฉันเปรียบเหมือนสินค้าที่มารดาบิดาจะต้องขายไป ถ้าหากวังไปอาจล้มถึงกับอวัยวะพิการได้ก็จะตกเป็นกรรมของมารดาบิดา”^{๙๒} ต้องดูแลตกแต่งให้สวยงามเพื่อยึดใจบุรุษไว้ให้ได้และให้นานที่สุด แม้พระพุทธศาสนาเองก็เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ดังจะเห็นจากการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยาว่า สามีพึงให้เครื่องประดับเครื่องแต่งตัวแก่ภรรยา^{๙๓}

จากเนื้อความในพระไตรปิฎกทั้งสามคัมภีร์ที่กล่าวมานี้พอสรุปได้ว่า สตรีมีร่างกายที่อ่อนโยน บอบบาง ส่วนใหญ่มีขนาดร่างกายที่เล็กกว่าแข็งแรงน้อยกว่าบุรุษที่เป็นเพศตรงข้ามมาก มีกิริยาอาการที่แสดงออกในชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนตั้งแต่การเดิน การพูดจา การ

^{๘๗} ส. สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๐๔/๓๒๗.

^{๘๘} ดุราลัยเถียรใน, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๖๑-๖๙/๑๑-๑๓.

^{๘๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๘/๑๘๖.

^{๙๐} ดุราลัยเถียรใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๙๐-๑๙๔.

^{๙๑} ดุราลัยเถียรใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๓๒-๔๓๗.

^{๙๒} ดุราลัยเถียรใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๐.

^{๙๓} ดุราลัยเถียรใน, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

ดื่ม การกิน สภาพความเป็นอยู่ก็ยากลำบากกว่าเนื่องจากเป็นเพศที่ธรรมชาติเลือกให้ต้องรับภาระหนักในการตั้งครรภ์ คลอดบุตร เลี้ยงดูบุตร และสังคมก็กำหนดให้ต้องเป็นผู้รับผิดชอบกิจการงานภายในบ้าน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้คือสิ่งที่คอยกำกับให้สตรีต้องแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ อยู่ในกรอบของภารกิจหน้าที่ตามธรรมชาติ และตามที่สังคมกำหนดขาดความอิสระในการแสดงพฤติกรรมตามความต้องการของตนเองโดยเฉพาะในเรื่องที่อาจเป็นอันตรายต่อสรีระร่างกาย หรืออาจทำให้สรีระร่างกายไม่สวยงาม และในเรื่องที่สังคมกำหนดว่าไม่เหมาะสมกับสตรีเพศ เช่น การแต่งกายที่แสดงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การไปในสถานที่เปลี่ยว ในเวลาวิกาล เป็นต้น ผลจากการที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ร่างกายสตรีให้เป็นดังที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุให้สังคมกำหนดวิถีชีวิตของสตรีที่ต้องได้รับการดูแลคุ้มครองเป็นพิเศษทั้งในยามปกติ และไม่ปกติ บทบาทหน้าที่สำคัญในการดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์สตรีก็เป็นผู้รับผิดชอบ ด้วยเหตุปัจจัยนี้ที่อาจส่งผลกระทบให้การแสดงออกทางพฤติกรรมของสตรีในหลาย ๆ อย่างจำเป็นต้องอยู่ในกรอบทางสังคม ทางความเชื่อที่เคร่งครัดด้วยความรู้สึกว่า สตรีต้องทำหน้าที่เป็นผู้ตั้งครรภ์ เลี้ยงดูบุตร ดูแลกิจการภายในบ้าน การตั้งครรถ์นั้นหมายความว่า ถ้าสุขภาพกายของสตรีมีความแข็งแรง มีความสมบูรณ์ บุตรน้อยในครรภ์ก็หวังได้ว่าจะสุขภาพดีตามไปด้วย เป็นเด็กน้อยที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง เมื่อคลอดออกมาแล้วชีวิตส่วนใหญ่บุตรน้อยต้องอาศัยอยู่กับมารดา ได้รับอาหารคือน้ำนมของมารดาเป็นหลัก พฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ของมารดาที่แสดงออกมาทุก ๆ ขณะของการเลี้ยงดู ย่อมหมายถึงการสอนสั่งพฤติกรรมของบุตรน้อยไปพร้อม ๆ กัน ถ้าบุตรน้อยได้รับรู้ สัมผัส ถึงพฤติกรรมเชิงบวกที่มารดาแสดงออกมาอย่างต่อเนื่องย่อมหวังได้ว่า บุตรน้อยนี้จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพว่านอนสอนง่าย มีเมตตาพินทุ์แห่งความดีที่ได้บ่มเพาะไว้ในเซลล์การรับรู้ ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ และตั้งแต่เล็กแต่น้อยแล้ว รวันผลิบานให้พ่อแม่ได้ชื่นใจ และให้โลกได้ชื่นชม และในอีกแง่มุมหนึ่งด้วยความที่สตรีต้องรับภาระหน้าที่ในการดูแลกิจการภายในบ้านจึงทำให้สตรีมีความละเอียดอ่อนในการแสดงพฤติกรรมบางอย่าง มีความวิตกกังวลกับอนาคตอันไม่แน่นอนของตนเองที่ต้องอาศัยสามี จนเป็นเหตุให้การแสดงพฤติกรรมบางอย่างออกมาเชิงเข้าใจได้ยากเพราะแม้แต่สตรีเอง ผู้วิจัยก็เชื่อว่า มีขีดความสามารถในการเข้าใจสตรีด้วยกันเองน้อยมาก ดังนั้น ปัจจัยทางด้านร่างกายนี้จึงเป็นส่วนสำคัญที่กำหนดให้สตรีต้องแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะต่าง ๆ ในวิถีชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔.๓.๒ ลักษณะเฉพาะทางจิตใจของสตรี

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีข้อความสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมากกับจิตใจดังที่ปรากฏในยมกวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็พูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”^{๙๔} และว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็พูดดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^{๙๕}

^{๙๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๙๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๓.

ในการพิจารณาพฤติกรรมของสตรีนี้ก็เช่นเดียวกัน การที่สตรีจะแสดงพฤติกรรมใด ๆ ออกมาไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมเชิงบวก คือ พุดดี พุดคำจริง พุดมีประโยชน์ หรือทำดี ทำสิ่งที่เป็นกุศล ไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง และคนรอบข้าง หรือว่าเป็นพฤติกรรมเชิงลบ คือ พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้า หรือทำร้ายคนอื่น หยิงฉวยเอาสิ่งของคนอื่นโดยการขโมย ประพุดนอกลูกลอกใจสามี เป็นต้น กล่าวรวม ๆ คือพุดและทำชั่ว หรือพุดและทำดีพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ในมุมมองของพระพุทธศาสนาล้วนแต่มีเหตุปัจจัยมาจากจิตใจทั้งสิ้นดังกล่าวไว้แล้วในหัวข้อว่าด้วยช่องทางในการแสดงพฤติกรรมว่า ในบรรดากรรม ๓ อย่างนี้ มโนกรรมสำคัญที่สุด และมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด เพราะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพุดจึงกระทำคือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วิกรรม และกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง และที่ว่ามีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ก็เพราะว่า มโนกรรมรวมถึงความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวคิดและค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า ทิฏฐิ ทิฏฐินี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการพุดจาสั่งสอนชักชวนกัน และทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็น ที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิถิฏฐิ การดำริ พุดจาและทำการก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิถิฏฐิไปด้วย ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ การดำริ พุดจาและทำการต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย^{๙๖} เช่น คนและสังคมที่เห็นว่าความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อมและถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรี เป็นต้น วิถีชีวิตของคนและแนวทางของสังคมนั้นก็จะไปในรูปแบบหนึ่ง ส่วนคนและสังคมที่ถือความสงบสุขทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปอีกแบบหนึ่ง^{๙๗} และให้หัวข้อว่าด้วยบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมผู้วิจัยก็ได้กล่าวไว้แล้วว่า พฤติกรรมมนุษย์เริ่มจากการที่มนุษย์มีจิตใจประกอบด้วยกิเลสตัณหาที่ชักพาให้แสดงพฤติกรรมไม่ดีทางกาย และวาจา หรือ ฉันทะที่ชักพาให้แสดงพฤติกรรมดีทางกาย และวาจา ปัจจัยทางด้านจิตใจนี้จึงเป็นส่วนสำคัญมากในการศึกษาพฤติกรรมสตรี ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพบข้อความที่พระพุทธเจ้าหรือพุทธสาวกกล่าวไว้สะท้อนให้ทราบให้เข้าใจสภาพจิตใจของสตรีไว้จำนวนมาก ผู้วิจัยเห็นว่ามี ๒ ลักษณะคือ กล่าวถึงจิตใจที่เป็นอกุศล เศร้าหมองถูกกิเลสตัณหาครอบงำ และจิตใจที่ดี ประกอบด้วยกุศล ดังนี้

ในตีหิธัมเมหิสูต^{๙๘} มีข้อความกล่าวไว้ให้เข้าใจถึงสภาพจิตใจ อารมณ์ และความรู้สึกรู้สึกของสตรีว่า มีจิตใจที่หวนไหวง่าย ถูกกิเลสธรรมรบกวนได้ง่าย มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสรีระเพศที่สตรีต้องรับภาระหน้าที่ในฐานะภรรยาที่ต้องจัดการงานบ้านปรนนิบัติสามี และฐานะมารดาที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรธิดาว่า มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ โดยมากหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๓ ประการ คือ

๑) ในเวลาเช้า ถูกมลทินคือความตระหนี่กลุ่มมจติดอยู่ครองเรือน

^{๙๖} ดูคำอธิบายใน อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๙๔-๑๙๕/๓๑๘-๓๒๐.

^{๙๗} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖๐ - ๑๖๑.

^{๙๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๓/๓๑๕.

๒) ในเวลาเที่ยง ถูกความริษยากลุ่มรุมจิตอยู่ครองเรือน

๓) ในเวลาเย็น ถูกกามราคะกลุ่มรุมจิตอยู่ครองเรือน

จากข้อความนี้ พระอรรถกถาจารย์ให้คำอธิบายไว้ว่า ในเวลาเช้า มาตุคามเริ่มเพื่อจะทำการงาน กำลังยุ่งอยู่กับการจัดเตรียมอาหาร เตรียมนํ้านม นมสั้มและการหุงข้าว เป็นต้น แม้อายุจะน้อย จะร้องขอ (นมและขนม) อยู่ ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะให้อะไร (เพราะอาจจะยังจัดเตรียมไม่เสร็จหรือ จัดทำไว้เป็นสัดส่วนเพื่อคนในบ้าน) ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงว่า เวลาเช้า มาตุคามมีใจอันมลทินคือ ความตระหนี่กลุ่มรุมแล้ว ส่วนเวลาเที่ยง มาตุคามย่อมถูกความโกรธครอบงำ ไม่ได้ทะเลาะกันภายในบ้าน ก็ไปทะเลาะกับเพื่อนบ้าน และเที่ยวสอดส่อง (จ้องจับผิด) ที่ยืนและที่นั่งของสามี ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เวลาเที่ยง มีใจอันความริษยากลุ่มรุมแล้ว ส่วนในเวลาเย็น จิตของหญิงนั้น ย่อมโน้มไปเพื่อเสพสัทธรรม (มีความต้องการทางเพศ) ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า เวลาเย็นมีใจอันกามราคะกลุ่มรุมแล้ว^{๙๙} ข้อความทั้งพระบาลีและอรรถกถานี้ สะท้อนให้เห็นว่า สตรีนั้นมี ภาระหน้าที่ที่สังคมกำหนดให้ต้องรับผิดชอบกิจการภายในบ้านซึ่งงานบ้านนี้เป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องที่ต้องละเอียดอ่อนต้องจัดแจงให้ดีเพื่อความเป็นอยู่ที่สบายอันจะนำมาซึ่งความสุขในครัวเรือนอาจเป็นเหตุให้สตรีต้องแบกรับอารมณ์ความเครียดจากหน้าที่อันหนักนี้ และด้วยความที่ต้องอยู่แต่ในบ้านเป็นหลักปล่อยให้สามีออกไปทำงานนอกบ้านก็ย่อมมีความระแวงบ้างเพราะชีวิตความเป็นอยู่ต้องอาศัยสามี ส่วนหนึ่งก็เป็นธรรมชาติของภรรยาอยู่แล้วที่ต้องห่วงสามีไม่ต้องการให้สามีไปมีภรรยาอีกคนซึ่ง พระพุทธศาสนาเองก็มองว่าการที่สตรีมีสามีร่วมกับหญิงอื่นนี้เป็นความทุกข์ ครั้นเวลากลางคืนผู้วิจัย เห็นว่าก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้งบุรุษและสตรีต่างมีสัญชาตญาณทางเพศ หรือกามราคะในจิตใจอยู่แล้วที่จะ ชักนำไปให้เกิดความต้องการทางเพศ แต่อีกส่วนหนึ่งที่อาจทำให้สตรีมีความต้องการเป็นพิเศษคือ ต้องการเอาอกเอาใจสามีก็เป็นได้เนื่องจากต้องการความรักจากสามีและต้องการให้สามีพึงพอใจไม่มองผู้หญิงคนอื่น

ในกรณีใกล้เคียงกันนี้ มีข้อความสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระอนรุทธะถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้สตรีเมื่อตายไปแล้วไปสู่อบายเป็นอันมากกว่า พระอนรุทธะไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ข้าพระองค์เห็นแต่ มาตุคามโดยมากหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก มาตุคามประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก คือ

- ๑) ไม่มีศรัทธา
- ๒) ไม่มีหิริ ความละอายบาป
- ๓) ไม่มีโอตตัมปะ ความกลัวบาป
- ๔) มักโกรธ
- ๕) มีปัญญาทรมาม^{๑๐๐}

^{๙๙} ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๓-๓๐๓/๑๔๗.

^{๑๐๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๔/๓๑๕-๓๑๖.

ข้อนี้พระพุทธรองค์ตรัสหมายเอาเฉพาะสตรีก็ด้วยมุ่งตอบให้ตรงคำถามของผู้ถามเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงพระพุทธรศาสนามีข้อความรองรับไว้ด้วยเช่นกันว่า ไม่ว่าจะเป็ใครก็แล้วแต่ต่างเสมอเหมือนกันในด้านการกระทำตามหลักกฎแห่งกรรมว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบซ่า มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหัตประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิด ในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หลัจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดในมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุสั้น^{๑๐๑}

ในพุทธยัถณ์หสัปปสูตร พระพุทธเจ้าทรงเปรียบสตรีเหมือนกับงูเห่า ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีพิษร้ายแรงมาก โดยลักษณะธรรมชาติของงูเห่าและสตรีมีคล้ายกันว่า งูเห่ามีโทษ ๕ ประการ คือ

- ๑) เป็นสัตว์มักโกรธ
- ๒) เป็นสัตว์มักผูกโกรธ
- ๓) เป็นสัตว์มีพิษร้าย
- ๔) เป็นสัตว์มีลิ้นสองแฉก
- ๕) เป็นสัตว์มักทำร้ายมิตร

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาโทษ ๕ ประการนี้ การที่มาตุคามมีพิษร้าย หมายถึง ส่วนมาก มาตุคามมีระคะจัด การที่มาตุคามมีลิ้นสองแฉก หมายถึง ส่วนมากมาตุคามมักพูดส่อเสียด การที่มาตุคามมักทำร้ายมิตร หมายถึง ส่วนมากมาตุคามมักนอกใจ^{๑๐๒}

ข้อเปรียบเทียบนี้สะท้อนให้เห็นว่า สตรีนอกจากจะมีระคะเป็นเจ้าเรือนรักสวयรักงามตามธรรมชาติของตนแล้ว ยังมักจะมีโทษมากอีกด้วยมีความรู้สึกไม่พึงพอใจ ถือโทษ โกรธเคืองคนอื่นได้ง่าย พอครั้งโกรธแล้วก็มักผูกโกรธไว้นานให้อภัยได้ยากหากได้โอกาสอาจหาทางแก้แค้นอย่างพฤติกรรมของพระนางสุภัททาผู้ใช้ให้พราวนโสนุดรไปฆ่าพระยาข้างฉัททันต์ซึ่งเป็นสามีในอดีตชาติแล้วเลื้อยเอางามาถวายเพราะความริษยาพระยาข้างที่ให้ความรักกับนางข้างมหาสุภัททามากกว่าตน^{๑๐๓} นอกจากนี้ยังมักจะพูดจาเสียดแทงไม่ระวังคำพูด และบางคนก็มีระคะจัดควบคุมตนเองไม่ได้รักใคร่กับชายอื่นอย่าง่ง่ายตาย ดังข้อความในชาดกที่อาจารย์ทศปาโมกข์กล่าวสอนลูกศิษย์คนหนึ่งผู้เอือมระอาชุ่นชองหมองใจ เนื่องจากไม่เข้าใจความประพฤติของภรรยาที่มีนิสัยชอบประพฤตินอกใจ วันใดได้นอกใจสามีก็จะสดชื่นร่าเรึง วันใดไม่ได้้นอกใจก็จะดุร้าย หยาบคายว่า "ก็ธรรมดาผู้หญิงที่มีนิสัยชั่วช้า ถ้าวันใดประพฤตินอกใจสามีได้ จะดูสดชื่นแจ่มใสร่าเรึง โอนอ่อนผ่อนตามสามี วันใดประพฤตินอกใจสามีไม่ได้ จะดูกระด้าง ดุร้าย หยาบคาย ไม่ยอมรับนับว่าเป็นสามี สภาพของหญิงรู้ได้ยาก นางจะต้องการหรือไม่ก็ตาม พึงตั้งตนเป็นกลางเข้าไว้"

^{๑๐๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๐/๓๕๐.

^{๑๐๒} อ.ป.ณ.จก. (ไทย) ๒๒/๒๓๐/๓๗๑-๓๗๒.

^{๑๐๓} ข.ชา.อ. (ไทย) ๗/๒๒๕-๒๕๐.

และกล่าวเสริมต่อไปอีกว่า "อย่ายินดีเลยว่า นางปรารณาเรา อย่าเสียใจเลยว่า นางไม่ปรารณาเรา สภาวะของหญิงรู้ได้ยาก เหมือนรอยของปลาในน้ำ"^{๑๐๔} พร้อมกับกล่าวสั่งสอนไม่ให้เสียใจว่า "ผู้หญิงเป็นของทั่วไปแก่ผู้คน บัณฑิตจะไม่ทำความขุ่นเคืองในหญิงเลย" สุดท้ายกล่าวเป็นคาถาเปรียบสตรีกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของทั่วไปแก่ผู้คนว่า "ขึ้นชื่อว่าหญิงทั้งหลายในโลก มีอุปมาเหมือนแม่น้ำ หนทาง โรงน้ำดื่ม ที่ประชุม และบ่อน้ำ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ถือโกรธหญิงเหล่านั้น"^{๑๐๕}

นอกจากนี้ ในจุฬุกุณาลชาดกกล่าวถึงลักษณะจิตใจของสตรีเป็นธรรมชาติที่ไม่แน่นอน ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไหวไปไหวมาไม่หยุดนิ่งและสตรีก็มักมีพฤติกรรมไปตามอำนาจจิตของตนว่า “แท้จริง จิตของสตรีเหมือนจิตของวานร ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เหมือนงาไม้ หัวใจของสตรีหวั่นไหวไม่หยุดนิ่ง กลับกลอกเหมือนล้อเกวียนที่กำลังหมุนไป”^{๑๐๖} และว่า “หญิงเหล่านั้นไม่รู้กิจที่ทำแล้วและยังไม่ทำ ไม่รู้จักมารดาบิดาหรือพี่น้อง ไม่เชื่ออารยชน ก้าวล่วงธรรมทั้งหลาย ตกไปสู่อำนาจจิตของตนเท่านั้น”^{๑๐๗}

ในกัมโปชสูตร กล่าวถึงลักษณะทางจิตใจอันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สตรีไปไม่สามารถอยู่ในตำแหน่งใหญ่โต เป็นผู้บริหารบ้านเมือง ไปค้าขายต่างแคว้นต่างเมืองได้ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของพระอานนท์ ใจความว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ครั้งนั้นท่านพระอานนท์เข้าเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับแล้วได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้มาตุคาม (สตรี) นั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ ไปแคว้นกัมโปชะก็ไม่ได้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ มาตุคามเป็นคนมักโกรธ ชอบริษยา ตระหนี่ ไม่มีปัญญา นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้มาตุคามนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ ไปแคว้นกัมโปชะก็ไม่ได้” สอดคล้องใกล้เคียงกับข้อความในพุทธาตุกสูตรกล่าวปฏิเสธศักยภาพในการเป็นใหญ่ในด้านต่าง ๆ ของสตรีไว้ว่า “เป็นไปไม่ได้เลย^{๑๐๘} ที่สตรีจะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นท้าวสักกะ เป็นมาร เป็นพรหม”^{๑๐๙}

ในข้อความทั้งสองนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ในความเป็นจริงแล้วไม่ว่าบุคคลใดก็ตามจะเป็นบุรุษหรือสตรีหากมีจิตใจคับแคบ เป็นคนมักโกรธ ชอบริษยา ตระหนี่ ไม่มีปัญญา ก็ไม่สามารถเป็นใหญ่ได้ทั้งนั้น แต่ในข้อนี้มุ่งกล่าวเฉพาะเจาะจงมาที่สตรี ก็ด้วยพระพุทธองค์ประสงค์ตอบคำถามของผู้ทูลถามซึ่งถามเฉพาะเจาะจงถึงสตรี และเรื่องความเป็นใหญ่ในด้านต่าง ๆ นั้น ด้วยปัจจัยทางสังคมในยุคสมัยนั้นการปกครองบ้านเมือง การบริหารประเทศจำเป็นต้องอาศัยเรี่ยวแรงกำลังทางกายในการปกป้องภัยคุกคามจากภายนอก ต้องมีทักษะทางทหารที่ต้องใช้กำลังทางร่างกายและกำลังสติปัญญาควบคู่กันมาก เนื่องด้วยกษัตริย์ในสมัยนั้นต้องเป็นนักรบที่มีร่างกายแข็งแรง และมีสติปัญญาในการ

^{๑๐๔} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๔/๒๗.

^{๑๐๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๕/๒๗.

^{๑๐๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔/๓๗๔.

^{๑๐๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒/๓๗๔.

^{๑๐๘} ดูใน ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔. อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒. คำว่า เป็นไปไม่ได้ หมายถึงปฏิเสธฐานะ (เหตุ) และปฏิเสธโอกาส (ปัจจัย) ที่ทำให้เป็นไปได้.

^{๑๐๙} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๓๐/๑๖๗.

บริหารจัดการบ้านเมือง ในเรื่องนี้มีข้อความในธิดุสูตรซึ่งสะท้อนให้เห็นทัศนคติต่อการปกครองบ้านเมืองว่าต้องเป็นภาระของบุรุษว่า “มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน แท้จริง แม้หญิงบางคนก็ยิ่งดีกว่า ขอพระองค์จงชุบเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ผู้พ่อผู้ดุจเทวดา จงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่ล้ากว่า เป็นใหญ่ในทิศได้ บุตรของภรรยาดีเช่นนั้น ก็ครองราชสมบัติได้”^{๑๑๐}

ในวิชาชาวัตถุ พระวินัยปิฎกปรากฏข้อความที่แสดงถึงสภาพจิตใจที่ดงามของสตรี เป็นข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาไว้ว่า

สตรีใดเมื่อให้ข้าวและน้ำก็เบิกบานใจมีศีลเป็นสาวิกาของพระสุคต ครอบงำความตระหนี่ ให้ทานซึ่งเป็นหนทางสวรรค์ เป็นเครื่องบรรเทาความโศก นำสุขมาให้ สตรีนั้นอาศัยหนทางที่ไม่มีธูลี ไม่มีกิเลสยวนใจ ย่อมได้กำลังและอายุทิพย์ เธอผู้ประสงค์บุญมีความสุข มีพละนามัย ย่อมปลื้มใจในชาวสวรรค์ตลอดกาลนาน”^{๑๑๑}

ในสุลสาชาดก มีข้อความกล่าวถึงสตรีว่า “มีปัญญา ทัดเทียมบุรุษว่า ใ้ว่าบุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้สตรีมีปัญญาเห็นประจักษ์ในเรื่องนั้น ๆ ก็เป็นบัณฑิตได้ ใ้ว่าบุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้สตรีมีปัญญาคิดเนื้อความได้ฉับพลันก็เป็นบัณฑิตได้”^{๑๑๒}

ข้อความทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้ทราบว่าจิตใจของสตรีโดยสภาพจะมีปกติอ่อนไหวได้ง่าย ไม่ทนต่อสภาพย่วยุทางอารมณ์ต่าง ๆ ที่มาถูกรบกวนเข้าผ่านช่องทางรับรู้อารมณ์จึงทำให้สตรีมีกิริยาอาการที่มักกลับไปกลับมา บางทีก็ดูร้าย บางทีก็อ่อนโยน โกรธง่าย หายเร็ว จนบางทีดูเหมือนจะลืมไปเสียด้วยซ้ำว่าได้กระทำความผิดอะไรไปบ้างแล้ว ลักษณะเด่นชัดประการหนึ่งของจิตใจสตรีคือ มักวิตกกังวลในคราวจะมีอันตรายหรือคิดไปเองว่าจะมีอันตราย ข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าด้วยองค์ประกอบทางร่างกายของสตรีไม่แข็งแรงไม่ทนต่อสภาพที่ทนได้ยากก็ย่อมมีจะความวิตก ความกลัวมากเป็นธรรมดา หรือบางครั้งในคราวที่สตรีมีระดู (ประจำเดือน) อารมณ์ก็จะขึ้น ๆ ลง ๆ มีโทษได้ง่ายเพราะความไม่สบายเนื้อสบายตัว ในคราวตั้งครรถ์ซึ่งเป็นช่วงที่สตรีอยู่ในภาวะอ่อนแอต้องการความช่วยเหลือพิเศษ หากไม่ได้รับการดูแลอย่างที่คาดหวังจากคนใกล้ชิดโดยเฉพาะจากสามีก็จะส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจบางคนอาจจะซึมเศร้า ดูร้าย แตกต่างกันไป และด้วยความรักห่วงใยลูกในครรภ์ สตรีก็มักจะหวาดระแวงภัยต่าง ๆ ที่อาจจะมาถึงตัว ซึ่งอาการเหล่านี้เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยากสำหรับบุรุษ ผู้ได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องรับภาระหน้าที่หลาย ๆ อย่างที่กล่าวมานี้ และในสุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอสรุปว่าสภาพจิตใจของสตรีมีทั้งดี และไม่ดี หากไม่ดีก็จะประพฤติไม่ดี มีผลไม่ดี มีทุกที่เป็นที่ไปเบื้องหน้า ประสกับความสุขอันนปการ หากสภาพจิตใจดี ก็จะมีประพฤติดี มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า พบกับความสุข

^{๑๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

^{๑๑๑} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓๕๑/๒๒๔-๒๒๕.

^{๑๑๒} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๒-๒๓/๒๘๘.

๔.๓.๓ ลักษณะเฉพาะด้านบทบาทหน้าที่ของสตรี

สตรีเมื่อเกิดมาแล้วย่อมมีสถานภาพเป็นลูกสาวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เจริญวัยเติบโตใหญ่ถึงเวลาอันสมควรออกเรือนไปมีสามีจะได้สถานภาพเพิ่มมาอีกสองประการ คือ ลูกสะใภ้ และ ภรรยา ต่อจากนั้นหากตั้งครุภรรยาคลอดบุตรธิดา จักได้ฐานะเป็นมารดา ซึ่งฐานะทางสังคมทั้ง ๔ นี้ เป็นบทบาทหน้าที่ของสตรีตามสถานภาพทางสังคมตามช่วงวัยของชีวิต ผู้วิจัยเห็นความสำคัญว่าสถานภาพเหล่านี้ จะกำหนดบทบาทหน้าที่ของสตรี มีส่วนกำหนดว่าสตรีต้องแสดงพฤติกรรมอย่างไรบ้างเมื่ออยู่ในฐานะต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีข้อความกล่าวถึงสตรีในฐานะต่าง ๆ เหล่านี้ไว้พอให้เข้าใจทัศนคติของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพฤติกรรมสตรีตามบทบาทหน้าที่ ดังนี้

สตรีในฐานะลูกสาว พระพุทธศาสนากำหนดบทบาทหน้าที่ของสตรีในฐานะลูกสาวเอาไว้ชัดเจนปรากฏในสังคัลลสูตร^{๑๑๓} เป็นบทบาทที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบุพการีคือมารดาบิดาใจความว่า “มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า อัมบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

- ๑) ด้วยตั้งใจไว้ว่าท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักรับทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์สกุล
- ๔) จักปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรรับทรัพย์มรดก
- ๕) เมื่อท่านละไปแล้ว ทำกาลกิริยาแล้ว จักตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา”

บทบาททั้ง ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ลูก ๆ พึงปฏิบัติต่อบุพการีเสมอเหมือนกันไม่ได้ แบ่งแยกว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่นี้มากเป็นสัญลักษณ์ของบุตรธิดาที่ดีต้องมีความกตัญญูต่อบุพการีคือมารดาบิดาคอยปรนนิบัติดูแลท่านให้ดีตั้งข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุในพรหมสูตรว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาและบิดา เป็นผู้อัมบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใด บุชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่าพรหม มารดาและบิดา เป็นผู้อัมบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบุชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีบูรพาจารย์ มารดาและบิดา เป็นผู้อัมบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบุชาแล้วภายในเรือนตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีบูรพเทพ มารดาและบิดาเป็นผู้อัมบุตรทั้งหลายของตระกูลเหล่าใดบุชาแล้วภายในเรือน ตระกูลเหล่านั้นชื่อว่ามีอาหุเนยยบุคคล ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหมบูรพาจารย์ บูรพเทพ อาหุเนยยบุคคล นี้เป็นชื่อของมารดาและบิดา เพราะมารดาและบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้ประคบประหงมเลี้ยงดูบุตร เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร มารดาและบิดาผู้อนุเคราะห์แก่บุตร ท่านเรียกว่า พรหม บูรพาจารย์ และอาหุเนยยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ บุตรผู้เป็นบัณฑิตพึงนอบน้อม พึงสักการะท่านด้วยข้าว น้ำ ผ้านุ่งห่ม ที่นอน ที่นั่ง อบกาย ให้อาบน้ำและชำระเท้า เพราะเหตุที่บุตรผู้เป็นบัณฑิตได้บำรุงบำเรอ

^{๑๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๑๒๑.

ในมารดาและบิดา บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ครั้นเขาละโลกนี้ไปแล้ว ย่อม
บันเทิงในโลกสวรรค์^{๑๑๔}

จากพระพุทธรูปทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่าสตรีในฐานะลูกสาวมีภารกิจที่จะต้องดูแลพ่อแม่ ช่วยทำกิจการต่าง ๆ ที่พ่อแม่จะต้องทำ แต่งงานออกเรือนดังข้อความในอาเวณิกทุกขสูตรกล่าวถึง สตรีผู้ยังอยู่ในวัยรุ่นซึ่งมีฐานะเป็นลูกสาวนั้น เมื่อถึงเวลาที่ต้องแต่งงานมีครอบครัวไปอยู่ในตระกูลของสามี^{๑๑๕} แม้ในสังคมไทยปัจจุบันซึ่งเปลี่ยนแปลงไปมากข้อจำกัดทางเพศสภาพของสตรีก็ลดน้อยไปมากแล้ว แต่ก็ยังปฏิเสธไม่ได้ว่า สภาพของสตรีผู้เป็นลูกสาวยังเป็นความกังวลของพ่อแม่ เป็นความคาดหวังที่จะให้ลูกสาวเป็นฝั่งเป็นฝาที่มีสามีที่ดีคอยปกป้องคุ้มครองแทนพ่อแม่ ไม่ต่างอะไรจากสมัยก่อนพุทธกาล ที่ลูกสาวถูกตราว่าเป็นภาระความกังวลของพ่อแม่ เพราะหากเมื่อถึงเวลาอันควรแล้วหญิงที่พ่อแม่ไม่สามารถหาคุ้มครองจัดการแต่งงานให้ได้ก็จะเป็นความอับอายของวงศ์ตระกูล เนื่องจากสมัยนั้นถือกันว่าหน้าที่ของหญิงสาวก็คือการแต่งงานมีครอบครัว ดังนั้น หญิงใดที่ไม่สามารถหาชายที่จะมาเป็นสามีได้จึงเป็นที่เพ่งเล็งเป็นที่ดูหมิ่นของสังคม ลูกสาวไม่สามารถช่วยบิดาให้พ้นจากนรกปุตตะได้ เพราะตามประเพณีที่เชื่อถือกันว่า บุตรชายเท่านั้นที่จะประกอบพิธีกรรมให้กับบิดาที่ล่วงลับไป ชายที่แต่งงานต่างก็มีจุดหมายอยู่ที่การได้บุตรชายไว้ช่วยให้ตนพ้นจากนรกที่ชื่อว่าปุตตะ และช่วยให้ตนได้ไปสวรรค์ ดังนั้น การแต่งงานจึงมีเป้าหมาย คือ การได้บุตรชาย โดยสตรีที่เป็นภรรยา นั้นเป็นเพียงวิถีซึ่งจะทำให้ได้มาซึ่งบุตรชายเท่านั้น^{๑๑๖} หรือสมัยพุทธกาลที่สถานภาพของสตรีผู้เป็นลูกนั้นเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นบ้าง เพราะพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความเชื่อเรื่องพิธีกรรมที่จำเป็นจะต้องมีบุตรชายเป็นผู้ประกอบพิธีให้แก่บิดาผู้ล่วงลับอีกต่อไป ลูกชายหรือลูกสาวจึงไม่มีความแตกต่างกันในด้านการประกอบพิธีกรรมตามศาสนาและความเชื่อ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสำคัญของบุตรชายก็ลดน้อยลงไป ลูกสาวไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเพียงวัตถุหรือสินค้าโดยไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะจัดการกับชีวิตของตน สตรีได้รับการอนุญาตให้มีเสรีภาพขึ้นบ้าง การแต่งงานเริ่มที่จะไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับหญิงสาว และการไม่ได้แต่งงานก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่น่าอับอายคอดสูเช่นที่เคยถือกัน อย่างไรก็ตาม ในการดูแลลูกสาวนี้ครอบครัวที่พ่อแม่ที่หวังลูกสาวมาก กลัวว่าลูกสาวจะไปพัวพันกับชายอื่นก่อนถึงเวลาอันควร หรือกลัวลูกสาวจะหลบหนี ถึงกับจำกัดให้ลูกสาวอาศัยอยู่บนบ้านหรือปราสาทชั้นสูงสุด ไม่ปล่อยให้เดินทางไปในที่อื่นตามชอบใจ^{๑๑๗} ลูกสาวไม่สามารถไปในที่อื่นตามลำพังได้ แม้แต่ภายในบริเวณบ้าน คนรับใช้ก็ต้องมีเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น เวลาจะไปนอกบ้านต้องขึ้นรถม้าหรือ เกวียน หรือขึ้นเสลี่ยงที่มีคนแบกหาม พาหนะที่ใช้ในการเดินทางทุกชนิดจะใช้ผ้ามาปิดปิดอย่างมิดชิด เพื่อไม่ให้คนภายนอกได้เห็นหน้าได้ง่าย ๆ ส่วนตัวลูกสาวเองก็ต้องมีผ้าบาง ๆ คลุม ปิด

^{๑๑๔} อัง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^{๑๑๕} ดุราลัยเถียรใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔.

^{๑๑๖} นางสาวปาริชาติ นนทกานันท์, แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕-๖.

^{๑๑๗} ดุราลัยเถียรใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๒๓-๓๒๖.

ใบหน้าและทรงอกอย่างมิดชิด ในช่วงเทศกาลทางศาสนา หญิงสาวอาจได้รับอนุญาตให้ไป ร่วมงานได้บ้าง แต่ก็ต้องมีญาติตามไปเป็นเพื่อนด้วย^{๑๑๘}

นอกจากนี้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีข้อความบ่งชี้ว่า สตรีในฐานะลูกสาวต้องพัฒนาตนเองให้มีขีดความสามารถที่สามารถดูแลตนเองได้ เลี้ยงดูพ่อแม่ ปรนินิบัติพ่อแม่สามี และสามีให้ดีตามอุดมคติของสังคมในสมัยนั้น ดังปรากฏในธิตุสูตร^{๑๑๙} ว่า

มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน แท้จริง แม้หญิงบางคนก็ยังดีกว่า ขอพระองค์จงชูปเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ผู้พ่อผู้ดุจเทวดา จงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่แล้วกล้า เป็นใหญ่ในทิศได้ บุตรของภรรยาดีเช่นนั้น ก็ครองราชสมบัติได้

พระพุทธพจน์นี้พระพุทธองค์ตรัสสลับพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ทรงเสียพระทัยที่ได้ทราบข่าวว่าได้พระธิดา สะท้อนให้เห็นว่า สังคมในสมัยนั้นต้องการบุตรชายมากและยังเป็นพระราชายังต้องการพระราชโอรสไว้สืบราชบัลลังก์ เพราะดังกล่าวแล้วว่าการมีลูกสาวจะไม่สามารถช่วยเหลืองานที่หนัก ๆ ได้ เป็นความกังวลของพ่อแม่ ผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมที่จำกัดสิทธิสตรีเอาไว้มากทั้งทางการศึกษาและการศาสนา และเนื้อหาของพระพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นว่า สตรีที่เป็นลูกสาวมีภารกิจเพื่อตนเองคือต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ มีปัญญา มีความประพฤติที่ตั้งงามทั้งทางกาย ทางวาจา มีศีลจึงจักไม่เป็นภาระของบิดามารดา และด้วยผลของการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ นั้น ตนเองจักเป็นคนมีศักยภาพ เป็นที่พึ่งที่อาศัยของบิดามารดา อาจจะทำหน้าที่ของลูกที่ดีตามที่ปรากฏในสังคาลกสูตรได้

สตรีในฐานะลูกสะใภ้ ในฐานะลูกสะใภ้นี้เป็นสถานะที่สตรีได้มาพร้อมกับฐานะความเป็นภรรยาหลังจากแต่งงานกับสามี^{๑๒๐} แต่ต่างบทบาทกันลูกสะใภ้คือฐานะที่สัมพันธ์กับพ่อแม่สามี หรือคนในครอบครัวสามี พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสังคมครอบครัวมากพิจารณาได้จากคำสอนจำนวนมากกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสามีภรรยา พ่อแม่กับลูก ลูกสะใภ้กับพ่อแม่สามี เป็นต้น เนื่องจากหน่วยครอบครัวนี้เป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว หากครอบครัวอบอุ่นย่อมหวังได้ว่าสังคมรอบ ๆ นั้นย่อมจะอบอุ่นเช่นกัน เพราะชีวิตส่วนใหญ่ของทุก ๆ คนจะใช้ไปกับครอบครัว ได้รับการฝึกหัดเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากครอบครัวเป็นเบื้องต้นดังที่กล่าวไว้ว่า พ่อแม่คือบูรพาจารย์ของลูก คำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของลูกสะใภ้ว่าส่วนใหญ่จะต้องไปอยู่ในบ้านของสามี ต้องปรนินิบัติพ่อแม่สามี คนรอบข้างของสามี อีกทั้งปรนินิบัติสามีอีกด้วยดังข้อความในธิตุสูตรกล่าวถึงบทบาทหน้าที่สตรีผู้เป็นลูกสะใภ้ที่ต้องรู้จักดูแลพ่อแม่สามีว่า...หญิงผู้มี

^{๑๑๘} เรื่องอุไร กุศลาสัย, สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

^{๑๑๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

^{๑๒๐} ดุราละเยียดโน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๑/๓๓๑-๓๓๒.

ปัญญา มีศีล บำรุงแม่ผู้พ่อผู้จตุรเวทดา จงรักภักดีต่อสามี...”^{๑๒๑} และในอุคคหสูตร มีคำกล่าวสอนสตรีผู้จะไปอยู่ในบ้านของสามี ๕ ประการว่า

- ๑) ประพฤติปฏิบัติและพูดจาด้วยดี ต่อมารดาบิดาของสามี
- ๒) แสดงความเคารพ ต่อบุคคลที่สามีเคารพ คือ มารดา บิดาหรือสมณพราหมณ์ รวมทั้งจัดที่นั่งและน้ำให้เมื่อมาถึงบ้าน
- ๓) ขยันไม่เกียจคร้าน พิจารณาทำการงานภายในบ้านของสามี ไม่ว่าจะเป็งานเกี่ยวกับขนแกะหรือฝ้าย

๔) รู้การที่ควรทำและไม่ควรทำ ต่อคนภายในบ้านของสามี คือ ทาส คนรับใช้ หรือกรรมกร ดูแลคนเหล่านั้นเมื่อเจ็บไข้ จัดแบ่งอาหารให้ตามส่วน

๕) รักษาทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินทอง ที่สามีหามาให้ดี ไม่ทำตนให้เป็นคนเสียหาย คือนักเล่นการพนัน เป็นขโมย เป็นนักดื่ม หรือผลาญทรัพย์^{๑๒๒}

นอกจากนี้ข้อความสะท้อนบทบาทหน้าที่ลูกสะใภ้ในสังคมอินเดียดังที่บิดาของนางวิสาขาให้โอวาทกับลูกสาวผู้จะต้องออกเรือนมีสามีไปอยู่ในบ้านของสามีนอกจากจะต้องทำหน้าที่ภรรยาแล้วยังต้องทำหน้าที่ลูกสะใภ้ ๑๐ ประการ คือ

๑) ไฟในอย่านำออก หมายถึง ผู้ที่ทำการสมรสจะต้องมีความหนักแน่นไม่นำความภายในครอบครัวไปเล่าหรือนินทาให้คนอื่นฟัง เนื่องจากจะทำให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว

๒) ไฟนอกอย่านำเข้า หมายถึงการไม่นำเรื่องราวที่ไม่ดีอันจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวมากล่าว

๓) ควรให้แก่ผู้ที่ให้ หมายถึงการรู้จักเอื้อเฟื้อและตอบแทนแก่บุคคลผู้มีอุปการะคุณและไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว

๔) ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ หมายถึง การเป็นผู้รู้จักให้ พิจารณาด้วยท่าทีของปัญญา ว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่เหมาะสมแก่การให้หรือไม่ เช่นหากเอื้อเฟื้อไปแล้วยังแสดงตนเป็นผู้ที่ไม่รู้จักคุณ หยาบคายมองไม่เห็นคุณค่าของที่ให้ก็ไม่ควรที่จะให้อีกต่อไป เพราะนอกจากจะไม่เกิดผลประโยชน์แล้ว ยังนำโทษมาสู่ตัวเองและครอบครัวด้วย

๕) เขาจะให้หรือไม่ให้ก็ควรจะ หมายถึงการแสดงออกซึ่งความเมตตาต่อผู้ที่เขาขอความช่วยเหลืออย่างเห็นคุณค่าในสิ่งที่เราให้ แม้บางครั้งอาจไม่สามารถที่จะคืนสิ่งเหล่านั้นได้ก็ตาม ก็ควรแก่การอนุเคราะห์โดยเฉพาะญาติไม่ควรอยู่นิ่งดูตาย เมื่อมีโอกาสควรแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจ

๖) จงนั่งให้เป็นสุข การรู้จักฐานะตนเองว่าเป็นใคร ต้องแสดงออกซึ่งความเป็นผู้มีมารยาท ไม่วางตนเยี่ยงผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรม

๗) จงบริโภคให้สบาย หมายถึง การรู้จักใช้สอยอย่างประหยัดพอเหมาะแก่ครอบครัวไม่ฟุ่มเฟือย จะต้องใส่ใจกับการเป็นอยู่ของญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย หรือคอยดูแลว่าเป็นอยู่อย่างไรไม่เมินเฉย

^{๑๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

^{๑๒๒} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๒-๕๓.

๘) จงนอนให้เป็นสุข หมายถึง จะต้องรู้จักเวลาที่ควรนอน ไม่เป็นคนเกียจคร้าน ตรวจสอบบ้านเรือนให้ดีว่ามีอะไรบกพร่อง

๙) พึงบูชาไฟ หมายถึง การแสดงตนให้เป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย คอยอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัยสี่และให้ความรู้สึกที่ดี

๑๐) พึงเคารพกราบไหว้เทวดาภายในเรือน หมายถึง ให้ความเคารพบิดามารดาของทั้งสองฝ่ายที่มีอีกฝ่ายให้ความเคารพด้วยความจริงใจประหนึ่งเทวดา^{๑๒๓}

ดังกล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นว่า ฐานะลูกสะใภ้เป็นสภาพปัจจัยที่กำหนดให้สตรีต้องแสดงพฤติกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองครอบครัว ต้องมีความเคารพมากในพ่อแม่สามี ประดุจดั่งเทพที่ตนเคารพกราบไหว้ รักคนรอบ ๆ ข้างสามี เนื่องจากพระพุทธศาสนา มองว่า สะใภ้ก็เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวที่พ่อแม่สามีต้องให้ความเอ็นดู หลักการที่พระพุทธศาสนาพยายามบอกกับสังคม คือ ลูกสะใภ้มีหน้าที่คอยปรนนิบัติสามี พ่อแม่สามีและญาติผู้ใหญ่ สะใภ้คนใดทำหน้าที่ปรนนิบัติอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ย่อมได้รับความรักความเอ็นดูจากตระกูลของสามี ลูกสะใภ้บางคนมีบทบาทช่วยแก้ปัญหาของตระกูลสามี^{๑๒๔} ลูกสะใภ้เป็นตัวเชื่อมทำให้คนสองตระกูลเป็นญาติ หรือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ที่เป็นเพื่อนกัน^{๑๒๕} การแต่งงานที่เกิดขึ้นจากการตกลงกันของพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย โดยที่พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายอาจมีความสนิทสนมกันมากหรือเคยเป็นเพื่อนที่ศึกษาในสำนักอาจารย์เดียวกัน^{๑๒๖} บางกรณีฝ่ายสามีต้องการเป็นญาติสนิทกับฝ่ายหญิงจึงขอลูกสาวมาเป็นสะใภ้ เมื่อได้เป็นสามีภรรยาไปแล้ว ความสนิทสนมคุ้นเคยจะมีมากขึ้น^{๑๒๗} โดยสถานภาพแล้วจะเห็นว่า ตำแหน่งสะใภ้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทั้งสามีและพ่อแม่สามีเป็นสำคัญ สถานภาพและบทบาทของสะใภ้หากว่าตามความเป็นจริงก็เป็นอย่างเดียวกับภรรยานั่นเอง ลูกสะใภ้จึงถือว่าเป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในครอบครัวของสามี เพราะนางจะเป็นผู้รับผิดชอบความเป็นอยู่ของสามีและพ่อแม่ของสามี หากได้ลูกสะใภ้ไม่ดีย่อมมีโอกาสทำให้ครอบครัวสามีตกต่ำ ขณะเดียวกันหากได้สะใภ้ผู้มีคุณสมบัติดีก็ย่อมเป็นที่เชิดชูวงศ์ ตระกูลของฝ่ายสามี

สตรีในฐานะภรรยา สถานภาพความเป็นภรรยาเป็นฐานะที่สตรีได้มาจากการแต่งงานกับชายผู้เป็นสามีของตน โดยที่การได้มาซึ่งฐานะความเป็นภรรยานี้อาจมีหลายวิธีในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรคมีข้อความสะท้อนให้เห็นว่า สตรีนั้นอาจได้สถานภาพความเป็นภรรยาเพราะเหตุ ๑๐ ประการ กล่าวคือ สตรีจะมีฐานะเป็นภรรยาได้ ๑๐ วิธีด้วยกัน ประกอบด้วย

๑) หญิงที่ชายซื้อเอาด้วยทรัพย์มาอยู่ร่วมกัน เรียกว่า ภรรยาสินไถ่

๒) หญิงอันเป็นที่รักซึ่งชายคู่รักรับให้อยู่ร่วมกัน เรียกว่า ภรรยาที่อยู่ด้วยความพอใจ

^{๑๒๓} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑. ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๗๒.

^{๑๒๔} ราชละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๑๕.

^{๑๒๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๖-๒๗.

^{๑๒๖} ราชละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๔-๑๗๖.

^{๑๒๗} ดังกรณีพระเจ้าปเสนทิโกศลต้องการเป็นญาติกับพระพุทธศาสนามีความคุ้นเคยกับพระสงฆ์จึงทรงขอพระนางวาสวาชัตติยาจากสกุลศากยะมาเป็นพระมเหสี. ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๑-๒๓.

- ๓) หญิงที่ชายยกสมบัติให้แล้วอยู่ร่วมกัน เรียกว่า ภรรยาที่อยู่เพราะสมบัติ
 ๔) หญิงที่ชายมอบผ้าให้แล้วอยู่ร่วมกัน เรียกว่า ภรรยาที่อยู่เพราะแผ่นผ้า
 ๕) หญิงที่ชายจับมือจุ่มลงในภาชนะน้ำด้วยกันแล้วอยู่ร่วมกัน เรียกว่า ภรรยาที่เข้าพิธี

สมรส

- ๖) หญิงที่ชายถอดเทริดลงแล้วอยู่ร่วมกัน เรียกว่า ภรรยาที่ถูกปลงเทริดลง
 ๗) หญิงที่เป็นทั้งทาส เป็นทั้งภรรยา เรียกว่า ภรรยาที่เป็นทั้งคนรับใช้เป็นทั้งภรรยา
 ๘) หญิงที่เป็นทั้งลูกจ้าง เป็นทั้งภรรยา เรียกว่า ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา
 ๙) หญิงที่ถูกนำมาเป็นเชลย เรียกว่า ภรรยาที่เป็นเชลย
 ๑๐) หญิงที่อยู่ร่วมกันเป็นครั้งคราว เรียกว่า ภรรยาชั่วคราว^{๑๒๘}

ความเป็นภรรยาทั้ง ๑๐ อย่างที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีมุมมองเกี่ยวกับสถานภาพของสตรีว่าจะมีฐานะเป็นภรณยานั้นก็ด้วยเหตุหลายประการแต่โดยสรุปมุ่งหมายเอาอาการที่สตรีกับบุรุษอยู่ร่วมกันแม้เพียงชั่วคราวก็ยอมได้ชื่อว่าเป็นสามีภรรยากัน แต่อย่างไรก็ตามพึงทราบด้วยว่า ภรรยา ๑๐ ประเภทนี้ มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในหมวดพระวินัยที่กล่าวถึงสตรีที่เป็นอภินิเวศ คือ สตรีที่ผู้ชายไม่อาจมีความสัมพันธ์ทางเพศด้วยได้ หากมีจักต้องชื่อว่าประพฤตินิดในกามผิดศีลข้อ ๓ ซึ่งโดยเนื้อหามิได้มุ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ตามความคาดหวังในพระพุทธศาสนาเป็นแต่เพียงกล่าวให้ทราบหลักเกณฑ์ในการพิจารณาวินิจฉัยขอบเขตของการประพฤตินิดในกามเพียงเท่านั้น ข้อความดังกล่าวนี้ยังพิจารณาได้อีกว่า สตรีบางคนอาจได้ชายที่ตนไม่ได้รับมาเป็นสามี อาจได้แต่งงานกับชายที่ไม่ดี ซึ่งเป็นความไม่แน่นอนของชีวิตหลังแต่งงานของสตรีอันอาจจะเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์กาย ทุกข์ใจแก่สตรีเป็นสาเหตุของการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่ดีและไม่ดี สอดคล้องกับข้อความในฐานสูตร^{๑๒๙} กล่าวถึงความไม่แน่นอนในชีวิตแต่งงานของสตรีไว้ชัดเจนเนื่องจากสตรีต้องย้ายจากครอบครัวของตนที่คุ้นเคยไปอยู่ครอบครัวของสามีซึ่งเป็นทีใหม่ห่างไกลคนที่เคยคุ้น สภาพความเป็นอยู่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปมีภาระต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ รวมทั้งต้องทำหน้าที่ของภรรยาเมื่บุตร ครองใจสามีให้ได้ เพื่อปิดช่องโอกาสที่สามีจะไปหาภรรยาใหม่ เพราะการมีบุตรไว้สืบสกุลเป็นความปรารถนาสูงสุด เป็นของขวัญสำคัญสำหรับครอบครัวของสามี หากสะเก็กในตระกูลใดไม่สามารถให้กำเนิดบุตรได้ สะเก็กนั้นย่อมไม่เป็นที่พอใจของตระกูลฝ่ายสามี ต้องจำยอมให้สามีนำหญิงอื่นมาอยู่ร่วมด้วยเพื่อมีบุตรไว้สืบสกุล และป้องกันไม่ใช้ราชการรับเอาสมบัติของครอบครัวเนื่องจากตระกูลที่ไม่มีบุตรสืบตระกูลทรัพย์สมบัติจะต้องตกเป็นของหลวง

ในด้านของความประพฤติ ภรรยาจำแนกได้ ๗ ประเภทปรากฏในภริยาสูตรว่า

- ๑) ภรรยาที่คิดประทุษร้ายไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ ยินดีต่อชายอื่น ดูหมิ่นสามี เป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี เรียกว่า ภรรยาจุกเพชรฆาต

^{๑๒๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๓/๓๔๕-๓๔๗.

^{๑๒๙} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑๑/๓๓๒-๓๓๓.

๒) ภรรยาที่มุ่งจะยกยอกทรัพย์แม้มีจำนวนน้อย ที่สามีประกอบศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา ผลาญทรัพย์ที่หามาได้ เรียกว่า ภรรยาตจนางโจร

๓) ภรรยาที่ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ช่มชี่ สามีผู้ขยันหมั่นเพียร เรียกว่า ภรรยาตจนายหญิง

๔) ภรรยาที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยทะนุถนอมสามีเหมือนมารดา คอยทะนุถนอมบุตร รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้ เรียกว่า ภรรยาตจมารดา

๕) ภรรยาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามีของตน มีใจละอายต่อบาป ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี เรียกว่า ภรรยาตจพี่สาวน้องสาว

๖) ภรรยาที่เห็นสามีแล้วชื่นชมยินดีเหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงที่ตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี เรียกว่า ภรรยาตจเพื่อน

๗) ภรรยาที่ถูกสามีขู่จะฆ่าจะเขี่ยนตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยม ไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี เรียกว่า ภรรยาตจทาสี^{๓๐}

ในอาถรรพณ์ทุกขสูตร^{๓๑} กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้ารับสั่งถึงสตรีที่แต่งงานเข้าไปอยู่ในสกุลของสามีในฐานะภรรยา เมื่ออาศัยการอยู่กินฉันสามีภรรยาแล้ว หากต้องการมีทายาทไว้สืบสกุล ภรรยาจะต้องมีหน้าที่อุ้มท้อง ข้อนี้แสดงว่า สตรีที่แต่งงานแล้วมีสถานภาพเป็นภรรยา สังคมอินเดียให้ความสำคัญต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา การเป็นภรรยาที่ดีในสังคมสมัยนั้น ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง การทอดทิ้งสามีที่วรรณะเดิมต่ำกว่าแล้วไปมีสามีใหม่ที่มีวรรณะสูงกว่าจะถูกประณาม และมีความเชื่อว่าหญิงคนนั้นจะไปเกิดในท้องของสุนัข หลังจากเสียชีวิตแล้ว เมื่อเกิดในชาติหน้าก็จะเต็มไปด้วยโรคภัย ภรรยาที่ต้องแสดงความนับถือและภักดีต่อสามีไปจนตาย ถ้าภรรยาตายก่อนเมื่อทำพิธีทางศาสนาแล้ว สามีสามารถมีภรรยาใหม่ได้ หญิงควรจะต้องเห็นสามีเหมือนเทพเจ้าและรับใช้สามีทั้งในยามสุขและยามทุกข์ จะต้องเชื่อฟังคำสั่งของสามี ภรรยาควรตื่นเช้าบูชาเทพเจ้า กวาด บ้าน ถูบ้าน จัดบ้านให้สะอาดเป็นระเบียบ คอยบำเรอไฟอันศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้าน (พ่อ แม่) และบริโภคาหารหลัง จากที่คนอื่น ๆ อิ่มหนำแล้วเท่านั้น พร้อมกันนั้นจะต้องจงรักภักดีต่อบิดามารดาของตนและบิดามารดาของสามีด้วย^{๓๒} ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีในฐานะภรณานั้น มีความชัดเจนว่าไม่เห็นด้วยกับทศนะของสังคมร่วมสมัยในยุคนั้น เพราะเห็นว่า ภรรยา ก็มีความสำคัญในครอบครัวไม่น้อยกว่าสามี ทั้งในฐานะเป็นมารดาของบุตรธิดาที่จะให้การก่อเกิดสมาชิกที่มีคุณภาพแก่ครอบครัว และในฐานะของผู้ที่จะส่งเสริมให้สังคมครอบครัวมีความสมบูรณ์ด้วยเหตุผลนี้ทำให้พิจารณาเห็นว่า ภรรยาไม่เพียงแต่มีความสำคัญต่อสามีเท่านั้น แต่ยังเป็นบุคคล

^{๓๐} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๕.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔-๓๑๕.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน สนธิ ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๕.

สำคัญในการส่งผลต่อการก่อตัวของสมาชิกที่มีคุณภาพแก่สังคมด้วย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสั่งสอนให้สามเณรบรรพชาอย่างให้เกียรติ ให้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างดี โดยจำแนกเป็น ๕ ประการ คือ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงกล่าวถึงหน้าที่ของสามเณรที่มีต่อภรรยาไว้ ๕ สถาน คือ

- ๑) ให้เกียรติยกย่อง
- ๒) ไม่ดูหมิ่น
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ และ
- ๕) ให้เครื่องแต่งตัว^{๑๓๓}

พระพุทธศาสนาแนะนำให้สามเณรยามีหน้าที่ต่อกันอย่างเกื้อกูล เป็นคู่ชีวิตที่ต้องช่วยเหลือสนับสนุนกันและกัน เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในด้านบทบาทหน้าที่ของภรรยาต่อสามี ก็แสดงหลักไว้ ๕ ประการเช่นเดียวกัน คือ

- ๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
- ๒) เคารพและเอื้อเฟื้อญาติสามี
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจสามี
- ๔) จัดการทรัพย์สินสมบัติด้วยดี
- ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในหน้าที่การงานไม่ดูดาย^{๑๓๔}

บรรดาบทบาทหน้าที่ของภรรยา ๕ ประการนี้ ในภาพรวมเห็นว่า เป็นภารกิจเกี่ยวกับการจัดแจงกิจการภายในบ้านด้วยความขยัน ด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อสามีและญาติสามี เป็นบทบาทที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อนระมัดระวังไม่อาจมองข้ามประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นงานที่คอยส่งเสริมสนับสนุนภารกิจของสามีที่ต้องรับภาระหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว แต่ในรายละเอียดผู้วิจัยขอวิเคราะห์ให้ละเอียดเนื่องด้วยฐานะภรรยาเป็นสถานะของสตรีที่ปรากฏในกุณฑลชาดกเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้

ประการที่ ๑ การเป็นคนฉลาดในการจัดการกิจการภายในบ้านให้เรียบร้อยสมบูรณ์ จัดหาอาหารและการตรวจตราสิ่งต่าง ๆ ภายในบ้านเป็นงานอันสตรีในสกุลพึงจัด^{๑๓๕} การจัดงานบ้านที่ดี หมายความว่ารวมถึงการดูแลเอาใจใส่บุตรธิดา ให้คำแนะนำอยู่อย่างสม่ำเสมอ การให้ภรรยาเป็นผู้ที่จัดการงานบ้านให้เรียบร้อยนั้น ก็ด้วยภรรยาในฐานะที่เป็นสตรีย่อมจะเป็นผู้ที่มีความละเอียดสุขุมกว่าสามีในฐานะบุรุษอยู่มาก อีกอย่างภรรยาโดยมากจะมีเวลาอยู่กับบ้านมากกว่าสามี จึงเป็นความเหมาะสมและเป็นการยกย่องให้เกียรติภรรยาในความสามารถที่เขามีอยู่อีกด้วย การจัดการกิจการภายในบ้านให้สมบูรณ์เรียบร้อย เป็นการสร้างสภาพครอบครัวให้อบอุ่น และเป็นเกราะป้องกันปัญหาต่าง ๆ อันเป็นช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาได้ด้วย ทำให้มีตัวแทนของผู้นำครอบครัวอยู่ใกล้ชิดร่วม

^{๑๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๑๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๑๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

รับรู้ และแก้ปัญหาแก่บุตรธิดา ดังที่ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน กล่าวแสดงทัศนะไว้ว่า “ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านมักจะได้รับความยกย่องว่าทำงานเท่าเทียมกับชาย จึงเห็นว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นงานบ้านในฐานะภรรยาและมารดาก็ไม่จำเป็นต้องเป็นงานของผู้หญิง เมื่อเป็นเช่นนี้การเกี่ยวกัน ทำหน้าที่ในบ้านในฐานะภรรยาและแม่ของลูกจึงเกิดขึ้น และเมื่อแม่กลายเป็นผู้ชายเช่นเดียวกับพ่อไปเสียแล้ว ลูกก็จะขาดความรักแบบแม่ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ลูกมีสุขภาพจิตดี ในปัจจุบันผู้หญิงโดยทั่วไปยังเข้าใจความสำคัญของความเป็นภรรยา และแม่อยู่ แต่เธอต้องทำงานหนักเพราะต้องทำงานนอกบ้านด้วย เมื่ออยู่นอกบ้านเธอทำงานสำคัญเช่นเดียวกับชายเมื่ออยู่ในบ้านเธอทำหน้าที่ภรรยาและแม่ ซึ่งแต่เดิมเป็นงานที่ฝ่ายชายยกให้ภรรยาเป็นผู้จัดการเพราะตนใช้เวลาทำงานนอกบ้านเสียมากไม่รู้รายละเอียดในบ้าน การแก้ปัญหาความเหนื่อยยากของผู้หญิงในกรณีเช่นนี้ ฝ่ายชายควรจะปรับหน้าที่ และบทบาทช่วยภรรยาบ้าง ในสมัยพุทธกาลผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวมีฐานะไม่ดีก็ต้องทำงานช่วยสามีหาเลี้ยงลูกและต้องทำงานบ้านและดูแลลูก ในทางตรงกันข้ามก็ไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงห้ามผู้ชายทำงานบ้านและดูแลลูก จะเห็นได้ว่า ทั้งมารดาและบิดา ได้รับยกย่องเป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ บุรพเทพ และอาหุเนยบุคคลเหมือนกัน ดังนั้น บิดาก็สอนและอบรมให้บุตรในส่วนของความเป็นชาย ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ อย่างผู้ชาย มารดาก็อบรมในส่วนของความเป็นหญิง ทั้งชายและหญิงมีฐานะเท่าเทียมกัน ลูกต้องการทั้งบิดาและมารดา ไม่ใช่การออกจากบ้านไปหาเงินมาให้ใช้อย่างเดียวซึ่งเห็นกันในปัจจุบันว่าครอบครัวประเภทนี้เป็นครอบครัวที่ลูกมักจะกลายเป็นเด็กมีปัญหา หรือเสียคนเพราะลูกขาดสิ่งที่เขาไม่อาจจะหาเงินไปซื้อหาได้”^{๑๓๖}

ประการที่ ๒ เคารพและเอื้อเฟื้อญาติสามี ภรรยาต้องให้ความสำคัญต่อญาติของสามี ประดุจเดียวกับญาติของตนเอง แสดงออกซึ่งน้ำใจที่เอื้อเฟื้อ เจรจาสื่อสารด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ และเคารพ เป็นประโยชน์ ไม่ส่อเสียด พุดเหน็บให้เจ็บใจ แสดงความเอื้อเฟื้อด้วยวัตถุสิ่งของตามโอกาสหรือในคราวที่ญาติฝ่ายสามีประสบทุกข์ มีความลำบากไม่ควรนิ่งดูตาย เมินเฉย สงเคราะห์ ปฏิบัติอย่างใส่ใจ แสดงความเคารพด้วยวาจา ด้วยอาหารรวมไปถึงของขวัญเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ แก่ญาติสามีที่สามีให้ความสำคัญ^{๑๓๗} โดยเฉพาะบิดามารดาของสามีจะต้องแสดงออกซึ่งความเคารพ และยกย่องเช่นกับที่สามีแสดงแก่ญาติข้างฝ่ายของตน แสดงความเอื้อเฟื้อด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

- ๑) ให้ความเคารพและรักใคร่บิดามารดาของสามี
- ๒) ไม่ทำให้บิดามารดาของสามีรู้สึกว่าคุณแย่งชิงลูกชายไป แต่ควรให้ความรู้สึกว่าได้สมาชิกเพิ่ม
- ๓) ไม่ทำตัวเป็นคนอื่นไกล จะต้องแสดงตัวประหนึ่งว่าเป็นคนครอบครัวเดียวกัน
- ๔) ทำบ้านให้อบอุ่น โดยการหมั่นไปมาหาสู่กับญาติข้างฝ่ายสามีอยู่ประจำ

^{๑๓๖} ปรีชา ช่างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๐.

^{๑๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

๕) ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในหมู่ญาติ จะต้องปรึกษาหารือกันจะทำให้คู่สมรสเห็นคุณค่า และให้เกียรติกัน รักกันอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข^{๑๓๘}

ประการที่ ๓ ไม่ประพฤตินอกใจสามี เป็นมาตรฐานของทุก ๆ สังคมในการอยู่ร่วมกันของ คู่สามีภรรยา เป็นหลักเกณฑ์ที่พระพุทธศาสนาได้วางเอาไว้เป็นกรอบแนวทางสำหรับการยึดมั่นปฏิบัติ ของคู่สามีภรรยาให้มีความยินดีพอใจเฉพาะในคู่สมรสของตนเอง เสริมสร้างความอบอุ่นเป็นสุขภายใน สังคมครอบครัว นอกจากนี้ยังได้กำหนดไว้เป็นข้อปฏิบัติที่สามีภรรยาต้องปฏิบัติตามเท่านั้นเรียกว่า ศีล เป็นมนุษยธรรมขั้นพื้นฐานที่คู่สมรสต้องปฏิบัติต่อกันเป็นการแสดงออกที่บ่งชี้ถึงความเคารพใน สิทธิของกันและกันอย่างเท่าเทียม สามีภรรยาอยู่ในฐานะเป็นสมบัติของกันและกันจะต้องได้รับการ ดูแลเอาใจใส่ให้สมแก่ในฐานะจากคู่สมรส การประพฤตินอกใจของคู่สมรสถือว่าเป็นการทำลายสิทธิ ในความเป็นสามีภรรยา ซ้ำยังเป็นบ่อเกิดของความล่มสลายของสถาบันครอบครัวได้ง่ายอีกด้วย ครอบครัวที่หย่าร้างมักก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม เด็กที่เกิดและเติบโตในครอบครัวแบบนั้นย่อมได้รับ ผลกระทบเชิงลบทางจิตใจมากกว่าเด็กทั่ว ๆ ไป เป็นปมด้อยของเด็กและอาจนำไปสู่การตัดสินใจที่ ผิดพลาดยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติดให้โทษ คบเพื่อนไม่ดี นำตัวเองไปอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการ ปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง เนื่องจากขาดผู้ใหญ่เอาใจใส่ดูแล การไม่ประพฤตินอกใจจึงเป็นหลักธรรมที่ควร ได้รับการเอาใจใส่จากคู่สมรสเป็นอย่างยิ่ง เป็นปัจจัยสำคัญแห่งความมั่นคงของสถาบันครอบครัว เป็นเสถียรภาพของการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยา

ประการที่ ๔ จัดการทรัพย์สินสมบัติให้ดี ด้วยธรรมชาติพื้นฐานของสตรีเพศมักเป็นคน ละเอียดอ่อนประณีต ไม่มองข้ามรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ อันจะมีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนใน ครอบครัวมากกว่าผู้ชาย มีความระมัดระวังถี่ถ้วนในการดูแลรักษา และใช้สอยทรัพย์สินสมบัติให้เกิด ประโยชน์โดยตรงต่อครอบครัว ภรรยาจึงได้รับผิดชอบบทบาทหน้าที่อันสำคัญข้อนี้ เพราะหากภารกิจ ข้อนี้ทำได้ไม่ดีก็อาจเป็นเหตุก่อปัญหาให้กับครอบครัว เมื่อภรรยาอยู่ในบทบาทนี้ย่อมเหมาะสม สำหรับการจัดแจงทรัพย์สินสมบัติรวมถึงข้าวของต่าง ๆ ที่สามีหามาได้ เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ ส่งเสริมเติมเต็มในส่วนที่บกพร่องของกันและกัน แม้ในสังคมปัจจุบันสามีภรรยาต่างมีบทบาทนอก บ้านได้เท่ากัน แต่บทบาทบางอย่างย่อมเหมาะสมแก่บางเพศ ภรรยาถือว่าเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญใน ด้านการจัดงานบ้านจับจ่ายสิ่งของจำเป็นเข้าบ้านรวมถึงแยกประเภทของใช้ให้เป็นระเบียบได้ตามอุดม คติการรักษาใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติในพระพุทธศาสนาที่แนะนำให้ดูแลจัดการทรัพย์สินสมบัติโดยแบ่งสัน เป็น ๔ ส่วน^{๑๓๙} คือ

ส่วนที่ ๑ เก็บไว้สำหรับใช้จ่ายสำหรับเป็นค่าอุปโภคบริโภคภายในครอบครัว เป็น ค่าอาหาร ค่าศึกษาเล่าเรียนบุตรธิดา รวมถึงใช้จ่ายเพื่อเอื้อเพื่อญาติพี่น้อง ทำบุญแก่พระสงฆ์ สร้าง สาธารณประโยชน์แก่สังคม

^{๑๓๘} พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. จิตวิทยาครอบครัว. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า ๗๓.

^{๑๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๗/๒๐๒.

ส่วนที่ ๒ และ ส่วนที่ ๓ เก็บไว้เป็นทุนในการประกอบกิจการต่าง ๆ อันเป็นความมั่นคงของ ครอบครัว

ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ใช้คราวจำเป็น เช่น เจ็บป่วย หรือจำเป็นเร่งด่วน เป็นการบริหารความเสี่ยงทางการเงินเพื่อไม่ให้ครอบครัวต้องตกอยู่ในสถานการณ์ขาดสภาพคล่องทางการเงินอันจะก่อปัญหาครอบครัวให้เกิดขึ้นได้ เพราะเรื่องอยู่เรื่องกินเป็นสิ่งที่สำคัญจำเป็นของคู่ชีวิตเป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่งของความอยู่ดีมีสุขของสังคมครอบครัว การจัดสรรทรัพย์เป็นส่วนต่าง ๆ เช่นนี้จัดว่าเป็นการสร้างระบบที่ดีให้ครอบครัว ภาระยาที่ดีต้องรู้จักการทรัพย์สินที่สามีหามาได้อย่างเป็นสัดส่วนใช้จ่ายอย่างระมัดระวัง ซึ่งในสังคมปัจจุบันจะเห็นภาพได้อย่างชัดเจนมากด้วยระบบสังคมเน้นการขับเคลื่อนด้วยระบบเศรษฐกิจค่าครองชีพที่สูงขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่เร่งรีบ การจัดสรรทรัพย์สมบัติให้เรียบร้อยเป็นระบบจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น ครอบครัวที่มีทรัพย์เข้ามาแต่ขาดระบบการจัดการย่อมจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวในระยะยาวได้

ประการที่ ๕ ขยันไม่เกียจคร้านในหน้าที่การงาน ในทัศนะของพุทธศาสนาความเกียจคร้านเป็นอบายมุขที่จะนำไปสู่ความเสื่อม เพราะทำให้กิจการงานต่าง ๆ ที่กำหนดเอาไว้เสียหาย คนเกียจคร้านมักมีข้ออ้างต่าง ๆ ผัดวันประพันพรงแล้วไม่ทำงาน หรือทำงานไม่เสร็จ เช่น อ้างว่ายังร้อนหนาว หิว อิ่ม ยังเข้าอยู่ หรือเย็นเกินไปแล้ว^{๑๔๐} ภาระยาผู้หวังความเจริญในการครองเรือนจะต้องกำจัดอาการเกียจคร้านเหล่านี้ออกไป ในมังคลัตถปิฎกกล่าวอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของภรรยาที่ไม่เกียจคร้านเอาไว้ว่า “ชื่อว่าสตรีแม่เรือนพึงปรารถนาความเป็นผู้ฉลาดในการตกแต่งอาหารก่อน และพึงปรารถนาความประกอบชวนชวายนในการตกแต่งอาหารนั้น แต่นั้นพึงปรารถนา ความประกอบและชวนชวายนในกิจน้อยใหญ่ อันเกี่ยวกับชนคือสตรีของสามี แต่นั้นพึงปรารถนา ความประกอบและชวนชวายนในกิจอันควรทำแก่บุตรและปรีชน”^{๑๔๑} จากคำอธิบายนี้สะท้อนให้เห็นว่า ภารกิจต่าง ๆ ที่ภรรยารับผิดชอบจะต้องเอาใจใส่ไม่ดูดายนับตั้งแต่จัดหาอาหารรวมไปถึงดูแลความพร้อมของบุตรธิดา การที่พระพุทธศาสนาวางหลักปฏิบัติไว้เช่นนี้กับภรรยาก็ด้วยเล็งเห็นว่าเป็นบทบาทที่เหมาะสมแก่ฐานะของภรรยาตามเพศสภาพและบริบทของสังคม ดังที่ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน กล่าวเอาไว้ว่า บางคนอาจเห็นว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางภาระให้แก่ภรรยาจนภรรยาไม่มี เวลาว่างและไม่ได้ออกไปทำงาน ซึ่งจะทำให้สามีที่อำนาจเหนือภรรยา เนื่องจากเป็นผู้มีรายได้เลี้ยงดูภรรยา แต่การเลี้ยงดูภรณานั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามีที่ดีก็ไม่ได้เห็นภรรยามีฐานะเป็นทาสและไม่ได้เอาฐานะผู้หาเลี้ยงชีพมาข่มภรรยา เนื่องจากเข้าใจดีว่า การที่ภรรยาทำหน้าที่ของตนนั้นไม่ใช่การรับจ้าง และจะไม่มีวันที่จะหาลูกจ้างที่ดีเท่าภรรยาได้ ภรณานั้นมิใช่ได้มาด้วยการใช้เงินจ้าง แต่ได้มาด้วยการเอาความรักไปให้ภรรยาก็เช่นกัน อาจรับใช้สามียิ่งกว่าคนรับใช้ก็ได้ เพราะที่รับใช้นั้นด้วยความรักไม่ใช่ด้วยหวังค่าจ้าง กล่าวคือต่างคนต่างให้ความรักแก่กันและดูแลกันเหมือนกับดูแลตนเอง

^{๑๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

^{๑๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

หรือยิ่งกว่า^{๑๔๒} อย่างไรก็ตามสภาพสังคมในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาจากยุคสมัยพุทธกาล การที่พระพุทธศาสนาวางหลักให้ภรรยาปฏิบัติเช่นนี้ ก็ด้วยประสงค์จะให้ภรรยาปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับสิ่งที่สามีได้ปฏิบัติต่อ คือ การยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบความเป็นใหญ่ให้ มอบเครื่องแต่งตัวให้ เป็นสิ่งที่ภรรยาผู้ที่ตระหนักถึงความดีของสามีที่ปฏิบัติต่อตน ควรปฏิบัติหน้าที่ในส่วนที่เป็นของตนให้สมบูรณ์

สตรีในฐานะมารดา สถานภาพทางสังคมของสตรีด้านหนึ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมาก คือ มารดา มีคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อสตรีแต่งงานมีสามีชีวิตจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อสามารถมีบุตรไว้สืบสกุล การเลื่อนฐานะมาเป็นแม่นี้ทำให้สตรีต้องมีความรับผิดชอบเพิ่มตามมาด้วย^{๑๔๓}

สมัยพุทธกาล สตรีที่แต่งงานแล้วมีบุตรจะได้รับการยอมรับนับถือในสถานะที่สูงกว่าสตรีในสถานภาพอื่น ๆ ที่สตรีจะพึงมีได้^{๑๔๔} ความยอมรับเช่นนี้ได้สืบเนื่องมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติ แต่ถ้าสามารถให้กำเนิดบุตรชายยิ่งจะทำให้สถานภาพของสตรีคนนั้นเด่นชัดขึ้นทั้งในฐานะที่เป็นภรรยาและมารดา^{๑๔๕} บทบาทที่สำคัญของสตรีผู้เป็นมารดามีหน้าที่สำคัญ คือ การให้กำเนิดบุตรธิดา ทำการเลี้ยงดูบุตรธิดาและอบรมให้เป็นคนดี หากสามารถให้กำเนิดบุตรชายจะทำให้ฐานะของหญิงนั้นได้รับการยกย่องในสังคม^{๑๔๖} เนื่องจากตระกูลสามีย่อมสืบต่อไปได้ด้วยบุตรชาย ความสำคัญข้อนี้ จะเห็นตัวอย่างของนางกิสาคีตมี นางเสียใจมากเมื่อลูกชายเสียชีวิต เพราะฐานะของนางเริ่มดีขึ้นเมื่อให้กำเนิดบุตรชายแต่สุดท้ายบุตรน้อยของนางกลับต้องตาย นางเสียใจจนใจขาดสติเพราะความรักในบุตรและความหวังส่วนตัวพังพินาศไป

ในมุมมองพระพุทธศาสนา การที่มารดาได้รับการยกย่องในสังคมนี้เป็นเพราะมารดาได้ทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อลูกอย่างน้อย ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำชั่ว
- ๒) ปลุกฝังให้ทำแต่ความดี
- ๓) จัดการให้ลูกได้รับการศึกษา
- ๔) จัดการหาคุ้มครองที่เหมาะสมให้

^{๑๔๒} ปรีชา ช่างขวัญยืน, **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนัก พิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๐.

^{๑๔๓} ดุราลละเอียดโน ส.สหา. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔-๓๑๕., ส.สหา. (ไทย) ๑๘/๓๑๑/๓๓๑-๓๓๒.

^{๑๔๔} ดุราลละเอียดโน ปรีชา ช่างขวัญยืน, **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนัก พิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒-๗๓.

^{๑๔๕} ปารีชาติ นนทกานนท์, **แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๔๖} อัมพร หวังในธรรม, “การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพสตรีในพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม : ศึกษาเฉพาะสตรีชาวไทยพุทธและสตรีชาวไทยมุสลิม ๖ ชุมชนบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒), หน้า ๖๕.

๕) เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็มอบให้ลูกดูแลวงศ์ตระกูลและสมบัติต่าง ๆ

เมื่อสังคมเห็นว่ามารดา มีบทบาทสำคัญต่อลูกดังได้กล่าวมา จึงกำหนดเป็นค่านิยมให้สังคมปฏิบัติต่อมารดาอย่างเหมาะสม เช่น ลูก ๆ จะต้องทำการปรนนิบัติเลี้ยงดูมารดาอย่างดีให้มารดา มีความเป็นอยู่ที่ดีตามสมควร ลูกคนใดทอดทิ้งมารดา สังคมก็จะประณามว่าเป็นลูกอกตัญญู สถานภาพของมารดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าบิดา เมื่อพิจารณาถึงความผูกพันกับลูกเห็นได้ชัดว่า มารดา มีความผูกพันกับลูกมาก เนื่องจากต้องอุ้มท้องและต้องดูแลอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่ลูกเกิดมา

จึงกล่าวได้ว่า สังคมให้ความสำคัญต่อมารดา มาก เพราะมารดาได้ทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อลูก มารดาสามารถให้การอบรมเลี้ยงดูให้ลูกได้เป็นคนดีอย่างไร้จักเหน็ดเหนื่อย แม้จะมีลูกหลายคนก็ให้ความรักความเอ็นดูอย่างเท่าเทียม ซึ่งพระพุทธศาสนากำหนดไว้ชัดเจนว่า มารดาเป็นผู้มีพระคุณต่อลูก และเป็นหน้าที่โดยตรงที่ลูกจะต้องตอบแทนบุญคุณมารดา

๔.๓.๔ ลักษณะเฉพาะทางสังคม

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า สภาพความเป็นอยู่ของสตรีในสมัยก่อนพุทธกาล และร่วมสมัยพุทธกาลมีข้อจำกัดมากมายทางการศึกษา ซึ่งส่งผลกระทบต่อโอกาสในการพัฒนาตนเองของสตรี เห็นจะมีสิ่งเดียวที่สตรีจะได้รับการพัฒนาอย่างจริงจัง คือ การเตรียมความพร้อมสำหรับการออกเรือนมีสามีทำหน้าที่เป็นภรรยาที่ดี ลูกสะใภ้ที่ดี และเป็นมารดาที่ดี ซ้ำร้ายสังคมมักนิยมให้สตรีแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย ตัดโอกาสทางการศึกษาเล่าเรียนเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะอย่างอื่นไปหมดสิ้น ปัจจัยดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีผลอย่างมากต่อการเลือกแสดงพฤติกรรมของสตรีมาก มากที่สุดกว่าบรรดาปัจจัยอื่น ๆ ในหลาย ๆ ครั้งที่เห็นว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏข้อความกล่าวถึงสตรีที่มีพฤติกรรมปฏิบัติต่อพระภิกษุอย่างไม่เหมาะสม เช่น ขึ้นขอบพระภิกษุพยายามด้วยวิธีอันไม่ควรต่าง ๆ ให้ท่านบอกลาสิกขา ยั่วยวนพระภิกษุให้เกิดความกำหนัดยินดีในกามเพียงเพื่อมีความสัมพันธ์ทางเพศ ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี ประพฤตินอกใจสามี หรือความประพฤติที่ไม่เหมาะสมในด้านอื่น ๆ เหล่านี้ผู้วิจัยเห็นว่า ล้วนเป็นผลมาจากการขาดการศึกษาเล่าเรียน ศึกษาอบรมฝึกหัดกาย วาจา ฝึกความอดทน อดกลั้นต่ออารมณ์ยั่วยุดต่าง ๆ ที่จะต้องพบเจอในชีวิต จึงทำให้ขาดภูมิคุ้มกันขาดการยับยั้งชั่งใจ ตัดสินใจผิดพลาดเพลินไปตามกระแสอารมณ์ เนื้อหาในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงใคร่นำเสนอเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมที่เป็นปัจจัยแวดล้อมที่หล่อหลอมให้สตรีแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ดังนี้

สิทธิ และโอกาสทางการศึกษาของสตรี อัปปีสสุตสูตรแสดงให้เห็นว่า “สตรีที่ถูกจำกัดสิทธิในการศึกษาจนเป็นคนมีการศึกษาน้อยย่อมทำให้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างยากลำบาก และจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาสติปัญญาในระดับสูงด้วย”^{๑๔๗} สตรีจะไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนให้ศึกษาคัมภีร์ทางศาสนาและการปฏิบัติมีความเชื่อว่า “สตรีไม่สามารถไปสวรรค์ได้ด้วยผลบุญของตน แต่จะ

^{๑๔๗} คุรยละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๐/๓๑๕.

ไปสวรรค์ได้ด้วยการเชื่อฟังสามีของตนอย่างไรข้อกังขา แม้ว่าสามีนั้นจะเป็นคนใจคอดุร้าย”^{๑๔๘} ด้วยสภาพดังกล่าวมานี้ทำให้สตรีต้องอยู่กับเหย้ากับเรือนไม่ได้โอกาสในการใช้ชีวิตที่ต้องเสี่ยงภัยอันตราย เยี่ยงบุรุษ เช่น การออกล่าสัตว์ ทำการเกษตร ทำสงคราม เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุการณ์นานวันเข้าสตรีเลยขาดความชำนาญไปเรื่องต่าง ๆ ไป รวมทั้งเรื่องการออกบวช บำเพ็ญสมณธรรม พิธีกรรมทางศาสนาด้วย^{๑๔๙} ทำให้องค์ความรู้และประสบการณ์ของสตรีคับแคบมีขีดความสามารถในการใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างจำกัดบางทีบางครั้งไม่เข้าใจขอบเขตด้านการแสดงออกทางพฤติกรรมของตนเองในที่สาธารณะเพราะธรรมชาติส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่แต่เพียงภายในบ้าน

ศักยภาพในการพัฒนาตนเองของสตรี ในสมัยพุทธกาลสภาพของสตรีในหลาย ๆ ด้านเริ่มดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสถานภาพทางศาสนาหรือทางสังคม พระพุทธศาสนายกย่อง ให้ความสำคัญกับสตรีไม่ต่างจากบุรุษ และยอมรับว่าสตรีมีศักยภาพในทางจิตวิญญาณทัดเทียมกับบุรุษในการบรรลุธรรม^{๑๕๐} หลักธรรมสำหรับพัฒนาสตรีก็ไม่ต่างจากหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุรุษ คือ บุญกิริยาวัตถุและหลักไตรสิกขา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏภาพความสำเร็จของการพัฒนาสตรีเป็นจำนวนมาก ในทุก ๆ ระดับ ทั้งภิกษุณี และอุบาสิกา และสตรีเหล่านี้ก็เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาในการศึกษา เผยแผ่ ปกป้อง คุ้มครองพระพุทธศาสนาในดำรงมั่นคงอยู่ได้ ในวัชฌิมสูตร มีข้อความแสดงให้เห็นว่า “สตรีได้รับโอกาสจากทางพระพุทธศาสนาให้ได้ศึกษาปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้าได้”^{๑๕๑} โอกาสเช่นนี้นับเป็นมิติใหม่ในวงการศาสนาที่มักกีดกันสตรีไม่ให้มีส่วนร่วมหรือมีโอกาสแม้กระทั่งในการศึกษาพัฒนาความคิด ความประพฤติตามหลักคำสอนของศาสนาดั้งเดิม ในยุคนั้นเป็นมิติของการพัฒนาสตรีให้บรรลุถึงศักยภาพที่แท้จริงในตัวเอง นอกจากนี้เนื้อหาในตอนท้ายของมาตุคามสังยุต กล่าวถึงสตรีในฐานะเป็นคนที่ต้องมีศาสนาจึงจะทำให้ชีวิตมีความเจริญ มีความแคล้วคล้ำในการครองเรือน และสามารถพัฒนาตนเองให้ เข้าสู่ความเป็นพระอริยเจ้าได้ พระพุทธศาสนามีหลักธรรมพื้นฐานของสตรีผู้แคล้วคล้ำไว้ว่า ต้องประกอบด้วยศีล ๕ และหากตั้งมั่นในวัชฌิมธรรม ๕ อย่างก็จะทำให้รู้จักเลือกถือเอาแต่สิ่งอันเป็นสาระและสิ่งที่ประเสริฐ วัชฌิมธรรม ๕ ประการนั้น ได้แก่ “เจริญด้วยศรัทธา เจริญด้วยศีล เจริญด้วยสุตะ (การฟัง) เจริญด้วยจาคะ (ความเสียสละ) และเจริญด้วยปัญญา”^{๑๕๒} สอดรับกับปัญญาสี่ลิวสารทสูตรกล่าวถึงศักยภาพของสตรีในการพัฒนาตนเองว่า มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๕ ประการ คือ ๑) เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๕) จากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็น

^{๑๔๘} มานพ นักการเรือน, **พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๑๔๙} พระศรีปริยัติโมลี และคณะ, **สตรีในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ หจก. เอมี เทรดิง, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๑๕๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๒/๕๙.

^{๑๕๑} ตูรายละเอียดยใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๓/๓๓๓.

^{๑๕๒} ตูรายละเอียดยใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๓/๓๓๓-๓๓๔.

เหตุแห่งความประมาท อนุรุทธะ มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^{๑๕๓}

ทางเลือกในการประกอบอาชีพ มีคำสอนที่สะท้อนให้เห็นว่า สตรีมีข้อจำกัดในการเลือกประกอบอาชีพมากในยุคนั้น ดังข้อความในกัมโปชสูตรที่กล่าวไว้ว่า มาตุคามเป็นคนมักโกรธ ชอบริษยา ตระหนี่ ไม่มีปัญญา จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้มาตุคามนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ ไปแคว้นกัมโปชะไม่ได้”^{๑๕๔} ทำให้ทราบว่าสตรีไม่อาจเข้าไปมีส่วนร่วมในสภาการบริหารประเทศ บ้านเมือง ไม่อาจได้รับความไว้วางใจให้รับผิดชอบงานใหญ่ ๆ และไม่สามารถที่จะเป็นพ่อค้าไปค้าขายต่างบ้านต่างเมืองได้ เพราะไม่มีปัญญา มักโกรธ ชอบริษยาซึ่งมีสาเหตุมาจากการไม่ได้โอกาสทางการศึกษาอบรมทั้งสิ้น สอดรับกับข้อความในพุทธาคฤสุตรกล่าวโดยใจความว่า สตรีไม่อาจเป็นใหญ่ในด้านต่าง ๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นพระพุทเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะ พญามาร และพรหมได้^{๑๕๕} ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า โอกาสหรือทางเลือกในการประกอบอาชีพของสตรีนั้นจำกัดมากสภาพเช่นนี้ย่อมมีผลการแสดงพฤติกรรมของสตรีเป็นอย่างมากเพราะจำเป็นจะต้องแสดงบทบาทอยู่ในกรอบที่สังคมกำหนดวางเอาไว้ซึ่งบางที่บางครั้งก็ปิดกั้นศักยภาพที่แท้จริงของสตรีไว้อย่างน่าเสียดาย

๔.๔ วิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณฑลชาดก

ในกุณฑลชาดกกล่าวถึงความสัมพันธ์ของบุรุษกับสตรีในทางที่ไม่ดี เป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดโทษอันตราย โดยที่โทษนั้นหมายเอาเฉพาะความเสียหายอันเกิดแก่ฝ่ายบุรุษอันเป็นผลจากการกระทำของสตรี สตรีที่ปรากฏในกุณฑลชาดกมีข้อความบ่งชี้ว่า โดยมากเป็นสตรีที่อยู่ในฐานะเป็นภรรยา ข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเนื่องด้วยต้นเหตุเกิดจากภรรยาเก่าของภิกษุหนุ่มทั้ง ๕๐๐ เหตุการณ์ในอดีตก็เป็นเรื่องนภรรยาของพญานกกุณฑลละ กับ นกปณณมุขะ เนื้อเรื่องโดยมากจึงกล่าวถึงความสัมพันธ์ที่มีโทษอันเกิดจากพฤติกรรมที่ไม่ดีของสตรีผู้เป็นภรรยา พฤติกรรมสตรีที่กล่าวไว้ในบทก่อนนั้น คือ ความประพฤติของสตรีที่มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ไม่เหมาะสมในแง่ต่าง ๆ ทั้งต่อชายที่เป็นสามีหรือต่อชายทั่วไป โดยเฉพาะชายที่เป็นนักรบวช ภาพลักษณ์ของสตรีดังกล่าวจึงเป็นเหมือนตัวแทนของสตรีที่มีพฤติกรรมร้ายที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนาในกุณฑลชาดก สะท้อนให้เห็นว่า ชาดกนั้นมีทัศนะเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา จึงสมควรวิเคราะห์พฤติกรรมร้าย ๆ เหล่านั้นให้ละเอียดขึ้นให้เห็นภาพลักษณ์ที่ชัดเจน ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจักนำเอาพฤติกรรมการกระทำที่ก่อให้เกิดโทษแก่บุรุษนั้นมาวิเคราะห์ตามกรอบทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อพฤติกรรมสตรีที่ได้กล่าวไว้ โดยจักวิเคราะห์ใน ๕ กลุ่มพฤติกรรม ประกอบด้วย ๑) พฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่องเพศ ๒) พฤติกรรมดูหมิ่นสามี ๓) พฤติกรรมละทิ้งสามี ๔) พฤติกรรมเห็นแก่ได้ ๕) พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์ โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์ในระบอบวงจรพฤติกรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่าด้วยต้นเหตุ (กิเลส) พฤติกรรม (กรรม) และผลของพฤติกรรม (วิบาก) สำหรับ

^{๑๕๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕.

^{๑๕๔} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๘/๘๐/๑๒๕.

^{๑๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๐/๑๖๗.

ในส่วนของวิบากหรือผลของพฤติกรรมนี้ผู้วิจัยจักนำเสนอเป็น ๒ ระดับ คือ ผลที่จะเกิดขึ้นทันทีเมื่อแสดงพฤติกรรมกับผลที่จะเกิดตามมาจากผลที่เกิดขึ้นนั้น จึงได้กรอบการวิเคราะห์ ๔ ประเด็น ดังนี้

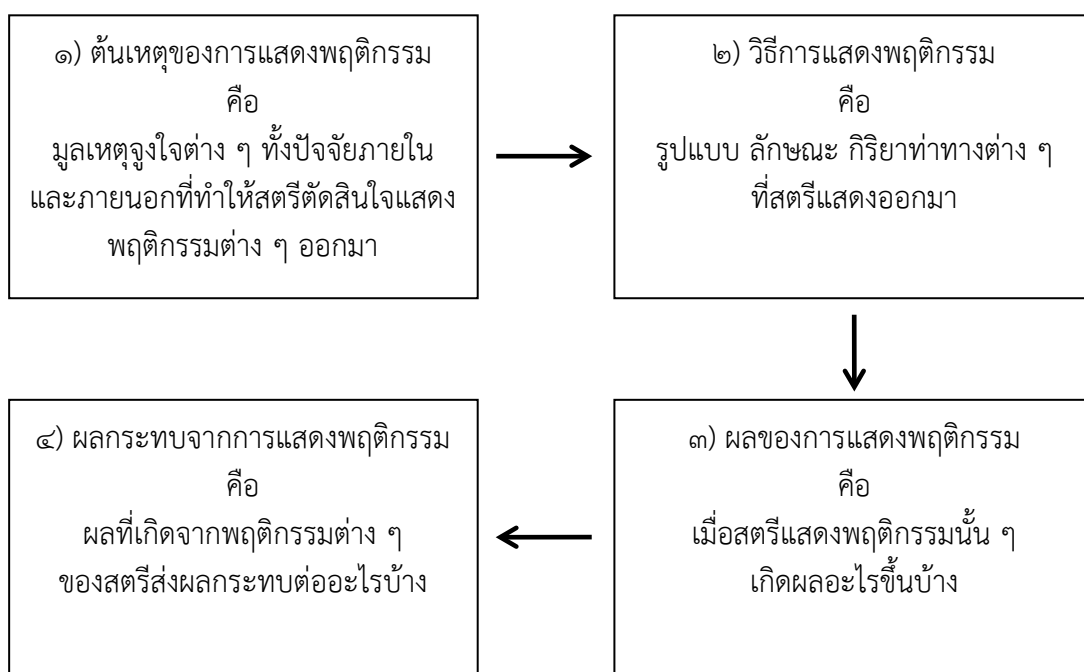
๑) ต้นเหตุของการแสดงพฤติกรรม กล่าวถึงสาเหตุแรงจูงใจอันเป็นต้นต่อสำคัญที่ทำให้ให้สตรีต้องแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา

๒) วิธีการแสดงพฤติกรรม กล่าวถึงลักษณะกิริยาท่าทางที่สตรีแสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นด้วยร่างกาย ด้วยวาจาถ้อยคำ หรือในทางจิตใจ

๓) ผลของการแสดงพฤติกรรม กล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อสตรีแสดงพฤติกรรมออก

๔) ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม กล่าวถึงผลที่เกิดขึ้นจากการที่สตรีแสดงออกมาแล้วนั้นทำให้เกิดผลอะไรตามมาบ้างในภายหลัง

แผนภูมิที่ ๔.๑ รูปแบบการวิเคราะห์พฤติกรรม

๔.๔.๑ พฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่องเพศ

เป็นพฤติกรรมที่พบมากในคุณาลชาดกตลอดทั้งเรื่องมีข้อความกล่าวถึงสตรีในทำนองพฤติกรรมร้าย ๆ เกี่ยวกับเรื่องทางเพศไว้มากมาย จัดกลุ่มได้ ๔ ประเภท คือ ๑) พฤติกรรมยั่ววนชายให้หลงใหล ๔๐ ประการ ๒) พฤติกรรมนำความประทุษร้ายมาให้สามี ๙ ประการ ๓) พฤติกรรมประทุษร้ายสามี ๒๕ ประการ ๔) พฤติกรรมนอกใจสามี

๔.๔.๑.๑ พฤติกรรมยั่ววนชายให้หลงใหล ๔๐ ประการ ในคุณาลชาดกปรากฏข้อความสื่อถึงกิริยา ท่าทาง หรือคำพูดของสตรีที่จะทำให้บุรุษหลงใหล ๔๐ ประการ^{๑๕๖} คือ

^{๑๕๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

๑. บิดกาย	๒๑. ทำซิกซ์ด้วยการเล่นดนตรี
๒. ก้มลง	๒๒. ทำซิกซ์ด้วยการร้องให้
๓. เอียงกราย	๒๓. ทำซิกซ์ด้วยการกรีดกราย
๔. ทำเอียงอาย (เขิน)	๒๔. ทำซิกซ์ด้วยการแต่งกาย
๕. เอาเล็บถูกัน	๒๕. สบตา (จ้องมอง)
๖. เอาเท้าเหยียบกันปิดไปมา	๒๖. สายสะเอว
๗. เอาไม้ขีดดินเล่น	๒๗. สายของลับ (ก้น-นม)
๘. ให้เด็กกระโดด	๒๘. เปิดขาอ่อน
๙. เล่นกับเด็ก ให้เด็กเล่น	๒๙. ปิดขาอ่อน
๑๐. จูบเด็กให้เด็กจูบ	๓๐. เปิดหน้าอกให้ดู
๑๑. ทานเองให้เด็กทาน (ขนม)	๓๑. โข้วรักแร้ให้ดู
๑๒. ให้ของเด็ก	๓๒. โข้วสะดือ
๑๓. ขอของจากเด็ก	๓๓. หลิวตา
๑๔. เลียนแบบเด็ก	๓๔. ยักคิ้ว
๑๕. ทำเสียงสูง	๓๕. เม้มปาก
๑๖. ทำเสียงต่ำ	๓๖. แลบลิ้น
๑๗. พุดปกปิด (คำกำกวม)	๓๗. แกล้งทำผ้าหลุด
๑๘. พุดเปิดเผย	๓๘. นุ่งผ้าใหม่
๑๙. ทำซิกซ์ด้วยการพ้อนรำ	๓๙. สยายผม
๒๐. ทำซิกซ์ด้วยการขับร้อง	๔๐. เกล้าผม

บรรดาพฤติกรรม ๔๐ ประการนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ข้อความดังกล่าวนี้มีหลักฐานไม่เพียงพอจะสรุปได้ว่า สตรีในกุณฑลชาตคนี้มีสถานภาพเป็นภรรยาหรือสตรีทั่ว ๆ ไป ซึ่งพิจารณาจากบริบทแล้วพบว่า ควรหมายถึงสตรีทุก ๆ สถานภาพโดยไม่จำกัด เพราะเนื้อหาสะท้อนให้เห็นว่า กิริยาทั้ง ๔๐ ประการนี้ ส่วนใหญ่เป็นจารีตธรรมชาติของสตรีเพศที่จะแสดงกิริยาท่าทางลักษณะเช่นนี้เป็นธรรมดา และบุรุษที่จะได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมนี้ ก็ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นบุรุษที่มีสถานภาพเป็นสามีด้วย เพราะฉะนั้น พฤติกรรมทั้ง ๔๐ ประการนี้จึงหมายถึงอาการที่สตรีทั่ว ๆ ไป แสดงออกเพื่อยึดครองใจของบุรุษให้เกิดความหลงใหล เกิดความรู้สึกต้องการทางเพศ^{๑๕๗}

ในประเด็นของการยั่ววนทำให้เกิดความต้องการทางเพศนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า จุดสำคัญคือเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของสตรีว่าที่แสดงออกมาเช่นนี้มีเจตนาจงใจให้บุรุษเห็นแล้วเกิดความหวนไหว หรือเกิดความต้องการทางเพศหรือไม่ กรณีตัวอย่าง นางสิริมาที่พระหนุ่มเห็นแล้วชื่นชอบไม่เป็นอันกินอันนอนได้แต่เพียงคิดถึงนาง ทั้งที่นางมิได้มีเจตนาเลยแม้แต่น้อยที่จะให้พระหนุ่มนี้รู้สึกแบบนั้น เพราะจริง ๆ แล้วนางกำลังตั้งใจตักบาตรและกำลังป่วยอยู่ด้วยซ้ำ แต่ด้วยอำนาจกิเลส และ

^{๑๕๗} คุรยละเอียดในด ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๓๐-๖๓๑.

ความงามของนางต้องตาต้องใจของพระหนุ่ม กรณีเช่นนี้เห็นสมควรกลับคำกล่าวใหม่ได้ว่า บุรุษย่อมหลงไหลสตรีเพราะสตรีแสดงกิริยาอาการ ๔๐ อย่าง แต่ตรงข้ามหากสตรีแสดงกิริยาอย่างใด อย่างหนึ่งใน ๔๐ อย่างนี้ด้วยความตั้งใจอยากให้บุรุษหลงไหล ข้อนี้ก็ย่อมนับได้ว่าเป็นการยั่วยวนตามความหมายในบริบทนี้ ดังกรณีพระสุนทรสมุททเถระถูกสตรียั่วยวนว่า “ท่านเป็นนักบวชที่ยังหนุ่มแน่น โปรดเชื่อฟังดิฉันจงบริโภคมกามที่เป็นของมนุษย์ ดิฉันจะมอบทรัพย์สมบัติให้ท่าน ดิฉันขอให้สัจจะแก่ท่านถ้าท่านไม่เชื่อจะให้ดิฉันนำไฟมาทำการสบถต่อท่านก็ได้ เมื่อคราวที่เราทั้งสองแก่เฒ่าจนถือไม้เท้าจึงค่อยบวชเมื่อเป็นเช่นนั้นนับว่าได้ช่วยชนะในโลกทั้ง ๒”^{๑๕๘}

ในด้านพฤติกรรมที่แสดงออกผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า เกือบทั้งหมดเป็นเพียงกิริยาอาการเคลื่อนไหวปกติที่สตรีทุก ๆ คนจะต้องทำเหมือน ๆ กัน จะมีก็แต่เพียงกลุ่มกิริยาอาการที่กล่าวถึงสตรีแต่งกายไม่มีมัดชิดเปิดเผยอวัยวะบางส่วนที่ควรปกปิดที่เข้าใจว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง แม้ไม่ตั้งใจจะยั่วยวนแต่พฤติกรรมเช่นนี้นับว่าเป็นการยั่วยวนได้โดยอนุโลมทันทีที่แสดงออกมาเพราะเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่า ส่วนต่าง ๆ ของสตรีนั้นเป็นที่ต้องตาต้องใจของบุรุษเพศเป็นปกติธรรมดาตั้งกล่าวไว้แล้วในบทที่ว่าด้วยอิทธิพลของสตรีต่อบุรุษ บุรุษใดพบเห็นเข้าย่อมเกิดความรู้สึกทางเพศอย่างแน่นอน และพฤติกรรมการแต่งกายแสดงสัดส่วนแห่งร่างกายของสตรีนี้ ในสังคมปัจจุบันพบเห็นได้เป็นปกติจนชินตาทั้งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่าสตรีสามารถทำได้ แม้จะเชื่อกันอย่างมั่นใจว่าพฤติกรรมเช่นนี้เป็นพฤติกรรมยั่วยวนให้บุรุษเกิดความต้องการทางเพศก็ตาม ในส่วนของกิริยาการเคลื่อนไหวทางกายหรือทางวาจาซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นพฤติกรรมปกติของสตรีเพศนั้นแยกวิเคราะห์เป็น ๒ ประเด็น โดยอาศัยเจตนาของสตรีผู้แสดงเป็นเกณฑ์ ประการแรกหากสตรีมีความปรารถนาต้องการให้บุรุษหลงไหลชื่นชอบแล้วจึงแสดงกิริยาต่าง ๆ ออกมาไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมใด ๆ ก็ตามอาจจะเรียกร้อยยงดงามนอกเหนือจากพฤติกรรม ๔๐ ประการนี้ด้วย ย่อมนับว่าเป็นพฤติกรรมยั่วยวนทั้งนั้น แต่หากสตรีไม่ได้มีความต้องการเป็นแต่เพียงแสดงออกเพราะเป็นธรรมชาติทางสรีระ ทางจิตใจ ทางบทบาทหน้าที่หรือด้วยเหตุอื่นใด ด้วยจิตใจที่ปราศจากความต้องการให้บุรุษชื่นชอบหลงไหล ด้วยกิริยาดังกล่าวนี้กลับมีผลทำให้บุรุษชื่นชอบหลงไหลเกิดความรู้สึกทางเพศเพราะธรรมชาติภายในของบุรุษที่มีความต้องการสตรีได้รับการกระตุ้นจากพฤติกรรมนั้น กรณีเช่นนี้หากมองในมุมมองของสตรีคงไม่มีสตรีคนไหนรับรองว่าเป็นพฤติกรรมยั่วยวนเพราะสตรีเจ้าของพฤติกรรมนั้นไม่ได้มีเจตนาจะทำให้บุรุษสัมผัสแล้วเกิดความต้องการทางเพศแต่บุรุษต่างหากที่มีความต้องการทางเพศไปเองดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระอานนทคราวที่ถูกถามเรื่องที่ถูกจะพึงติดต่อกับสตรีอย่างไร^{๑๕๙}

สำหรับผลที่เกิดจากการที่สตรีแสดงพฤติกรรม ๔๐ ประการเหล่านี้้ออกมานั้น แยกพิจารณาได้เป็น ๒ ประเด็น คือ ผลต่อตัวสตรีเอง กับ ผลต่อบุรุษที่สัมผัสพฤติกรรม ด้านสตรีผู้แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ บรรดา ๔๐ ประการนี้ ย่อมถูกสังคมประมาณว่าไม่รู้จักรักรักและไม่ควรแก่เพศสภาพของตนเอง เป็นเหตุให้ชายที่พบเห็นหรือคนอื่น ๆ ที่รับรู้เข้าใจว่าเธอกำลังแสดงอาการเพื่อยั่วผู้ชาย ความเป็นสตรีต้องรู้จักรักษาวลสงวนตัว มีมารยาทแห่งความเป็นสตรีตามประเพณีวัฒนธรรม

^{๑๕๘} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๓๑. ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๕๙-๔๖๕/๔๑๘.

^{๑๕๙} ดุราลัยละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๓/๑๕๑. และบทที่ ๓ เล่มนี้, หน้า ๘๐ - ๘๓.

ศาสนา และความเชื่อ ถูกกล่าวหาว่าเป็นหญิงแพศยา หญิงสัจจระ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว สตรีนั้นจักเป็นที่รังเกียจของสังคม ไม่ได้รับเกียรติที่สตรีเพศจะพึงได้รับ ไม่มีตระกูลไหนต้องการรับเข้าเป็นลูกสะใภ้ หากมีสามีแล้วก็อาจเป็นเหตุให้สามีรังเกียจดูหมิ่นหย่าร้างเอาได้ ส่วนผู้ชายที่รับพฤติกรรมนั้น เป็นไปได้มากกว่าต้องชื่นชอบ หลงใหลใฝ่หาขาดสติ ไม่อาจจะสำรวมระวังควบคุมตัวเองได้ หลงไปตามอำนาจกิเลสตัณหาไม่เป็นอันทำการงานเสื่อมจากประโยชน์ที่ตนควรจะได้รับ หากเป็นสามีมีภรรยาแล้ว อาจลุกลามไปสู่การประพฤตินอกใจภรรยา ทอดทิ้งภรรยา ครอบครัแตกแยก หากเป็นบรรพชิตก็อาจขาดสติทำลายพรหมจรรย์ ดังตัวอย่างของพระหนุ่มที่หลงนางสิริมาที่กล่าวไว้

ในแง่ของการนำคำสอนไปใช้ ผู้วิจัยเห็นว่า คำสอนนี้มีประโยชน์มากต่อสังคมในเรื่องการระมัดระวังความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง เป็นเรื่องทีละเอียดอ่อนผู้ชายกับผู้หญิงหากจะเปรียบก็เหมือนกับน้ำมันและไฟต่างเป็นเชื้อสนับสนุนกันและกัน เพราะโดยปกติแล้วชายก็ต้องการหญิงและหญิงก็ต้องการชายแม้ด้วยการเห็น ได้ยินเสียง สัมผัสกลิ่นกาย จับเนื้อต้องตัว หรือว่าแม้ด้วยอาการเพียงคิดถึงอยู่ในใจ มีตัวอย่างมากมายในคัมภีร์ที่สะท้อนให้เห็นพลาณาภาพของสตรีที่มีต่อบุรุษ และบุรุษที่มีต่อสตรี รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันที่มีให้เห็นตามหน้าข่าวในแต่ละวัน ประโยชน์ต่อสตรีก็จักได้รู้ และเข้าใจว่าการกระทำของตนนั้นซึ่งตนคิดว่าเป็นเพียงกิริยาตามธรรมดาของตนเท่านั้นมีผลต่อจิตใจของบุรุษอย่างไร ก็จักได้สำรวมระวังการแสดงออกทางกาย ทางวาจาไม่ให้รบกวนจิตใจของชายผู้พบเห็นจนเกินไปอันจะนำไปสู่การประพฤตินอกใจผิดศีล ผิดธรรม สำหรับบุรุษโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่แต่งงานมีภรรยาแล้วจักได้ระมัดระวังไม่ปล่อยใจให้ยินดีป้องกันปัญหาที่จะเกิดตามมาได้ หรือเป็นนักบวชที่ตั้งใจตเว้นจากการเกี่ยวข้องกับสตรีจักได้รู้เท่าทันกิริยาอาการต่าง ๆ ของสตรีที่จะทำให้จิตใจกำเริบ จนไม่อาจรักษาพรหมจรรย์ต่อไปได้ ระงับอาการได้ทัน

ตารางที่ ๔.๒ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมยั่ววนชายให้หลงใหล ๔๐ ประการ

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมยั่ววนชายให้หลงใหล ๔๐ ประการ	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	- เพราะเป็นธรรมชาติของสตรีเพศ - เพราะความกำหนัดยินดีในบุรุษที่พบเห็น - เพราะต้องการมัดใจบุรุษให้ชื่นชอบเกิดความต้องการทางเพศ
วิธีการแสดงพฤติกรรม	แสดงด้วยกิริยา ๔๐ ประการ ทางกาย และวาจา หรือโดยใช้วัตถุสิ่งของ เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย อาการ เสื้อผ้า และบุคคลประกอบการแสดงด้วย
ผลของการแสดงพฤติกรรม	- ต่อตัวสตรีผู้แสดง ทำให้ถูกมองว่าเป็นสตรีที่ไม่รู้จักรักษาวลสงวนตัว มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เป็นสตรีที่ไม่ดีงามตามประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ - ต่อชายที่พบเห็น ชื่นชอบ หลงใหลใฝ่หาขาดสติ ไม่อาจระมัดระวังควบคุมตนเองไม่ได้ เป็นไปตามอำนาจกิเลสตามตัณหา

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมวัยรุ่นชายให้หลงไหล ๔๐ ประการ	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ต่อตัวสตรี เป็นที่รังเกียจของสังคม ไม่ได้รับเกียรติที่สตรีเพศจะพึงได้รับ หากมีสามีแล้วก็อาจเป็นเหตุให้สามีรังเกียจดูหมิ่นหย่าร้างเอาได้ - ต่อตัวบุรุษ ไม่มีสมาธิ ไม่พร้อมสำหรับการประกอบกิจการที่เป็นประโยชน์ หากมีภรรยาแล้ว อาจลุ่มลุ่มไปสู่การประพฤตินอกใจภรรยา ทอดทิ้งภรรยา ครอบครัวยแตกแยก หากเป็นบรรพชิตก็อาจขาดสติทำลายพรหมจรรย์

๔.๔.๑.๒ พฤติกรรมนำความประทุษร้ายมาให้สามี ๙ ประการ

เป็นพฤติกรรมที่ภรรยาทำไปแล้วจะเป็นเหตุนำความเดือดร้อนใจ ไม่สบายใจ นำความทุกข์ใจมาให้สามี มีกล่าวไว้ในกุณฑลชาดก ๙ ประการ^{๑๖๐} ดังนี้

- (๑) ไปสวนดอกไม้เป็นประจำ
- (๒) ไปอุทยานเป็นประจำ
- (๓) ไปทำน้ำเป็นประจำ
- (๔) ไปตระกูลญาติเป็นประจำ
- (๕) ไปตระกูลคนอื่นเป็นประจำ
- (๖) ส่องกระจกและประกอบตบแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าเป็นประจำ
- (๗) ชอบดื่มน้ำเมาเป็นประจำ
- (๘) เยื้องมองทางหน้าต่างเป็นประจำ
- (๙) ชอบยืนอวดทรวดทรงอยู่ที่ประตูเป็นประจำ

ในทัศนะของผู้วิจัยมีความเห็นว่า สาระสำคัญอย่างหนึ่งที่ควรคำนึงถึงคือคำว่า “เป็นประจำ” ซึ่งตรงกับคำบาลีว่า “สีล” เป็นคำที่สื่อความหมายว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ทั้ง ๙ ประการนี้ สตรีนั้นกระทำเป็นประจำติดนิสัย ทำเป็นกิจวัตร หรือเรียกว่าเสพติดพฤติกรรมเหล่านี้ ในทางตรงกันข้าม อาจพิจารณาได้ว่าหากทำเป็นครั้งเป็นคราวก็อาจพอรับได้อยู่ เพราะพฤติกรรมหลายอย่างในบรรดา ๙ อย่างนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องปกติที่ใคร ๆ ก็ทำ และเป็นสิ่งที่จะต้องทำด้วย เช่น การไปตระกูลญาติ ไปมาหาสู่กับตระกูลอื่น หรือการไปเที่ยวสวนดอกไม้ อุทยาน หรือว่าทำกิจธุระที่ทำน้ำ รวมทั้งการประดับตกแต่งร่างกาย เหล่านี้เป็นสิ่งที่ภรรยาสามารถทำได้แต่ต้องระมัดระวังอย่าให้บ่อยจนเกินไป หรือเกินขอบเขตที่ควรจะเป็นจนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา

^{๑๖๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๔๘/๑๔๓.

สวนดอกไม้ อุทยาน และทำน้ำ สถานที่ทั้ง ๓ แห่งนี้ เชื่อได้ว่าเป็นพื้นที่เปลี่ยวมีอันตราย โดยรอบไม่เหมาะไม่ควรที่สตรีที่แต่งงานแล้วจะไปเที่ยวหรือไปทำกิจกรรมเป็นประจำ เพราะการเป็นภรรยาที่มีหน้าที่จะต้องทำเป็นอันมากหากมีแต่เอาเวลาไปสวนดอกไม้ อุทยาน หรือทำน้ำเป็นประจำย่อมทำให้เสียการเสีงานที่จะต้องจัดแจงภายในบ้าน และจะเป็นเหตุให้สามีต้องเป็นห่วง ไม่สบายใจเกรงว่าจะเกิดอันตราย การที่ภรรยาต้องประสบกับอันตรายนับว่าเป็นความบกพร่องในหน้าที่ของสามีด้วยที่ไม่อาจดูแลคุ้มครองภรรยาให้ปลอดภัยได้ ทั้งสถานที่แบบนั้นเป็นที่ลับหลับตาหากเกิดอันตรายใด ๆ ขึ้นก็จักไม่มีใครช่วยเหลือได้ทัน ด้วยข้อจำกัดในระบบการสื่อสารและระบบความปลอดภัยในยุคสมัยนั้น ในอีกมุมหนึ่งอาจเป็นโอกาสที่สตรีที่มีจิตคิดไม่คิดจะได้ช่องโอกาสพบปะกับชายอื่น ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า “ภรรยาบอกสามีบ้าง ไม่บอกบ้าง ไปเที่ยวยังสวนดอกไม้เป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่งเนื่อง ๆ ประพฤติอนาจารในสวนนั้น กล่าวหลอกลวงสามีผู้โง่เขลา ให้เชื่อว่า วันนี้เราจะไปกระทำพิธีกรรมแก่รุกขเทวดาในสวน ฝ่ายสามีที่เป็นคนฉลาด ย่อมรู้ทันว่า หญิงคนนี้จะไปประพฤตินอนาจารในที่นั้นเป็นแน่ แล้วไม่ให้นางไปอีก”^{๑๖๑} กรณีเช่นนี้หากเป็นสมัยปัจจุบันเทียบได้กับการเที่ยวดื่มน้ำเมาตามสถานบันเทิงในเวลาวิกาล ไม่รักษานวลสงวนตัว ประพฤติไม่เหมาะสมกับฐานะการเป็นภรรยา ขาดสติช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ถูกล่อลวงไปทำอนาจารดังจะเห็นเป็นข่าวอยู่เป็นประจำ

กรณีการไปตระกูลญาติ หรือไปตระกูลคนอื่นเป็นประจำ ด้วยสภาพสังคมในยุคนั้นเชื่อได้ว่า การเดินทางต้องยกลำบากด้วยยานพาหนะและถนนที่ใช้สัญจร ทั้งเต็มไปด้วยอันตรายจากภัยต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากข้อความในกัมโปษสูตร^{๑๖๒} ที่กล่าวว่า สตรีไม่อาจเดินทางไปคว้นกัมโปษได้ ซึ่งก็หมายถึงการเดินทางไกลไปค้าขายต่างแดน สะท้อนให้เห็นว่าการเดินทางเป็นอุปสรรคต่อสตรีเพศ แม้สำหรับบุรุษเพศเองก็ยังมีอันตรายไม่ต่างกัน ดังจะเห็นจากข้อความในอรรถกถาธรรมบทเรื่องจักขุปาลเถระตอนที่หลานชายของพระจักขุบาลได้รับมอบหมายจากญาติให้ไปรับพระเถระกลับบ้านแต่ด้วยเกรงภัยจะเกิดระหว่างเดินทางจึงต้องให้หลานชายบวชเณรเพื่อป้องกันภัย จึงเห็นได้ว่าการเดินทางมีอันตรายมาก ดังนั้น การเดินทางเป็นประจำของภรรยาจึงเป็นเหตุทำให้สามีไม่สบายใจกังวลเป็นห่วง ในอีกด้านหนึ่งการที่ภรรยาไปตระกูลญาติ หรือตระกูลคนอื่นเป็นประจำนี้ นับว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ปกติ เป็นการทำความคุ้นเคยกับคนอื่นนอกครอบครัว หรือติดญาติมากเกินไปจนนำเรื่องภายในบ้านของตนเองอันควรปกปิดไปบอกให้คนอื่นได้รู้ หรือไปได้ยินได้ฟังเรื่องที่ไม่ดีของตระกูลอื่นแล้วนำกลับมาบอกคนในบ้านตนเองเป็นพฤติกรรมที่ไม่สร้างประโยชน์เป็นแต่เพียงตอบสนองกิเลสตัณหาเฉพาะตนเองเท่านั้น เป็นพฤติกรรมที่สามีไม่อาจจะยอมรับได้ เพราะสื่อให้เห็นว่าภรรยาไม่รู้บทบาทหน้าที่ของตนเองที่จะต้องดูแลจัดการภายในบ้านในทุก ๆ ด้านให้เรียบร้อย และอาจทำให้สามีเกิดความระแวงว่าภรรยากำลังเอาใจออกห่าง และที่สำคัญในกรณีเกี่ยวกับเรื่องเพศ การที่ภรรยาเดินทางออกนอกบ้านย่อมเป็นโอกาสที่จะได้พบเจอกับผู้ชายอาจชอบพอกันจนนำไปสู่การประพฤตินอนาจารนอกใจสามีได้ ดังกรณีของมารดาพระเจ้าพรหมทัตต์ บอกพระเจ้าโกศลราชว่า จะไปเยี่ยมราช

^{๑๖๑} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๒๕.

^{๑๖๒} อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๘๐/๑๒๕.

บุตร ณ ต่างเมือง ในระหว่างทางแอบหลงรักปิ่นทาลจันตะพราหมณ์ที่มาเข้าเฝ้าแล้วลักลอบประพฤติดอนาจาร^{๑๖๓}

ส่วนการดื่มน้ำเมานี้ผู้วิจัยเห็นว่าไม่จำเป็นต้องดื่มเป็นประจำก็นับว่าไม่ควรไม่เหมาะสมเป็นอย่างมากเป็นพฤติกรรมที่ผิดศีล ผิดธรรม ทำลายสุขภาพ ทำให้ขาดสติ ประมาทเปลืองพลาดแสดงการกระทำและคำพูดที่ไม่ดีต่าง ๆ ออกมาได้ง่าย การดื่มน้ำมาเป็นประจำตรงกับคำในปัจจุบันว่าติดสุรา คนที่ติดสุราย่อมไม่อาจทำงานอะไรได้ ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เป็นภาระของครอบครัว และคนรอบข้าง นอกจากนี้ฤทธิ์ของสุราอาจมีผลต่อการตั้งครรรค์ และพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กทารกในครรภ์อีกด้วย

ด้านพฤติกรรมการส่องกระจกตบแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าเป็นประจำ เยื้องมองทางหน้าต่างเป็นประจำ ชอบยีนอวดทรวงทรงเป็นประจำที่ประตู กิริยาอาการเหล่านี้สื่อถึงพฤติกรรมที่ไม่น่าไว้วางใจธรรมดาสตรีที่แต่งงานแล้วมีสามีแล้วย่อมต้องสนใจเอาใจใส่ดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านให้ความสำคัญกับรายละเอียดด้านความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว การตบแต่งร่างกายด้วยอาภรณ์เครื่องประดับเป็นลักษณะธรรมชาติของสตรีและพระพุทธศาสนาเองก็เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ดังจะเห็นได้จากกำหนดให้สามีต้องรู้จักให้เครื่องประดับภรรยาแต่ต้องอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมที่สำคัญ ข้อนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า เกณฑ์ในการพิจารณาว่าขนาดไหนควร และขนาดไหนเกิดควรไม่มีมาตรฐานคงที่ ต้องตั้งอยู่บนฐานการยอมรับได้ของสามีประการหนึ่ง และบทบาทหน้าที่หลักของความ เป็นภรรยาไม่เสียหายประการหนึ่ง และอีกประเด็นหนึ่งต้องไม่ใช่จ่ายทรัพย์ไปกับการตบแต่งมากจนเกินฐานะ เพราะฉะนั้น บริบทของเนื้อหาในข้อนี้หมายถึงพฤติกรรมที่นำความเดือดร้อนใจมาให้สามี นั่นก็ย่อมหมายถึง เป็นพฤติกรรมที่สามียอมรับไม่ได้ บทบาทหน้าที่หลักของตนเองเสียหาย และใช้จ่ายทรัพย์และเวลาไปกับการตบแต่งประดับประดาตนเองเกินควร ทั้งนี้หากวิเคราะห์ในมุมมองของสามี ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า เป็นไปได้ยากที่สามีจะเข้าใจว่าภรรยากำลังสนใจประดับตบแต่งเนื้อตัวไปเพื่ออะไรกันเพราะมีสามีแล้ว อาจทำให้สามีคิดไปไกลว่าภรรยากำลังสนใจผู้ชายอื่น ต้องการแต่งตัวแสดงความสวยเพื่อมัดใจชายที่ตนกำลังหลงรักอยู่เป็นแน่ ซึ่งการมองทางหน้าต่าง และการยีนอวดทรวงทรงที่ประตูก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นที่กังขาของสามีไม่เข้าใจภรรยาว่าจะทำไปเพื่อต้องการอะไร ทำให้ต้องให้ความสนใจสิ่งต่าง ๆ นอกบ้านไม่ชวนขวยกิจการที่จำเป็นภายในบ้าน ควรเอาเวลาไปทำงานบ้านหรือทำกิจการอย่างอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว หรืออาจทำให้สามีวิตกกังวลว่า ภรรยากำลังแอบชอบพอกับชายอื่นที่แสดงออกมาอย่างนั้นก็เพื่อต้องการจะพบเจอชายที่ตนแอบชอบ ทั้งเป็นการแสดงเป็นนัยให้ชายนั้นทราบความในใจของตน เช่น พระนางกสินราเทวี^{๑๖๔} และพระนางปิงคิยานี^{๑๖๕}

เมื่อสามีไม่สบายใจ ภรรยาประพฤติดังนี้เป็นประจำเนื่อง ๆ ผลที่ตามมาย่อมทำให้เกิดความไม่เข้าใจกัน หวาดระแวงซึ่งกันและกัน เพราะธรรมชาติของสามีไม่ต้องการให้ภรรยาอยู่ห่างตัว ให้

^{๑๖๓} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐. พ.ช.อ. (ไทย) ๘/๔๑๒.

^{๑๖๔} ดุรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๑๑/๑๔๗.

^{๑๖๕} ดุรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๑๓/๑๔๘.

เดินทางโดยลำพัง ให้ไปมาหาสู่กับครอบครัวอื่น ให้ไปในสถานที่สาธารณะ ให้ดื่มน้ำเมาเพราะจะทำให้ขาดสติอันนำมาซึ่งการล่วงประเวณีกับชายอื่นได้โดยไม่รู้ตัว ให้มองออกนอกหน้าต่างบ่อย ๆ เพราะนั่นเป็นการแสดงออกว่า ภรรยาให้ความสนใจกับคนที่สัญจรผ่านมามากกว่าสามีของตัวเอง และไม่ยอมให้ใครเห็นทรวงทรงของภรรยาตัวเอง สิ่งเหล่านี้เป็นกิริยาที่ทำให้สามีเดือดร้อนใจ เกรงว่าภรรยาจะเอาใจออกห่าง ไม่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตนเอง เช่น ไม่ทำงานบ้าน ไม่เลี้ยงดูบุตรธิดา และมักใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้ไปกับเครื่องประดับตกแต่งร่างกายดึงดูดใจเพศตรงข้าม ทำให้เกิดปัญหาครอบครัวอาจนำไปสู่การหย่าร้างกันในที่สุดได้ เพราะพฤติกรรมดังกล่าวนั้นเป็นการกระทำที่สื่อแสดงว่าภรรยาคนนั้นยังไม่รู้ว่าตนเองอยู่ในสถานะอะไร และมีแนวโน้มที่จะมีสัมพันธ์กับชายอื่นและเลยไปถึงการพยายามทำร้ายหรือทอดทิ้งสามีของตนไปหาคนอื่นที่ตนชอบได้ตลอดเวลา

ตารางที่ ๔.๓ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมทำร้ายสามี ๙ ประการ

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมทำร้ายสามี ๙ ประการ	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ภรรยาไม่รู้หน้าที่ของความเป็นภรรยาที่ดี - ไม่เอาใจใส่กิจการภายในบ้าน - ไม่สำรวมรักษาศีล ไม่เคารพสามี - ไม่สนใจความรู้สึกของสามี - ปล่อยตัว ปล่อยใจไปตามอำนาจกิเลสตัณหา
วิธีการแสดงพฤติกรรม	<p>ไปในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นประจำ</p> <p>คลุกคลีกับตระกูลญาติและตระกูลอื่นเกินไป</p> <p>ดื่มน้ำเมา สิ่งเสพติดให้โทษ</p> <p>ประดับตกแต่งร่างกาย อวดเรือนร่าง</p>
ผลของการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้สามีเดือดร้อนใจเป็นทุกข์ - ใช้จ่ายทรัพย์สินไปกับเรื่องไม่จำเป็นเกินส่วน - บทบาทหน้าที่ภรรยาบกพร่อง
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สามีภรรยาไม่เข้าใจกัน - ครอบครัวขาดความอบอุ่น ไม่เจริญก้าวหน้า - ครอบครัวขาดสภาพคล่องทางการเงิน

๔.๔.๑.๓ พฤติกรรมประทุษร้ายสามี ๒๕ ประการ

เป็นการกระทำของภรรยาที่สร้างความเดือดร้อนใจให้สามีโดยตรง เป็นลักษณะพฤติกรรม การแสดงออกทางกายซึ่งสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นพฤติกรรมที่ไม่ต้องการการตีความใด ๆ

เลยเพราะชัดเจนในพฤติกรรมแล้ว เป็นอาการของภรรยาที่ไม่ซื่อตรงและประทุษร้ายสามี ในกุณาลชาดมีกล่าวไว้ ๒๕ ประการ^{๑๖๖} ดังนี้

- (๑) สรรเสริญการไปของสามี
- (๒) สามีจากไปแล้วไม่ระลึกถึง
- (๓) สามีกลับมาก็ไม่ยินดี
- (๔) พุดติเตียนสามี
- (๕) ไม่พุดสรรเสริญสามี
- (๖) ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสามี
- (๗) ไม่ประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสามี
- (๘) กระทบกิจอันไม่สมควรต่อสามี
- (๙) ไม่กระทบกิจอันควรต่อสามี
- (๑๐) นอนคลุมโปง
- (๑๑) นอนหันหลังให้
- (๑๒) นอนพลิกไปพลิกมาเป็นโกลาหล
- (๑๓) ทอดถอนหายใจยาว
- (๑๔) นอนกระสับกระส่ายเป็นทุกข์
- (๑๕) ไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะบ่อย ๆ
- (๑๖) ประพฤติตรงข้าม
- (๑๗) ได้ยินเสียงชายอื่นมักเงี่ยหูฟัง
- (๑๘) ล้างผลาญโภคทรัพย์
- (๑๙) ทำความสนิทสนมกับชายบ้านใกล้เรือนเคียง
- (๒๐) ชอบออกนอกบ้าน
- (๒๑) ชอบเที่ยวตามตรอกตามซอย
- (๒๒) ประพฤตินอกใจ ไม่เคารพสามี คิดประทุษร้ายอยู่เป็นนิตย์
- (๒๓) ยืนอยู่ที่ประตูเนือง ๆ
- (๒๔) เปิดรักแร้ อวัยวะ และถันให้ดู
- (๒๕) เที่ยวสอดส่องเพ่งมองไปยังทิศต่าง ๆ

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ข้อความนี้มีความชัดเจนมาก บรรดาพฤติกรรม ๒๕ อย่างนี้เป็น การแสดงออกครบ ๓ ช่องทางการแสดง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีความชัดเจนใน

^{๑๖๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐-๓๐๗/๑๔๕-๑๔๗.

เนื้อหาเป็นพฤติกรรมที่รุนแรง ยากที่จะมีสามีหรือชายใดจะทำใจยอมรับได้ มีความชัดเจนว่า เป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์เป็นพฤติกรรมด้านลบ มีผลกระทบต่ออารมณ์และความรู้สึกของชายผู้เป็นสามี ทำให้สามีเป็นทุกข์และรู้สึกเสียใจนานับประการ ไม่เหมาะสมที่สตรีผู้อยู่ในฐานะภรรยาจะพึงทำ ทำเมื่อไหร่ไม่ว่าจะมีเจตนาหรือปราศจากเจตนาก็ตามย่อมเป็นการทำร้ายสามีเมื่อนั้นทันที พฤติกรรมทั้ง ๒๕ ประการนี้ล้วนแล้วแต่เป็นพฤติกรรมที่สื่อให้เห็นว่าภรรยาไม่ได้รับรัก ห่วงใยสามีมีจิตใจที่ไม่ซื่อตรงต่อสามีพร้อมที่จะประพฤตินอกใจสามีได้ทุกเมื่อที่มีโอกาสและสื่อให้เห็นว่ามีความพยายามที่จะสร้างโอกาสให้ได้พบกับชายอื่นที่ตนเองหมายปองทั้งในบ้านและนอกบ้านเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความมักมากในกามคุณ ไม่รู้จักพอด้วยอำนาจามกิเลส แต่หากวิเคราะห์ในมุมมองของสตรีผู้ที่เป็นสามีก็ต้องพิจารณาตัวเองด้วยเช่นกันว่าที่ภรรยาทำเช่นนั้นนั้นตัวเองบกพร่องในเรื่องใดบ้างจึงเป็นเหตุให้ภรรยาเบื่อหน่ายไม่รักไม่ห่วงใยได้ถึงเพียงนี้ แต่อย่างไรก็ตามพฤติกรรมทั้ง ๒๕ ประการดังกล่าวมานี้ไม่เป็นการเหมาะสมโดยประการทั้งปวงที่สตรีผู้อยู่ในฐานะภรรยาจะพึงปฏิบัติไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม ดังนั้นจึงนับว่าเป็นพฤติกรรมที่ทำร้ายสามีอย่างรุนแรง เป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีนับแต่เดิมน และเป็นจุดด้อยหรือจุดที่ถูกประณามเสมอว่าเป็นผู้หญิงไม่ดีเพราะเมื่อสบโอกาสหรือมีที่ลับแล้วก็มักจะมีชู้ได้ง่าย แบ่งจำแนกได้ ๖ กลุ่มพฤติกรรม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ เกี่ยวกับการไม่อยู่บ้านของสามี ประกอบด้วย สรรเสริญการไปของสามี สามีไม่อยู่ก็ไม่คิดถึง สามีกลับมาก็ไม่ยินดี ๓ อย่างนี้ เป็นกิริยาของภรรยาที่ไม่ปกติมาก ธรรมดาคนเป็นสามีภรรยากันย่อมมีความรัก ความห่วงใยกันและกัน อยู่ใกล้ก็ยินดี อยู่ไกลก็ต้องคิดถึงห่วงหา ไม่ต้องการอยู่ห่างไกลกันแม้เพียงเสี้ยววินาที การที่ภรรยาชอบให้สามีไม่อยู่บ้าน พอสามีกลับมาแสดงอาการหงุดหงิด แบบนี้ย่อมสรุปได้ว่าภรรยา กำลังมีใจออกห่างสามี เริ่มจะมีหรือกำลังมีความสนิทสนมกับชายอื่นดังกรณีปรากฏในพุราชาชนชาติก มีเนื้อหาว่าด้วยความที่ภรรยาเป็นคนเข้าใจยากบ้างดีบ้างร้ายมักประพฤตินอกใจสามีเวลาที่สามีไม่อยู่บ้าน^{๑๖๗}

กลุ่มที่ ๒ เกี่ยวกับการพูด พูดดีเตี๋ยน และไม่พูดสรรเสริญสามี การพูดคุยปรึกษากันเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของการครองชีวิตคู่ ภรรยาได้รับยกย่องว่าเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของสามี ภริยา ปรามาสชา^{๑๖๘} เป็นคนที่สามีจะพูดคุยด้วยได้ทุกเรื่อง ดังนั้น สามีย่อมต้องการได้รับคำแนะนำ หรือคำตักเตือน หรืออีกอย่างหนึ่งก็คำพูดของภรรยาที่รักนั้นย่อมเป็นแหล่งกำลังใจมหาศาลให้กับสามีเพื่อบากบั่นพากเพียรสู้สิ่งยากสร้างครอบครัวให้มั่นคง มั่งคั่งด้วยทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของอำนวยความสะดวกมาสู่ครัวเรือน เพราะฉะนั้นคำพูดของภรรยาจึงสำคัญมากถ้อยคำที่อ่อนหวาน วาจาไพเราะย่อมจะเป็นกำลังใจให้แก่สามีได้เป็นอย่างดี ตรงกันข้ามหากเป็นวาจาคร่ำครวญด้วยน้ำเสียงที่ไม่น่าฟัง ประดุจคล้ายกับหนามทิ่มแทงโศตประสาทย่อมบั่นทอนกำลังใจสร้างความเจ็บช้ำน้ำใจให้กับสามีอย่างแน่นอนเพราะธรรมชาติของผู้ชายซึ่งรับบทเป็นหัวหน้าครอบครัวย่อมหวังว่าจะได้รับความรักและเคารพจากภรรยาผู้ที่ตนจะต้องเลี้ยงดู ด้วยเหตุนี้การพูดดีเตี๋ยนหรือไม่พูดสรรเสริญยกย่องสามีจึงเป็นการทำ

^{๑๖๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๔-๖๕/๒๗.

^{๑๖๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๙.

ร้ายสามี่ที่รุนแรงมากดังคำที่กล่าวไว้ว่าอาวุธร้ายที่ทำลายหลาย ๆ อย่างได้ คือ ถ้อยคำ ปากของมนุษย์นี้เองเป็นหอกที่มแทงที่รุนแรงกว่าอาวุธใด ๆ

กลุ่มที่ ๓ เกี่ยวกับความประพฤติและการกระทำ สิ่งใดดีมีประโยชน์ต่อสามี่หรือสิ่งใดเป็นภาระหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อสามี่ภรรยา ก็ควรปฏิบัติอย่าให้บกพร่องให้สมแก่ฐานะความเป็นคู่ชีวิตและความเป็นภรรยา การอยู่ร่วมกันของสามี่ภรรยา ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลอาศัยกัน การกระทำใด ๆ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ของกันและกัน การอยู่ร่วมกันของสามี่ภรรยาต่างฝ่ายย่อมหวังได้รับการเติมเต็มจากอีกฝ่าย ได้รับความสุขที่อีกฝ่ายจะช่วยทำให้ได้ การที่ภรรยาไม่ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่กระทำกิจที่ควรทำ ตรงข้ามกลับประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และทำกิจที่ไม่ควรทำ ย่อมเป็นการสร้างความเดือดร้อนใจให้สามี่ ทำให้สามี่เกิดความทุกข์ร้อนไม่เป็นอันประกอบอาชีพหาทรัพย์สินเงินทองมาจุนเจือครอบครัวพลอยทำให้ครอบครัวตกต่ำลำบากไปด้วยมีผลกระทบในวงกว้างตามมาอีกไม่น้อย

กลุ่มที่ ๔ เกี่ยวกับการนอน ว่าด้วยการหลับนอนของคู่สามี่ภรรยาเป็นอีกหนึ่งความสำคัญของชีวิตคู่เป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อนซึ่งต้องการความสงบความอบอุ่นที่เกิดจากความผูกพันที่เต็มไปด้วยความรักที่คู่สามี่ภรรยาจะส่งมอบให้แก่กันตลอดช่วงเวลาแห่งการหลับนอนในตอนกลางคืนเพื่อเติมเต็มพลังกายและพลังใจให้พร้อมสำหรับการมีชีวิตอยู่ในรุ่งเช้าวันต่อไป และอีกส่วนหนึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอาจเป็นพื้นที่ของการประกอบภารกิจระหว่างคู่สามี่ภรรยาซึ่งเป็นความต้องการตามสัญชาตญาณทางเพศเพื่อเสริมสร้างความอบอุ่นความคุ้นเคยทั้งเป็นการแสดงความรักต่อกัน และเพื่อต้องการบุตรธิดาเป็นกิจที่สามี่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความจริงใจและความรักความผูกพัน ในช่วงเวลาแบบนี้หากภรรยาแสดงอาการคล้ายไม่ต้องการสามี่ที่นอนอยู่ด้วยก็เพียงเพราะเป็นสามี่ภรรยาที่นอนคลุมโปงไม่ให้สามี่ถูกต้องเนื้อตัว นอนหันหลังให้สามี่ นอนพลิกไปพลิกมา รุนแรงไปหมด ถอนหายใจยาว นอนไม่เป็นสุขกระสับกระส่ายไปมาสร้างความวิตกให้สามี่ ซ้ำลุกออกไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะบ่อย ๆ อาการเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างความอึดอัดใจ ความคับแค้นใจให้สามี่ อาจคิดไปต่าง ๆ นานาว่าภรรยาไม่รักตนเอง ภรรยา กำลังมีคนรักใหม่เป็นการทำร้ายสามี่อย่างดูร้ายมาก เพราะธรรมดาสามี่จะมีภารกิจทำงานหนักนอกบ้านต้องเจอกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มากมายนอกบ้านกลับบ้านก็ต้องการนอนหลับพักผ่อนอย่างสบายใจแต่ต้องเจอเหตุการณ์แบบนี้ย่อมเหนื่อยใจเป็นทุกข์ ในอีกมุมหนึ่งหากมองไปในสมัยนั้นหน้าที่หลักของภรรยาอย่างหนึ่งคือการตอบสนองความต้องการทางเพศของสามี่ดังกรณีของนางอุตตราที่คราวหนึ่งตนเองประสงค์จะรักษาศีลอุโบสถไม่อาจนอนกับสามี่ได้แต่ด้วยความรับผิดชอบตามหน้าที่ภรรยาที่ยอมที่จะจ้างนางสิริมาซึ่งเป็นหญิงงามเมืองมาช่วยทำหน้าที่นอนกับสามี่ของตนแทน^{๑๖๙} ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการนอนของคู่สามี่ภรรยาที่มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของครอบครัวอาจเป็นต้นเหตุของความไม่เข้าใจกัน นอนหลับน้อยพักผ่อนไม่พอเพราะอีกฝ่ายแสดงอาการให้นอนไม่หลับลูกกลมเป็นปัญหาใหญ่โตได้ในภายหลัง

^{๑๖๙} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒. ดุราลัยละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๒/๒๕๔-๒๕๖.

กลุ่มที่ ๕ เกี่ยวกับการใช้จ่ายทรัพย์สิน ในเรื่องการใช้ทรัพย์สินอย่างไม่รู้ประมาณไม่เกิดประโยชน์ต่อครอบครัวนับว่าเป็นพฤติกรรมที่ภรรยาไม่ควรทำเป็นอย่างยิ่งเพราะบทบาทหน้าที่ของความเป็นภรรยาหน้าที่หลักคือการจัดการกิจการภายในบ้านรวมถึงการจัดการทรัพย์สินของมีค่าให้ปลอดภัยให้พร้อมใช้งานในคราวจำเป็นแต่หากภรรยากลับมีพฤติกรรมตรงกันข้ามล้างผลาญทรัพย์สินภายในบ้านให้หมดสิ้นไปย่อมทำให้ครอบครัวฐานะไม่ก้าวหน้าซ้ำจะเป็นความล่มสลายทางการเงินของสถาบันครอบครัวอีกด้วย

กลุ่มที่ ๖ เกี่ยวกับการนอกใจสามี เป็นกลุ่มพฤติกรรมที่สื่อแสดงว่าภรรยากำลังสนใจชายอื่น ทำความสนิทสนมกับชายอื่นมากเกินไป แต่งกายแสดงอวัยวะที่ควรปกปิด ซอບออกนอกบ้าน เที่ยวตามตรอกตามซอย และนอกใจสามี การให้ความสนใจชายอื่นที่ไม่ใช่สามีด้วยการจ้องมอง ด้วยการตั้งใจฟังเสียง ทำความสนิทชิดเชื้อกับชายอื่นยิ่งชัดเจนในปัจจุบันกิริยาอาการเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าเป็นพฤติกรรมที่เป็นสะพานเชื่อมให้ชายอื่นเข้ามาหาเพื่อกระทำอนาจารนอกใจสามีดังจะเห็นได้จากหน้าข่าวหรือตามสื่อออนไลน์อย่างมากมาย การไม่ชอบอยู่บ้าน มักเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ให้ความสนใจชายอื่นไม่ว่าด้วยกรณีใด ๆ ล้วนเป็นพฤติกรรมที่สตรีผู้อยู่ในฐานะภรรยาควรหลีกเลี่ยงควรระมัดระวังจิตใจตนเองไม่ให้ยินดีไปกับเรื่องเหล่านี้เพราะขัดต่อศีลธรรมทั้งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของทุก ๆ สังคมไม่มีสังคมไหนยอมรับได้ เพราะการกระทำเหล่านี้เป็นอบายมุขเป็นทางแห่งความเสื่อมทั้งเสื่อมชื่อเสียงเป็นที่ติเตียนของผู้คนที่พบเห็นหรือได้ยินข่าว เสื่อมจากคุณงามความดีทำให้ชีวิตตนเองตกต่ำชีวิตครอบครัวย่ำแย่ หากพิจารณาในบริบทนี้ย่อมเป็นพฤติกรรมการทำร้ายสามีให้เจ็บช้ำอย่างรุนแรง

ตารางที่ ๔.๔ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการประทุษร้ายสามี ๒๕ ประการ

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการประทุษร้ายสามี ๒๕ ประการ	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ภรรยาไม่รู้หน้าที่ของตนเอง - ไม่มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ - เบื่อหน่ายสามี มากมากในกามคุณ ไม่รู้จักพอ - จิตใจหยาบกระด้าง ทำร้ายคนรัก
วิธีการแสดงพฤติกรรม	แสดงพฤติกรรมที่สื่อให้ทราบว่า ไม่รัก ไม่ห่วงใย ไม่เอาใจใส่ความรู้สึกของสามี ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของความเป็นภรรยาที่มีต่อครอบครัว ประพฤติอนาจารคบชู้ ด้วยกิริยาทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างเห็นได้ชัดเจน นับได้ ๒๕ รายการ
ผลของการแสดงพฤติกรรม	- สามีเป็นทุกข์ เดือดร้อนใจ วิตกกังวล
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวแตกแยก เป็นต้นตอของปัญหาสังคม - เด็กที่เกิดและโตในครอบครัวเช่นนี้มักมีปัญหา เลือกลงเดินชีวิตที่ไม่ถูกต้อง ติดยาเสพติด เลี้ยงชีพโดยผิดกฎหมาย - ภรรยาบางคนอาจถูกสามีทำร้ายร่างกาย

๔.๔.๑.๔ พฤติกรรมการประพุดินอกใจสามี

พฤติกรรมการนอกใจคู่รักเป็นเรื่องเสียหายร้ายแรงผิดศีล ผิดธรรม ผิดหลักความเชื่อทางศาสนา และในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็ไม่รับรองให้มีการประพุดินอกใจสามี ตรงข้ามพระพุทธศาสนาได้วางหลักแห่งการอยู่ครองคู่ของสามีภรรยาไว้ในสังคาลกสูตรกำหนดให้ทั้งสามีและภรรยาต้องไม่ประพุดินอกใจซึ่งกันและกันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการให้เกียรติกันและกัน ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสามีภรรยาเป็นหลักประกันความสุขในครอบครัว ซึ่งการอยู่เป็นสามีภรรยาที่พระพุทธศาสนาถือว่าหาใช่เพราะความรักใคร่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมองถึงเรื่องของผลกรรมที่เคยร่วมกันสร้างไว้ในอดีต เพราะกรรมเป็นเครื่องจำแนกสรรพสัตว์ให้แตกต่างกัน โลกที่กว้างใหญ่มีมนุษย์หลากหลายเชื้อชาติ หลากหลายศาสนา แต่ก็ยังมาเกิดร่วมเชื้อชาติเดียวกัน หนูนั่งให้ได้พบ ได้พูดคุย ได้ใกล้ชิดสนิทสนม ได้อุดหนุนเกื้อกูลกัน ได้เรียนรู้นิสัยใจคอทำให้เกิดความรัก แต่งานกัน ซึ่งหลังจากแต่งงานแล้วต่างคนต่างย่อมมีบทบาทหน้าที่ของตน ซึ่งต้องอาศัยคุณธรรมจึงอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขตราบลูกชั่วหลาน แต่หากขาดเสียซึ่งคุณธรรมแล้วชีวิตคู่ย่อมไม่ราบรื่นหนึ่งในเรื่องเสียหายที่จะพรากความสุขไปจากครอบครัวคือการประพุดินอกใจ ในกุณาลชาดกกล่าวถึงพฤติกรรมการนอกใจสามีของภรรยาไว้จำนวนหนึ่ง ปรากฏชื่อสตรีที่มีพฤติกรรมนอกใจสามี นับจำนวนได้ถึง ๗ คนซึ่งบางคนมีสามีเกินกว่า ๑ คนด้วยซ้ำยังแอบลักลอบมีสัมพันธ์กับชายอื่นอีกประกอบด้วย

คนที่ ๑ ชื่อนางกัณหา มีบิดา ๒ คน คือพระเจ้ากาสิและพระเจ้าโกศล พระเจ้ากาสิรับขณะพระเจ้าโกศล ได้ราชสมบัติและมเหสีผู้ทรงครรรภ์มาด้วย พระองค์ได้ตั้งพระมเหสีนั้นให้เป็นอัครมเหสีของพระองค์ ต่อมาพระนางประสูติพระราชธิดาให้ชื่อว่า “กัณหา” นางเป็นที่รักมากของพระเจ้ากาสิถึงกับออกพระโอษฐ์ว่า นางขอร้องอะไรก็จะให้ พอถึงคราวเลือกสามี นางขอเลือกมีสามีทีเดียว ๕ คนพร้อมกัน คือ ท้าวอัชชุนะ ท้าวณกุละ ท้าวภิมเสน ท้าวยธิภูจิละ และท้าวสหเทพ ทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน เวลาอยู่กับสามีคนไหนก็มักจะบอกว่านางรักสามีคนนั้นมากเสียเหลือเกิน มากกว่าอีก ๔ คน แต่ลับหลังสามีทั้ง ๕ นางกลับนอกใจ ลักลอบคบชู้กับคนใช้ชายง่อยหลังค่อม อีกทั้งบอกชายชู้ว่า นางรักเขามากและเขาเป็นที่รักยิ่งของนางเหนือสิ่งอื่นใด^{๑๗๐}

พฤติกรรมของนางกัณหาที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า เป็นพฤติกรรมของสตรีที่มีกิเลสแรงกล้ามาก มีความมักมากในกามคุณ ไม่รู้จักพออย่างแท้จริง ไม่อาจจะควบคุมความต้องการและพฤติกรรมของตนเองได้จนแสดงออกมาทางการกระทำและทางคำพูด เช่น ขอสติธิในการเลือกชายที่จะมาเป็นสามีด้วยตัวเอง และในคราวเลือกก็ไม่อาจจะคิดแยกแยะความเหมาะสมได้เลยตัดสินใจไม่ได้รักพี่เสียดายน้องคิดนอกกรอบไปเลยเลือกเอาทั้งหมด ๕ คน พอครั้งได้ชายทั้ง ๕ มาเป็นสามีก็ยังไม่พอสบโอกาสก็นอกใจสามีทำอนาจารกับชายอื่นซึ่งเป็นคนเปลี้ยง่อยหลังค่อมอยู่ในฐานะคนรับใช้อีกต่างหากด้วย เป็นพฤติกรรมที่ห่างไปด้วยความหยิ่งคิด ไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัว ไม่เคารพต่อบิดามารดาต่อสามี เป็นสิ่งที่น่าความอับอายเสื่อมเกียรติมาให้กับวงศ์ตระกูล เป็นการทำร้ายจิตใจของชาย

^{๑๗๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๓๙. พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๒๘-๓๒๙.

ผู้เป็นสามี สุดท้ายครอบครัวก็ไปไม่รอดถูกสามีทั้ง ๕ บอกลีกด้วยการหนีไปบวชเสีย เรียกว่าเป็นพฤติกรรมที่น่าอับอาย ชั่วร้าย ผิดศีล ทำแล้วจะนำความทุกข์มาให้ครอบครัว

เรื่องนี้หากมองให้กว้างขึ้นในหลาย ๆ มุมมองอาจวิเคราะห์ได้ว่า นางเป็นธิดาเพียงองค์เดียวในพระราชวัง เป็นที่รักมากของพระราชบิดา-มารดา ได้รับการเอาอกเอาใจตามใจเสียทุกเรื่อง เห็นได้จากการที่นางขอเลือกสามีเอง ขอเลือกชายหนุ่ม ๕ คนเป็นสามี ซึ่งเป็นเรื่องที่แปลกตามคตินิยมโบราณแต่นางทำได้นั้นก็แสดงว่านางถูกเลี้ยงดูโดยการตามใจ ขาดการอบรมพร่ำสอนให้มีทักษะชีวิตมีปัญญารู้จักคิดวิเคราะห์แยกแยะเพื่อการตัดสินใจในสถานการณ์ที่ท้าทายดังจะเห็นได้จากนางมีกิเลสมากชอบชายทั้ง ๕ คน ตัดสินใจไม่ได้ว่าจะเลือกใครจนสุดท้ายขอทั้ง ๕ คน และการที่นางไปแอบมีชู้กับคนใช้หลังค่อมชื่อนี้ก็แสดงว่านางไม่อาจควบคุมตัวเองได้อย่างแท้จริง คนที่ไม่เคยถูกขัดใจก็มักทำตามใจตนเองซึ่งใจนี้ก็ได้กล่าวไว้แล้วว่ามันเร็ว ควบคุมได้ยาก ห้ามได้ยาก ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นผลพวงจากการขาดการศึกษาอบรมที่ถูกวิธี ทำให้ขาดปัญญายับยั้งใจ จึงสรุปได้ว่า การเลี้ยงดูของพ่อแม่ การให้การศึกษาที่ถูกต้อง สภาพแวดล้อม มีผลต่อการเลือกแสดงพฤติกรรมอย่างมาก

คนที่ ๒ นางเทวีนามว่า กากวดี อยู่ในท่ามกลางสมุทร เป็นภรรยาของพระยาครุฑชื่อ ท้าวเวนไตย ได้กระทำการอันลามกกับภูเวรผู้เจนจบในการพ้อน พฤติกรรมของนางเทวีกากวดีนี้ พระพุทธองค์ตรัสแสดงไว้ในกาคาติชาดก^{๑๗๑} ใจความว่า “มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งมีความกระสันต้องการบอกลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ พระองค์จึงทรงตรัสสอนภิกษุนั้นว่า ธรรมดาสตรีเพศนั้นไม่มีใครจะรักษาไว้ได้ แม้จะเก็บรักษาไว้อย่างดีบริวาร อยู่ทางกลางมหาสมุทรก็ยังไมอาจรักษาไว้ได้ จึงนำเรื่องนางกากวดีมาเล่าให้ภิกษุหนุ่มฟังว่า นางกากวดีเมียของพระเจ้าพาราณสีมีรูปโฉมงามถูกพญาครุฑลักพาตัวไปไว้ที่วิมานของตน ณ ท่ามกลางมหาสมุทร คนธรรพนามว่านฤกเวรที่ได้รับสั่งจากพระราชินีให้ออกตามหาจนมาพบ ทั้งคู่ได้ลักลอบมีสัมพันธ์กัน” เรื่องนี้มีตัวละครสำคัญอยู่ ๔ คน เป็นหญิง ๑ คน คือนางกากวดีผู้เลอโฉม และเป็นชาย ๓ คน คือ พระเจ้ากรุงพาราณสี พระยาครุฑชื่อท้าวเวนไตยและคนธรรพนามว่านฤกเวร ทั้งหมดมีสัมพันธ์ทางเพศกับนางเทวีกากวดี ในทัศนะของผู้วิจัยจากข้อมูลที่ค้นพบพฤติกรรมที่น่าตำหนิมาก คือ การลักพาตัวนางกากวดีไปจากพระราชวังของพระยาครุฑ และการแอบไปมีสัมพันธ์กับนางกากวดีของคนธรรพนามว่านฤกเวร ซึ่งแท้จริงคนธรรพนามว่านฤกเวรต้องไม่ทำเช่นนั้นไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตามเพราะได้รับคำสั่งมาให้ค้นหานางแล้วรายงานให้พระราชินีทราบแต่กลับทำตรงข้ามไปแอบมีสัมพันธ์ทางเพศกับนาง ส่วนประเด็นหลักพฤติกรรมของนางเทวีกากวดีในกวมลชาดกกล่าวว่านางประพฤตินอกใจสามีคือพระยาครุฑทำกรรมอันลามกกับคนธรรพนามว่านฤกเวรวิเคราะห์ได้ว่า ในความเป็นจริงนางอาจไม่ได้อธิมยยินดีกับนฤกเวรก็เป็นได้ซึ่งอาจถูกขืนใจด้วยกำลังด้วยสภาพแวดล้อมที่อยู่ในเกาะเพียงลำพังสองคน ดังกล่าวแล้วนางเป็นสตรีรูปโฉมงามย่อมเป็นที่ถูกใจของชายใดก็ตามที่พบเห็น แต่อย่างไรก็ตามนางย่อมได้ชื่อว่าประพฤตินอกใจ

^{๑๗๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐. พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๒๙๐/๓๓๒.

สามีเพราะมีสัมพันธ์กับชายอื่นที่ไม่ใช่สามี ซึ่งพฤติกรรมอันนี้สะท้อนให้เห็นว่า สตรีแม้อยู่ห่างไกลจากผู้ชายรักษาไว้ดีแล้วอย่างไรก็ตามก็ยังได้โอกาสแอบมีสัมพันธ์กับชายอื่นได้ดังข้อความในกุณาลชาตกว่า “หญิงทั้งปวงพึงกระทำความชั่วเมื่อได้โอกาสหรือที่ลับ”^{๑๗๒}

คนที่ ๓ นางชนงาม ชื่อ กุรุงคเทวี พระอัครมหาสีของพระเจ้าเอฬกกุมาร นอกพระทัย พระสวามี ลักลอบคบชู้กับฉฬงคกุมารผู้เป็นเสนาบดี และกับธันนเตวาสีซึ่งเป็นคนรับใช้ของฉฬงคกุมารผู้คอยนำสิ่งของจากฉฬงคกุมารไปให้แก่พระนาง^{๑๗๓} นางเป็นสตรีรูปร่างงาม มีชาติกำเนิดสูง มีฐานันดรศักดิ์เป็นถึงพระราชธิดาของพระเจ้าพรหมทัต แต่มีราคะมากปล่อยตัวปล่อยใจไปตามอำนาจ กามกิเลสเห็นเอฬกกุมารรูปหล่อผู้ซึ่งเป็นบุตรของคนจัณฑาลคนช่อมของเก่าในพระราชนิเวศน์ก็หลงรักพยายามไปมาหาสู่บ่อย ๆ จนคุ้นเคยนานเข้าทั้งสองก็รักใคร่กัน ลอบประพฤตีสงวาสกันในที่ลับ และในที่สุดทั้งสองได้ครองคู่กัน คือ พระเจ้าพรหมทัตยกลูกสาวให้พร้อมกับสถาปนาเอฬกกุมารไว้ในราชสมบัติส่งไปปกครองเมืองเก่าของพระเจ้าโกศลผู้เป็นพระบิดา ด้วยความเป็นห่วงเนื่องจากเอฬกกุมารไม่เคยศึกษาศิลปศาสตร์พระเจ้าพรหมทัตจึงส่งฉฬงคกุมารผู้เป็นอาจารย์ของพระองค์ไปเป็นเสนาบดีช่วยเอฬกกุมารบริหารราชการแผ่นดิน แต่นางกุรุงคเทวีกลับนอกพระทัยพระสวามีแอบมีสัมพันธ์กับฉฬงคกุมาร และธันนเตวาสีคนใช้ของเสนาบดี^{๑๗๔}

พฤติกรรมของนางกุรุงคเทวีนี้วิเคราะห์ได้ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ แอบลอบสังวาสกับเอฬกกุมารบุตรคนจัณฑาล การกระทำอย่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะแก่ความเป็นสตรีในฐานะของลูกสาวเป็นการกระทำที่ผิดต่อพ่อแม่เนื่องด้วยลูกสาวเป็นผู้ที่พ่อแม่ต้องให้การคุ้มครองจนกว่าจะหาคู่ครองที่เหมาะสมมาได้ และเป็นกรกระทำที่ลู่ออกอำนาจกามกิเลสโดยปราศจากความคิดใคร่ครวญถึงความเหมาะสมแก่ฐานะชนชั้นของตนเองตามประเพณีวัฒนธรรมของสังคมที่ถือขึ้นวรรณะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของลูกที่เกิดมาต้องอยู่ในสภาพที่สังคมรังเกียจเพราะเกิดจากพ่อแม่ที่ไม่เคารพต่อกติกาสังคม ส่วนที่ ๒ นอกใจพระสวามี มีสัมพันธ์ทางเพศกับเสนาบดีและคนรับใช้ของเสนาบดี เป็นการทำผิดฐานผิดศีล ผิดธรรมของความเป็นภรรยาที่ดีซึ่งต้องไม่ประพฤตินอกใจสามี เป็นพฤติกรรมที่ทำร้ายสามีเป็นตัวบ่งชี้ว่านางเป็นสตรีที่มีความกำหนัดมากดังข้อความในกุณาลชาตที่กล่าวไว้ว่า ขึ้นชื่อว่าสตรีเป็นคนชั่วร้าย ไม่มีขอบเขต กำหนดจัดและคึกคะนอง กินทุกอย่างเหมือนไฟ^{๑๗๕} ทั้งที่ความจริงนางรักเอฬกกุมารมากจนถึงขนาดยอมทำผิดแอบคบหากันแต่ก็ยังไม้อาจหักห้ามใจประพฤตินอกใจได้อีก

คนที่ ๔ มารดาของพระเจ้าพรหมทัตต์ ลวงพระเจ้าโกศลราชพระสวามีว่า ไปเยี่ยมพระราชาบุตร ณ ต่างเมือง โดยที่ในระหว่างทางแอบลักลอบประพฤตือนาจารกับปัญญาลจันฑะพราหมณ์นับเวลาได้ตั้งครึ่งเดือน^{๑๗๖} รายละเอียดของเรื่องมีอยู่ว่า พระเจ้าโกศลราชพระสวามีพระเจ้าพาราณสีจึง

^{๑๗๒} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๘/๑๔๗.

^{๑๗๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐.

^{๑๗๔} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๔๒/๓๕๘-๓๕๙. ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๒๙๐/๓๓๕.

^{๑๗๕} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๕/๑๕๒.

^{๑๗๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๐/๑๔๐.

ยึดเอาราชสมบัติพร้อมทั้งพระอัครมเหสีซึ่งทรงพระครรภ์อยู่ให้เป็นอัครมเหสีของพระองค์ต่อมาพระอัครมเหสีประสูติพระราชโอรส พระเจ้าโกศลก็ทรงเล็งดูจนเจริญวัยให้ศึกษาศิลปศาสตร์ต่าง ๆ พร้อมแล้วก็ส่งไปปกครองเมืองพระชนกเสวยสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี ต่อมาภายหลังมารดาของพระเจ้าพรหมทัตต์ผู้ครองเมืองพาราณสีขออนุญาตพระเจ้าโกศลราชไปเยี่ยมราชบุตรในระหว่างทางพบปณจาลจันตะพราหมณ์รูปร่างสะสวยผู้นำเครื่องบรรณาการมาถวายก็มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ลอบประพุดือนาจารกับพราหมณ์นั้นในที่นั่นเอง และเมื่อเสร็จกิจธุระกลับมาถึงก็มักอ้างเหตุขอลาไปพบราชบุตรเพื่อจะได้พบกับปณจาลจันตะพราหมณ์อีกเนื่อง ๆ ^{๑๗๗} พฤติกรรมของนางคนนีวีเคราะห์ได้เป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ครั้งแรกนางพบเจอพราหมณ์เข้าโดยบังเอิญแล้วเกิดชอบใจอย่างรุนแรงไม่อาจยับยั้งหักห้ามใจมีเพศสัมพันธ์กับพราหมณ์นั้นอาจมองว่ายังอ่อนเจตนาอยู่บ้างเป็นการเปลอสติพลาดผิดไปได้ตามกระแสแห่งอารมณ์ความต้องการตามสัญชาตญาณทางเพศ แต่ครั้งถัดมาเป็นการแอบนอกใจสามีโดยการไต่ตรงไต่ไต่แล้วสร้างสถานการณ์หลอกลวงสามีเพื่อที่จะได้ออกจากบ้านไปพบกับชายชู้เป็นการกระทำผิดที่ประกอบด้วยเจตนาทั้งก่อนทำ ระหว่างทำ และหลังทำอย่างครบถ้วน ในอีกมุมหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ส่วนหนึ่งที่ทำให้นางอาจรู้สึกชินชากับเรื่องแบบนี้คืออนอนกับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีได้ ก็อาจเป็นเพราะเดิมทีนางมีพระสวามีอยู่แล้วแต่พระสวามีรบแพ้อุททมาตยาในสงครามจึงถูกผู้ชายอีกคนนำมาเป็นภรรยาซึ่งผู้วิจัยเห็นว่านางคงไม่ได้มีความสุขกับการที่พระสวามีถูกฆ่าและตัวเองถูกชายอื่นนำมาเป็นภรรยาแต่เป็นภาวะจำยอม ประกอบกับส่วนหนึ่งพระราชามักขึ้นชื่อเรื่องมีภรรยาเป็นจำนวนมากด้วยเหตุปัจจัยสภาพแวดล้อมอย่างนี้สุดท้ายก็ทำให้นางซาชินไปเองมองว่าเป็นเรื่องปกติเมื่อมีโอกาสพบชายที่ถูกใจก็เลยมีเพศสัมพันธ์ด้วยก็เป็นได้ อีกข้อหนึ่งที่น่าสังเกตนางต้องใช้ความพยายามมากในการที่จะได้โอกาสพบเจอพราหมณ์ผู้เป็นชายชู้ด้วยการสร้างเรื่องหลอกลวงพระสวามีต้องเดินทางไกลไปต่างบ้านต่างเมืองเสี่ยงภัยอันตราย นับว่าเป็นตัวอย่างที่สำคัญในการอธิบายความมักมากในกามของสตรีได้เป็นอย่างดี

คนที่ ๕ พระนางกสินราเทวี พระเทวีของพระเจ้ากสินร ทอดพระเนตรไปทางนอกพระแกลปราสาทเห็นชายง่อยคนหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ใต้ร่มต้นหว้าด้านนอกกำแพงวัง ทรงเกิดความใคร่ ต้นหว้าขึ้นอยู่ด้านในกำแพงวัง แต่กิ่งหว้าทอดข้ามกำแพงออกไปตกกลางคืน หลังจากทรงร่วมภิรมย์กับพระเจ้ากสินรแล้ว เมื่อพระองค์บรรทมหลับไป พระนางก็ค่อย ๆ ลุกขึ้นมาจัดอาหารชั้นดีใส่ขันทองคำห่อไว้ที่ชายพก ไต่เชือกกลางทางช่องพระแกล ปีนต้นหว้าไต่ลงตามกิ่ง เสด็จไปหาชายง่อยนั้นหลังจากให้ชายง่อยกินอาหารแล้ว ก็ลอบได้เสียกัน จากนั้น พระนางก็กลับขึ้นปราสาทตามทางเดิม

^{๑๗๗} พ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๒๕๐/๓๓๖.

ประพรมสรีระด้วยของหอมแล้วเข้าไปบรรทมกับพระเจ้ากนิษฐ ^{๑๗๘} พฤติกรรมของพระนางคนนี้เป็นกิริยาที่นับว่าหยาบซำมาก มีความมักมากในกามคุณจนเกินไปขนาดหลับนอนอยู่กับสามีมีอุปสรรคขวางกั้นอยู่มากมายยังมีเวลามีเรียวแรงพยายามไต่เชือกลงจากที่บรรทมแอบออกจากบ้านปีนต้นหว้าไปหาชายชู้ซึ่งก็เป็นคนพิการไม่มีอะไรน่าสนใจ เป็นดั่งข้อความในกุณาลชาดกว่า “ถ้าพึงได้โอกาสหรือที่ลับหรือพึงได้สถานที่ปิดบัง หญิงทั้งปวงพึงกระทำความชั่วแน่อนไม่ได้ชายที่สมบุญก็พึงทำกับชายง่อยเปลี้ย” ^{๑๗๙} สิ่งที่พระนางเทวีทำไปนี้เป็นสิ่งที่น่าติเตียนมากเพราะเป็นเหตุนำความเสื่อมพระเกียรติมาให้แก่ตนเองและพระเจ้ากนิษฐผู้เป็นพระสวามีจนในที่สุดพระสวามีจับได้ถูกปลดออกจากตำแหน่งและขับไล่ออกจากพระนครเป็นเหตุให้ชีวิตต้องพบกับความทุกข์ยากลำบากประดุจเทวดาตกสวรรค์

คนที่ ๖ พระนางปิงคิยานี มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต เปิดสืบทัญชรดพระเนตรไปเห็นชายเลี้ยงม้ามวงคลของพระราชาที่ทรงเกิดความรักใคร่ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตบรรทมกลับจึงแอบปีนลงทางพระแกล ลอบได้เสียกับชายเลี้ยงม้าแล้วกลับขึ้นปราสาท ประพรมร่างกายด้วยของหอมแล้วเข้าไปบรรทมกับพระเจ้าพรหมทัต จนในที่สุดพระเจ้าพรหมทัตจับได้ถูกลงโทษให้พ้นจากตำแหน่งกลายเป็นไพร่สามัญชน ^{๑๘๐} จากเหตุการณ์นี้วิเคราะห์ได้ว่า นางปิงคิยานีเป็นสตรีที่มากไปด้วยกามราคะกำหนดยินดีมีความพอใจในชายอื่น ลักลอบกระทำอนาจารประพฤติล่วงสามีในขณะที่สามีหลับมีข้อบ่งชี้ว่านางมีพฤติกรรมแอบออกนอกบ้านในเวลากลางคืนเป็นประจำจนพระสวามีแปลกใจเพราะเหตุใดตัวของนางจึงเย็นจืดทำที่เป็นหลับแล้วคอยติดตามดูพฤติกรรมนางจนได้รู้ที่นางแอบมีชู้กับคนเลี้ยงม้าของพระสวามี เป็นการกระทำที่ร้ายแรงอย่างมาก ๆ ไม่เคารพต่อสถานะของตนเองและของพระสวามีสร้างความเสื่อมเสียเพราะพฤติกรรมนั้นเป็นเหตุทำให้ชีวิตตกต่ำเป็นอยู่ยากลำบากขึ้น

คนที่ ๗ นางปัญจปาปี พระอัครมเหสีของพระราชา ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าพกะ และพระเจ้าพาวรีย์ พระราชาทั้งสองต่างสร้างพระนครไว้ริมฝั่งแม่น้ำ ฝั่งละพระนคร พระนางปัญจปาปีทำหน้าที่เป็นพระอัครมเหสีของพระราชาฝ่ายละ ๗ วัน เมื่อพระนางข้ามน้ำไปหาอีกฝ่าย ณ กลางแม่น้ำนั่นเอง อาศัยกาลเพียงนิดหน่อย ก็ทรงลักลอบได้เสียกับชายหลังค่อมซึ่งเป็นคนพวยเรือ ^{๑๘๑} นางปัญจปาปีนี้เดิมทีเป็นธิดาในตระกูลที่ยากจนแต่พัฒนาฐานะตนเองจนถึงเป็นพระอัครมเหสีของพระราชาถึง ๒ พระองค์ในเวลาเดียวกันก็ด้วยอาศัยบุญที่เคยได้ถวายดินแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าทำให้นางเป็นหญิงที่มีสัมผัสพิเศษชายใดได้สัมผัสแล้วเป็นต้องหลงไหลใคร่ได้ครอบครองนางดังเช่นพระราชาทั้งสอง

^{๑๗๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๑/๑๔๗. พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๗๓-๓๗๗.

^{๑๗๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๘/๑๔๗.

^{๑๘๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๓/๑๔๘. พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๘๔-๓๘๕.

^{๑๘๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๒/๑๔๘. พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๓๗๗-๓๘๔.

พระองค์นี้^{๑๘๒} ซึ่งสัมผัสพิเศษที่มีอยู่ในตัวของนางนี้เองผู้วิจยวิเคราะห์ว่า เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้นางกับคนพายเรือแอบมีสังวาสกันบนเรืออาจจะด้วยคนพายเรือพลาดไปแตะตัวนางเข้าหรือสัมผัสด้วยอาการอื่นใดก็ตามได้รับอิทธิพลจากอำนาจสัมผัสพิเศษจึงไม่อาจต้านทานกำลังกิเลสตัณหาที่รุ่มเร้าอันเนื่องจากผัสสะที่พิเศษนั้นจึงทำให้เสพสังวาสกันบนเรือได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามนางควรที่จะห้ามหรือไม่ยอมให้คนพายเรือทำอะไรนาง แต่เหตุการณ์เป็นเช่นนี้ก็เชื่อได้ว่านางสมยอมซึ่งก็บ่งชี้ถึงความเป็นสตรีที่มากไปด้วยกามราคะ มีสามีถึงสองคนโดยที่ทั้งคู่ต่างหลงไหลนางหมกหมุ่นในกามต้องการจะนอนกับนางเพียงอย่างเดียวไม่เป็นอันทำราชกิจอันใดเลย ด้านสถานที่และเวลาที่ไม่เอื้อให้สัมผัสทางเพศก็ยังหาโอกาสทำได้ ในเรื่องนี้มีข้อที่ควรสังเกตอย่างหนึ่งคือนางเป็นสตรีที่รูปโฉมอัปลักษณ์ตามชื่อปัญญาปาศีคือมีมือ เท้า ปาก ตา จมูก วิกฤติปริตเพราะโทษที่ไปแสดงอาการโกรธพระปัจเจกพุทธเจ้า สรูปคือนางเป็นผู้หญิงขี้เหร่มาก ๆ เป็นผู้ที่ไม่มีรูปเป็นสมบัติตรงข้ามมีรูปเป็นวิบัติเสียด้วยซ้ำมีดีเพียงอย่างเดียวคือสัมผัสอันดียังสามารถผูกมัดใจชายใดก็ตามที่สัมผัสแตะต้องนาง^{๑๘๓} จึงทำให้วิเคราะห์ได้ว่าบรรดากามคุณ ๕ ของสตรี สัมผัสอาจมีแนวโน้มว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้ผู้ชายหลงไหลติดใจจนไม่อาจยับยั้งควบคุมตนเองได้ดังที่พระราชาทองทั้งสองจะทำสงครามรบพุ่งกันเพียงเพื่อแย่งชิงสัมผัสอันเกิดแต่นางปัญญาปาศี^{๑๘๔}

จากตัวอย่างทั้งหมดที่นำมากล่าวไว้นี้แสดงให้เห็นว่า การประพุดินอกใจสามีของภรรยานี้เป็นเรื่องที่คุณแลระวังได้ยากมาก เพราะธรรมชาติของสตรีที่มีลักษณะแบบนี้เป็นผู้มักมากในกามคุณ แม้จะมีฐานันดรศักดิ์สูงอยู่ในตระกูลอันมีชื่อเสียงชีวิตความเป็นอยู่อย่างสะดวกสบายเพราะอาศัยสามีที่รักตนเองก็ยังประพุดินอกใจสามีดังที่ภูณาลชาตกกล่าวไว้ว่า “หญิงทั้งหลายประดับสวมใส่ทองคำ แก้วมณีแก้วมุกตามีคนสักการะและรักษาอยู่แล้วในตระกูลสามีก็ยังประพุดินอกใจสามีเหมือนหญิงผู้ชอบอยู่แนวทรวงอกประพุดินอกใจสุร”^{๑๘๕} ดังที่ปรากฏในกรณีชชาตกที่ภรรยาของยักษ์ทานพอบคบชายชู้ร่วมเสพเมถุนกันในท้องของสามีนั่นเอง^{๑๘๖}

ตารางที่ ๔.๕ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมนอกใจสามี

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมนอกใจสามี	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	- เกิดจากกำหนดมากเกินไป มีกามราคะมาก

^{๑๘๒} คุรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๓๒-๔๓๗.

^{๑๘๓} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๓๕.

^{๑๘๔} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๓๗.

^{๑๘๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๕๘/๑๕๖.

^{๑๘๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๗-๘๕/๓๑๖.

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมนอกใจสามี	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่รู้จักพอใจยินดีเฉพาะในสามีของตน, - ปล่อยให้ไปตามกระแสอารมณ์แห่งความกำหนัด
วิธีการแสดงพฤติกรรม	<p>มีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีของตนอย่างง่ายดายขอแค่มีโอกาสแม้จะเพียงนิดหน่อย หรือใช้ความพยายามสร้างโอกาสหลายวิธี เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> - แกล้งบอกสามีว่าจะไปเยี่ยมบุตรลักลอบมีสัมพันธ์กับชายอื่นระหว่างทาง - หนีสามีออกไปหาชายอื่นระหว่างสามีหลับตอนกลางคืน - แอบมีสัมพันธ์ระหว่างเดินทางร่วมกับชายอื่น
ผลของการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้สามีเป็นทุกข์ - ตนเองเสื่อมเสียชื่อเสียง - สตรีบางคนเป็นคนสูงศักดิ์ลักลอบมีสัมพันธ์กับคนใช้ หรือคนเร่ร่อน ทำให้สามีเสื่อมเสีย และตนเองก็ย่อมถูกชายชู้ดูหมิ่นอีกด้วย
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้ครอบครัวแตกแยก สามีรังเกียจ หย่าร้าง - ได้รับโทษทางสังคม สังคมประณามไร้เกียรติ - มีโรคอันเกิดจากเพศสัมพันธ์ - อาจเป็นเหตุให้ตั้งครรภ์ เป็นภาระให้ต้องเลี้ยงดู - ทำให้เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

ที่กล่าวมาทั้งหมดคือพฤติกรรมสตรีที่เกี่ยวกับเรื่องทางเพศซึ่งผู้วิจัยจำแนกไว้เป็น ๔ ประเภทโดยมีข้อสรุปในภาพรวมดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๖ สรุปพฤติกรรมสตรีที่เกี่ยวกับเรื่องทางเพศ

พฤติกรรมสตรีเกี่ยวกับเรื่องทางเพศ		
พฤติกรรม	ประเด็นวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
ยั่ววน ให้ชายหลงใหล	มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - เพราะเป็นธรรมชาติของสตรีเพศ - เพราะความกำหนัดยินดีในบุรุษที่พบเห็น - เพราะต้องการมัดใจบุรุษให้ชื่นชอบเกิดความต้องการทางเพศ
	วิธีการแสดง พฤติกรรม	แสดงด้วยกิริยา ๔๐ ประการ ทางกาย และวาจา หรือโดยใช้วัตถุสิ่งของ เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย อาหาร เสื้อผ้า และบุคคลประกอบการแสดงด้วย
	ผลของการ	ต่อตัวสตรีผู้แสดง ทำให้ถูกมองว่าเป็นสตรีที่ไม่รู้จัก

พฤติกรรมสตรีเกี่ยวกับเรื่องทางเพศ		
พฤติกรรม	ประเด็นวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
	แสดงพฤติกรรม	รักนวลสงวนตัว มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เป็นสตรีที่ไม่ดั่งตามประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ ต่อชายที่พบเห็น ชื่นชอบ หลงใหลใฝ่หาขาดสติ ไม่อ้าวจระมัดระวังควบคุมตนเองไม่ได้ เป็นไปตามอำนาจกิเลสตามตัณหา
	ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	ต่อตัวสตรี เป็นที่รังเกียจของสังคม ไม่ได้รับเกียรติที่สตรีเพศจะพึงได้รับ หากมีสามีแล้วก็อาจเป็นเหตุให้สามีรังเกียจดูหมิ่นหย่าร้างเอาได้ ต่อตัวบุรุษ ไม่มีสมาธิ ไม่พร้อมสำหรับการประกอบกิจการที่เป็นประโยชน์ หากมีภรรยาแล้ว อาจลูกลามาไปสู่การประพฤตินอกใจภรรยา ทอดทิ้งภรรยา ครอบครัวยแตกแยก หากเป็นบรรพชิตก็อาจขาดสติ ทำลายพรหมจรรย์
นำความประทุษร้ายมาให้สามี	มูลเหตุจูงใจ	- ภรรยาไม่รู้หน้าที่ของความเป็นภรรยาที่ดี - ไม่เอาใจใส่กิจการภายในบ้าน - ไม่สำรวมรักษาศีล ไม่เคารพสามี - ไม่สนใจความรู้สึกของสามี - ปล่อยตัว ปล่อยใจไปตามอำนาจกิเลสตัณหา
	วิธีการแสดงพฤติกรรม	ไปในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นประจำ คลุกคลีกับตระกูลญาติและตระกูลอื่นเกินไป ดื่มน้ำเมา สิ่งเสพติดให้โทษ ประดับตกแต่งร่างกาย อดเรือนร่าง
	ผลของการแสดงพฤติกรรม	- ทำให้สามีเดือดร้อนใจเป็นทุกข์ - ใช้จ่ายทรัพย์ไปกับเรื่องไม่จำเป็นเกินส่วน - บทบาทหน้าที่ภรรยาบกพร่อง
	ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	- สามีภรรยาไม่เข้าใจกัน - ครอบครัวยขาดความอบอุ่น ไม่เจริญก้าวหน้า - ครอบครัวยขาดสภาพคล่องทางการเงิน
ประทุษร้ายสามี	มูลเหตุจูงใจ	- ภรรยาไม่รู้หน้าที่ของตนเอง - ไม่มีมารยาทปฏิบัติต่อบทบาทหน้าที่ - เบื่อหน่ายสามี มากเกินไปในกามคุณ ไม่รู้จักพอ - จิตใจหยาบกระด้าง ทำร้ายคนรัก

พฤติกรรมสตรีเกี่ยวกับเรื่องทางเพศ		
พฤติกรรม	ประเด็นวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
	วิธีการแสดง พฤติกรรม	แสดงพฤติกรรมที่สื่อให้ทราบว่า ไม่รัก ไม่หวังใย ไม่เอาใจใส่ความรู้สึกของสามี ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของความเป็นภรรยาที่มีต่อครอบครัว ประพฤติอนาจารคบชู้ ด้วยกิริยาทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างเห็นได้ชัดเจน นับได้ ๒๕ รายการ
	ผลของการแสดง พฤติกรรม	- สามีเป็นทุกข์ เดือดร้อนใจ วิตกกังวล
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	- ครอบครัวแตกแยก เป็นต้นตอของปัญหาสังคม - เด็กที่เกิดและโตในครอบครัวเช่นนี้มักมีปัญหาเลือกทางเดินชีวิตที่ไม่ถูกต้อง ติดยาเสพติด เลี้ยงชีพโดยผิดกฎหมาย- ภรรยาบางคนอาจถูกสามีทำร้ายร่างกาย
การประพฤตินอกใจสามี	มูลเหตุจูงใจ	- เกิดจากกำหนดมากเกินไป มีกามราคะมาก - ไม่รู้จักพอใจยินดีเฉพาะในสามีของตน, - ปล่อยใจไปตามกระแสอารมณ์แห่งความกำหนัด
	วิธีการแสดง พฤติกรรม	มีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีของตนอย่างง่ายดายขอแค่มีโอกาสแม้จะเพียงนิดหน่อยหรือใช้ความพยายามสร้างโอกาสหลายวิธี เช่น - แกล้งบอกสามีว่าจะไปเยี่ยมบุตรลักลอบมีสัมพันธ์กับชายอื่นระหว่างทาง - หนีสามีออกไปหาชายอื่นระหว่างสามีหลับตอนกลางคืน - แอบมีสัมพันธ์ระหว่างเดินทางร่วมกับชายอื่น
	ผลของการแสดง พฤติกรรม	- ทำให้สามีเป็นทุกข์ - ตนเองเสื่อมเสียชื่อเสียง - สตรีบางคนเป็นคนสูงศักดิ์ลึกลอบมีสัมพันธ์กับคนใช้ หรือคนเร่ร่อน ทำให้สามีเสื่อมเสีย และตนเองก็ย่อมถูกชายชู้ดูหมิ่นอีกด้วย
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	- ทำให้ครอบครัวแตกแยก สามีรังเกียจ หย่าร้าง - ได้รับโทษทางสังคม สังคมประณามไร้เกียรติ - มีโรคอันเกิดจากเพศสัมพันธ์ - อาจเป็นเหตุให้ตั้งครรภ์ เป็นภาระให้ต้องเลี้ยงดู

๔.๔.๒ พฤติกรรมดูหมิ่นสามีเพราะเหตุ ๘ ประการ

ในกุณาสชาตกกล่าวว่ “หญิงยอมดูหมิ่นสามีเพราะเหตุการ ๘ ประการ คือ ๑) เพราะสามีเป็นคนจน ๒) เพราะสามีเจ็บกระเสาะกระแสะ ๓) เพราะสามีเป็นคนแก่ ๔) เพราะสามีเป็นนักเลงสุรา ๕) เพราะสามีเป็นคนโง่ ๖) เพราะสามีเป็นคนมัวเมา ๗) เพราะคล้อยตามในกิจทุกอย่าง ๘) เพราะไม่ก่อให้เกิดทรัพย์ทุกอย่างเกิดขึ้น”^{๑๘๗} จากข้อความดังกล่าวนี้ ไม่ปรากฏรายละเอียดว่ารูปแบบวิธีการที่ภรรยาดูหมิ่นสามีนั้นเป็นอย่างไร ภรรยาแสดงอาการอย่างไรบ้างที่เป็นการดูหมิ่นสามี ไม่อาจสรุปได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ เนื้อหาเพียงมุ่งประสงค์ให้ทราบว่า ภรรยาอาจดูหมิ่นสามีเพราะสามีมีพฤติกรรม ๘ ประการ ในทางตรงกันข้าม ในเรื่องนี้กลับกล่าวโดยละเอียดถึงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสามีซึ่งจะเป็นเหตุให้ภรรยาเกิดความเบื่อหน่าย ไม่ชอบใจ ไม่พึงพอใจ เป็นทุกข์ จนนำมาสู่การดูหมิ่น ดูถูกสามี และต้องการจะหย่าร้างลาขาดจากสามีไป เพราะธรรมดาว่าหญิงสาวที่ตกลงปลงใจแต่งงานกับชายใดย่อมหวังในใจว่า ชายที่ตนแต่งงานด้วยจะเป็นสามีที่ดี มีความรับผิดชอบ สามารถเลี้ยงดูสร้างครอบครัวที่อบอุ่นได้ เพราะเป้าหมายของการแต่งงาน คือ ต้องการความสุขอันจะเกิดขึ้นโดยอาศัยคู่ที่มาสมรสด้วยแต่ตรงข้ามผลไม่เป็นที่หวังก็ย่อมเป็นเหตุให้เบื่อหน่ายดูหมิ่นสามีเอาได้

ในคัมภีร์อรรถกถาพระอรรถกถาจารย์กล่าวอธิบายว่า “สามีที่ยากจน ย่อมไม่อาจที่จะช่วยเหลือตนได้ด้วยกิเลส เพราะเครื่องประดับเป็นต้นไม่มี เพราะฉะนั้น ภรรยาจึงดูหมิ่นสามีด้วยประการฉะนี้ แม้สามีที่เจ็บป่วย ก็ไม่อาจจะช่วยเหลืออะไรได้ด้วยวัตถุและกิเลสก็ตาม สามีที่แก่เฒ่าชรา ก็ไม่สามารถที่จะหยอกเย้าและทำความขบขันให้เกิดขึ้นได้ ทั้งทางกายและทางจิต สามีที่เป็นนักเลงสุรา ก็มักพาเอาเครื่องประดับมีสร้อยข้อมือของนาง เป็นต้น เข้าไปยังโรงสุราเสียด้วย ส่วนสามีที่โง่ ย่อมไม่ฉลาดในการขบขัน สามีที่เป็นนักเลง ย่อมอภิมภิมกับพวกทาสีในเรือนของตน และย่อมด่าว่าภรรยา ภรรยาจึงดูหมิ่นสามีด้วยเหตุนี้แล ภรรยายอมด่าว่าสามี ผู้อนุวัตรตามในกิจการทั้งปวงว่า สามีของเรานี้หมดเดชเสียแล้ว จึงอนุวัตรตามการงานไม่ทันเราเลย ส่วนสามีคนใดมอบทรัพย์ทั้งหมดให้ปกครองสมบัติ ภรรยาก็ยอมยึดเอาธนสารสมบัติทั้งหมดไว้ในเงื้อมมือดูหมิ่นสามีประดุจทาสปรารถนาสมบัติก็ผิดคร่ำไถ่สามีออกไปเสียนอกบ้าน ด้วยคำว่า ประโยชน์อะไรด้วยตัวท่าน คำว่า ถึงความโง่เขลา คือ ความเป็นผู้โง่เขลา คำว่า ผู้มัวเมา คือ เลินเล่อ”^{๑๘๘} อรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์นี้ สรุปได้ว่า เนื้อหาโดยมากท่านมุ่งกล่าวถึงธรรมชาติของสตรีที่มีความต้องการในทางเพศเป็นหลัก ภรรยาจะดูหมิ่นสามีเพราะเหตุ ๘ ประการเนื่องจากสามีที่มีพฤติกรรม ๘ อย่างนี้ จะไม่สามารถตอบสนองความต้องการในเชิงความใคร่อันเกิดจากราคะ (ความต้องการทางเพศ) และโลภะ (ความอยากได้ทรัพย์สิน) ตามที่นางต้องการ

ในเรื่องนี้พระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี) มีความเห็นไม่สอดคล้องกับพระอรรถกถาจารย์ โดยมีความเห็นว่า “เหตุ ๘ ประการนี้ เป็นเหตุผลอันสมควรที่ภรรยาคิดหย่าร้างจากสามี เพราะสามี

^{๑๘๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๗-๒๘๘/๑๔๒-๑๔๓. ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๓๐๓/๑๑๕.

^{๑๘๘} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๒๔-๔๒๕.

ทำตัวน่าเบื่อหน่าย เป็นคนยากจนเฉื่อยเฉื่อยแล้วยังไม่ชอบทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เอาแต่กินเหล้าเมายา อยู่ไม่ติดบ้าน ชอบเที่ยวเตร่ เป็นต้น”^{๑๘๙} สอดคล้องกับความเห็นของพระมหาสักกวิพงษ์ มหาวีโร (ดวงมาลา) กล่าวว่า เหตุ ๘ ประการนี้ ถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมของสามีที่ก่อความทุกข์ใจให้เกิดขึ้นกับเหล่าสตรีผู้เป็นภรรยา หลังจากแต่งงานแล้ว สตรีต้องมีความทุกข์เป็นอย่างมากเพราะได้อยู่กับสามีที่มีคุณลักษณะ ๘ ประการนี้ สตรีทั้งหลายจะไม่ปรารถนาสามีผู้ติดในอบายมุขทั้งหลาย ไม่คิดถึงครอบครัวและภรรยา หากหญิงใดหรือสตรีคนใดได้สามีประเภทนี้ หรือประเภทที่ไม่ดีดังกล่าวมาทั้งหมด ก็จะต้องร้องไห้อยู่ร่ำไป หรือการดำเนินชีวิตก็จะเต็มไปด้วยน้ำตา หรือปัญหาที่ยุ่งเหยิงไม่มีที่สิ้นสุด^{๑๙๐}

สำหรับผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่ภรรยาจะดูหมิ่นสามีเพราะเหตุผล ๘ อย่างที่กล่าวมานี้ ไม่นับว่าเป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจ พิจารณาในมุมมองของภรรยา พฤติกรรมดังกล่าวไม่ได้ดูเลวร้ายอะไรมาก เพราะสาเหตุหลักเกิดจากตัวสามีที่ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่พัฒนาตนเอง ไม่ชวนช่วยสร้างฐานะครอบครัวให้อยู่ดี มีสุข ในอีกมุมหนึ่งผู้วิจัยกลับมองเห็นว่า เนื้อหาส่วนนี้เหมาะสำหรับใช้เป็นหลักสูตรสอนผู้ชายได้เป็นอย่างดี สอนให้ผู้ชายที่ต้องการจะมีครอบครัวให้รู้จักเตรียมตัวให้พร้อมทั้งเรื่องสุขภาพ ฐานะทางการเงิน การงาน การศึกษา เพื่อการเป็นสามีที่ดี เป็นพ่อที่ดี สำรวจระมัดระวังปัญหาครอบครัวอันจะเกิดขึ้นจากการไม่มีความพร้อมในด้านต่างเหล่านั้น และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อหน้าที่สามีเช่นนี้ ผู้ที่เป็นภรรยาสมควรจะได้รับสิทธิในการว่ากล่าวตักเตือนได้ตามความเหมาะสมเพราะภรรยาเป็นผู้ที่จะต้องได้รับผลกระทบโดยตรงจากพฤติกรรมของสามี และเมื่อทำก็ควรทำด้วยเจตนาอันดี การกล่าวเตือนสติสามีให้เห็นว่าพฤติกรรม ๘ อย่างนี้ไม่เป็นไปเพื่อความสุขของครอบครัว เตือนให้สามีลด ละ เลิกพฤติกรรมเหล่านั้นเสียด้วยวิธีการตามเหมาะสมของแต่ละบุคคล และในอีกมุมหนึ่งหากพิจารณาในแง่ธรรมชาติร้าย ๆ ของสตรีก็อาจสรุปได้ว่า นี่เป็นลักษณะธรรมชาติของสตรีที่ไม่รู้จักพอ ทำให้เต็มได้ยาก หากสามีหาทรัพย์สมบัติมาได้มากเพียงใด แม้จะวางเต็มพื้นปฐพีนี้ก็คงทำให้นางยินดีไม่ได้ และแสดงถึงลักษณะธรรมชาติสตรีที่มีปกติจิตใจไม่แน่วแน่ ไหวไป ไหวมาเหมือนจิตของวานร ที่แรกก็รักใคร่อย่างดี เป็นตายอย่างไรก็ตาม ต้องการอยากได้ชายคนนี้เป็นสามีแต่พอนานเข้าก็กลับเบื่อหน่ายในเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๘ อย่างนั้น ก็ดูหมิ่นสามีเอา คิดหย่าร้างสามีได้ ดังที่พระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี) กล่าวไว้นั้น^{๑๙๑}

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การที่หญิงชายตกลงปลงใจอยู่กินเป็นสามีภรรยาแล้วต่างคนก็ต่างมีภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติให้ดี ซึ่งในกุณาลชาดกนี้มุ่งกล่าวในด้านของสตรีที่สตรีผู้เป็นภรรยาดู

^{๑๘๙} พระสุบิน จันทาโก (แก้วดวงสี), “ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะสตรีในนิทานเรื่องท้าวคำสอนกับลักษณะสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๗.

^{๑๙๐} พระมหาสักกวิพงษ์ มหาวีโร (ดวงมาลา), “การศึกษาแนวทางปฏิบัติของสตรีไทยตามที่ปรากฏในมาตุคามสังยุต”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๓.

^{๑๙๑} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๑๘/๑๐๓.

หมิ่นสามีนี้เป็นการไม่สมควร ภรรยาต้องเคารพให้เกียรติสามี ดังข้อความที่กล่าวถึงสตรีที่จะไปเกิดในสุคติภพต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการว่า

สตรีผู้เป็นบัณฑิต ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี ผู้มีความเพียร ขวนขวายเป็นนิตย เลี้ยงตนเองทุกเมื่อ ผู้ให้สิ่งที่ต้องการได้ทุกอย่าง ไม่ทำให้สามีขุ่นเคืองด้วยการแสดงความหึงหวง ยกย่องทุกคนที่สามีเคารพ เป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ปฏิบัติถูกต้องสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ สตรีผู้ประพฤติตามใจสามีอย่างนี้จะเข้าถึงความเป็นเทวดาเหล่ามนาปกาธิกา^{๑๙๒}

จึงสรุปได้ว่า การที่สตรีแสดงพฤติกรรมดูหมิ่นสามีย่อมไม่สมควร และการที่สามีมีพฤติกรรม ๘ ประการดังกล่าวมานี้ก็ไม่สมควร เพราะไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของครอบครัว ตรงกันข้ามกับทำให้สังคมครอบครัวต้องขาดความอบอุ่น เต็มไปด้วยบรรยากาศของความน่าเบื่อหน่ายไม่สร้างสรรค์ เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ จนในที่สุดอาจไปไม่รอดนำไปสู่การหย่าร้าง เด็กที่เกิดและเติบโตในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ย่อมมีโอกาสน้อยกว่าเด็กอื่น ๆ ที่เกิดและโตในครอบครัวที่อบอุ่น ขาดที่พึ่งทางใจ อาจเดินหลงทางได้ง่าย เป็นเด็กมีปัญหา เป็นภาระของสังคมส่วนรวมหรืออาจมีพฤติกรรมที่ไม่สร้างสรรค์ส่งผลเสียรุนแรงต่อคนอื่นในสังคมก็ได้อย่างที่พบมากในปัจจุบัน เช่น ติดยาเสพติด ติดสุรา ไม่รู้หน้าที่ ไม่มีความรับผิดชอบ เป็นโจรลักขโมยสร้างความเดือนร้อนในสังคมวงกว้างได้

ตารางที่ ๔.๗ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการดูหมิ่นสามีเพราะเหตุ ๘ ประการ

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการดูหมิ่นสามี	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	- เพราะสามีไม่ทำหน้าที่แห่งความเป็นสามีที่ดีมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ๘ อย่าง - ภรรยาไม่พึงพอใจ, เบื่อหน่าย, ไม่มีความสุข, เกิดวิฤตต์มหาต้องการหย่าร้าง
วิธีการแสดงพฤติกรรม	- ด้วยการด่าว่าบริภาษ - ฉุดคร่าสามีออกไปเสียนอกบ้าน - ยึดเอาทรัพย์สมบัติทั้งหมดทำกับสามีเยี่ยงทาส
ผลของการแสดงพฤติกรรม	- ครอบครัวไม่อบอุ่น, ไม่เจริญก้าวหน้า - ภรรยาเป็นทุกข์ - สามีลำบากใจ
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	- ครอบครัวแตกแยก บุตรธิดาขาดความอบอุ่น - เป็นต้นต่อแห่งปัญหาสังคมในระดับอื่น ๆ

^{๑๙๒} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๑-๕๓.

๔.๔.๓ พฤติกรรมการละทิ้งสามี

ในกฤตชาตกกล่าวถึงพฤติกรรมของสตรีผู้อยู่ในฐานะภรรยาที่พร้อมจะละทิ้งสามีได้ทุกเมื่อทุกเวลา ปรากฏดังข้อความที่ประมวลมาดังนี้

ข้อความที่ ๑ ใจความว่า “สามีหนุ่มผู้มีความหมั่นขยัน มีพฤติการณ์ไม่หืดหู่ น่ารักและน่าพอใจ พวกเธอยังพากันทอดทิ้งเขาไปได้ในคราวเกิดอันตรายและในคราวมีกิจที่ต้องทำ”^{๑๙๓}

ข้อความที่ ๒ ใจความว่า “บุรุษผู้ไม่ถูกผีสิง ไม่ควรเชื่อหญิงทั้งหลายผู้หยาบช้ำ^{๑๙๔} ใจเบา^{๑๙๕} ออกตัณญา^{๑๙๖} ประทุษร้ายมิตร หญิงเหล่านั้นไม่รู้จักสิ่งที่กระทำแล้ว สิ่งที่ต้องกระทำ ไม่รู้จักมารดาบิดาหรือพี่น้อง ไม่มีละอาย ล่วงเสียซึ่งธรรม ย่อมเป็นไปตามอำนาจจิตของตนเมื่อมีอันตราย และเมื่อกิจเกิดขึ้น ย่อมละทิ้งสามีแม้จะอยู่ด้วยกันมานาน เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่อนุเคราะห์ แม้เสมอกับชีวิต”^{๑๙๗} ข้อความทั้งสองนี้ชี้ให้เห็นว่าสตรีนั้นเป็นคนมีใจร้ายหยาบช้ำมีจิตคิดรักใคร่ได้แม้ในโจรที่เขาไปนำไปฆ่า ใจเบาเพียงเวลาครู่เดียวเท่านั้นก็มีจิตเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาชีวิต^{๑๙๘} มักทอดทิ้งสามีเพราะกลัวอันตราย และมีกิจธุระที่จะต้องทำ

ข้อความที่ ๓ ใจความว่า “หญิงทั้งหลายเปรียบด้วยเครื่องผูกมัด กินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ มีมายากล้าแข็ง เหมือนแม่น้ำมีกระแสเชี่ยว ย่อมคบบุรุษได้ ทั้งที่ไม่น่ารักทั้งที่ไม่น่ารัก เหมือนเรือจอดไม่เลือกฝั่งนี้ฝั่งโน้น”

ข้อความที่ ๔ ใจความว่า “หญิงทั้งหลายไม่ใช่ของบุรุษคนเดียวหรือสองคน ย่อมรับรองทั่วไปเหมือนร้านตลาด ผู้ใดสำคัญมั่นหมายหญิงเหล่านั้นว่าของเราก็เท่ากับดักลมด้วยตาข่าย แม่น้ำหนทาง ร้านเหล้า สภาและบ่อน้ำฉันทิต หญิงในโลกก็ฉันทิตนั้น เขตแดนของหญิงเหล่านั้นไม่มี”^{๑๙๙} ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า สตรีนั้นเป็นคนมีทักษะในการล่อลวงชาย ยั่วยวนชายให้คล้อยตามด้วยการพูดจากที่ไพเราะอ่อนหวาน เป็นผู้ฉลาดในการวางท่าทีให้ผู้ชายสนุกสนานเพลิดเพลินหรือเห็นอกเห็นใจจนหลงระเริงทำตามความปรารถนาของสตรี หากเวลาใดเกิดไม่สบอารมณ์เบื้อหน่ายชายคนนั้นก็สามรถที่จะบอกเลิกละทิ้งชายคนนั้นไปได้ในทันทีประดุจหนึ่งเรือที่มีท่าเทียบทั้งสองฝั่ง

ข้อความที่ ๕ ใจความว่า “ไฟกินเปรียง ๑ ช่างสาร ๑ งูเห่า ๑ พระราชาผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ๑ หญิงทั้งปวง ๑ สิ่งทั้ง ๕ นี้ นรชนพึงคบด้วยความระวังเป็นนิตย์ เพราะสิ่งทั้ง ๕ นี้ มีความแน่นอนที่รู้ได้ยากแท้ หญิงที่งามเกินไป หญิงที่คนหมู่มากไม่รักใคร่ หญิงที่เหมือนมือขวา หญิง

^{๑๙๓} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๗/๑๕๑.

^{๑๙๔} ดูคำอธิบายใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๙/๑๗๐.

^{๑๙๕} ดูคำอธิบายใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๒๘/๒๒๓.

^{๑๙๖} ดูคำอธิบายใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๔/๔๑๓.

^{๑๙๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๔-๓๑๖/๑๔๘.

^{๑๙๘} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๔๑.

^{๑๙๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๕/๑๕๐.

ที่เป็นภรรยาคนอื่น หญิงที่คบหาด้วยเพราะเหตุแห่งทรัพย์ หญิง ๕ จำพวกนี้ ไม่ควรคบ”^{๒๐๐} ข้อนี้มี อรรถาธิบายว่า “จริงอยู่ ไฟแม้จะบำเรออยู่นาน ถ้าผลอกก็ไหม้เอาได้ ช่างสารที่คุ่นเคยก้นมานาน ก็ยัง ฆ่าคนเลี้ยงได้ งูเห่าแม้จะเลี้ยงไว้จนเชื่อง ถ้าประมาทก็กัดคนเลี้ยงได้ พระราชาแม้จะทรงโปรดปราน ถ้าปลั่งพลาดก็ถึงแก่ชีวิตได้ หญิงทั้งหลายก็เหมือนกันถึงจะคลุกคลีอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานานมากสัก เพียงไร ถ้าเกิดความไม่พอใจก็อาจจะฆ่าให้ถึงตายได้”^{๒๐๑}

บรรดาข้อความที่ยกมากล่าวเป็นอุทาหรณ์นี้ ก็เพื่อต้องการสื่อให้เห็นถึงพฤติกรรมที่ ก้าวร้าวรุนแรงของสตรีที่สร้างความเจ็บช้ำให้กับสามีชายผู้ได้ชื่อว่าเป็นที่รักเหนือสิ่งอื่นใดด้วยการละ ทิ้ง หรือทอดทิ้ง หรือว่าหนีไป ซึ่งเนื้อหาทั้งหมดนั้นผู้วิจัยประมวลวิเคราะห์พบว่า สาเหตุหลัก ๆ สำคัญที่เป็นเหตุจูงใจให้ภรรยาตัดสินใจหนีสามีไปมีอยู่ด้วยกัน ๓ ประการ ประกอบด้วย ๑) เพราะมี อันตราย ๒) เพราะมีภิกษุระ ๓) เพราะเหตุแห่งทรัพย์ สาเหตุทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นเชิงรูปธรรมที่พิจารณา เห็นได้ง่าย ชัดเจนตามข้อความที่ปรากฏแต่มีอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดที่แฝงอยู่คือ ลักษณะจิตใจของสตรีที่ตัดสินใจทำเช่นนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยวิเคราะห์ตามเนื้อหาที่ปรากฏนี้เท่านั้น เห็นว่า สตรีที่ทำเช่นนี้ได้ต้องเป็นคนที่ขาดการศึกษาอบรมคุณลักษณะแห่งความเป็นภรรยาที่ดีตาม อุดมคติทางศาสนา ลัทธิความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของแต่ละสังคม เป็นคนที่ไม่ได้รับการ ฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้เข้าใจสภาพความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันของสามีภรรยาในยามมีสุขก็ร่วม เสพในยามมีทุกข์ก็ต้องร่วมต้านมิใช่หนีไปแบบนี้ เพราะเรื่องราวของความสุขและความทุกข์เป็น ธรรมดาของทุกชีวิตเกิดขึ้นสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป ไม่มีใครสุขได้ตลอดไป และก็ไม่มีการทุกข์ไป ตลอด และก็ไม่มีการสุขคนใดในสถานที่ใดที่จะห้ามปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่ให้เกิดขึ้นได้ นั่นหมายความว่า ถ้าสตรีละทิ้งชายคนนี้เพราะมีภัยหลบไปหาชายอีกคนเพราะคิดว่าจะไม่มีภัยอย่างนี้ ชีวิตของสตรีคน นั้นก็ต้องหนีเรื่อยไป เป็นคนเห็นแก่ตัวอย่างรุนแรง จิตใจหยาบช้ำมากมากไปด้วยราคะ โทสะ โมหะที่ เกินควบคุม สรุปได้ว่า สตรีที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ขาดความรู้ในความเป็นกุลสตรี ขาดทักษะชีวิต ขาด ทักษะอาชีพ นอกจากปัจจัย ๓ ประการนี้แล้วยังมีอีกหนึ่งสาเหตุที่ปรากฏในตอนต้นเรื่องของกุนาล ชาตกที่เหล่านางนภรรยาของพญานกปुณณมุขะละทิ้งสามีไปหาอาศัยพญานกกุนาละ เป็น เหตุการณ์ที่ให้ภาพสรุปได้ว่า สุขภาพของสามีก็อาจเป็นเหตุให้ภรรยาละทิ้งได้เหมือนกัน สอดรับกับ พฤติกรรมดูหมิ่นสามีของภรรยาเพราะเหตุ ๘ ประการ หนึ่งในแปดนั้นคือเรื่องสุขภาพนี้เอง แต่ อย่างไรก็ตามลองมาวิเคราะห์ในมุมของภรรยาที่ตัดสินใจละทิ้งสามีบ้างอาจจะพบว่า แท้จริงแล้วคงไม่ มีสตรีคนไหนอยากให้สังคมตราหน้าว่าทิ้งสามีหนีตามชายอื่น แต่ที่ทำไปนั้นเพราะไม่อาจฝืนอยู่ได้แล้ว จริง ๆ เพราะสามีทำตัวน่าเบื่อหน่ายไม่มีคุณสมบัติที่พอจะให้พึ่งพาอาศัยได้อยู่ไปก็มีแต่จะเลวร้ายลง ไป สิ้นหวังมองไม่เห็นอนาคตร่วมกัน อย่างนี้ก็อาจเป็นไปได้

แต่ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลอันใดเมื่อสตรีมีพฤติกรรมละทิ้งสามีเช่นนี้แล้วย่อมหลีกเลี่ยง ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาไม่ได้ทั้งผลต่อตัวสตรีเอง ต่อสามี ต่อครอบครัว และสังคมชุมชนรอบข้าง เพราะครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่ละเอียดอ่อนจะสังเกตเห็นได้จากบทบาทอย่างหนึ่งของพ่อแม่

^{๒๐๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๕/๑๕๐.

^{๒๐๑} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๔๔.

คือการเลือกหาภรรยาหรือสามีที่เหมาะสมให้กับบุตรธิดาของตนเองย่อมแสดงให้เห็นว่า การแต่งงาน ออกเรือนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องพิถีพิถันต้องอาศัยประสบการณ์ของผู้ใหญ่ช่วยตัดสินใจ ครอบครัวเป็น องค์ประกอบที่เล็กย่อยที่สุดในสังคมแต่เป็นหน่วยที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะพ่อแม่คือครูที่จะ คอยให้ความรู้อบรมพร่ำสอนเด็ก ๆ ทุกคนที่เกิดมาจะได้รับการศึกษาเรียนรู้ครั้งแรกจากพ่อแม่ ซึ่งพ่อ ก็ย่อมแนะนำได้ในมิติของพ่อ ส่วนแม่ก็ย่อมแนะนำสอนได้เฉพาะในมิติของแม่เพราะทั้งคู่มีขีดชั้นของ เพศ ความรู้ ประสบการณ์วางอยู่ เพราะฉะนั้นหากเด็กคนใดเติบโตมาในครอบครัวที่พ่อแม่ไม่พร้อม หน้าแม่ไปทาง พ่อไปทางย่อมมีแนวโน้มที่จะขาดความอบอุ่น ไม่ได้รับการพัฒนาตามที่ควรจะเป็นบาง คนอาจไปไม่รอดพบกับทางตันของชีวิต ส่วนบางคนอาจเติบโตมามีปัญหาเป็นภาระของสังคม ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การละทิ้งสามีของภรรยานอกจากจะส่งผลเสียต่อทั้งคู่แล้วยังส่งผลกระทบร้ายแรงต่อ โครงสร้างทางสังคมส่วนรวมได้โดยเฉพาะบุตรหลานของทั้งคู่

ตารางที่ ๔.๘ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการละทิ้งสามี

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการละทิ้งสามี	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - เพราะมีอันตราย - เพราะมีกิจธุระที่จะต้องทำ - ปัญหาสุขภาพของสามี - ปัญหาเรื่องการเงิน
วิธีการแสดงพฤติกรรม	ละทิ้งสามีไปหาชายคนใหม่
ผลของการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้สตรีนั้นถูกกล่าวหาว่าเป็นคนไม่ดี ทอดทิ้งคนรักไปได้อย่างไร - สามีถูกละทิ้งไม่มีภรรยาคอยช่วยเหลือในคราวจำเป็น ย่อมเป็นอยู่อย่างลำบาก - ครอบครัวแตกแยก, สมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวไม่ได้รับความอบอุ่น
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ลูกที่เกิดในครอบครัวนี้จักขาดที่พึ่งทางใจ ไม่มีแม่หรือพ่อคอยให้คำปรึกษาแนะนำ

๔.๔.๔ พฤติกรรมเห็นแก่ได้

ในกู่ฉนชาดกกล่าวถึงพฤติกรรมแสดงออกของสตรีที่สื่อความให้รู้ว่าเป็นคนเห็นแก่ได้ หวังแค่เพียงทรัพย์สมบัติของชายอย่างเดียวเท่านั้น ปรากฏตั้งข้อความที่ประมวลมาดังนี้

ข้อความที่ ๑ ใจความว่า “จริงอยู่ จิตของหญิงเหมือนจิตของวานร ลุ่มๆ ดอนๆ เหมือนเงาไม้ หัวใจของหญิงไหวไปไหวมา เหมือนล้อรถที่กำลังหมุน เมื่อใด หญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวังเห็นทรัพย์

ของบุรุษที่ควรจะถือเอาได้ เมื่อนั้น ก็ใช้วาจาอ่อนหวานชักนำบุรุษไปได้ เหมือนชาวแกมโพซหลงม้าด้วยสำหรับ^{๒๐๒} การที่ท่านกล่าวถึงสตรีเช่นนี้ก็เพื่ออธิบายธรรมชาติของสตรีว่า มีจิตขึ้น ๆ ลง ๆ ไหวไป ไหวมา ย่อมไม่เลือกว่าใคร ๆ ทั้งสูงสุดและต่ำสุด เหมือนเงาไม้ในพื้นที่อันไม่เสมอกัน ย่อมลงไปกลุ่มบ้าง ย่อมขึ้นไปบนที่ดอนบ้าง^{๒๐๓} ส่วนการใช้วาจาอ่อนหวานชักนำนั้น เป็นรูปแบบกิริยาของสตรีที่มากด้วยมายาที่ต้องการสร้างความประทับใจทำให้ผู้ชายลุ่มหลงขาดสติประมาททรัพย์สมบัติให้ตั้งข้อความว่า “หญิงทั้งหลายเหล่านั้นประดับร่างกายและใบหน้าจนงามวิจิตรแล้วเข้าไปหาชายด้วยความพอใจมีประการต่าง ๆ ทำยัมน้อยยัมใหญ่ มีความฉลาดในมายาตั้งร้อยเหมือนนักมายากล”^{๒๐๔}

ข้อความที่ ๒ ใจความว่า “เมื่อใด หญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวังไม่เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรถือเอาได้ เมื่อนั้นย่อมละทิ้งบุรุษนั้นไปเหมือนคนข้ามฟากถึงฝั่งโน้นแล้วละทิ้งแพไป”^{๒๐๕} และว่า “หญิงทั้งหลายย่อมคบหาได้ทั้งชายที่เป็นคนรักและมีใช้คนรักเหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น”^{๒๐๖} ความขื่อนี้อธิบายได้ว่า สตรีนั้นจะคบหากับผู้ชายคนใดก็ตามสิ่งสำคัญประการแรกประกอบการพิจารณาเลือกคบคือฐานะว่าเป็นคนมีทรัพย์สมบัติที่พอจะเอามาเป็นของตนได้บ้างหรือไม่ ส่วนเรื่องความพอใจหรือความรักใคร่นั้นเป็นสิ่งพิจารณาลำดับรองลงมา เพราะฉะนั้นในที่นี้ สตรีจึงถูกเปรียบกับเรือหรือแพที่มีท่าเทียบทั้งสองฝั่งไม่เฉพาะเจาะจงฝั่งใดฝั่งหนึ่ง

ข้อความที่ ๓ ใจความว่า “หญิงทั้งหลายเสมอด้วยไฟกินเปรียงเปรียบด้วยงูเห่า ย่อมเลือกคบแต่บุรุษที่มีทรัพย์ เหมือนโคเลือกกินหญ้าที่ดี ๆ ในภายนอก”^{๒๐๗} ขื่อนี้มีคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ว่า “โคทั้งหลายละทิ้งสถานที่ซึ่งตนเคยหากินแล้วเลือกกินแต่หญ้าที่อร่อย ๆ ที่ตนชอบใจในภายนอก ฉนั้นใด แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกันย่อมละทิ้งบุรุษที่หมดทรัพย์สิ้นไปแล้วคบหากับชายที่มีทรัพย์คนอื่นต่อไปอีก”^{๒๐๘}

ข้อความที่ ๔ ใจความว่า “บุรุษชื่อว่าเป็นที่รักของหญิงไม่มี ไม่เป็นที่รักก็ไม่มี หญิงย่อมผูกพันชายเพราะต้องการทรัพย์เหมือนเถาวัลย์พันไม้ หญิงทั้งหลาย ย่อมติดตามชายที่มีทรัพย์ ถึงจะเป็นคนเลี้ยวข้างเลี้ยวม้า เลี้ยวโค คนจันทาล สัปหะรอ คนเทหยากเยือกก็ช่าง หญิงทั้งหลาย ย่อมละทิ้งชายผู้มีตระกูลแต่ไม่มีอะไรเหมือนชากศพ แต่ติดตามชายเช่นนั้นได้เพราะเหตุแห่งทรัพย์”^{๒๐๙}

ข้อความที่ ๕ ใจความว่า “หญิงทุกคนกินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ พาไปได้ทุกอย่างเหมือนแม่น้ำ เหมือนกิ่งไม้มีหนาม ย่อมละชายไปเพราะเหตุแห่งทรัพย์”^{๒๑๐}

^{๒๐๒} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๗/๑๔๘.

^{๒๐๓} ขุ.ชา. อ. (ไทย) ๘/๔๔๒.

^{๒๐๔} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๕๗/๑๕๖.

^{๒๐๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๗/๑๔๘.

^{๒๐๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๘/๑๕๑.

^{๒๐๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๗/๑๔๘.

^{๒๐๘} ขุ.ชา. อ. (ไทย) ๘/๔๔๓.

^{๒๐๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๘-๓๓๙/๑๕๒.

^{๒๑๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๔๕/๑๕๔.

ข้อความที่ ๖ ใจความว่า “หญิงทั้งหลายรู้ว่าชายใดเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก ย่อมแล่นเข้าไปหา ย่อมผูกมัดชายนั้นผู้มีจิตกำหนดยินดีไว้ด้วยเรือนร่างของตน เหมือนเกายานทรายรัตต์ตั้งต้นสาละในป่า”^{๒๑๑}

ข้อความที่ ๗ ใจความว่า “หญิงไม่มีวินัย ไม่มีสังวร ยินดีในน้ำเมาและเนื้อสัตว์ ไม่สำรวม ผลาญทรัพย์ที่บุรุษหามาได้โดยยากให้ฉิบหาย เหมือนปลาตีมีงคละกลิ้งกินมังกกรในทะเล”^{๒๑๒}

บรรดาข้อความทั้ง ๗ ที่ยกมากล่าวไว้นี้ เป็นการแสดงให้เห็นพฤติกรรมของสตรีที่เป็นคนเห็นแก่ได้ เห็นแก่ทรัพย์สมบัติเงินทอง มองผู้ชายที่ฐานะหากชายใดไม่มีทรัพย์สมบัติก็ไม่สนใจหรือหากคบหากันไปแล้วด้วยความพอใจหรือเพราะเหตุแห่งทรัพย์แต่มาภายหลังชายคนนั้นไม่มีทรัพย์เหมือนแต่ก่อนก็ไม่สนใจละทิ้งไปได้เลยทันที แต่หากชายใดเป็นคนมีทรัพย์สมบัติไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ๆ ก็ตามไม่เป็นเงื่อนไข สตรีสามารถคบหากับชายคนนั้นได้หมด

แม้ในเรื่องที่กล่าวผ่านมาก็คือกรณีของนางสมณีนีปญจตปาวีก็มีพฤติกรรมส่อให้พิจารณาได้ว่า นางเองก็มีความเห็นแก่ทรัพย์สมบัติคล้อยตามยินดีไปกับถ้อยคำของนักเลงสุราที่ชวนมาอยู่กินกันเป็นสามีภรรยาโดยการพูดหวานล่อใจให้ความหวังว่า ตนเองมีทรัพย์สมบัติที่เป็นมรดกจากมารดาพอจะเลี้ยงชีพได้ไม่ลำบากดังอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ว่า “น้องหญิงเอ๋ย เราทั้งสองนี้มิได้รับความสุขในกาม และความสุขในการออกบวช ไพนรภมันจะร้อนเฉพาะแค่เราสองคนเท่านั้นหรือ พวกเราจักกระทำการีกริยาของมหาชน เราจักเป็นคฤหัสถ์ ทรัพย์สมบัติที่เป็นของแม่เราก็ยังพอมืออยู่ เราไม่สามารถจะกำจัดทุกขได้”^{๒๑๓} ข้อความนี้ทราบได้ว่าปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้นางตัดสินใจสละเพศบรรพชิตเวียนกลับมาครองเพศคฤหัสถ์ก็ด้วยความเห็นว่าผู้ชายมีทรัพย์สมบัติที่จะให้ตนได้

การที่สตรีเป็นคนมีพฤติกรรมส่อไปทางว่าเป็นคนเห็นแก่ได้ เห็นแก่ทรัพย์สมบัติของผู้ชาย ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ปัจจัยที่ทำให้สตรีมีพฤติกรรมเห็นแก่ได้เช่นนี้นั้นเนื่องจาก ประการที่ ๑ ด้วยธรรมชาติของสตรีที่มีลักษณะทางกายภาพที่อ่อนโยน บอบบาง มักไม่มีความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ ไม่ทนต่อความยากลำบากทางกาย ไม่อาจจะต้านทานสัมผัสที่หยาบได้เหมือนร่างกายของผู้ชาย และมีเรียวเรียวกำลังทางกาย ทางสติปัญญาในการประกอบอาชีพด้อยกว่าบุรุษเป็นส่วนมาก ประกอบกับโครงสร้างทางสรีระของสตรีมีทุกซ์ประจำสังขารมากกว่าผู้ชายอยู่มาก จึงเป็นเหตุอย่างหนึ่งส่งผลให้สตรีต้องพิถีพิถันเลือกแฟนชายที่มีฐานะร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมากซึ่งตนเองสามารถจะครอบครองได้ด้วย เพื่อให้มั่นใจได้ว่า ชายคนนั้นจะสามารถเลี้ยงดูตนเองได้ไม่ยากลำบาก ประการที่ ๒ ด้วยคุณลักษณะเฉพาะทางจิตใจ สตรีเป็นคนมีราคะจริตเป็นเจ้าเรือนรักสวยรักงาม ชอบประดับประดาตบแต่งร่างกายให้สะสวย นิยมความสะอาดสะบายรังเกียจงานหยาบงานหนัก และถ้าได้ชายที่ฐานะดีมีการมีงานไม่ต้องตากแดดตากฝนมีมรดกทรัพย์สมบัติมากมาครองคู่ด้วย ย่อมจะทำให้มีโอกาสได้เครื่องประดับ อารมณ์ที่สวยงามราคาแพง ๆ ที่คนอื่นใครเขาไม่มีกัน ซึ่งเป็นธรรมชาติของสตรีอยู่แล้ว

^{๒๑๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๕๖/๑๕๕.

^{๒๑๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๕๓/๑๕๕.

^{๒๑๓} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๐๙.

ที่มักมีความริษยาไม่อยากจะให้ใครได้ดีเกินตน อยากได้ดีเกินกว่าคนอื่น^{๒๑๔} ได้มีหน้ามีตาในสังคมมีข้าวของเครื่องใช้ที่อยู่อาศัยที่ละเอียดดประณีตทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ไม่ลำบาก ไม่ต้องดิ้นรนพยายามสร้างฐานะให้ลำบาก ไม่ต้องเสียเวลาทนลำบากเก็บสะสมทรัพย์สินสมบัติสร้างฐานะให้เหน้อย และประการสำคัญด้วยอิทธิพลหรือค่านิยมทางสังคมที่ไม่ว่าจะยุคสมัยไหนมักจะยกย่องคนมีทรัพย์สินเงินทอง มีสมบัติมาก ในทัศนะของการเลือกคบหาผู้ชายของสตรีก็เช่นเดียวกันย่อมมักจะเลือกผู้ชายที่มีคุณสมบัติที่สามารถเป็นที่พึ่งได้มีความรู้เพราะวิชาเป็นสมบัติของผู้ชาย มีอาชีพ มีฐานะ มีตระกูล และมีรูปสมบัติคือหล่อร่ามอง ในบรรดาคุณสมบัติทั้งหลายเหล่านี้การมีฐานะมีทรัพย์สินสมบัติมากมักจะเป็นตัวเลือกสำคัญที่สตรีต้องพิจารณาเป็นอันดับแรกก่อนจะตัดสินใจแต่งงานด้วยเสมอดังปรากฏในกุณาลชาดกว่า “หญิงทั้งหลายย่อมทอดทิ้งชายแม้ที่เป็นบุตรคนมีตระกูลซึ่งไม่มีทรัพย์สินอะไร ๆ ไปเหมือนซากศพคอยติดตามชายไปเนื่อง ๆ เพราะเหตุแห่งทรัพย์สิน”^{๒๑๕} เพราะหากไปตัดสินใจเลือกชายไม่มีทรัพย์สินฐานะยากจนแรก ๆ อาจทำให้ใจยอมรับได้แต่นานวันเข้าก็จะเข้าตำราเบื้อหน้าดูหมิ่นสามีเพราะความจน และที่สำคัญย่อมถูกสังคมเหยียดหยามว่าไม่ฉลาดเลือก เพราะการจะมีใครซักคนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตหากไม่ทำให้ดีขึ้นไม่มาช่วยเติมเต็มส่วนที่ขาดหาย ตรงข้ามกลับเข้ามาทำให้เป็นภาระเพียงอย่างเดียว เช่นนี้ย่อมนับว่าเป็นการเลือกที่ขาดสติไม่ใช่ปัญญาในการตัดสินใจไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ ใช้แต่เพียงอารมณ์ความรู้สึกเพียงอย่างเดียวเวลามีปัญหาชีวิตอาจโดนสังคมซ้ำเติมไปอีก

การที่สตรีมีพฤติกรรมเห็นแก่ได้ อาจทำให้สตรีถูกสังคมมองว่า เป็นคนที่ไม่มีความจริงจังหาความรักความอบอุ่นที่แท้จริงไม่ได้ สามารถคบกับผู้ชายคนใดก็ได้ถ้ามีเงินให้ใช้ มีบ้านให้อยู่ มีรถให้ขับ ถ้าเป็นปัจจุบันก็ต้องบอกว่ามีบัตรเครดิตให้จ่ายซื้อของได้ตามใจ จนเกิดเป็นสำนวนที่พูดติดปากกันในปัจจุบันว่า ผู้หญิงชอบผู้ชายหล่อ รักผู้ชายเลวนิสัยไม่ดี แต่งงานกับผู้ชายรวยมีทรัพย์สินสมบัติเป็นการลดคุณค่าของความเป็นสตรีที่งดงามเพราะผู้วิจัยมองว่า หากสตรีเลือกคบกับผู้ชายเพราะปัจจัยเรื่องเงินทองส่วนที่สำคัญที่สุดของการมีชีวิตอยู่ร่วมกันคือความอบอุ่น ความรักใคร่ผูกพันจะน้อยกว่าที่ทั้งสองฝ่ายควรจะได้รับจะทำให้ไม่มีความอารมณ์ที่จะร่วมทุกข์ในเวลาที่ยากลำบาก อาจเป็นเหตุทำให้สามีหรือภรรยาคิดนอกใจไปแสวงหาความสุขความอบอุ่นนอกบ้าน เป็นปัญหาครอบครัวตามมาอีก ในอีกมุมหนึ่งผู้วิจัยมองเห็นว่า การที่สตรีตัดสินใจเลือกผู้ชายที่มีฐานะมีทรัพย์สินส่วนตนเองไม่พยายามหรือช่วยสามีทำงานประกอบอาชีพเพื่อสะสมเงินทองนานวันเข้าตนเองอาจขาดทักษะในการหาเลี้ยงชีพ เรื่องอนาคตไม่แน่นอนวันใดสามีเกิดติดขัดเรื่องเงินหรือเกิดเรื่องเศร้าสามีด่วนจากไปนี้สตรีคนนั้นจะต้องลำบากอย่างแน่นอนกับการที่ไม่มีสามีคอยหาเงินให้ใช้ ก็จักประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตในช่วงระยะเวลาที่เหลือนั้น

^{๒๑๔} ทรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๐/๓๗๑-๓๗๒.

^{๒๑๕} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๓๙/๑๕๒.

ตารางที่ ๔.๙ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมเห็นแก่ได้

สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมเห็นแก่ได้	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ด้วยร่างกายที่บอบบางโดยกำเนิดมีทุกข์ประจำสังขารมากกว่าเพศชายมีความต้องการการช่วยเหลือในการดำรงชีวิตในหลาย ๆ ด้าน - ด้วยสภาพจิตใจเป็นเพศชอบริษยา เป็นเพศแห่งราคะจริต รักสวยรักงาม นิยมชมชอบสิ่งล้ำค่าราคาแพงและไม่เหมือนใคร หรือไม่น้อยหน้าใคร - ด้วยค่านิยมหรือกระแสทางสังคม มักยกย่องคนมีทรัพย์สินสมบัติ มักสนับสนุนให้สตรีเลือกหาชายที่มีทรัพย์สินมาเป็นสามี
วิธีการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - เฟื่องเลื่องอยากได้ทรัพย์สินของผู้ชาย ใช้มายาสตรีหลอกล่อให้ชายยกทรัพย์สินสมบัติให้ด้วยถ้อยคำ ด้วยท่าทางต่าง ๆ ที่น่าติดใจ - ละทิ้งชายที่ไม่มีทรัพย์สิน ไปหาชายที่มีทรัพย์สิน
ผลของการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สตรีถูกประมาทว่าเป็นคนเห็นแก่ได้ - ถูกสังคมดูแคลนว่าคบหากับชายใดก็ได้ที่มีเงิน - ทำให้สตรีไม่พยายามเพิ่มความสามารถตนเองในการประกอบอาชีพสร้างฐานะด้วยตนเอง หวังเพียงอาศัยผู้ชายที่มีเงิน
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ความรัก ความผูกพันในครอบครัวไม่อบอุ่นเพราะภรรยาเลือกสามีไม่ได้เลือกด้วยความรักแต่เลือกเพราะทรัพย์สินสมบัติ - ภรรยาต้องแบกรับความเสี่ยงจากอนาคตที่ไม่แน่นอนหากสามีฐานะไม่ดีเหมือนเดิม หรือสามีด่วนจากไปจะทำให้ขาดที่พึ่ง - เป็นการสร้างค่านิยมทางสังคมที่ไม่ดีให้สตรีอื่น ๆ ยอมรับนำไปปฏิบัติตาม

๔.๔.๕ พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์

ในกุณาลชาดกกล่าวถึงสตรีคนหนึ่งนามว่า ปัญจตปาวี เดิมทีมีความตั้งใจแน่วแน่ออกบวชบำเพ็ญตบะอยู่กลางป่าอย่างเคร่งครัดปฏิบัติวัตร ๔ วัน ทานอาหารหนึ่งครั้งจนมีชื่อเสียงเป็นที่เคารพของชาวเมือง อยู่มาวันหนึ่งเกิดมีชายหนุ่มนักเลงสุราคนหนึ่งคิดทำร้ายความตั้งใจของนางเข้าป่าไปทำที่เหมือนนักพรตปลอมตัวเป็นดาบสไปอยู่ในป่าใกล้ ๆ กับเธอ ค่อย ๆ ทำความสนิทสนมคุ้นเคยทีละน้อยใช้เวลาไม่นานเพียง ๖ วัน ก็สามารถเอาชนะใจเธอได้ ทำให้เธอชื่นชอบหลงรักจนในท้ายที่สุดตัดสินใจยอมสละเพศนักบวชมาอยู่กินเป็นสามีภรรยา กัน จากที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยสรุปว่า เป็นพฤติกรรมสตรีที่อ่อนไหวง่าย ไม่มั่นคง ไม่ยึดมั่นต่ออุดมการณ์ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ธรรมชาติโดยส่วนมากสตรีนั้นมีความอดทนต่อความยากลำบากต่อสภาพที่ไม่ต้องการได้ยาก มีความตั้งใจดีมาก แต่สุดท้ายก็ยอมแพ้ สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติของสตรีรักง่าย หน่ายเร็ว มีความอดทนต่ำ ชอบอะไรที่สำเร็จรูป

ใจเร็วด่วนได้สอดรับกับเนื้อหาในกุณาลชาดกที่กล่าวไว้ว่า “จิตของหญิงทั้งหลายเหมือนจิตของวานร
 ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เหมือนเงาไม้ ดวงใจของหญิงทั้งหลายไหวไปไหวมากลับกลอกเหมือนงกส์”^{๒๑๖} สิ่ง
 นำตำหนิเป็นอย่างยิ่งคือนางเปลี่ยนใจเร็วมากเพียงแค่ ๖ วันเท่านั้นนางก็ยอมเชื่อใจนักเลงสุราผู้ปลอม
 เป็นนักพรตนั้นเสียแล้วสื่อให้เห็นว่า ธรรมชาติของสตรีใช้อารมณ์ความรู้สึกเป็นเครื่องนำทางการ
 ดำเนินชีวิตมากกว่าการใช้สติปัญญาค่อย ๆ พิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน หรือแท้ที่จริงแล้วนางเองก็มี
 ความคิดเช่นนั้นอยู่เป็นทุนอยู่แล้วมีความต้องการอภิรมย์ยินดีกับผู้ชายด้วยอำนาจามกิเลสตาม
 ประสาปุถุชนคนธรรมดาที่บริบูรณ์ด้วยราคะ โทสะ โมหะ อาการที่สตรีเป็นคนอ่อนไหวไปตามอารมณ์
 ไม่มั่นคงเช่นนี้ย่อมทำให้ขีดความสามารถในการประกอบกิจการต่าง ๆ ลดน้อยลง ไม่สามารถพัฒนา
 ตนเองหรือรับผิดชอบกิจการงานใหญ่ ๆ ที่ต้องใช้เวลา ใช้ความอดทน บากบั่นพากเพียรพยายามอย่าง
 สุดกำลังจึงจะสำเร็จได้ ดังที่ปรากฏข้อความว่า “น้ำเตียนชนบทที่มีสตรีเป็นผู้นำ น้ำเตียนบุรุษที่ตก
 อยู่ภายใต้อำนาจของสตรี”^{๒๑๗}

กรณีของนางสมณปัญจตปาวีนี้เป็นตัวอย่างของคนที่ขาดกัลยาณมิตรที่เกื้อกูลคอยแนะนำ
 ชี้ทางถูกบอกทางผิด และขาดองค์ความรู้ที่เป็นโยนิโสมนสิการทำให้ตัดสินใจด้วยข้อมูลที่ไม่เพียงพอ
 ล้มเลิกความตั้งใจได้ง่าย หรือหากมองกลับกันก็อาจวิเคราะห์ได้ว่า ตั้งแต่แรกแล้วที่นางตัดสินใจออก
 บวชก็ตัดสินใจไปโดยไม่ได้คิดใคร่ครวญให้ถี่ถ้วนถึงเป้าหมายและวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อบรรลุ
 เป้าหมายที่กำหนดไว้เป็นแต่เพียงเลือกปฏิบัติไปตามอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะในเวลา
 นั้นจึงทำให้กำลังแห่งความพยายามย่อหย่อนคิดล้มเลิกความพยายามไปได้อย่างง่ายดาย ซึ่งอันที่จริง
 คนที่มีความตั้งใจขนาดนี้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติได้เคร่งครัดจนเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านชาวเมืองได้ถึง
 เพียงนี้แล้วย่อมเชื่อได้ว่ามีความมุ่งมั่นปฏิบัติอย่างจริงจัง แม้จะใช้เวลานานหรือเหน็ดเหนื่อย
 ลำบากอย่างไรก็ตามก็ควรค่อย ๆ คิดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างละเอียดถึงรูปแบบวิธีการที่ได้ประพฤติก
 ุปฏิบัตินั้นถูกต้องหรือไม่ มีบางอย่างบกพร่องไปหรือไม่ ถ้าเกินกำลังความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในตนก็
 ควรหากัลยาณมิตรมาช่วยเป็นครู อาจารย์ แนะนำวิธีการที่ถูก หรือมาเป็นเพื่อนร่วมปฏิบัติ ในทัศนะ
 ของผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่าประเด็นสำคัญที่ทำให้มองว่า นางเป็นตัวอย่างของสตรีที่มีพฤติกรรม
 อ่อนไหวง่ายไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์ คือ การไม่ยึดมั่นเป้าหมายเมื่อได้ยินได้ฟังสิ่งใดก็ตามที่ขัดขวางทาง
 ไปสู่เป้าหมายก็ไม่ควรให้ความสนใจ แต่นางกลับคล้อยตามยินดีถ้อยคำของนักเลงสุราที่กล่าวให้เกิด
 ความท้อถอยเลิกล้มเป้าหมายที่วางเอาไว้ อาการแห่งการคล้อยตามนี้เป็นตัวบ่งชี้ว่านางไม่มั่นคงต่อ
 อุดมการณ์ ปล่อยให้จิตใจล่องลอยไปตามกระแสอารมณ์แห่งความท้อแท้หมดหวังในการบำเพ็ญเพียร
 และเป็นไปตามอำนาจามกิเลสที่เกิดขึ้นจากการได้เห็นได้สนทนากับผู้ชาย สุดท้ายต้องเสื่อมจากคุณวิ
 เสสที่จะพึงได้รับการบำเพ็ญเพียร ซ้ำร้ายกลายเป็นภรรยาของนักเลงสุราคอยติดตามสามีนั่งล้อม
 ไหวงเหล้าอีกด้วย กลายเป็นที่ติเตียนของชาวบ้านทำให้ศรัทธาของสตรีเป็นที่ดูหมิ่นดูแคลนว่าสตรี
 เป็นเพศที่ทำงานใหญ่ไม่ได้ ไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์อันยิ่งใหญ่ อดทนไม่พอรอไม่ไหวเปลี่ยนใจง่าย

^{๒๑๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๑๗/๑๔๘.

^{๒๑๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๓/๖.

ประพุดิตตามใจตนเองรักใคร่ในสถานที่โดยอ้อมวิ่งไปในสถานที่นั้นทันที^{๒๑๘} ซึ่งความไม่มั่นคงนี้ย่อมหมายถึงภาวะที่ไม่แน่นอน เป็นภาวะที่เข้าใจได้ยากดังข้อความว่า “ภาวะของหญิงที่เป็นโจรรู้มาก หาความจริงได้ยากเป็นการลำบากที่จะหยั่งรู้เหมือนรอยทางปลาในน้ำ”^{๒๑๙} และในที่สุดเมื่อสตรีถูกมองภาพเป็นเช่นนี้ย่อมกระทบต่อภาพลักษณ์สตรี กระทบต่อความเชื่อมั่น ย่อมไม่ได้รับความไว้วางใจให้รับผิดชอบกิจการใด ๆ ที่มีความสำคัญ ทั้งตนเองก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้ด้วยการกระทำของตนเองเหตุเพราะความเป็นคนย่อหย่อนไม่มั่นคงนั่นเอง

ตารางที่ ๔.๑๐ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์

สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์	
ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดกำลังใจภายในที่จะบำเพ็ญเพียรต่อไป - ไม่มีกัลยาณมิตรคอยแนะนำวิธีการปฏิบัติ คอยให้กำลังใจ - มีแรงยั่วยุจากภายนอกอันเกิดจากความพยายามของนักเลงสุรา
วิธีการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - คล้อยตามอาการยั่วยุของนักเลงสุรา - ละทิ้งอุดมการณ์อันยิ่งใหญ่ - ไปอยู่ครองคู่เป็นภรรยาแก่นักเลงสุรา
ผลของการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - พลาดจากประโยชน์ที่จะได้รับการบวช - ถูกชาวบ้านตำหนิ เป็นต้นเหตุให้สตรีถูกมองว่าไม่มีความอดทน
ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สังคมไม่ไว้วางใจให้รับผิดชอบภาระที่สำคัญยิ่ง - มีข้อจำกัดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

๔.๕ บทสรุป

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอประเด็นอันเป็นสาระสำคัญของงานฉบับนี้เป็นเรื่องราวด้วยการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีตามที่ปรากฏในกุณาสชาดก เพื่อวางกรอบในการวิเคราะห์ผู้วิจัยได้วางโครงสร้างของบทให้ประกอบด้วยเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วยพฤติกรรมในภาพรวมกล่าวถึงความหมาย ประเภท องค์ประกอบ และเกณฑ์วินิจฉัยพฤติกรรมในบริบททั่ว ๆ ไป แล้วจึงนำเข้าสู่เนื้อหาเกี่ยวกับพฤติกรรมเฉพาะในบริบทของพระพุทธศาสนา จากนั้นจึงกล่าวถึงพฤติกรรมสตรีในมุมมองที่เป็นของพระพุทธศาสนาเท่านั้น เมื่อเนื้อหาว่าด้วยพฤติกรรมครอบคลุมโดยรอบแล้วผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์พฤติกรรมสตรีเฉพาะที่ปรากฏในกุณาสชาดกตามกรอบการวิเคราะห์ที่ได้วางเอาไว้ให้ครอบคลุม ๔ ประเด็น คือ ๑) มูลเหตุจูงใจที่ทำให้สตรีแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา ๒) รูปแบบวิธีการแสดง

^{๒๑๘} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๘/๔๑๖.

^{๒๑๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๔๗/๑๕๕.

พฤติกรรมของสตรี ๓) ผลที่เกิดจากพฤติกรรมที่แสดงออกไป และ ๔) ผลที่เกิดตามมาในระยะต่อไป ซึ่งพอจะสรุปให้ได้ใจความ ดังนี้

พฤติกรรมสตรีที่ผู้วิจัยค้นพบแล้วนำมาวิเคราะห์ในคุณลักษณะนี้มี ๕ กลุ่มพฤติกรรม ประกอบด้วย ๑) พฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่องทางเพศ ๒) พฤติกรรมดูหมิ่นสามี ๓) พฤติกรรมละทิ้งสามี ๔) พฤติกรรมเห็นแก่ได้ และ ๕) พฤติกรรมไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์ มีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ที่ผู้วิจัยขอนำเสนอในรูปแบบตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๑ สรุปผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในคุณลักษณะ

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในคุณลักษณะ		
พฤติกรรม	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
เกี่ยวกับเรื่องเพศว่าด้วยการยั่วยวนให้ชายหลงใหล	มูลเหตุจูงใจ	- เพราะเป็นธรรมชาติของสตรีเพศ - เพราะความกำหนัดยินดีในบุรุษที่พบเห็น - เพราะต้องการมัดใจบุรุษให้ชื่นชอบเกิดความต้องการทางเพศ
	วิธีการแสดงพฤติกรรม	แสดงด้วยกิริยา ๔๐ ประการ ทางกาย และวาจา หรือโดยใช้วัตถุสิ่งของ เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย อาหาร เสื้อผ้า และบุคคลประกอบการแสดงด้วย
	ผลของการแสดงพฤติกรรม	ต่อตัวสตรีผู้แสดง ทำให้ถูกมองว่าเป็นสตรีที่ไม่รู้จักรักษานวลสงวนตัว มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เป็นสตรีที่ไม่ถึงตามประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ ต่อชายที่พบเห็น ชื่นชอบ หลงใหลใฝ่หาขาดสติ ไม่อาจระมัดระวังควบคุมตนเองไม่ได้ เป็นไปตามอำนาจกิเลสกำตันทหา
	ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	ต่อตัวสตรี เป็นที่รังเกียจของสังคม ไม่ได้รับเกียรติที่สตรีเพศจะพึงได้รับ หากมีสามีแล้วก็อาจเป็นเหตุให้สามีรังเกียจดูหมิ่นหย่าร้างเอาได้ ต่อตัวบุรุษ ไม่มีสมาธิ ไม่พร้อมสำหรับการประกอบกิจการที่เป็นประโยชน์ หากมีภรรยาแล้วอาจลุ่มหลงไปสู่การประพฤตินอกใจภรรยา ทอดทิ้งภรรยา ครอบครัวแตกแยก หากเป็นบรรพชิตก็อาจขาดสติทำลายพรหมจรรย์
เกี่ยวกับเรื่องเพศ	มูลเหตุจูงใจ	- ภรรยาไม่รู้หน้าที่ของความเป็นภรรยาที่ดี - ไม่เอาใจใส่กิจการภายในบ้าน

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกณาลชาดก		
พฤติกรรม	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
ว่าด้วยการนำความ เดือดร้อนใจมาให้ สามี		<ul style="list-style-type: none"> - ไม่สำรวมรักษาศีล ไม่เคารพสามี - ไม่สนใจความรู้สึกของสามี - ปล่อยตัว ปล่อยใจไปตามอำนาจกิเลสตัณหา
	วิธีการ แสดงพฤติกรรม	<p>ไปในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นประจำ คลุกคลีกับตระกูลญาติและตระกูลอื่นเกินไป ดื่มน้ำเมา สิ่งเสพติดให้โทษ ประดับตกแต่งร่างกาย อวดเรือนร่าง</p>
	ผลของการ แสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้สามีเดือดร้อนใจเป็นทุกข์ - ใช้จ่ายทรัพย์ไปกับเรื่องไม่จำเป็นเกินส่วน - บทบาทหน้าที่ภรรยาบกพร่อง
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สามีภรรยาไม่เข้าใจกัน - ครอบครัวขาดความอบอุ่น ไม่เจริญก้าวหน้า - ครอบครัวขาดสภาพคล่องทางการเงิน
เกี่ยวกับเรื่องเพศ ว่าด้วยการ ประทุษร้ายสามี	มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ภรรยาไม่รู้หน้าที่ของตนเอง - ไม่มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ - เปื่อหน่ายสามี มากมากในกามคุณ ไม่รู้จักพอ - จิตใจหยาบกระด้าง ทำร้ายคนรัก
	วิธีการ แสดงพฤติกรรม	แสดงพฤติกรรมที่สื่อให้ทราบว่า ไม่รัก ไม่ห่วงใย ไม่เอาใจใส่ความรู้สึกของสามี ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของความเป็นภรรยาที่มีต่อครอบครัว ประพฤติอนาจารคบชู้ ด้วยกิริยาทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างเห็นได้ชัดเจน นับได้ ๒๕ รายการ
	ผลของการ แสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สามีเป็นทุกข์ เดือดร้อนใจ วิตกกังวล
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวแตกแยก เป็นต้นต่อของปัญหาสังคม - เด็กที่เกิดและโตในครอบครัวเช่นนี้มักมีปัญหาเลือกทางเดินชีวิตที่ไม่ถูกต้อง ติดยาเสพติด เลี้ยงชีพโดยผิดกฎหมาย - ภรรยาบางคนอาจถูกสามีทำร้ายร่างกาย
เกี่ยวกับเรื่องเพศ	มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดจากกำหนดมากเกินไป มีกามราคะมาก - ไม่รู้จักพอใจยินดีเฉพาะในสามีของตน,

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกณาลชาดก		
พฤติกรรม	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
ว่าด้วยการ นอกใจสามี	วิธีการ แสดงพฤติกรรม	- ปล่องใจไปตามกระแสอารมณ์แห่งความกำหนัด มีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีของ ตนอย่างง่ายดายขอแค่มีโอกาสแม้จะเพียงนิด หน่อย หรือใช้ความพยายามสร้างโอกาสหลายวิธี เช่น - แกล้งบอกสามีว่าจะไปเยี่ยมบุตรลักลอบมี สัมพันธ์กับชายอื่นระหว่างทาง - หนีสามีออกไปหาชายอื่นระหว่างสามีหลับ ตอนกลางคืน - แอบมีสัมพันธ์ระหว่างเดินทางร่วมกับชายอื่น
	ผลของการ แสดงพฤติกรรม	- ทำให้สามีเป็นทุกข์ - ตนเองเสื่อมเสียชื่อเสียง - สตรีบางคนเป็นคนสูงศักดิ์ลึกลับมีสัมพันธ์กับ คนใช้ หรือคนเร่ร่อน ทำให้สามีเสื่อมเสีย และ ตนเองก็ย่อมถูกชายชู้ดูหมิ่นอีกด้วย
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	- ทำให้ครอบครัวแตกแยก สามีรังเกียจ หย่าร้าง - ได้รับโทษทางสังคม สังคมประณามไร้เกียรติ - มีโรคอันเกิดจากเพศสัมพันธ์ - อาจเป็นเหตุให้ตั้งครรภ์ เป็นภาระให้ต้องเลี้ยงดู
	มูลเหตุจูงใจ	- เพราะสามีไม่ทำหน้าที่แห่งความเป็นสามีที่ดีมี พฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ๘ อย่าง - ภรรยาไม่พึงพอใจ, เบื่อหน่าย, ไม่มีความสุข, เกิดวิฤตต์มหาต้องการหย่าร้าง
ดูหมิ่นสามี	วิธีการ แสดงพฤติกรรม	- ด้วยการด่าว่าบริภาษ - ฉุดคร่าสามีออกไปเสียนอกบ้าน - ยึดเอาทรัพย์สมบัติทั้งหมดทำกับสามีเยี่ยงทาส
	ผลของการ แสดงพฤติกรรม	- ครอบครัวไม่อบอุ่น, ไม่เจริญก้าวหน้า - ภรรยาเป็นทุกข์ - สามีลำบากใจ
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	- ครอบครัวแตกแยก - บุตรธิดาขาดความอบอุ่น - เป็นต้นต่อแห่งปัญหาสังคมในระดับอื่น ๆ
	มูลเหตุจูงใจ	- เพราะมีอันตราย
ละทิ้งสามี	มูลเหตุจูงใจ	- เพราะมีอันตราย

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกณาลชาดก		
พฤติกรรม	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
		<ul style="list-style-type: none"> - เพราะมีกิจธุระที่จะต้องทำ - ปัญหาสุขภาพของสามี - ปัญหาเรื่องการเงิน
	วิธีการ แสดงพฤติกรรม	ละทิ้งสามีไปหาชายคนใหม่
	ผลของการ แสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้สตรีนั้นถูกกล่าวหาว่าเป็นคนไม่ดี ทอดทิ้งคนรักไปได้อย่างไร - สามีถูกละทิ้งไม่มีภรรยาคอยช่วยเหลือในคราวจำเป็น ย่อมเป็นอยู่อย่างลำบาก - ครอบครัวแตกแยก, สมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวไม่ได้รับความอบอุ่น
	ผลกระทบ จากการแสดงพฤติกรรม	- ลูกที่เกิดในครอบครัวนี้จักขาดที่พึ่งทางใจ ไม่มีแม่หรือพ่อคอยให้คำปรึกษาแนะนำ
เห็นแก่ได้	มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ด้วยร่างกายที่บอบบางโดยกำเนิดมีทุกข์ประจำสังขารมากกว่าเพศชายมีความต้องการการช่วยเหลือในการดำรงชีวิตในหลาย ๆ ด้าน - ด้วยสภาพจิตใจเป็นเพศชอบริษยา เป็นเพศแห่งราคจริต รักสวยรักงาม นิยมชมชอบสินค้าราคาแพงและไม่เหมือนใคร หรือไม่น้อยหน้าใคร - ด้วยค่านิยมหรือกระแสทางสังคม มักยกย่องคนมีทรัพย์สินสมบัติ มักสนับสนุนให้สตรีเลือกหาชายที่มีทรัพย์มาเป็นสามี
	วิธีการ แสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์ของผู้ชาย ใช้มายาสตรีหลอกล่อให้ชายยกทรัพย์สมบัติให้ด้วยถ้อยคำด้วยท่าทางต่าง ๆ ที่น่าติดใจ - ละทิ้งชายที่ไม่มีทรัพย์ ไปหาชายที่มีทรัพย์
	ผลของการ แสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สตรีถูกประมาณว่าเป็นคนเห็นแก่ได้ - ถูกสังคมดูแคลนว่าคบหากับชายใดก็ได้ที่มีเงิน - ทำให้สตรีไม่พยายามเพิ่มความสามารถตนเองในการประกอบอาชีพสร้างฐานะด้วยตนเอง หวังเพียงอาศัยผู้ชายที่มีเงิน

ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกณาลชาดก		
พฤติกรรม	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลการวิเคราะห์
	ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ความรัก ความผูกพันในครอบครัวไม่อบอุ่น เพราะภรรยาเลือกสามีไม่ได้เลือกด้วยความรักแต่เลือกเพราะทรัพย์สมบัติ - ภรรยาต้องแบกรับความเสี่ยงจากอนาคตที่ไม่แน่นอนหากสามีฐานะไม่ดีเหมือนเดิม หรือสามีด่วนจากไปจะทำให้ชาติที่พึ่ง - เป็นการสร้างค่านิยมทางสังคมที่ไม่ดีให้สตรีอื่นๆ ยอมรับนำไปปฏิบัติตาม
ไม่มั่นคงต่ออุดมการณ์	มูลเหตุจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> - ชาดกกำลังใจภายในที่จะบำเพ็ญเพียรต่อไป - ไม่มีกัลยาณมิตรคอยแนะนำวิธีการปฏิบัติ คอยให้กำลังใจ - มีแรงยั่วยุจากภายนอกอันเกิดจากความพยายามของนักเลงสุรา
	วิธีการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - คล้อยตามอาการยั่วยุของนักเลงสุรา - ละทิ้งอุดมการณ์อันยิ่งใหญ่ - ไปอยู่ครองคู่เป็นภรรยากับนักเลงสุรา
	ผลของการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - พลาดจากประโยชน์ที่จะได้รับการบวช - ถูกชาวบ้านตำหนิ เป็นต้นเหตุให้สตรีถูกมองว่าไม่มีความอดทน
	ผลกระทบจากการแสดงพฤติกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สังคมไม่ไว้ใจให้รับผิดชอบภาระที่สำคัญยิ่งใหญ่อ - มีข้อจำกัดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดก ๒) เพื่อศึกษาหลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก ๓) เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก

ในการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ เรื่องกุณาลชาดกพร้อมทั้งอรรถกถากุณาลชาดกเป็นหลัก และข้อมูลแวดล้อมจากพระไตรปิฎกในส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งหนังสือ ตำรา บทความ งานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ โครงสร้างและเนื้อหาของกุณาลชาดก

จากการศึกษาพบว่า กุณาลชาดกมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ส่วน เป็นโครงสร้างการนำเสนอเนื้อเรื่อง คือ

๑) ปัจจุบันวัตถุ เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามสงครามระหว่างพระญาติทั้งสองเมืองจากกรุงกบิลพัสดุ์ และกรุงเทวทหะแล้วพาราชกุมาร ๕๐๐ พระองค์จากเมืองทั้งสองมาอุปสมบทประพฤติพรหมจรรย์

๒) อดีตวัตถุ เรื่องราวของพญานกกุณาล ผู้ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของนางนภรรยา กับพญานกปทุมณมุขะ ผู้ถูกเหล่านางนภรรยาทอดทิ้งในยามป่วยไข้

๓) คาถา บทประพันธ์ประเภทร้อยกรองพรรณนาธรรมชาติของสตรี และโทษอันเกิดจากการเกี่ยวข้องไม่ดีกับสตรี

๔) เวชยาภรณ์ะ ส่วนสำคัญในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นคำอธิบายขยายความคาถาหรือเนื้อหาในพระบาลีให้ละเอียดเข้าใจง่าย

๕) สโมธาน บทสรุปผลการแสดงชาดกเชื่อมโยงส่วนอดีตกับปัจจุบัน

ในด้านเนื้อหากุณาลชาดกกล่าวถึงพฤติกรรมร้าย ๆ หลากอย่างของสตรีเพื่อสื่อให้เห็นโทษของกามราคะอันเกิดจากการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของบุรุษกับสตรีในทางที่ไม่ดีผิดศีล ผิดธรรม และอานิสงส์ของการบรรพชาอุปสมบท พร้อมทั้งแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุนิสงส์นั้น

๕.๑.๒ หลักคำสอนที่ปรากฏในกุณาลชาดก

ในกุณาลชาดกปรากฏหลักคำสอนสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) ลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์ พรรณนาถึงธรรมชาติร้าย ๆ หลายประการของสตรี พฤติกรรมของสตรีที่เป็นภรรยา มักจะนำความเดือดร้อนใจมาให้สามีตั้งแต่ไม่ให้เกิดดิศดูหมิ่นสามี จนถึงนอกใจสามี

(๒) แนวทางปฏิบัติในการเกี่ยวข้องกับสตรี สำหรับคฤหัสถ์มีภรรยาต้องทำหน้าที่สามีให้ดี หมั่นดูแลภรรยาทั้งทางร่างกายและจิตใจ สำหรับบรรพชิตควรเว้นห่างจากการเกี่ยวข้องกับสตรี หากต้องเกี่ยวข้องกับพึงสำรวมระวังอินทรีย์เจริญสติให้มาก

๓) หลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือ การประพฤดิพรหมจรรย์ เว้นขาดจากการเกี่ยวข้องกับสตรีทุกรูปแบบเพื่อบรรลุคุณงามความดีอันเป็นเป้าหมาย ๓ ระดับ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติทั้งในระดับรูปภพและอรุภพ สุตท้ายนิพพานสมบัติ

๕.๑.๓ วิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก

ผลจากการวิเคราะห์พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก สรุปความได้ว่า พฤติกรรมสตรีที่ปรากฏในกุณาลชาดก เป็นลักษณะพฤติกรรมสตรีที่ไม่พึงประสงค์ โดยมากเป็นพฤติกรรมการแสดงออกทางเพศที่ไม่เหมาะสมแก่ความเป็นสตรี ยั่ววนชายให้หลงใหลด้วยการพูด การแสดงท่าทางต่าง ๆ ที่กระตุ้นอารมณ์ทางเพศของผู้ชาย ไม่เคารพ ดูหมิ่นสามี ไม่ทำหน้าที่อันควรแก่ฐานะของภรรยา เสพติดอบายมุข คบชู้ประพฤตินอกใจสามี ละทิ้งสามีในยามมีภัยหรือมีกิจธุระ มีพฤติกรรมเป็นไปตามอารมณ์ไม่ยึดมั่นต่ออุดมการณ์ และมีพฤติกรรมเห็นแก่ได้มักมากในทรัพย์ ทั้งหมดล้วนเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากกิเลสตัณหาที่นอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานของสตรีอันเป็นผลจากการที่สตรีขาดโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนความรู้ในหลาย ๆ ด้านเนื่องจากสังคมคาดหวังแต่เพียงให้สตรีทำหน้าที่เป็นลูกสาว ลูกสะใภ้ ภรรยา และมารดาจึงทำให้สตรีใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเตรียมแต่งงานมีครอบครัวอีกอย่างด้วยวัฒนธรรมโบราณที่นิยมให้สตรีแต่งงานตั้งแต่เด็กก็เป็นสิ่งที่ทำให้สตรีขาดโอกาสพัฒนาตนเองในด้านอื่น ๆ ด้วย เพราะเหตุดังกล่าวมานี้จึงทำให้สตรีมีโลกทัศน์ที่คับแคบ ขอบประพฤติดำใจตนเองขาดความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเอง พฤติกรรมเหล่านี้เป็นผลร้ายต่อตัวสตรีเอง ต่อสามี ต่อครอบครัวและชุมชนรอบข้างอย่างกว้างขวาง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ เพื่อการนำไปใช้

คำสอนทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบัน ถูกกระแสแนวคิดสตรีนิยมเข้ามากกระทบทดสอบความสติปัญญาของเนื้อหาอยู่มาก ด้วยความที่มีเนื้อหาหลายแห่งที่กล่าวถึงสตรีในแง่ลบจนบางครั้งเป็นเหตุให้กลุ่มสตรี

นิยมทั้งชาย หญิง และนักบวช หรือนักวิชาการต่างให้ความเห็นในเชิงว่า อาจไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือเป็นไม่ได้เลยที่พระพุทธเจ้าจะตรัสเช่นที่ปรากฏนี้ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำลายพร้อมๆกับกระตุ้นให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้มากอย่าได้หลงเชื่อหรือคล้อยตามกับข้อเสนอเชิงโต้แย้งใด ๆ ของชนกลุ่มใดแต่ควรศึกษาพิจารณาให้รอบด้านตามหลักพระพุทธศาสนาที่เน้นไม่ให้เชื่ออะไรง่าย ๆ ดังปรากฏในกาลามสูตร^๑ ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่าสำคัญมากต่อสังคมไทยที่บอกตัวเองว่าเป็นสังคมชาวพุทธมากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ยอมรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลักประจำใจในการดำเนินชีวิต

สตรีเป็นเพศคู่ตรงข้ามกับบุรุษ มีอิทธิพลดึงดูดความสนใจของบุรุษได้ทุกเมื่อ สตรีไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน พุดจาด้วยถ้อยคำใด ๆ หรือแสดงพฤติกรรมอะไรก็ตาม ย่อมจะสามารถดึงดูดจิตใจของบุรุษไว้ได้ไม่ยากเลย บุรุษไม่ว่าจะเป็นใครก็ตามหากล่วงเลยวัยเด็กเป็นวัยหนุ่มแล้วจะเป็นเพศฆราวาส หรือบรรพชิต อยู่ในสถานะยิ่งใหญ่หรือต่ำต้อยเพียงใดย่อมหลงใหลในรูป เสียง กลิ่น สัมผัสของสตรีได้ทุกเมื่อ และโดยส่วนมากตามธรรมชาติของสตรีรักสวยรักงามมักมีพฤติกรรมแสดงอาการต่าง ๆ เพื่อสร้างความสนใจจากเพศตรงข้ามโดยการกระทำ โดยการพูดจา ตามบุคลิกลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ดังนั้น บุรุษทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ในการดำเนินชีวิตควรระมัดระวังสำรวมจิตใจให้มากเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับสตรีเพราะโดยธรรมชาติแม้สตรีไม่ต้องแสดงอาการยั่วยวนใด ๆ ออกมาเพียงแค่แสดงกิริยา ท่าทางตามปกติของตนก็สามารถยั่วใจบุรุษได้แล้ว ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงสตรีที่มีกิริยา ท่าทางยั่วยวน หากบุรุษนั้นไม่ระมัดระวังย่อมเสียประโยชน์ตกไปในอำนาจของกามราคะจนอาจนำไปสู่การประกอบพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมอื่น ๆ ตามมาเช่นประพฤตินิดพรหมจรรย์ หรือประพฤตินอกใจคู่ครอง เป็นต้น ในส่วนของสตรีเองก็จะพึงได้สำเนียงกระวังว่าการกระทำของตนบางอย่างอาจส่งผลกระทบต่อจิตใจของบุรุษเพศที่ตนกำลังสัมพันธ์ด้วย

๕.๒.๒ เพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวិเคราะห์คุณาลชาดกนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมอีก จึงขอเสนอไว้เพื่อจักได้ศึกษาวิจัยกันต่อไป

- ๑) ศึกษารูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมสตรีให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักพุทธธรรม
- ๒) ศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีต่อการดำรงสืบทอดพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- ๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างภิกษุกับสตรีในบริบทของสังคมในปัจจุบัน
- ๔) ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบันอันเกิดจากคำสอนเชิงลบต่อสตรีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

^๑ อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถลิงศก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กันยา สุวรรณแสง รัต.ดร., จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒.

กฤษณี คำชาย และคณะ, พฤติกรรมกับการพัฒนาตน, กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๕.

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา พระราชินี.พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

จำลอง ดิษยวาทิน, วิปัสสนากัมมัฏฐานและเขาวัวปัญญาเพื่อการพัฒนาสุขภาพจิตและเขาวัว

อารมณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ฉบับปรับปรุง, เชียงใหม่ : เชียงใหม่ โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชฎาเสน, สตรีในพระพุทธศาสนา คำถาม-คำตอบ, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

ดร.สถิต วงศ์สุวรรณ, การพัฒนาบุคลิกภาพ, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อักษรพิทยา, ๒๕๔๐.

ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, การปรับพฤติกรรม, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖.

ดร.อนุสร จันทพันธ์, ดร.บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน, กรุงเทพฯ :

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) , ๒๕๕๖.

ธัญญา อีระอกนิษฐ์, **พฤติกรรมมนุษย์เพื่อการพัฒนาตน**, อุดรธานี : สำนักศึกษาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๕.

ธรรมปราโมทย์, **ตามรอยพุทธทาส**, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๙.

ปรีชา ช่างขวัญยืน, **“สตรีในคัมภีร์ตะวันออก”** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ปาริชาติ นนทกานนท์, **แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เปรม หิมจันทร์, **“บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๑”** กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙.

_____, **“บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๒”** กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุติมาการพิมพ์, ๒๕๓๐.

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, **จิตวิทยาครอบครัว**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระกวีวรรณ (จำนงค์ ชุตินธโร ป.ธ.๙), **คำบรรยายพรหมชาลสูตร**, โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖.

พระครูสิริปัญญาโมณี (อ่อน) **คัมภีร์มงคลที่ปณีแปล**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ หจก. เอมี เทรดตั้ง จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **“พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดก”** ในประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๔, พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕.

_____, **“พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก”** ในพระคัมภีร์ชาดก แปล ฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๑. กายจนบุรี : สหายการพิมพ์, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

_____. **พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ **รู้จักพระไตรปิฎก ให้ชัด ให้ตรง.** กรุงเทพมหานคร : ผลิตัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์ เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.

_____ **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้.** กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนทนาธรรมนำสุข, ๒๕๔๓.

_____ **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๑๔.

_____ **พุทธวิธีในการสอน.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖.

พระมหาสมปอง มุทิโต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา,** กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์, รศ.ดร.), **พุทธปรัชญา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระศรีปริยัติโมลี และคณะ, **สตรีในพระพุทธศาสนา,** กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ หจก. เอมี เทรดตั้ง, ๒๕๔๔.

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, **วรรณคดีชาตก,** กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๑.

พิสิฐ เจริญสุข, **เกร็ดความรู้ในนิทานชาตก,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

พ.อ.(พ.) เสามันส์ โปตระนันท์, **พระไตรปิฎกฉบับย่อ,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, **ปาฐกถาเรื่องจิต,** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

มนตรี สิริโรจนานันท์, **“สตรีในพระพุทธศาสนา”** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๕๖.

มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

รศ.พัฒน์ เพ็งผลา, **ชาตกกับวรรณกรรมไทย,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.

รศ.วนิช สุธารัตน์, **ความคิดและความคิดสร้างสรรค์,** กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น ๒๕๔๗.

รังษี สุทนต์, **พุทธกิจ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ,** พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

เรื่องอุไร กุศลาศัย **“สตรีในวรรณคดีพระพุทธศาสนา”** กรุงเทพมหานคร, รุ่งแสงการพิมพ์. ๒๕๓๕.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **“นิทานชาตกฉบับเปรียบเทียบ”** กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์ ๒๕๔๘.

- ลักษณะวัด ปาละรัตน์, “สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา” กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- วศิน อินทสระ. **ลีลากรรมสตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมื่อดทราย ๒๕๔๙.
- วิทยากร เชียงกุล, **จิตวิทยาความฉลาดและความคิดสร้างสรรค์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สาย
ธารในเครือบริษัทวิญญูชน จำกัด, ๒๕๕๑.
- ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.แสง จันทร์งาม, **วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า**, กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สงวนสิทธิ เลิศอรุณ และคณะ, **จิตวิทยาสังคม**, กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- สนธิ ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สมควร นิยมวงศ์, **ฉันทลักษณ์**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- สิริ เพ็ชรไชย, **แนะนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพล
ภิกขุ, ๒๕๔๑.
- สีบพงศ์ ธรรมชาติ, **วรรณคดีชาดก**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : มหาม
กุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๕.
- สุภา มาลากุล ณ อยุธยา, **ปัจจัยที่สำคัญในการทำงานของจิตใจ**, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘.
- เสฐียรโกเศศ, **หิโตปเทศ**, กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖.
- สำนักนายกรัฐมนตรี, **จาริกสุโขทัย ประชุมจาริก ภาคที่ ๑ นครชุม (หลักที่ ๓)**, กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.
- หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙), **ธาตุปฐพีปิภา หรือ พจนานุกรม บาลี - ไทย แผนกธาตุ**
, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- หัสติน แก้ววิชิต, **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพฤติกรรมมนุษย์เพื่อการพัฒนาตน**, อุดรธานี :
สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๙.
- อารยศูร. **“ชาดกมาลา”** แปลและเรียบเรียงจากฉบับภาษาอังกฤษ ของ จ.ส.สเปเยอร์ โดยหลวงรัฐภู
การโกศล. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม. ๒๕๓๑.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

เจษฎาวัลย์ ปลงใจ, “การศึกษาวิเคราะห์การล่วงละเมิดศีลข้อสามในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ทัศนีย์ ฉ่าพิรุณ “บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นิธิยา เสนีวงศ์ ณ อยุธยา, “การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติเกี่ยวกับคำสอนที่ว่า “สตรีเป็นมลทินของพรหมจรรย์” ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ปาริชาติ นนทกานันท์ “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (กลยาโณ ลายน้ำทอง) “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาท และสิทธิสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม/แสนโบราณ) “พฤติกรรมความโกรธของพระนางมาคันทิยา : ศึกษาวิเคราะห์ตามแนวจิตวิทยา”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม/แสนโบราณ) “พฤติกรรมความโกรธของพระนางมาคันทิยา : ศึกษาวิเคราะห์ตามแนวจิตวิทยา”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระโฆษิต สุขเมโธ (คุ่มท้าว), **หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมการเล่นพนันห่วยในชุมชน**, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระชัยณรงค์ วิทิต (ร้องมะรุต), “การประยุกต์หลักศีล เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระณรงค์ เพชรบุญดี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของหญิงร้ายในชาดกภูฏกถา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี), “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

- พระมหาชัชวาล ชิงชัย, “สัญญาตญาณทางเพศในทัศนะของพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.
- พระมหาปรีชา มโหสถ (เส็งจิ้น), “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินนโต, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ฟรอยด์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระมหาสักรวิพงษ์ มหาวีโร (ดวงมาลา), “การศึกษาแนวทางปฏิบัติของสตรีไทยตามที่ปรากฏในมาตุคามสังยุต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤชต์ ประธาตุ), “การศึกษาวิเคราะห์ ทศนคติเกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏในชาดก : ศึกษาเฉพาะกุณฑลชาดก จันทกนิรีชาดกและเวสสันดรชาดก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระสุบิน จนทาโก (แก้วดวงสี), “ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะสตรีในนิทานเรื่องท้าวคำสอนกับลักษณะสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระอภัย อภิชาติ (ชูขุนทด), การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พิชัย อัครนิจ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย”, **รายงานการวิจัย**, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๑.
- ภัทรพร สิริกาญจน “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณในการพัฒนาชุมชน” **งานวิจัย**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.
- ภิรมย์ บุญยิ้ม, “การศึกษาหลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- แม่ชีวงเพชร คงจันทร์, “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ปัญหาความสัมพันธ์ของสตรีกับนักบวช”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- ยุวรินทร์ โดทวิ, “บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ว่าที่เรือตรี ปกรณ์ ศรีปลาด, “การใกล้เคียงข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษามโหสถชาดก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมโภชน์ ยิ่งสังข์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศิลปะกรรมในภุทธิตชาดก” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สมิทพิล เนตรนิมิตร. “บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท”, **รายงานวิจัย**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

โสภณ ศรีกฤษดาพร, “ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา”, **รายงานวิจัย**, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๓๑.

อัมพร หวังในธรรม, “การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพสตรีในพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม : ศึกษาเฉพาะสตรีชาวไทยพุทธและสตรีชาวไทยมุสลิม ๖ ชุมชนบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.

(๓) รายงานวิจัย:

จิรนนท์ โกมลภิติสกุล, “การวิเคราะห์บทบาทและสถานภาพสตรีจากสำนวนสุภาษิตอีสาน”, **รายงานวิจัย**, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

เดือน คำดี, “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” **รายงานวิจัย**, โครงการวิจัยพุทธศาสตร์ศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุภักดิ์ มหาวรากร, “บทบาทของพระจันทร์ในอรรถกถาชาดก”, **รายงานวิจัย**, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.

(๔) บทความ:

บัณฑิตวิทยาลัย, “สตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์...จริงหรือ”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม – ธันวาคม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

อดิศักดิ์ ทองบุญ “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีทางการบ้านการเมืองตามมาตรฐานของพุทธธรรม : กรณีศึกษาพุทธดาร์สในกัมโปชสูตร”, **วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

คณาจารย์กลุ่มจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์ แหล่งการเรียนรู้และประกอบการสอนรายวิชาศึกษาทั่วไป ๒๕๐๐๑๐๑ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี. <http://hbdkru.blogspot.com/2009/12/3.html>,

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ “พุทธศาสนากับสิทธิสตรี”, บทความ (ภาควิชามนุษยศาสตร์), คณะ
 สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล .
<http://www.thaicadet.org/Buddhism/Faminism.html>

เทพสงวน กิตติพันธุ์, นักวิชาการศึกษา ศูนย์วิทย์พัฒนา มสธ. อุตรธานี, การควบคุมอารมณ์,
http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/udon/upload/socities3_4.html

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “สตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์จริงหรือ”, บทความทางวิชาการ
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. <http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php>

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม “เหตุปัจจัยแห่งความเสื่อมสูญของภิกษุณีเถรวาทในยุคหลังพุทธกาล”,
 บทความทางวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .
<http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php>

สมิทธิผล เนตรนิมิต “สหวิทยาการในชาดก”, บทความทางวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย. <http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php>

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ /นามสกุล : นายขวัญตระกูล บุทธิจักร
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑๙ สิงหาคม ๒๕๓๑
- ภูมิลำเนาที่เกิด : บ้านนาโพธิ์ ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร
- การศึกษา : ป.ธ. ๙ สำนักเรียนวัดราชบูรณราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ, เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รบ. (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ตำแหน่ง : รองผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรม มจร
- ปีที่เข้าศึกษา : ๒๕๕๗
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๙๙/๒๓๓ ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี